كوردايەتی

لەنێوان دروشم و واقیعدا

نوسینی
نەوزادی موهەندیس

چاپی یەكەم

سلێمانی 2007

كوردايەتی لە نێوان ...

مافی لە چاپدان و لەبەرگرتنەوەی پارێزراوە
تەنها بۆ نوسەر

ناسنامەی كتێب

ناوی كتێب: كوردايەتی لەنێوان دروشم و واقیعدا
نوسەر: نەوزاد عوسمان (نەوزادی موهەندیس)
تیراژ: 300 دانە
چاپی : یەكەم 2007
چاپخانە: شڤان
پیتچن: دڵشاد سابیر ڕەزا
هەڵەبڕ: نەوزادی موهەندیس
دیزاینی بەرگ: زەردەشت عەلی

ژمارەی سپاردنی(102) ی ساڵی 2007ی لەوەزارەتی ڕۆشنبیری پێدراوە

ناوەڕۆك

====== ==

بابەت	لاپەڕە
========	=========
پێشکەشە..............................	8
سوپاس بۆ.............................	9
پێشەکی..............................	10
بەشی یەکەم.........	16
ڕۆڵ و کاریگەری سەرکردەو کادرەکانی.......	17
ڕۆڵ وکاریگەری جەماوەر......................	22
ڕۆڵ وکاریگەری کۆمەڵە و ڕێکخراوە...........	26
ڕۆڵ وکاریگەری دەرودراوسێ و فاکتەری	31
کوردایەتی لە نێوان دروشم و واقیعدا..........	35
پرسی کوردو فاکتەرە سلبیەکانی بەردەم......	41

بابەت	لاپەڕە
شەڕی نمونە, شەڕە لەپێناو کوردەواریو......	47
کوردو نەبونی کاریزما.........................	52
چارەنوسی کەرکوك لە ئەستۆی هەموانە.......	55
ڕاپەڕین دەسپێکی قۆناغێکی....................	62
لەسایەی ڕاپەڕینەوە مانگی ئادار..............	67
ڕاپەڕین فاکتەرێکی گرنگ بوو................	70
ڕاپەڕین خاڵی وەرچەرخان بوو................	75
کۆڕەو ڕاپەڕینێکی نوێ بوو لەهەناوی	78
کۆڕەو ڕای گشتی جیهانی بەرامبەر...........	81
کۆڕەوە ملیۆنیەکەی گەلەکەمان مەسەلەی....	85
بڕیاری 688 وکاریگەری لەسەرداهاتووی....	88
بڕیاری 688 و کاریگەری لەسەر مەسەلەی...	93
کارەساتی هەڵەبجە ترۆپکی ئازارو............	97
کارەساتی هەڵەبجە ترۆپکی ئازارەکانی......	100
ئەنفال ترسناکترین شێوازی..................	103
ئەنفال بەشێك بوو لە ستراتیژی..............	106
ئەنفال پڕۆسەی بەفەناکردنی کورد..........	111
زەمانی کاروکردارە نەك دروشمی بریقەدارو..	115
ئەرێ پەیوەندی کردن بە ئیسرائیلەوە.........	119
نیشتەجێکردنی فەلەستینیەکان..............	125

www.dengekan.com

2007/03/31

حکومەتی سەیرو سەمەرەی عێراق و........ 128
ڕۆژی 1ی ئایار.................................. 132
شکور وشیارە مەحوی...................... 136
کاریگەری کۆمەڵەی فشار(لۆبی)............ 141

بەشی دووەم........................ 146

نەوت و ئایندەی کوردوستان........................ 147
سەرچاوەکانی وزە لە کوردوستان................. 154
ڕۆڵ وکاریگەری نەوت لەپێشخستنی............. 160
پەراوێزێك بۆ کێشەی ئاو......................... 185
سیاسەتی پشت بەخۆ بەستن..................... 188
دیاردەی بێکاری و چۆنێتی...................... 191
گرنگی هێزی کار و چۆنێتی 202
چۆنێتی پێشخستن و گەشە پێدانی............. 212
گرنگی کارگە بچووکە بەرهەمهێنەکان............ 217
گرنگی پیشەسازی خۆراك لە ئێستاو 223
پلانی بەتایبەتکردنی دام و دەزگا.............. 230

کوردایەتی لە نێوان ...

زیادکردنی بڕی بەرهەمهێنانی نەوت............ 235
بەرزبونەوەی نرخی نەوت لە بازاڕە............. 239

بەشی سێیەم.......... 244

تەرشیقی ئیدارەو چەند پێشنیازێك..... 245
سیستەمی هاندان........................ 249
کەمکردنەوەی ڕۆتین لە دام و 253
لەپێناو خزمەتێکی چاکتر هەنگاو...... 260
کەسی شیاو بۆ جێگەی شیاو........ 268
گرنگی دان و بەگەڕخستنی توانا..... 273
حکومەتی هەرێمی کوردوستان....... 280

بەشی چوارەم............. 284

چۆنێتی چارەسەرکردنی ئاوی پیس...... 285
پیشەسازی بۆیە و واڕنیش............... 302
داخورانی کانزاکان........................ 310
سووتەمەنی و جۆرەکانی................ 320
پیشەسازی بۆردو بلۆکی گەچ............ 340

چیمەنتۆ کەرەسەیەکی گرنگی 348
پیشەسازی شووشە........................ 361
پیس بوونی ژینگە و مەترسیەکانی..... 372
ئاسۆی دواڕۆژی پیشەسازی پەینی........ 382

بەشی پێنجەم............... 391

هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردوستان.......... 392
بناغەی دەسەڵاتی گەل.......................... 396
هەڵبژاردنی سەرۆك و ئەنجومەنی............ 399
هەڵبژاردنی سەرۆك و ئەنجومەنی شاراوەنیەکان.. 402
ئایا بەرژەوەندی کورد لە بەشداریکردنی........... 405

بەشی شەشەم............... 411

ی.ن.ك رێکخراوی هەستانەوە و............ 412
بەحەق ی.ن.ك داهێنەرە ,خزمەتگوزارە,...... 416
پێویستە کۆنگرە گیانی شۆڕشگێڕی........ 426

بەشی حەوتەم................. 432

ئەندازیاران پێشمەرگەی ئاوەدانکردنەوەی..... 433
بەرەو کۆنگرە و هەڵبژاردنی ئەندازیاران........ 438

بەشی هەشتەم.................. 441

تیرۆر لە فەرهەنگی کوردەواریدا.................. 442
جەنگی دژە تیرۆر و ئایندەی گەلی کوردوستان... 446
تیرۆریستان پەلەقاژەی مەرگیان دەکەن........... 450

پێشکەشە :-

بەو دووکەسەی کە دڵسۆزترین و بەخشندەترین کەسن بۆمن

www.dengekan.com

2007/03/31

و

بەدرێژایی تەمەنیشم قەرزارباری ئەوانم

ئەوانیش

دایك و باوكی

خۆشەویستمن و لە پەروەردگار داواكارم

كە تەمەن درێژیان بكات

سوپاس بۆ:-

❖ بە پێویستی دەزانم كە لێرەدا سوپاسی خۆم ئاراستەی هاورێیانم لە (كۆمیتەی باڵای یەكێتی ئەندازیارانی كوردوستان و هاورێی بەرێزم ئەندازیار كاك عوسمان

قادر) بكەم بۆ هاوكاری و پشتگیری كردنم بۆ لەچاپدانی كتێبی دووەمم ئەگەر بەهاوكاریەكی كەمیش بوبێت. یەزدان نمونەیان زیاد بكات.

❖ سوپاسم ئاراستەی كاكە (دڵشاد سابیر رەزا)دەكەم بۆ هاوكاری و یارمەتیدانم بۆ تایپكردنی ئەم كتێبەم، چونكە گەر ماندووبونی ئەو ئازیزەم نەبوایە ئەم كتێبەم لەكاتێكی زوودا لەچاپ نەدەدرا. خوازیارم هەمیشە سەركەوتوو لەش ساغ بێت لە ژیاندا.

❖ سوپاسم بۆ هەموو ئەو هاورێ و دۆست و ئازیزانەشم كە هەریەكەیان بەجۆرێك هاوكاری و هاندەر و پشتیوان و دەستخۆشیكەرم بوون بۆ لەچاپدانی ئەم بەرهەمە و هەردوو بەرهەمی پێشووترم.

پێشەكی

❖ ئەم كتێبەی كە لە بەردەستدایە بریتیە لە بەشی دووەمی بابەت و نوسینەكانم كە لە گۆڤارو رۆژنامە و سایتە

www.dengekan.com

2007/03/31

ئەلکترۆنیەکاندا بلاٌوکراونەتەوە , کاتێك یەکەم بابەتم و بۆ یەکەمجار بلاٌوکرایەوە لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێدا لە بەرواری 1996/7/14دا کە ڕۆژنامەیەکی گەورەو بەر بلاٌوی ئەوکاتە و ئێستاشە بوە مایەی خۆش حالٌی و دلٌشادیەکی بێ وێنەم چونکە ئەوە نۆبەرە و دەستپێك و خونچەی نوسینەکانم بوو لەهەمان کاتیشدا وەك هاندەرێکیش وابوو بۆ بەردەوام بون و بەرەو پێشبردنی ئاستی ڕۆشنبیریم و گەشە پێدانی تواناکانم .ئاشکراشە هەموو کەسێك هەر هەمان هەست و سۆزی دەبێت لەو کاتانەدا , چونکە تائێستاش هەر کاتێك بابەتێکم بلاٌودەبێتەوە لەهەر ڕۆژنامە یان گۆڤار و سایتێکدا هەمان خۆشی و شادمانیم پێدەبەخشێت و هەست بەسەرکەوتن و بەرەوپێشچوونێکی نوێ دەکەم.

❖ ئاشکرایە مرۆڤ هەر کاتێك هەولٌیدا بۆ گەیشتن بە ئامانجێك و توانی سەرکەوتن بەدەست بهێنێت, ئەوا هەمیشە نەشئەی سەرکەوتن و خۆشی چێژ دەکات.هەربۆیە بنچینەی هەموو سەرکەوتن و بەدیهێنانی ئاوات و ئامانجێك, هەولٌدانە و بەردەوام بوونە بەدلٌسۆزی و ڕاستگۆیانە و گرتنە بەری شاڕێگە ڕاست و دروستەکەیە

دوور لە لادان و خۆخەریککردن بەشتی لاوەکیەوە و کات بەفیڕۆدان, جاکاری نوسینیش یەکێکە لەکارە زۆر هەستیار و گرنگ و پڕ لێپرسراوێتیەکان,وەك دەوترێت ((مرۆڤ بریتیە لە ووشە و بەلٌێن و گووتە جا شەرەفی مرۆڤ ووشە و گووتەیە بەهەمان شێوەش شەرەفی خواش هەر ووشەیە)) بەو مانایەی کە سەرڕاستی و ڕاسگۆیی و کەسایەتی و گەورەیی مرۆڤ لە ووشەوە دەست پێدەکات ,هەربۆیە کاری نوسین هەولٌ و ماندووبون و جورئەت و دلٌسۆزی و ڕاسگۆیی و ئەمانەتی گەرەکە. نوسین گەر تەنها ئامانج لێی نوسین و بلاٌوکردنەوە و پڕکردنەوەی کاغەزی سپی و بینینی ناوی خۆت بێت لەسەر ڕۆژنامە و گۆڤار و سایتەکان ئەوا بەدلٌنیاییەوە ناچێتە ناو هیچ دلٌێك و تەمەنێکی دوور و درێژ و ناو و ناوبانگێکی نەمریش بۆ بابەتەکە و نوسەرەکەشی تۆمار ناکات . بەپێچەوانەشەوە گەر نووسین ئامانج لێی هۆشیارکردنەوەی جەماوەر و نەوەی داهاتوو بێت و بابەتی بەپێز و ڕەسەن ونوسینەوەی مێژوو بێت و لەدلٌێکی پڕ ڕاسگۆیانە و ە هەلٌقولاٌبێت, ئەوا ڕاستەوخۆش دەچێتە ناو دلٌەکان و کاریگەریەکی گەورەش دروست دەکات و وەك نەخشی سەر بەردیش بۆ

هەتاهەتایە دەمێنێتەوە و دەبێتە شاکار و نەمریەکی گەورەش بۆ نوسەرەکەی تۆمار دەکات.

لەڕۆژگاری ئێستادا نمونەی زۆرێك بابەت و نوسین هەن کە هیچ مانا و ئاماژەیەکی قولڵ و کاریگەریان نیە و هەر ئەو ساتە لە بەر چاودایە و هەستی پێدەکرێت, ئەگینا هیچ کاریگەریەك لەسەر خوێنەر بەجێناهێڵێت, بەداخیشەوە بڕێکی زۆر لەو نوسینانە هەن وەك دەوترێت ((زۆری و بۆریەك)) دەبینرێت لە ئێستای نوسین و بلاْوکراوەدا,لەگەڵ ئەو هەموو ئاسانکاری و تەکنەلۆژیایەی کەلەبەردەستدایە و ئەو هەموو سەرچاوەی زانیاریانە کە دونیای کردۆتە گوندێکی بچووکی هاوچەرخ و لەزەمەنێکی زۆر کورتدا دەتوانرێت پەیوەندی بکرێت بەدوورترین جێگەی دونیاوە و باشترین سەرچاوە و زانیاری دەستبکەوێت. بەلاْم باووباپیرانی ئێمە بەکەم دەرامەتی و بەکۆلکە خوێندەواری و لەزەمەنی نەبونی سەرچاوە و نەبونی زانا و زانیاری و هۆکارەکانی گواستنەوە و پەیوەندیکردنی پێشکەوتوودا, شاکاری وایان خوڵقاندوە لەهەموو بوارەکاندا کە تائێستاش جێگەی بەرزیان هەیە لە فکر و یادەوەریماندا.هۆکارەکەشی تەنها و تەنها ڕاسگۆیی و ئەمانەت و داهێنان بوە دوور لە

بازرگانیکردن و خۆ دەوڵەمەندکردن و ناو و ناوبانگ پەیداکردن.چونکە زۆرێك لەو کەڵە پیاو و ڕۆشنبیر و نوسەرانە بە کەساسی و نەبونی و هەژاری سەریان ناوەتەوە وکۆچی دواییان کردەوە و تەنها داهێنان و نوسینە گەورەو شاکارەکانیان پاشماوە و میراتیان بوە بۆ نەوەکانی خۆیان و گەلەکەیان.

- ❖ ئاشکراشە هەمیشە ((گوتەی چاك و بیری چاك و کرداری چاك)) بەنەمری و سوودبەخشی دەمێنێتەوە و کاریگەری گەورە بەجێدێڵێت لەسەر فکر و هەڵسوکەوت و ڕێڕەوی بیرکردنەوەکانی ئێستا و ئایندەش.

بەندەش بەهیوای ئەوەی کە ئەم کار و هەوڵە زۆر بچوکانەم بچێتە ئەو چوار چێوە ڕاسگۆ و ڕەسەنانەوە کە بتوانن گەرچی کەمیش بێت کاریگەریەکی پۆزەتیڤانەیان هەبێت لەسەر هۆشیارکردنەوە و ڕۆشنبیری نەوەکانی ئێستا و داهاتووشمان.

- ❖ ئەم کتێبەی لەبەر دەستدایە پێك هاتوە لە هەشت بەش کە تایبەتن بە ((سیاسەت و ئابوری و ئیدارە و زانست و هەڵبژاردن و یەکێتی نیشتیمانی کوردوستان و ئەندازیاران ودیاردەی تیرۆر)) کە سەرجەمیان 72 بابەتن

و لەکاتی خۆیاندا بلاوکراونەتەوە لە ڕۆژنامە و گۆڤار و سایتەکاندا. بیر و بۆچون و ڕاکانمان لەدایك بووی زەمەن و زەمینەی خۆیان بوون و بەتێڕامان و لێکۆڵینەوەو ووردبونەوەی ڕووداو و پێشهاتەکان هاتونەتە بوون.کە مەرج نیە لە ئێستادا هەمان بیروبۆچوونمان هەبێت و هەواداری هەمان ڕاکانمان بین,چونکە لەزەمەنێکدا دەژین کە داهێنانە زانستیەکان و ڕووداوە سیاسی و ئابوری و ئیداری و هونەریەکان هێندە بە خێرایی ڕوودەدەن و کاریگەری هێندە گەورەیان هەیە کە بواری هیچ پێشبینی و دووربینیەکیان بۆ مرۆڤ نەهێشتۆتەوە, بەشێوەیەك ئەوەی لە دوێنێدا لە چوارچێوەی حەقیقەتێکی نەگۆڕدا بوە لە مڕۆدا پوچەڵ بۆتەوە و بۆتە هەڵە و ئەوەی لە ئێستاشدا بەهەمان شێوە وادەبینرێت و هەستی پێدەکرێت کە ڕاستیەکی نەگۆڕە پێدەچێت لە داهاتوودا ببێتە هەڵەیەکی گەورە و سەرتاپای بیرو بۆچوون و ڕاکان دەربارەی بگۆڕێت.

❖ بەبڕوای من مرۆڤ کوڕی زەمەنی خۆیەتی و ناتوانێت زەمەنی هیچ کەسێك و نەوەیەکی پێشتر یان دواتری خۆی ببات , هەربۆیە چەندی پێدەکرێت هەوڵ بدات ببێتە

تاکێکی بەسوود و بەخشندە و ڕێپیشاندەری دەوروبەرەکەی و ڕێگای ڕاستیەکانیش بۆ نەوەکانی داهاتووش ڕۆشن بکاتەوە . و هەموو مرۆڤێك لە خاڵێك و وێستگەیەکی دیاریکراوەوە دەست پێدەکات و لە خاڵێك و وێسگەیەکی نوێتر و دیاریکراودا کۆتایی بە کارو چالاکیەکانی دێت و لە بەهرە و بەخشندەیی و کەڵکی بۆ دەورو بەرەکەی دەکەوێت و شەمەندۆفێرە دوورو درێژەکەی ژیان بەجێدێڵێت بۆ نەوەیەکی دواتری دوا خۆی .

❖ بەهیوای ئەوەی ئەم هەوڵەشم کەلێنێکی زۆر بچووکی بواری نوسین و کتێبخانەی کوردەواری پڕ بکاتەوەو سوودێکی گەرچی بچووکیش بێت بگەیەنێت بەخوێنەران لە ئێستا و داهاتووشدا و داوای لێبووردن لەهەڵە و کەموکوڕیەکان دەکەم و بەهیوای ڕاستیەکان وەك خۆی وەربگیرێت و هەڵەکانیشم بۆڕاستبکەنەوە , چونکە هیچ مرۆڤێك کامڵ و بێ کەموکوڕی و بێ هەڵە نیە تەنها کامڵ بوون بۆ پەروەردگارە ...

لەگەڵ ڕێزی.........

نەوزادی موهەندیس

www.dengekan.com
2007/03/31

سلێمانی

2006/12/27

Nawzad_mohandis@yahoo.com

بەشی یەکەم

ڕۆڵی سەرکردەو کادرەکانی حزبە سیاسیەکان و حکومیەکان

لەیەکگرتنەوەی هەردوو ئیدارەو ئیرادەی کوردیدا*

❖ ئاشکرایە کە کادرو سەرکردەکانی حزبە سیاسیەکان ڕۆڵی گەورە و گرنگ دەگێڕن لەدانانی بەرنامەو ستراتیژو هەڵبژاردنی تاکتیکی گونجاو بۆ هەر قۆناغ و مەودای درێژخایەن . سەرکردەکان ڕۆڵی پلانداناو و دارشتنی بنەما سیاسی و فکری و ئابورییەکانی حزبەکان دەگێڕن و بەئاراستەیەك سیاسەتەکان دەبەن کە بەقازانجی حزب بێت و لەناو جەماوەردا پشتگیری و پشتیوانیان بۆ دروست بێت و بتوانن زۆرینەی جەماوەر لەخۆیان کۆ بکەنەوە و لەکاتی هەڵبژاردن و ڕاپرسیەکاندا لەگەڵ بۆچوون و ڕێبازو سیاسەتەکەیاندا بن و بتوانن لەو ڕێگەیەوە دەسەڵاتی سیاسی بگرنە دەست و دروشم و ئامانج و بەرنامە سیاسیەکانی خۆیان کە چەندین ساڵە خەباتی خوێناوی و دیموکراسی

www.dengekan.com

2007/03/31

لەپێناودا دەکەن بهێننە دی و لەڕێگەی کارو خزمەتگوزارییەکانەوە کە پێشکەشی جەماوەرو لایەنگرو دۆستەکانیان دەکەن درێژە بەدەسەڵاتیان بدەن و لەپاڵیشدا حزبە ئۆپۆزیسیۆنەکان بچوك و بچوکتر بکەنەوەو ململانێکان بە قازانجی خۆیان بشکێننەوە , لەو وولاتانەی کە دیموکراسی ڕەگی داکوتاوەو حزبە سیاسییەکان ئەزمونی ئاڵوگۆڕی دەسەڵاتیان هەیە بەشێوەیەکی ئاشتیانە بەم ئاراستەیە کاردەکەن و حزب هۆکارێکە بۆ پاراستنی بەرژەوەندیە باڵاکانی کۆمەڵگاو وولات و خۆشگوزەرانکردنی هاوولاتیان و بەرزکردنەوەی ئاستی هۆشیاری و سیاسی و ئابووری و کۆ مەلایەتی و زانست و ئەدەب و ...هتد .

سەرکردەکانیش لەم بوارەدا ڕۆڵی بەرچاو دەبینن و هەمیشە خۆیان وەك خزمەتگوزارێکی بەئەمەك و بەوەفا دەزانن لەبەردەم ڕای گشتی وولاتەکەیاندا و بەبچوکترین دیاردەکانی گەندەڵی و کەمتەرخەمی و زەرەرو زیان گەیاندن بەبەرژەوەندی میللەت و ولات دەست لەکار دەکێشنەوەو داوای لێبوردنیش لەگەل دەکەن ......

بەلام ئایا سەرکردەو کادرو لێپرسراوەکانی کوردستان لە حزب و حکومەتدا بەم ئاقارەدا کاریان کردووە یان بەئاقاری پاراستنی بەرژەوەندییە شەخسییەکانی خۆیان و کەسوکاریان و

مە حسوبانیان بۆ ئەوەی دەسکەوت و پلەو پایەو ئیمتیازاتەکانیان لەدەست نەچێت ؟ ئایا لەماوەی ئەم 13 ساڵەی دەسەڵاتی کوردیدا سەرکردەکان بۆ جارێکیش گوێڕایەڵی ڕای گشتی شەقامی کوردی بوون ؟

ئایا بەرژەوەندی گەل و وولاتیان خستۆتە سەروو بەرژەوەندییەکانی خۆیان و حزبەکانیانەوە ؟ ئایا چەند جار سەرکردەو کادرو وەزیر و وەکیل وەزیر و بەڕێوەبەری گشتی لەسەر گەندەڵی و کەمتەرخەمی و فەساد دەستی لە پۆستەکەی کێشاوەتەوەو داوای لێبوردنی کردووە ؟

دەیان و دەیان پرسیاری تر دەتوانرێت بەو ئاراستەیە بکرێت و وەلامەکانیشیان هەموویان بە (نەفیە) و لەم چەند ساڵەی حوکمی کوردیدا وێنەیەکی گەش و سووربونی ئەو سەرکردانە بەرچاو ناکەون بۆ چەسپاندنی بنەماکانی دیموکراسی و کۆمەڵگای مەدەنی لەکوردستاندا .

بەڵکو سەرکردەکان درێژە بەسیاسەتە هەڵەکانیان دەدەن و لەخوار خۆشیانەوە دەسخۆشیان لێدەکرێت , لەبەر ئەوەی ئەو بارودۆخەی کەکوردی پیاتێپەڕدەبێت لەنەبوونی یەك ئیدارەو یەك سەنتەری بڕیارو یەکنەگرتوو لەووتەو کرداردا تەنها بەقازانجی سەرکردە بێتوانا و نەخوێندەوارو ناهۆشیارەکانە بۆ

ئەوەی درێژە بەدەسکەوت و پلەو پایەکانیان بدەن و زیاتر خۆیان دەوڵەمەند بکەن .

ئەگینا ئەوە چ پۆزشێکە بۆ یەکنەگرتنەوەی دوو ئیدارە کە کۆمەڵێك سەرکردەی سەربازی و شەڕەنگێزو گەندەڵ کە هەردوولا یان چەند کەسێکی کەمی وەزیرو وەکیل وبەڕێوەبەری گشتی زەرەر دەکەن و پۆستەکانیان لەدەست دەچێت و زویر دەبن , ئایا پۆست و دەسکەوتەکانی ئەوان گەورەترە لەچارەنوسی 4 ملیۆن کورد ؟ ئایا مەسەلەی دواڕۆژ و خەباتی خوێناوی سەدان ساڵەی کورد ئەوە ناهێنێت کە چاو لەبەرژەوەندی چەند سەد کەسێك بپۆشین ؟ ئایا ئەو کەسانە (سەرکردەو کادرە حزبی و حکومیەکان) لەئەزەلەوە پۆست و پارەو کورسیان هەبووە یان ئەو بارو دۆخەی شەڕی ناوخۆو دووکەرت بون و مەحسوبیەت وتەکەتول وفەراغ پێی گەیاندوون ؟

هەربۆیە دەکرێت کەسەرکردە سیاسیەکان و لێپرسراوی یەکەمی حزبەکان و حکومەتەکانی هەردوولا زۆر بوێرانەتر و ڕاشکاوانەتر چاو لەو هێندە کەمەی دەسەلات ببۆشن و بڕیارە گرنگ و چارەنوسسازەکەی مێژوو بدەن بەیەککگرتنەوەی هەردوو ئیدارەکەو چیدی یاری بەچارەنوسی میللەت و وولاتەوە نەکەن و واز لەخۆپەرستی و حیزبپەرستی و عەشایەر زیندووکردنەوە و مەحسوبیەت و دڵڕازیکردنی ئەم و ئەو بهێنن

و کادری بەتوانا و لێهاتوو خاوەن بڕوانامە و شارەزا بۆ سەرکردایەتی حزبەکانیان و پۆستە ئیدارییەکان دەستنیشان بکەن , نەك لەسەر بنەمای ئەوەیان ژنەو ئەوەیان لەبنەماڵەیەو ئەویتریان لەتەکەتولی خۆمەو هەزاران بەهانەی بێمانای تر .

سەرکردەی مێژووکرد دەبێت دووربین و دڵفراوان و دوور لەڕق و قین و تۆڵەسەندنەوە بێت و دووربێت لەگیانی ناوچە گەریێتی و عەشایەرچێتی و تەکەتولبازی ناڕەواو دڵڕازیکردن , بەڵکو دەبێت ڕاستگۆو ڕاشکاوو بوێرو بەوەفا بێت بۆ هەموان بەبێ جیاوازی , چونکە عێراقی نوێ , کوردستانی نوێ , سەردەم عەولەمەو تەکنە لۆژیاو کۆمپانیا زەبەلاحە نێو دەوڵەتییەکان و سەرمایەداری و دیموکراسی ئەمڕۆ کەسانی بەتوانا و شارەزاو خاوەن بڕوانامەو زمانزانی باشی دەوێت , چونکە ئەم سەردەمە سەردەمی سنورەکان و بنەماڵەکان و خێزان و تاکرەوی عەقڵ و دۆگمایی نەماوە , بەڵکو دەبێت سەرکردە و بنکردە ڕاستگۆ بن لەخەبات و بڕیارەکانیان لە پێناو بەرژەوەندی بالآی گەلدا و واز لە دەستکەوتی کەمی خۆیان بهێنن و ئەم قۆناغە ناسکە ببڕن و سەروەری هەتاهەتاییە بۆ خۆیان تۆمار بکەن. ئەگینا بەپێچەوانەوە ئەوان بەرپرسیاری یەکەم و کۆتایین لەشکستی ئەم دەسەلاتەی کوردان و مێژووش بەزەیی بەهیچ کەسدا نایەتەوە ....

---

*ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی هەواڵی ژمارە (86) لە (19) ی حوزیرانی ساڵی 2004دا بلاوکراوەتەوە.

ڕۆڵ و کاریگەری جەماوەر لەیەکنەگرتنەوەی هەردوو ئیدارەوە ئیرادەی کوردیدا*

❖ ئاشکرایە کە جەماوەر سەرچاوەی هێزو دەسەڵاتی هەموو حکومات و دەوڵەتان و حیزبێکی سیاسیە , جەماوەر ڕۆڵ و کاریگەری گەورە دەبینێت لەسەرکەوتن و پشتگیری هەموو پرۆسەو پرۆژەیەکی گەورەی سیاسیدا .

کوردایەتی لە نێوان ...

جەماوەر هەمیشە لەکێشەو پرسە ناسك و گرنگ و ئاڵۆزەکاندا وەك ئاراستە کەر و یەکلاکەرەوە پەنای بۆ دەبرێت لەلایەن پارتە سیاسیەکانی دەسەڵات و ئۆپۆزسیۆنیش .هەریەکەیان لەهەوڵدان بۆ کۆکردنەوەی زۆرترین جەماوەر لەدەوری بەرنامەو دروشم و پلانەکانی دواڕۆژیاندا . چونکە زۆرینەی جەماوەر لای هەرلایەك بگرێت ئەوا ڕەوایی و دروستی بەرنامەو دروشمەکانی ئەو لایەنە سیاسیە دەردەخات و درێژەش بەدەسەڵات و هێزی دەدات .

جابۆیە هەمیشە هێزە سیاسیەکان لەکاتی هەڵبژاردن و ڕەخنەگرتن و مانگرتن و ناڕەزایی دەربڕینیاندا و ڕاوەرگرتنیان دەگەڕێنەوە بۆ لای جەماوەر . هەربۆیە لەو وڵاتانەی سیستەمی سیاسیان دیموکراسیەو ئازادی و مافەکانی تاکە کەس پارێزراون و میدیا و ڕۆژنامەکان ئازادن , جەماوەر هۆشیارانەتر و ڕاشکاوانەتر داوای مافەکانیان دەکەن و فشاریش دروست دەکەن لەسەر دەسەڵات کە پێشێلی مافەکانیان نەکات .

بەم شێوەیە لەوڵاتانی پێشکەوتووی ئەوروپا و ڕۆژئاوا دا جەماوەرو ڕای شەقامی گشتی وڵاتەکانیان سەنگ و قورساییان هەیە و دەسەڵات ناتوانێت بەتەنها بڕیاربدات و حساب بۆ جەماوەر نەکات و تاك ڕەوی وخۆسەپاندن نانوێنن , نمونەی زیندووش هەموو ئەو مانگرتنانەن کە لە لایەن کۆمەڵەو

ڕێکخراوە پیشەییەکانەوە سازدەدرێن و دەتوانن شەلەل بخەنە کاری دام و دەزگاکانی دەوڵەتەوە و بەناچاری دەوڵەت والێ دەکەن کەوەلأمی داواکاریەکانیان بدەنەوە .

بەلأم لێرەدا دەیان پرسیار دێنە پێشەوە کە ئایا لەم چەند ساڵەی حوکمی کوردیداو لەزەمانی ئازادی و دیموکراسی و میدیای ئازاددا لەکوردستان جەماوەر چ ڕۆڵێکی بینیوە ؟ ئایا جەماوەرو ڕای گشتی شەقامی کوردی توانیویەتی فشارێکی پۆزەتیفانەی بەهێز لەسەر دەسەلأت و پارتە سیاسیەکان دروست بکات ؟ ئایا جەماوەر چەند جار و دوور لەدوای حزبەکان ڕژاوەتە سەر شەقامەکان و نارەزایی و سکالأیان کردووە لەپێناو پێشێلنەکردنی مافەکانیان و حساب بۆ کردنیان و گویٚ لێگرتنیان ؟ ئایا شەقامی کوردی توانی شەڕی ناوخۆ کۆتایی پێبهێنێت و داوای سەروەت و سامانی بەهەدەر چووی چەند ساڵی ڕابردوو بکاتەوە لەیەکێتی و پارتی ؟ ئایا پارتە سیاسیەکان و دەسەلأت چەند جار گەڕانەوە بۆ لای جەماوەرو پرس و ڕایان پێکردون و حسابیان بۆ ڕاو بۆ چوونەکانیان کردووە ؟ ئایا جەماوەری کوردستان ئەوەندە هۆشیارن و دەستەمۆی دەسەلأت نین و سازش ناکەن لەسەر مافە نەتەوایەتی و پیشەیی و مافە سەرەتاییەکانی ژیان وگوزەرانیان ؟ دەیان و دەیان پرسیاری تر دەتوانرێت لەوبارەیەوە بکرێت .

بەلأم وەلأمی هەموویان بەکورتی ئەوەیە کە بەداخەوە جەماوەرو ڕای گشتی شەقامی کوردی ئەوەندە هۆشیارو تێگەیشتوو نیە بتوانێت ببێتە سەرچاوەی فشار بۆ سەر دەسەلأت و کاریگەری و قورسایی هەبێت لە یەکلاکردنەوەی کێشەکان و مەسەلە چارەنوسسازەکاندا .

بەداخەوە جەماوەر بەگشتی و زۆرینەی تاکەکانی هۆشیارن تەنها بۆ پاراستن و بەدەستهێنانی بەرژەوەندیە تایبەتیەکانی خۆیان و بەرژەوەندییە بالأکانی گەل و وولأتیان پشتگوێ خستووە و خۆیان بەخاوەنی نازانن , ئەگینا چۆن دەکرێت کەلەکوردستانداو لەسایەی سیستەمێکی تاڕادەیەك باشی دیموکراسی و ئازادیدا , چەندین ساڵ شەڕی ناوخۆ درێژە بکێشێت و سەروەت و سامانی گەل بدزرێت و برسێتی و هەڵبژاردن دوابخرێت و پەرلەمان لەکار بخرێت و حکومەت دوو کەرت و لەمەسەلە چارەنوسسازەکانی کەرکوك و دەسەلأت و بەشداری لەحوکمی مەرکەزداو ئاوارەکان و هێزی پێشمەرگەو گەلێکی تردا جەماوەر بێدەنگ و کڕ بکرێت .دیارە ئەو جەماوەرە جەماوەرێکی ناهۆشیارو دەستەمۆی دەسەلأت و خاوەنی بیرو هەستی نەتەوەیی خۆی نیە .. هەربۆیەش لەغیابی ڕۆڵ و کاریگەری جەماوەری کوردستاندا هەموو ئەو مەرگەسات و کەرت بوونی هەردوو ئیدارەو ئیرادەی کوردیدا هاتۆتە ئەنجام .

بۆیە لەم قۆناغە ناسکەی کەکورد و مەسەلەکەی پیادا تێپەڕ دەبێت لە عێراقی نوێدا پێویست دەکات کە جەماوەری کوردستان بەهەموو چین و توێژەکان و بیرو ڕا جیاکانەوە ڕۆڵ و کاریگەریان هەبێت لەسەر ڕووداو وپێشهاتەکان و هەموو مەسەلەکان بەجێ نەهێڵن بۆ پارتی و یەکێتی و خۆیان گۆشە گیرنەکەن و ڕای خۆیان هەبێت و بەئازادانە ڕایبگەیەنن بەدۆست و دوژمنانی گەلەکەمان و ڕێگەنەدەن کە هیچ کەس و لایەنێك موزایەدە بەسەر ماف و مەسەلە چارەنوسسازەکانی گەلی کوردەوە بکات و ئەو مافانەی کەسەندراون خێرو حەسەنات نین بۆ کوردو بەزیادی نەزانن . جائەگەر جەماوەر بەو شێوەیە ڕۆڵی ڕەسەن و مێژوویی خۆی بینی و هۆشیارانە مامەڵەی لەگەڵ ڕووداوەکاندا کردو سازشی نەکرد لەسەرمافەکانی , ئەوا بەهەق دەبێتە سەرچاوەی هێزو دەسەلآت و دەتوانێت هیواو ئامانجی گەلەکەمان لەیەکگرتنەوەی هەردوو ئیدارەو ئیرادەی کوردیدا بێنێتە دی .

----

*ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی هەواڵی ژمارە (89) لە (10)ی تەموزی ساڵی 2004دا بلآوکراوەتەوە.

ڕۆڵ و کاریگەری کۆمەڵەو ڕێکخراوە پیشەیی و دیموکراتیەکان

لەسەر یەکگرتنەوەی هەردوو ئیدارەو ئیرادەی کوردی*

❖ ئاشکرایە کە هەموو کۆمەڵگایەك لەچەندین چین و توێژی جیاوارز پێکهاتووەو هەریەکە لەو چین و توێژانە ئامانج و دروشم و داواکاری و شێوازی کارکردنیان جیاوازە , بەمەبەستی ڕێکخستنی ئیشوکارو کۆکردنەوەی تواناو بەئاراستە کردنی ڕاستی دروشمەکانیان و سەندنی ماف و داواکارییەکانیان , زۆرێك لەو چین و توێژانە لە چوارچێوەی کۆمەڵەو ڕێکخراو و سەندیکاو گروپی پیشەیی خۆیان کۆبونەتەوەو بەشێوازێکی ئاشتیانە و دیموکراسیانە خەباتی پیشەیی خۆیاندا سازداوە ,ئاشکرایە کە خەباتی ئەم کۆمەڵەو ڕێکخراوانە جیاوازی هەیە لەگەڵ خەباتی پارتە سیاسیەکاندا , هەرچی کۆمەڵەو ڕێکخراوەکانە ئامانجی پیشەیی و سەندیکاییان هەیە و کاریان داواکردن و وەرگرتنەوەی مافەکانیانە و ئەرکەکانیان سنوردارەو ئەوکەسانەی کەلەو ڕێکخراوانەدا کۆبونەتەوە بەرژەوەندی هاوبەش و پیشەیی (یەکێتی کار) کۆی کردونەتەوە و

www.dengekan.com

2007/03/31

خەباتێکی دیموکراسیانە دەکەن و مەرجی بوون بەئەندام تیایانـدا والآتـرەو مێـژوی دروسـت بـوون و دامەزرانـدنی ڕێکخراوە پیشەییەکان دێرینە وسەرچاوەن بۆ دروستبونی پارتە سیاسیەکان . هەرچی پارتە سیاسیەکان هەیە ئامانجی سیاسی و ستراتیژیان هەیەو ڕێکخستنی سیاسی بەخشینە و ئەرکەکانی لەچوارچێوەی کاری سیاسیدا یەو ئەو کەسانەشی کەلە پارتە سیاسیەکاندا ئەندامن ڕێبازو فکر کۆی کردونەتەوە و پارتی سیاسی تێدەکۆشێت بۆ وەدیهێنانی دیموکراسی و مەرجی بوون بەئەندام کۆنکرێتیەو پارێزراوە بەدیسپلینەوە و پارتی سیاسی و مێژووی سەرهەڵدانی نوێترە . بەڵام هەموو ڕێکخراوە پیشەییەکان لە قۆناغی ڕزگاری نیشتیمانیدا شان بەشانی پارتە سیاسیەکان شۆڕش دەکەن بۆ بەدیهێنانی سەرکەوتنی یەکجارەکی , بەڵام لەدوای وەرگرتنی دەسەڵات ڕێکخراوە پیشەییەکان خەبات دەکەن بۆ وەدیهێنانی ئامانجە پیشەییەکانیان لەسنوری دەسەڵاتی خۆیاندا , و هەموو جۆرەکانی خەباتی دیموکراسی لە کۆکردنەوەی واژۆو پێشکەشکردنی سکالآنامەو مانگرتن پەیرەوەکەن کەئەمەش خۆی لەخۆیدا وادەکات کۆمەڵگا بەرەو کۆمەڵگایەکی مەدەنی و دیموکراسی و یەکسانی و سەربەستی بەرن .

بەم شێوەیە کۆمەڵەو ڕێکخراوە پیشەییەکان دەتوانن ببنە گروپی فشاری بەهێزبۆ سەرپارتە سیاسیەکان و دەسەڵات بۆ ڕاستکردنەوەی سیاسەت و بڕیارەکانیان , چونکە زۆرترین ئەندام و لایەنگریان هەیە لەناو هەموو چین و توێژەکاندا و لەناو دام و دەزگاکانی حکومەتدا و لەتوانایاندایە کەشەلەل بخەنە ئیشوکارەکانی حکومەتەوە . لەلایەکی تریشەوە بوونی ئەم ڕێکخراوانە ئاماژەی بوونی ژیانی دیموکراسیەتن و زەمانەتی سەرهەڵنەدانی تا کرەوی و دیکتاتۆریەت و چەوساندنەوەن لەهەروڵاتێکدا بن , ئەگەر بەشێوەیەکی ڕەسەن و دوور لەدەستێوەردان و دروستکردنی پارتە سیاسیەکان هاتبنە گۆڕەپانی خەباتەوە .

لێرەدا دەکرێت ئەو پرسیارە بکەین کە ئایا کۆمەڵەو ڕێکخراوە پیشەیی و دیموکراتییەکانی کوردستان لەم چەند ساڵەی دوای ڕاپەڕیندا توانیویانە سەنگ و قورسایی خۆیان دەربخەن و بتوانن ببنە گروپی فشار بۆ دەسەر دەسەڵات و بتوانن ڕێگر بن لەبەردەم سەرهەڵدانی شەڕی ناوخۆ و دووکەرت بوونی ئیدارەو دزینی سەروەت و سامانی وڵات و ئاوارەبوونی هەزارەها کەس و کوشتن و ڕاوەدونانی ئەندام و لایەنگرانی خۆیان و پارتە سیاسیەکان ؟ ئایا توانیویانە کاریگەریان هەبێت لەسەر ناوەندی بڕیار لەحکومەت و پارتە

سیاسیەکان بەگشتی و هەردوو پارتی (یەکێتی و پارتی) و توانیویانە بڕیارە هەڵەکانیان پی ڕاست بکەنەوە ؟ ئایا چەند جار مانگرتن و ڕێپێوان و واژۆیان کۆکردۆتەوە بۆ سەندنی مافەکانیان و لەبەرامبەر دەسەڵاتدا وەستاون ؟ بۆ وەڵامی هەموو ئەم پرسیارنە دەبێت بەشێوەیەکی وورد لەمێژووی سەرهەڵدان و دروستبونی قۆناغەکانی گەشەکردنیان و چۆنیەتی ئیشوکاری ئەم ڕێکخراوانە بکۆڵینەوەو بەکورتیش وەڵام ئەوەیە کەلەبەر ئەوەی هەموو ئەو ڕێکراوانە بەشێوەیەکی ئاسایی و خۆڕسك و ئازادانە و زەرورەتی قۆناغ دروستی نەکردون و بەڵکو پشتگیری و لەچوارچێوەی ڕێنمایی و سیاسەتەکانی پارتە سیاسیەکانەوە دروسبوون و دروستکراون هەربۆیە هەمیشە وەکو پاشکۆو دەستەمۆو گوێڕایەڵی ئەو پارتە سیاسیانە هەڵسوکەوتیان کردووەو بۆیەش نەیانتوانیوە کۆمەڵگای کوردەواریش لەدەوری خۆیان کۆبکەنەوەو هەربۆیە بەبێ هێز وبێ دەسەڵات ماونەتەوە و لەدوای دابەشبونی هەردوو ئیدارەی کوردستان لەنێوان هەردوو هەولێرو سلێمانیدا سەرجەم ئەو ڕێکخراوانەش سەنگەریان لەیەك گرت و بوون بەدوژمنی سەرسەختی ڕێکخراوە هاوپیشەکانی خۆیان لەلایەن ئەوبەردا . لەئەنجامی ئەم ڕاستیانەوە پێدەچێت کە ئەم ڕێکخراوانە ئەگەر وەك

پێشتر هەڵسوکەوت بکەن لەمەڕ گۆڕانکاری و ڕوداوەکان و بەتایبەتیش دوای ئاشتبونەوەی (یەکێتی وپارتی) و یەکگرتنەوەی پەرلەمان و ئاسایی بونەوەی بارودۆخەکەو نەمانی ڕژێمی بەعس و ڕزگارکردنی عێراق ئەم ڕێکخراوانە هەروا بەپاشکۆیەتی پارتە سیاسیەکان بمێننەوەو هیچ هەوڵێکی جدی نەدەن بۆ یەکگرتنەوەی خۆیان . کە ئەمەش خاڵێکی ڕەشی ترسنۆکی و نەبونی هێزو دەسەڵات و سەنگ و قورساییانە و لەئەنجامیشدا ناتوانن کاریگەریان هەبێت لەسەر یەکگرتنەوەی هەردوو ئیدارەو ئیرادەی کوردی ئەگەرچی لەئێستادا چەند ڕێکخراوێك یەکیان گرتەوە بە(عەمەلیاتی قەیسەری) و لەژێر چاودێری دکتۆرەکانی پارتە سیاسیەکانداو وەکو برایەکی نا عەدالەت جارێکی تریش پۆست و ژمارەکانیان لەسەر ئەساسی حزبایەتی دابەشکردۆتەوەو هەڵەکانی چەند ساڵەی ڕابردوییان دووبارە کردۆتەوە .

لەکۆتایدا دەڵێین ئەم بارو دۆخە ناسکەی ئێستای عێراق و بەتایبەتیش کوردستانی پیادا تێپەڕدەبێت ئەوە دەهێنێت کە هەموو ئەو کۆمەڵەو ڕێکخراوانە بەجدی بیر لەیەکگرتنەوەی خۆیان بکەنەوەو ئەوساکەش بەیەکگرتوویی فشارێکی بەهێز دروست کەن لەسەر هەردوو پارتی دەسەڵاتداری هەولێرو

سلێمانی و ئەو شەرەفە مێژووییە بۆ خۆیان تۆمار بکەن کەببنە پێشەنگ و دەستپێشخەری پرۆسەی یەکگرتنەوەی کوردستان تا ببنە جێگەی متمانەی سەرجەم کۆمەلآنی خەڵك و ئیدی لەپاشکۆیەتی حزبایەتی دەربچن و ڕۆڵە مێژوویی و ڕەسەنەکەی خۆیان بگێڕن لە درێژە پێدان و پیادەکردنی ژیانی دیموکراسیەتدا بەمەبەستی گەیاندنی کۆمەڵگای کوردەواری بەکۆمەڵگا پێشکەوتوو و ئارام و مەدەنی و دیموکراسیخوازانی جیهان .

*ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی هەواڵی ژمارە (84) لە (5) ی حوزیرانی ساڵی 2004 دا بڵاوکراوەتەوە.

ڕۆڵ و کاریگەری دەرو دراوسێ و فاکتەری دەرەکی لەسەر یەکنەگرتنەوەی هەردوو ئیرادەو ئیدارەی کوردیدا*

❖ ئاشکرایە کەهەموو گەل ودەوڵەتێك لەم دونیایەدا لەجێگەیەکی دیاریکراودایە و سنوری نێودەوڵەتی خۆی هەیەو چەندین گەل و دەوڵەتی جیاواز دراوسێیەتی کە جیاوازییان لە جوگرافیاو مێژوو زمان و ئاین و داب و نەریت و بەرژەوەندیدا هەیە لەگەڵ یەکتردا . هەروەها ئاشکرایە

کەهەڵکەوتەی جیۆپۆلەتیك و بەرژەوەندییە سیاسی و ئابورییەکان لەنێوان دەوڵەتانی دراوسێ و دونیادا ڕۆڵی گەورە دەگێڕن لە پەیوەندییە نێودەوڵەتیەکاندا و لەدونیای ئێستاماندا کەپێشکەوتن و داهێنانەکان و هۆکارەکانی پەیوەندی کردن ئەوەندە پێشکەوتوون کە سنورەکانیان بەزاندوەو بەرژەوەندییەکانیان هێندەی تر ئاڵۆزو چڕ کردۆتەوەو نەك دەوڵەتان بەڵکو لەئێستادا کۆمپانیا فرە ڕەگەزە زەبەلاحەکانی دونیا کاریگەریان هەیە لەسەر بڕیاری سیاسی دەوڵەتان و دەتوانن پشێوی و ئاژاوەو دڵەڕاوکێ لەهەر ولآتێکدا بنێنەوە کە بەرژەوەندیان مسۆگەر نەکات .

لەم ڕوانگەیەوە کوردستانیش بە حوکمی مێژوو و هەڵکەوتە جوگرافیاکەی لەناوچەی ڕۆژهەلآتی ناوەڕاستدا کە خاڵی چڕبوونەوەی بەرژەوەندی زلهێزو دەوڵەتە سەرمایەدارەکان و کۆمپانیا فرە ڕەگەزەکانە و بەهۆی داگیر و دابەش کردنی کورد و کوردستانیشەوە بەسەر چوار دەوڵەت و نەتەوەی جیاوازو دواکەوتووشدا و بوونی کانزاو ئاوی شیرین و نەوتێکی زۆرو خاکێکی بەپیت و بەرەکەت و ..هتد . کورد چەندین ساڵە دابەش و داگیرکراوە و نەیتوانیوە ببێتە خاوەن کیان و دەسەلآت و بڕیاری خۆی و نەیتوانیوە بەرژەوەندیە بالآکانی نەتەوەی کوردیش بپارێزێت .

پاش ڕاپەڕینی ساڵی 1991 ی گەلەکەمان و وەدەرنانی ڕژێمی بەعس لەم بەشەی کوردستاندا کورد توانی کیانێکی تاڕادەیەك سەربەخۆی ئازادو دیموکراسی و دیفاکتۆ بۆ خۆی پێکەوە بنێت و گەلێك دەسکەوتی گرنگ بە ئاڕاستەی چەسپاندنی دیموکراسی و ئازادیەکانی تاك و میدیاو کاری سیاسی فەراهەم بکات و مافەکانی مرۆڤ و ژنان بپارێزێت و یاسا سەروەر بێت و تاڕادەیەك دام و دەزگاکانی حکومەت بچەسپێنێت و هەنگاوی باش بنێت بەرەو پێکەوەنانی کۆمەڵگای مەدەنی ...

بەڵام لەبەرئەوەی دەوڵەتانی دراوسێ و ناوچەکە سەرتاپا ڕژێمی دیکتاتۆری و تاکڕەو و خۆسەپێن و بنەماڵەیین و هیچیان لەئەنجامی ڕاپرسی و دەنگدانەوە هەڵنەبژێردراون لەلایەن گەلەکانیانەوە , ئەم مۆدێلەی کوردیان بۆ هەزم نەدەکراو ئیدی لەوکاتەوە کەوتنە کۆبونەوەی سێ قۆڵی و داڕشتنی پیلانی دوژمنانەو دروستکردنی فیتنەو ئاژاوەنانەوەو ئەوەبوو توانیان ئاگری شەڕێکی ناوخۆی چەندین ساڵەی سەپێنراوو نەویستراو گڕ بدەن لەنێوان هەردوو پارتی دەسەڵاتداری کوردستان (یەکێتی و پارتی) و براکان بکەنە دوژمنی یەکتری, هەر دەوڵەتەش بەپێی بەرژەوەندی خۆی و هەرجارەی یارمەتی و کۆمەکی پارتێکی سیاسی دەکرد , بەمەبەستی درێژەدان بەشەڕەکەو ڕاگرتنی بەلانسی هێز لەناوچەکەداو دروستکردنی

ڕێگر لەبەردەم هێنانە دی خەونەکانی کورد لە دروستکردن و پێکەوەنانی دەوڵەتێکی سەربەخۆو ئازاددا..

بەم شێوەیە ئەزموونی حوکمی کوردی و مۆدێلی دیموکراسی و ئازادی لەکوردستاندا بەرەو کزی و لاوازی چووە و زۆر دواکەوت لەڕەوتی گەشە کردن و پێشکەوتن و دروستکردنی پەیوەندیە نێو دەوڵەتیەکان و دان پیادانانی نێودەوڵەتی بەو قەوارەو دەسەڵاتەدا.....سەرکردەو پارتە سیاسیەکان و جەماوەر و ڕێکخراوە پیشەیی و دیموکراتیەکانیش هێندە هۆشیار نەبوون کەڕێگە نەدەن پیلانی دوژمنان سەربکەوێت و بەرژەوەندیە حزبی و ناوچەیی و عەشایەری یەکان و تایبەتیەکانیان بکەنە قوربانی بەرژەوەندیە باڵاکانی گەل و خاکی کوردستان . ڕێگە نەدەن کەئیدارە و ئیرادەی یەکگرتووی کوردستان کە خۆیان (لەپەرلەمان و حکومەتی هەرێمی کوردستان) دا دەبینیەوە سست و لاواز و دووکەرت ببێت . هەربۆیە لەئێستاداو بۆ ماوە 14 ساڵە دوژمنان هەمیشە لەسەر خەتن و دوای ڕزگارکردنی عێراق و ڕوخانی ڕژێمی بەعسیش هەر لەپیلان دانان و ئاژاوە نانەوەو دروستکردنی کێشەو گرفت نەکەوتون و هەرجارەو بەبیانویەکەوە دەبنە ڕێگر لەبەردەم سەندن و چەسپاندنی مافەکانی کورد وهەوڵ دەدەن کێشەکەی بچوك بکەنەوە و لەسەرئاستی ناوچەکەو

دونیاش هەوڵ دەدەن کە پشتگیری و کۆمەك و دۆستەکانی کورد پەشیمان و پاشگەز بکەنەوەو نەهێڵن ئەم قەوارەیە بچەسپێت , بۆیە کاتی ئەوە هاتووە کە سەرکردەکان و پارتە سیاسیەکان و جەماوەریش بەهۆشیاری و بیری قوڵ و عەقلانی تر لەجاران مامەڵە لەگەڵ دۆست و دوژمنان بکەن و چۆن لەمەیدانی خەباتی چەکداریدا سەرکەوتین ئاوهاش لەمەیدانی خەباتی سیاسی و جەماوەریدا سەربکەوین و بتوانین شیکاری ڕاست و دروست بکەین بۆ تێڕوانین و پرۆژەکان و بەرژەوەندیەکانی گەل و ولاتمان بپارێزین و کوردیش وەك نەتەوەکانی ناوچەکە بەسەر بەخۆیی و ئازادی شاد ببێت و ئیدی لەدواکەوتن و دووکەرت بونی ئیدارەو ئیرادەی کوردی ڕزگار ببین و هەرچی زووترە بڕیارە مێژوویەکە بدەین بەیەکگرتنەوەی هەردوو ئیرادەو ئیدارەکەمان و بەوەش دڵی دۆستان و جەماوەرەکەمان شاد و دڵی دوژمنان و ناحەزانیشمان بتەقێنین .

---

*ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی هەواڵی ژمارە (90) لە (17) ی تەموزی ساڵی 2004دا بلاوکراوەتەوە.

کوردایەتی لەنێوان دروشم و واقیعدا*

❖ کوردایەتی وەك بزووتنەوەیەك و هەم وەکو ئایدیایەکیش بناغەی بوژاندنەوەو گەشەسەندنی هەست و بیری نەتەوایەتی کوردە لەناو سەرجەم ڕۆڵەکانی کۆمەڵگەی کوردەواریدا بەپارتە سیاسیەکانیشەوە .

کوردایەتی وەك بزووتنەوەیەکی ڕزگاریخواز و ئاشتیخواز بەگەلێك قۆناغ و زەمەنی پڕ لەنسکۆو کارەسات و گەشەکردن و بوژاندنەوەدا تێپەڕی کردووە , هەرچەندە قۆناغە تاریك و پڕ لەنسکۆکان زیاتر بوون .

هەستی نەتەوەیی وەك غەریزەیەکی خۆڕسك لای هەموو کوردێك هەمیشە هەبووەو سۆزو هەستکردنی بەکورد بوون لای سەرجەم تاکەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری لەهەر جێگەیەکدا بووبن هەستی پێکراوە . بەلام کەمجارو لای کەم کەس و سەرکردەش ئەم هەستە نەچۆتە قالبی بیری نەتەوایەتییەوە کە بیکاتە بەرنامەی کاری سیاسی خۆی و خەبات بکات لەپێناو بلاوکردنەوە و گەشەپێدان و زالکردنی بەسەر هەموو بیرو ئایدیاو ڕێبازە سیاسییەکانی تردا .

لەمێژووی نەتەوەی کورد و خەباتی کوردایەتیشدا لەکۆن و لەئێستاشدا هیچ کاتێك بیری کوردایەتی و نەتەوایەتی نەگەیشتۆتە ئاستێك کە کورد وەك نەتەوەو کوردایەتیش وەك بزووتنەوەو ئایدیا بتوانن مەسەلەی ڕەوای کورد بگەیەننە

ئاستی چارەسەرکردن و ناساندنی بەجیهان و بتوانن قەوارەو کیانێکی سەربەخۆیی کوردی دابمەزرێنن کە سەرجەم نەتەوەی کوردی تیادا کۆ ببێتەوە , هەروەك نەتەوەکانی تورك و فارس و عەرەب و .. هتد .

شۆڕش و ڕاپەڕینەکانی کورد لەمێژوودا هەریەکەیان پابەندی ڕێبازو ئایدیاو بەرژەوەندی کەسی و بنەماڵەیی و ئاین و ناوچەیی جیاوازی وابوون کەهەندێکیان زۆر دووربوون لەهەست و بیری کوردایەتییەوە و گەلێك جاریش دژایەتی کوردایەتی و کوردیشیان کردووە لەداواکردنی مافە ڕەواکانی خۆی وەکو نەتەوەیەك و بەرژەوەندی ڕێباز و ئاینەکانیان خستۆتە سەروو بەرژەوەندی کوردایەتی و بیری نەتەوایەتیەوە .

هەر بۆیەش بەدرێژای سەدەی نۆزدە کەسەرەتای دەستپێکی شۆڕش و ڕاپەڕینەکانی کوردە و سەدەی بیستیش کەسەدەی ڕزگاری گەلانە , بزووتنەوەی بیری کوردایەتی نەچۆتە قاڵبێکی کارو کردەی بەبەرهەم , هەر بۆیە وەك دروشمێکی بیٚ ناوەڕۆك لەپەیڕەوی ناوخۆی هێندێك لەحیزبەسیاسیەکان و بەرنامە سیاسیەکاندا ماوەتەوە .

لەگەڵ ئەم بارو دۆخە ناهەموارە بۆ کوردایەتی , بەڵام هەوڵی زیندوو کردنەوە یان بوژاندنەوەی بیری نەتەوەیی لای کۆمەڵە کەسانێکی ڕۆشنفکرو نەتەوەیی هەوڵی بۆ دراوە لەڕێگەی

هەندێك حیزب و کۆمەڵەی سیاسی بچوکەوە , گەرچی نەتوانراوە ئەو ئاراستەو ئاستە بەهێزە بەخۆوە بگرێت لەبەرامبەر ئایدیاو ڕێبازە فکری و سیاسییەکانی دەورو بەردا . ئەوەش دیارە هۆکاری ناوخۆیی و ناوچەیی و دونیایشی هەبووەو کاریگەریان تێکردووە .

ئاشکرایە هیچ بیرو باوەڕێك یان ڕێباز و فکرێك تەنانەت زمانێکیش گەشەو بالاٌ ناکات ئەگەر نەتەوەکە بۆ خۆی ژێردەستەو چەوساوەو گەمارۆ درابێت بەدوژمنان و بیرو باوەڕی گەلانی سەردەست .

ئەگەریش لەقۆناغێك لەقۆناغەکانیشدا گەشەیەکی کەم بکات , ئەوا گەشەیەکی ئاسایی نابێت و ئەگەر هۆکارە خۆیی و بابەتییەکان لەناو بچن ئەوا ئەو کەف و کوڵەش دادەمرکێتەوە .

بیری نەتەوەیی هەرنەتەوەیەك لەزەمان و زەمینێکی دیاریکراودا گەشەدەکات و خۆی دەچەسپێنێت لەئێستادا کەزەمان زەمانی عەولەمەو تەکنەلۆژیای زۆر پێشکەوتووە لەبواری پەیوەندییەکاندا کە جیهانی بەو گەورەیی و زەبەلاحیە کردۆتە گوندێکی هاوچەرخی بچووك کە لەچەند چرکەیەکدا دەتوانرێت گەورەترین زانیاریت دەست بکەوێت دەربارەی هەموو کارێك , ئەم زەمانە هەموو پێوانەو پرنسیپەکانی گۆڕیوەو ڕاماڵیوە .

www.dengekan.com

عەولەمە بڕوای بەمەسەلە فکری و نەتەوەیی و جوگرافی و تەنانەت مێژووش نییە , بەڵکو هەموویان دەسڕێتەوەو تەنها بەرژەوەندییە ئابوورییەکان و بازاڕو دراوو داهات کاری خۆیانی تێدا دەکەن . بەم شێوەیە کورد لەزەمەنێکدا نەیتوانیوە سوود وەربگرێت بۆ گەشەسەندن و ژیاندنەوەی بیری نەتەوایەتی کوردی کەسەردەمی ڕزگاری گەلان و بیری نەتەوەیی و سەربەخۆیی باوی بووەو سنوورو جوگرافیا قودسیەتی مابوو , ئەوا کارێکی سانا نییە کەبتوانێت لەسەردەمێکدا قەوارەیەکی نەتەوەیی دابمەزرێنێت , کە ڕەوتی ڕووداوو پێشکەوتنەکان بەپێچەوانەی ئیرادەو ویستی کوردەوەیە .

لەگەڵ ئەم بارو دۆخەی ئێستادا کورد دەتوانێت هەوڵی زیاتر بدات بۆ بوژاندنەوەو گەشەکردنی بیری کوردایەتی و نەتەوەیی لەناو کۆڕو کۆبوونەوە نێودەوڵەتییەکان و بتوانێت داوا ڕەواکانی خۆی بەگەرم و گوڕی بهێڵێتەوە لەسەر ئاستی ناوچەکەو دونیاشدا لەڕێگەی :-

1. تێکۆشان لەم قۆناغەی خەباتدا بۆ چەسپاندنی فیدراڵیزم لەکوردستاندا .

2. یەکدەنگی و یەکهەڵوێستی کورد لەسەر بەرپەرچدانەوەی سیاسەتی بەعەرەبکردن و ڕاگواستنی کورد لەناوچە کوردنشینەکانی ژێردەسەلاتی حکومەتی عێراقدا .
3. یەکهەڵوێستی لەبەرامبەر بڕیاری 986 و 688 ی نەتەوە یەکگرتووەکان لەکۆڕو کۆبوونەوە نێودەوڵەتییەکاندا .
4. یەکهەڵوێستی کورد بەهەموو ئاراستەجیاوازەکانەوە لەسەر جێبەجێکردن و هەوڵدان بۆ چەسپاندنی دیموکراسی و ئازادییە سیاسییەکان و پاراستنی مافی مرۆڤ و سەروەرکردنی یاساو هەنگاونان بەرەو کۆمەڵگای مەدەنی .
5. هەوڵدان بۆ بوژاندنەوەی مەسەلەی ڕەوای کورد و بیری کوردایەتی .
6. هەوڵدان بۆ زیاتر وروژاندن و پیشاندانی ڕادەی چەوساوەیی و کارەسات و مەینەتییەکانی کەدژ بەگەلی کورد ئەنجامدراوە . هەر لەجینۆساید و ڕاگواستن و ئەنفال و کیمیایی باران و نەسەلماندنی مافە کلتووری و ڕۆشنبیری و سیاسیەکان .
7. هەوڵدان بۆ دۆزینەوەی چارەنوسی دیل و گیراو و بێ سەروشوێنەکان لەناو کۆڕو کۆبوونەوە نێودەوڵەتییەکاندا وەك کارتێکی گوشار .

8. هەوڵدان بۆ بەهێزکردنی جوڵەی دیبلۆماسی کوردی و بەشداریکردن لەکۆڕو سیمنارو کۆبوونەوە نێودەوڵەتییەکاندا بەمەبەستی بەگەرم و گوڕو هێشتنەوەی مەسەلەی کورد کە هەمیشە جێی بایەخی زلهێزەکان بێت .
9. هەوڵدان بۆ زیاتر سوودوەرگرتن لەسەردەمی عەولەمە لەڕێگەی هۆکارە پێشکەوتووەکانی بواری پەیوەندییەوە وەك کۆمپیوتەرو تۆڕی ئینتەرنێت و فاکس و سەتەلایت و ..هتد.
10. ڕێکخستن و سەرپەریشتیکردنی ئەو ژمارە زۆرەی کورد کە لەدونیادا بڵاوبوونەتەوە بەشێوەیەکی وا کەبکرێنە گروپی فشار بۆ سەر ناوەندەکانی بڕیارو حکومەتەکانی دونیاو ڕای گشتی جەماوەر .

بەم شێوەیە لەم سەردەمەی ئێستادا کەکورد لەم بەشەی کوردستاندا و بۆ ماوەی نزیکەی 10 ساڵە دەسەڵات و حکومەتی کوردی خۆی بەڕێوەی دەبات و تاڕادەیەکی زۆر باش سەرکەوتووبووە لەبەڕێوەبردنی کارەکانیداو , لەماوەی خەباتی دوورو درێژی کوردایەتیدا ئەمە یەکەمین ئەزموون و چڵەپۆپەی دەسەڵاتی کوردییە کەخۆی لەحکومەتی هەرێمدا دەنوێنێت , دەبێت هەوڵی جدی بدات بۆ زیاتر بووژانەوەو گەشاندنەوەی بیری کوردایەتی و نەتەوایەتی لای سەرجەم تاکەکانی کورد لەهەر جێگەیەك بن .

کوردایەتی لە نێوان ...

*ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی‌نوێی ژمارە (2595)لە 28/10/ 2001 دا بڵاوکراوەتەوە.

پرسی کورد و فاکتەرە سلبیەکانی بەردەم گەشەکردنی *

پێمان وایە تاکە نەتەوەیەك کە لەسەر گۆی زەوی هەبێت و سەرجەم خەسڵەتەکان وبنەماکانی نەتەوەو دەوڵەتی تیابێت لە ڕووی خاك و ژمارەی دانیشتوان و ئاین و زمان و جوگرافیاو کەلتورو مێژووەوە ,بەڵام تائێستا نەیتوانیبێ بگاتە ئامانج یان نەیان هێشتبێت ببێتە خاوەن دەوڵەت و دەسەڵاتی خۆی , ئەوا تەنها نەتەوەی کوردە .بۆیە ئێمە تەنها بەکورتیەك ئەو

خالآنەدەست نیشان دەکەین کەبە درێژایی مێژوی کورد وەك فاکتەرێکی سلبی ڕۆڵیان بینیوە لەسەر دروست نەبوون ودانەمەزراندنی دەوڵەتی کوردی ,ئەوخالآنەش ئەمانەن :

1. هەڵکەوتەی جیۆپۆلەتیکی کوردستان لەگرنگترین ناوچەی جیهاندا کە ڕۆژ هەلآتی ناوەڕاستە. لەم ناوچەیەدا بەرژەوەندی زلهێزەکانی تیادا چڕ بۆتەوە وئەم ناوچەیە بۆتە شانۆی ململانێکان و دووکێشەی سەرەکی و زۆر ئالۆزی تیادایە ئەوانیش کێشەی فەلەستینیەکان و کێشەی کوردە کەتائێستا هیچ کامێکیان چارەسەر نەکراون ,ئەمە سەرەڕای کیشە جۆر بەجۆرەکانی سنوور و ئاو .. هتد .

2. بوونی ڕێژەیەکی زۆر لەنەوت و کانزاو دەشتی بەپیتی کشتوکاڵی و دارستان و لەوەرگا و ئاوی شیرین و سازگار لەکوردستاندا ,بۆتە مایەی چاوتێبڕینی دوژمنان و دەرو دراوسێ و هەوڵی داگیرو دابەش کردنیان داوە . هەر لەسەرەتا ی ململانێکانی نێوان فارس و تورکەکانەوە لەسەدەی شەشەمی زاینەوە تاکو سەردەمی داگیرکەرە ئەوروپاییەکان و دابەش کردنەوەی کوردستان بەپێی ڕێکەوتنامەی سایکس – بیکۆ و دواتر لکاندنی هەرپارچەیەك بە عێراق و ئێران و تورکیاو سوریا و بەشێکیش بۆیەکێتی سۆڤیەتی جاران .

3. دواکەوتوویی میللەتی کورد لەڕووی زانست و خوێندەواریەوە کەتاکو ئێستاش ڕێژەیەکی بەرز نەخوێندەوار هەیە ,ئاشکرایە هەر کۆمەڵگاو نەتەوەیەك خاوەن زانست و تەکنەلۆژیاو پیشەسازی قورس و پێشکەوتوو نەبێت و تاکەکانی کۆمەڵ بەرهەم هێن و داهێنەرو بەتوانا ولێهاتوو نەبن ناتوانن بنەما ئابوورییەکانی دەوڵەت دابمەزرێنن و دواتریش لەبڕیاری سیاسی دا بێ هێزو لاوازدەبن .

4. دواکەوتوویی کۆمەڵگای کوردەواری لەڕووی کۆمەلآیەتییەوە و گەشەنەکردنی قۆناغە مێژووییەکانی پێشکەوتنی کۆمەڵگای کوردەواری و زەق بوونەوەی دیاردەی عەشیرەت گەری و ناوچە گەریی و هەندێ جاریش مەزهەبی ودواتریش حیزبایەتی تەسك وای لەتاك و کۆمەڵی کوردەوای کردووە کە بەعەقڵێکی تەسکەوە بیر بکاتەوە وبیرو هەستی نەتەوەیی لادروست نەبێت و فەرامۆشی بکات و بەم شێوەیەش کۆمەڵگای کوردەواری پەرت و پەرش و بلآوو یەکنەگرتوو بمێنێتەوە .

5. نەبوونی یان گەشەنەکردنی هەست و بیری نەتەوایەتی لەسەر ئاستی تاك و گروپ و حیزبە سیاسیەکانیش جگە لەچەند نمونەیەکی تاکەکەسی کە هەوڵیان داوە دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی دابمەزرێنن وەك هەوڵەکانی شێخ عوبەیدولآ ی نەهری و سمکۆو شێخ مەحمودوپێشەواو هەوڵی بەکر سدقیش کەویستی بەیارمەتی ئەڵمانیا دوای کودەتا کەی ساڵی 1936–

www.dengekan.com

2007/03/31

1937 دەوڵەتێكی سەربەخۆی كوردی دابمەزرێنێت بەڵام ئەو هەولانە هەرلەلانك دا تاسێنران و سەريان نەگرت .

6. هەڵنەكەوتنی سەركردەی مێژوويی يان ئاينێك يان پارتێكی سياسی كوردستانی كەديد و بۆچوون و دروشم وستراتيژی كوردايەتی گشتگير بێت ومەسەلەی نەتەوەيی و دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی كوردی لەبەرنامەی خۆی دا بچەسپێنێت و لەپێناوی دا خەبات بكات , لەمێژووی زۆر بەی گەلاندا ئەم سێ فاكتەرە كاريگەری بەهێزيان كردووە لەسەريەككگرتنی نەتەوەو دروست كردنی دەوڵەتی خۆماڵی وخەملاندنی بيری نەتەوەيی , بسمارك لەئەڵمانياو مستەفا كمال لەتوركياو گاندی لەهندستان و ماوتسی تۆنگ لەچين و ...هتد ,وەك سەركردەی مێژوويی ڕۆڵيان بينيوە .كەنيسەی ئەرمەنی ڕۆڵی گەورەی بينيوە لەيەككگرتن و كۆ كردنەوەی ئەرمەنيەكان لەدونيادا , زۆربەی پارتە سياسيەكان لەزۆر ولاتاندا ڕۆڵی يەككگرتن و يەك پارچەيی نەتەوە و فاكتەرەكانيان بينيوەو بونەتە جێگەی شانازی جەماوەرەكانيان.

7. دابەش كردنی خاك و نەتەوەی كوردی لەكوردستاندا لەسەر سێ خاك و نەتەوەی جياوازی عەرەب و تورك و فارس لەڕۆژهە لاتی ناوەڕاست دا و بەسەرخاكی نيوان ئەرمينياو ئازەر بايجان لەيەكێتی سۆڤيەتی جاران .لێرەدا بەهۆی فرە دوژمنی و

داگير كەرو دابەش كرنی خاكەكەی بەشێوەيەك كەدەروازەی سەر دەريايی نەبێت و ببێتە خاكێكی داخراو وای كردووە كەكورد دەنگی بەئاسانی نەگاتە دنيای دەرەوە .

8. نەبوونی عەقلێيەتێكی ستراتيژی و سياسی و عەسكەری و ئابووری و ئيداری وا كەبتوانێت سەركردايەتی خەبات و شۆڕشەكانی كورد بكات و بتوانێت كاروانەكەی بگەيەنێتە ئامانج و سەركەوتن .

9. بەهۆی خۆ خۆری و ساويلكەيی و هەڵخەڵەتاندنی كوردەوە لەلايەن بێگانەو دوژمنانەوە هەميشە كورد خۆی فاكتەرێكی كاريگەر بووە بۆ لەناوبردن و تياداچوون و تاساندنی دەسەلات و حكوماتی كوردی , ئەويش بەپەلكێش كردنی دوژمنان بۆ سەرخاك و براو حكومەت ودەسەلاتی خۆماڵی , ئەم كردارەش پڕلەشەرمە زارييە لەسەرەتای مێژووی خەبات و شۆڕشەكان و دەسەلاتەكانی كوردەوە تا ئەم سەردەمەش و ئەم چەند ساڵەی دوايشدا بەجۆرەها شێوەو هەرجارەش خوێناوی تر دووبارە بۆتەوە , ئەم كردارە خيانەتكارانە هەرجارەی بەبڕواو بيانووی زۆر نامەنتيقی پاساوييان بۆ هێنراوەتەوە وەك لەسەردەسەلات و هەندێ ناوچەو عەشايەرو پارەو هەندێ جاريش بۆ ئافەرين وەرگرتن بووە لەلايەن دوژمنانەوە و

لەکۆتایشدا خائینان و خۆفرۆشانیش خۆشیان کەوتونەتە بەر چەقۆ و پەتی خنکاندنی داگیر کەران.

❖ هەموو ئەم فاکتەرانە کاریگەرییان هەبووە لەئێستاشدا بەچاوی خۆمان دەیان بینین کەچۆن کاردەکەن بۆ ڕووخاندن و لاواز کردنی ئەم ئەزموونە مێژووییەی کەلەم پارچەیەی کوردستاندا بەدەست هاتووە لەئەنجامی خەبات و شۆڕشی سەد ساڵەی کورد لەم پارچەیەداو ڕشتنی خوێنی هەزارەها لاوو گەنجی کورد و سەرگەردانی و ئاوارەبوون و کاول کردن و کیمیابارانی هەزارەها گوندو شارۆچکەو جینۆ ساید کردنی ئەم نەتەوەیە .

بەڵام زۆر لەپارتە سیاسیەکان و سەرکردەکان بەخەم ساردی یەوە ئەم کێشەیە دەبینن و هەوڵی جدی نادەن بۆ یەکخستنەوەی ماڵی کوردوبڕیاری سیاسی کوردو چەسپاندنی ئاشتی و بیری نەتەوەیی لەناو جەماوەردا لەپێنا و دووبارە نەبونەوەی تراجیدیای قات و قڕ کردنی کورد و مەسەلە ڕەواکەی لەبەدەست هێنانی دەسەڵات و حکومەتی کوردیدا .

دەبێت کورد کارێک بکات کەلەسەدەی داهاتوودا مەسەلەکەی بکرێتە کێشەی پلەیەک لەناوچەکەدا لەسەرشانۆی ناوچەیی و نێو دەوڵەتیدا , ئەوەش بەوە دەبێت کەکێشە ی کورد لەکارتی فشارەوە بگۆڕێت بۆ پایەی کۆنکرێتی وچەسپاو

لەسیاسەتی ناوچەیی و نێودەوڵەتیدا , چونکە هەمیشە لەڕابردوودا کێشەی کورد دیزە بەدەرخۆنە کراوە لەبەرئەوەی وەك کارتێکی فشار بەویست و ئارەزوی دوژمنان گەمەی سیاسی پێکراوە و کراوەتە قوربانی و بەرژەوەندیەکانی داگیرکەران و زلهێزەکانی دنیا , بەڵام ئەگەر کێشەو مەسەلەی کورد کرایە پایەی کۆنکرێتی ئەوا حساباتی سیاسی و ئابووری لەسەر دەکرێت و دەچێتە هاوکێشە سیاسی یەکانەوە و ئیدی ناتوانرێت گەمەی پێبکرێت . لەزۆر کات و قۆناغدا کورد لەسەریەك قاچ خەباتی کردووەو بەتەنها گرنگی داوە بەفاکتەری ناوخۆیی بەبێ سوود وەرگرتن و خۆگونجاندن لەگەڵ فاکتەری دەرکی دا کە لەڕۆژگاری ئیستادا ڕۆڵی گەورەو بەرچاوی هەیە لەسەرکەوتنی خەبات و چارەسەری کێشەی میللەتاندا .

بۆیە دەبێت کورد هیچ هەل و فرسەتێك لەدەست نەداو بیان قۆزێتەوە لەبەرژەوەندی کێشەکەی و بتوانێت لەسەدەی داهاتوودا بچێتە هاوکێشە سیاسییە نێو دەوڵەتیەکانەوە کەلەگەڵ بەرژەوەندی زل هێزەکاندا یەکانگیر بێتەوە ..

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی‌نوێی ژمارە(2023)لە12/11/ 1999 دا بلاوکراوەتەوە.

دەسەلأتی خۆماڵی و شەڕی نموونە
شەڕە لەپێناو کوردەواری و بەرژەوەندی
کوردایەتیدا*

هەر لەسەرەتاوە لەناونیشانی تەوەرەکەوە (دەسەلأتی خۆماڵی و شەڕی نموونە) دا دەردەکەوێت کەپەیوەندییەکی ڕاستەوانە و توندو تۆڵ و ئۆرگانی هەیە لەنێوان دەسەلأتی خۆماڵی و شەڕی نموونەدا .

ئەوپەیوەندییە ئەو ڕاستیە دەسەلمێنێت کەتەنها لەسایەی دەسەلأتێکی خۆماڵی و هەڵبژێراو بەشێوەیەکی دیموکراتی و سەربەست و ئازادەوە لەلایەن زۆرینەی جەماوەرەوەو پشتگیری و پشتیوانی زۆرینەی چین و توێژەکانەوە نەبێت هیچ کاتێك ناتوانرێت شەڕی نموونە بکرێت ,چونکە ئەگەر شەڕی نموونە بەو مانایە بێت کە هەمیشە دەستپێشخەری لەخزمەتکردنی جەماوەرو داهێنانی نوێ لەدەستکەوت و بونیاتنان و ئاوەدانکردنەوە دابێت , بەمانای گەشەدان و زیندوو کردنەوەی

ئابوری ولأت و بازاڕو بازرگانی و بەگەڕخستنەوەی دامەزراوەو کارگە بەرهەمهێنەکان بێت , ئەگەر شەڕی نموونە بەمانای بەگوڕ ترکردن و بەهێزکردن وسەروەرکردن و سەربەخۆکردنی یاساو تۆکمەکردن و چەسپاندنی ئیدارە بێت ,ئەگەرشەڕی نموونە بەمانای ڕەخساندنی کەش و هەوایەکی ئازاد بۆ هەموو تاکەکانی کۆمەڵ و چەسپاندنی دیموکراتی و پرنسیپەکانی بێت , گەر مەبەست لەشەڕی نموونە هێنانە دی کۆمەڵگەیەکی مەدەنی کوردەواری و بەرزکردنەوەی ئاستی ژیانی تاکەکانی بێت , ئەوا تەنها ئەم (شەڕە نموونەییە) لەسایەی دەسەلأتێکی خۆماڵی و کوردەواری وادا دێتەدی کە خاوەن پێشینەیەکی شۆڕشگێڕانەو پێشکەوتوو خواز و دیموکرتخوازو عەدالەت پەروەردا بەشێوەیەك بێت و ڕەگو ڕیشەی لە قولأیی جەماوەرەوە بێت ئەگینا هەرگیز شەڕی نموونە لەپاڵ دەسەلأتێکی داگیرکارو دوژمن و دیکتاتۆردا ناکرێت و نایەتەدی .

* کاتێك بەڕێز مام جەلال دروشمی (شەڕی نموونە) بەرز دەکاتەوە لەهەموو بوارەکانداو بەئاشکرا ڕایدەگەیەنێت کەلەمەودوا ی.ن.ك و حکومەتی هەرێم شەڕی نموونە دەکات لەگشت بوارەکاندا .... ئەو ڕاستیە دووپاتدەکاتەوە کە (ی.ن.ك) لەسەرەتای دامەزراندنیەوەو دواتر لەقۆناغی خەباتی شاخدا و تاکاتی ڕاپەڕین و دواتر هەڵبژاردنی پەرلەمان و دامەزراندنی

www.dengekan.com

دەسەڵاتی خۆماڵی كوردی , ی.ن.ك بڕوای تەواوی بەبنەما دیموكراسی و ئازادییەكان هەبووەو هەر بەو ئاراستەیەش كاتێك دەسەڵات و حوكمی ئەم بەشەی كوردستانی گرتە دەست پشت ئەستور بەبنەما ئایدۆلۆژیە سۆشیالیست و دیموكراتیەكەی هەنگاوی گەلێك گەورەی نا لەپێناو دابینكردنی كەش و هەوایەكی ئازادو دیموكراسی و لەسەر زەمینەی واقیعیشدا بەڕێژەیەكی باش پرۆسەی بەدیموكراسیكردن و بەمەدەنیكردنی كۆمەڵگەی كوردەواری بەئەنجام گەیاندووە .

بەڕێز مام جەلال كاتێك (شەڕی نموونە) دەكات شەڕی نموونەیی و لەبەرامبەر سەرجەم هێزە سیاسیەكانی ناوخۆو وڵاتانی دراوسێشدا پێشكەشكردنی نموونە دەكاتە كەناڵی ململانێیەكی دروست و مۆدێرن , ئەوڕاستیە دەزانێت كە شەڕ هەموو شەڕێك تەدارەك و پێداویستی ماددی و مرۆیی وزەمان و زەمینەی خۆی دەوێت .

لەبەر ئەوە بەرزكردنەوەی دروشمی (شەڕی نموونە) لەلایەن ی.ن,ك و حكومەتی هەرێمەوە لەسەرجەم بوارەكاندا ,وزەو تواناو لێبووردن و گاینفیدایی لەهەمووا ن دەوێت لەسەرجەم پارتە سیاسیەكان و ڕێكخراوە پیشەیی و جەماوەرییەكان لەخاوەن سەرمایەو كرێكارو جوتیاران لەسەرجەم چین و توێژەكانی كۆمەڵ.

كوردايەتی لە نێوان ...

(شەڕی نموونە) شەڕێكی ساناو ساكارنییە بەڵكو شەڕێكی قورس و گرانبەهاو پڕزەحمەتە , چونكە شەڕێكە دژ بەكۆنە پەرستی و دواكەوتوویی و مشە خۆری و گەندەڵی و بێ یاسایی و توندو تیژی و تیرۆرو تۆقاندن دەكرێت .

یەكێتی نیشتمانی كوردستان كە لەخۆیەوە دەستپێدەكات لەناو حزب و حكومەت و هـ.پ.ك — و لەهەموو دام و دەزگاكاندا (شەڕینموونە) دەكات لەپێناو گەشەدان و پێشكەوتن و چەسپاندنی دەسەڵاتی خۆماڵی و كوردەواریدا . دەرگا والآ دەكات بۆ سەرجەم تاكەكانی كۆمەڵ و هەموو ڕێكخراوو پارتە سیاسیەكانیش كەهەموویان شەڕی نموونە بكەن لەپێناو باشتركردنی ژیان و گوزەرانی كۆمەڵگەی كوردەواری و داهاتووی بزوتنەوەی كوردایەتیدا .

(شەڕینموونە) پرۆسەیەك یان هەنگاوێكی خۆڕسك و بەردەوام و درێژخایەنەو قۆناغێكی مێژوویی و دیاریكراوی بۆ نییە , بەڵكو شەڕینموونە و لەهەموو ئانو ساتێكدا دەكرێت و پێویستە هەمیشە هەمووان سازو ئامادەبن لەسەنگەری ئەو شەڕەدا , دژ بەدوژمنان و دیكتاتۆریەت و كۆنە پەرستی و مشە خۆری .

ئاشكرایە شەڕ بەهەموو جۆرەكانییەوە بەباش و خراپیەوە بە عەدالەت و ناڕەوایەوە هەموویان خراپن و ماڵوێرانی و هەژاری و دواكەوتنی تێدایە . لەهەر جێگەو لەهەر كۆمەڵگایەكدا هەبێت ,

کوردیش وەك نەتەوەیەك و کوردایەتیش وەك بزوتنەوەیەکی ڕزگاریخوازی پێشکەوتنخواز و مرۆڤ دۆستانە گەورەترین زیانیان پێکەوتووە لەئەنجامی شەڕی دوژمنان لەلایەك و لەو لاشەوە لەئەنجامی شەڕی براکاندا .

بەلاّم ئەمجارەیان لە (شەڕی نموونەدا) پێموایە کوردایەتی و کوردەواری گەورەترین سوود و سەرکەوتن بەدەستدەهێنن , ئەگەر هەندێك سوکە زیان و سلبیاتیشی هەبێت .

هەربۆیە بەشداریکردن لەم (شەڕینموونە) یەدا ئەرکێکی نیشتمانی و کوردایەتی و ئەخلاقیشە لەسەر هەمووان .

ئەگەر پارتە سیاسیەکان ,ڕێکخراوە کان , چینوتوێژەکان , ڕوناکبیر و سەرجەم تاکەکانی کۆمەڵ دژ بەشەڕی ناوخۆ و براکان بووبن لەڕابردوودا , ئەوا پێویستە لەئێستا و لەداهاتووشدا کۆك و تەباو یەکگرتووبن لە (شەڕی نموونە) یدا .

هەریەکە بەتێڕوانین و ئایدیای خۆیەوە دوور لەدیدو بۆ چوونی (ی .ن.ك) و سەرکردایەتیەکەی بەمەرجێك (شەڕینموونە) لەپێناو زیاتر گەشەکردن و پتەوکردنی دەسەلاّتە خۆماڵیەکەماندا بێت و بەرژەوەندی کوردو کوردایەتی بخرێتە سەروو بەرژەوەندی تاك و حزب و ناوچەو ئایدیاوە .

*ئەم بابەتەم لەڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە (2526) لە8/8/ 2001 دا بلاّوکراوەتەوە.

کوردو نەبوونی کاریزما*

❖ ئاشکرایە زۆربەی گەل و نەتەوە پەرش و بلاّوەکان و خاك دابەش و داگیرکراوەکان لەقۆناغەکانی شەڕی ڕزگاری و ئازادی و یەکگرتنەوەدا هانای بردۆتە بەرکەسێك کەسیفاتەکانی تواناو هێزو عەقڵیەتی سیاسی و خاوەن ئابووریەکی بەهێزو ڕۆحیەتێکی بەرزی مقاوەمەت و گیانفیدایی تیادابێت لەپێناو بەدەستهێنانی ئازادی و سەربەخۆیی و یەکگرتووی خاك و نەتەوەکەیدا , کەهەموو ئەم

www.dengekan.com
2007/03/31

سیفاتانە کەسێکی هەڵکەوتوو سونبولەو ئەو کەسە دەبێتە پاڵەوان و سەرکردەو ڕزگارکەرو ڕابەرو پێشەوا و کاریزمایەکی بێوێنە لە مێژووی نەتەوەکەیدا و دەبێتە جێگەی فەخرو شانازی بۆ نەوەکانی داهاتووش .

نەتەوەکانی ئەڵمان شانازی بەبسمارکیانەوە دەکەن و فەرەنسییەکان دیگۆلیان هەیەو ئەمریکاییەکان جۆرج واشنتۆن و هندییەکان غاندی و نەهرۆو چینییەکان ماوتسی تۆنگ و عەرەبەکانیش عبدوالناسرو تورکەکانیش مستەفا کەمال ئەتاتورك و...هتد . ئەو نەتەوانە مافی خۆیانە کەشانازی بەو سونبول و ڕابەرانەیانەوە بکەن , چونکە خەبات و گیانفیدایی ئەوان بوونەتە هۆی سەربەخۆیی و یەکگرتوویی خاك و گەلەکانیان , هەقیانە کە پەیکەریان بۆ بکەن و مەزارەکانیان پیرۆز ڕابگرن و نەوەکانی داهاتووشیان فێری ڕێزلێگرتنیان بکەن و لەمێژوو و خەباتیان تێیانبگەیەنن .

لێرەدا بەپێویستی دەزانم کەسەرنج ڕاکێشم بۆ ئەو پیرۆزی و ڕێزگرتنەی تورکەکان لەئەتاتورکی ڕابەریان , لەڕۆژانی 1 تا 2004/6/10 بەسەردان چوومە وڵاتی تورکیا و لەشاری ئەنقەرەی پایتەخت چەند ڕۆژێك مامەوە بۆ بینینی جێگە جوان و گرنگ و مێژووییەکانی ئەو شارە, سەردانی مەزاری ئەتاتورکم کرد , کەلەسەر گردێکی بەرزو ڕازاوە و جوانی

شارەکەیەو لەساڵی 1953 دا تەرمی ئەتاتورکیان لەناوەڕاستی شارەوە (ئۆڵۆن) ەوە گواستۆتەوە بۆ ئەم جێگەیەو ئیدی کراوەتە جێگەیەکی وەها کەهەموو میوانانی ڕەسمی دەوڵەت و گەشت و گوزارانەوە هەموو چین و توێژەکانی میللەت سەردانی دەکەن و بەهەق هەر لەبیناسازیو شەقام و کارەباو ڕێکخستنی کەل و پەل و وێنەو دۆکۆمێنت و سەرتاپای ژیان و پێداویستییەکانی ئەتاتورك بەشێوەیەکی جوان ڕێکخراوە و هەقی گەورەیی و ڕێزیان داوەتە ئەتاتورك , ئەوەی جێگەی مەبەستمە لەو ڕۆژەدا کە ئێمە سەردانی ئەو مەزارەمان دەکرد , خوێندکارانی سەرەتایی لەگەڵ مامۆستاکانیاندا سەردانی هەمان جێگەیان دەکرد , ئەوەی تێبینیم کرد کەئەم منداڵانە لەگەڵ مامۆستاکانیاندا بەڕێزەوە دەچوونە بەردەم گۆڕی ئەتاتورك وفاتیحایان دەخوێند و دواتر قۆناغ بەقۆناغ وێنەو ژیان و شەڕو سەرکەوتن و دەستکەوتەکانی ئەتاتورکیان بۆ باس دەکردن , لەو کاتەدا بەهاوڕێکانم وت سەیر بکەن چۆن هەر لەئێستاوە فێری ڕێزو خۆشەویستی بنیاتنەری دەوڵەتی تورکیای نوێیان دەکەن , خۆزگە ئێمەی کوردیش کەسێکی وامان دەبوو !

لێرەدا ناگەڕێمەوە قولایی مێژوومان و ناچمە سەر ئەوەی بۆچی و لەبەرچی و کێ تاوانبارەو هۆکارەکانی دروستنەبوونی کاریزمایەك و ڕەمزێکی پیرۆزی کوردی چییە ؟ بەلام تەنها

دەپرسم ئایا کاتی ئەوە نەهاتووە لەئێستاداو لەنزیك بوونەوەی قۆناغی ڕزگاری و سەربەخۆیماندا , بیرێك لەوە بکەینەوە کەچیدی واز لە خۆخۆری و براکوژی و دووبەرەکی و پاشقول لەیەکگرتن و ناوچەگەرێتی و عەشایەرچێتی و خزمخزمێنە و مەحسوبیەت و خۆپەرستی بهێنین ؟ ئایا کاتی ئەوە نەهاتووە کە بەرەو ئاسۆ یەکی ڕوون و هەمووان لەدەوری سونبول و سەرکردەو ڕابەرێکی بەتوانا و لێهاتوو کۆببینەوەو هەوڵی یەکگرتنەوەی ئیرادەو ویستی جەماوەرەکەمان بدەین و ئێمەش وەك گەلانی تر ڕەمزێکی پیرۆزمان هەبێت و شانازی پێوەبکەین و وەچەو نەوەکانی داهاتووشمان فێری ڕێزگرتن بکەین بۆی ؟

---

*ئەم بابەتەم لەرۆژنامەی کوردوستانی‌نوێی‌ژمارە (2401) لە 2004/6/24 دا بلاوکراوەتەوە.

چارەنووسی کەرکوك لەئەستۆی هەموانە نەك بەتەنها کەرکوکیەکان*

❖ ئاشکرایە خەباتی خوێناوی دورو درێژی کورد لەپێناو سەندن و سەلماندنی مافە ڕەواکانی بووە لەسەربەخۆیی و ڕزگاری و پێکەوەنانی کیان و دەسەلاتی خۆماڵی کەتیایداو لەسایەیدا کوردان سەربەخۆ ئازادبن لەهەڵبژاردنی سیستەمی حوکمیاندا بەشێوەیەك کەیاسا تیایدا سەروەر بێت دوور لەخۆسەپاندن و تاکڕەوی , هەوڵبدەن کۆمەڵگایەکی مەدەنی و پێشکەوتنخوازی وا بینا بکەن کەمافەکانی مرۆڤ و ژیان تیایدا پارێزراوبێت و ئازادی بۆ هەمووان بە پارتە سیاسییەکان و کۆمەڵەو ڕێکخراوەکان و میدیا و تاکەکانی کۆمەڵ دابینکرابێت و جگە لەکوردیش هەست بەئاشتی و ئارامی و سەلامەتی بکات .

کورد لەم خەباتەیدا هیچ کاتێك مساوەمەو تەنازولی لەمافی دانیشتوانی هیچ کام لەشارو شارۆچکەکانی کوردستان نەکردووە بگرە زۆر جاریش لەگفتوگۆکاندا لەسەر چارەنووسی شارۆچکەیەك یان شارێك کوردو حکومەتە مەرکەزییەکانی بەغدا ڕێك نەکەوتوون .

کەرکویش وەك شارێکی گرنگ لەڕووی سیاسی و ئابووری و جوگرافیەوە کەشارێکی کوردستانییە هەمیشە گرنگ بوە و ئامادەبوونی گەورەی هەبووە لەنێوان کورد و بەغدادا و هەمیشە جێگەی مشتومڕی زۆر بووەو وەك خاڵێکی یەکلاکەرەوە وابووە

بۆ سەرکەوتن و سەرنەکەوتنی گفتوگۆکان و هەمیشە وەك پێوەرێکی نیەت پاکی و ڕاستگۆیی حکومەتەکانی عێراق بووە بۆ چارەسەرکردنی کیشەی کوردو سەلماندنی مافەکانی . هەرکاتێك کێشەی کەرکوك نزیکبوویێتەوە لەچارەسەرکردن ئەوا گفتوگۆکانیش نزیکتر بوونەتەوە لەسەرکەوتن .

لەئێستاشدا دوای ڕووخاندنی ڕژێمی بەعس و نەمانی سیاسەتی تەعریب و تەرحیل و ڕزگارکردنی عێراق و سەرجەم شارو شارۆ چکەکانی کوردستان بەکەرکوکیشەوە کەهەمیشە خەون و ئاواتی کوردان بووە کە بگەڕێنەوە بۆ ژێر دەسەڵاتی کورد .

جارێکی تریش چارەنوسی کەرکوك بووە جێگەی مشتومڕو کێشمەکێش لەلایەك لەنێوان حکومەت و کوردو لەلایەکی تریشەوە لەنێوان نەتەوەکانی کوردو تورکمان و عەرەبەوە , کورد دیدو بۆ چوونی خۆی بەئاشکرا ڕاگەیاندووە بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کەرکوك و دەڵێت : کیشەی کەرکوك بەوە چارەسەردەکرێت کەدەبێت ئەو ڕاستیە بسەلمێنرێت کەکەرکوك شارێکی کوردستانییەو جگە لەکورد نەتەوەکانی تورکمان و عەرەب و کلدۆ ئاشووری دەژین و کەرکوك دەکەوێتە سنوورە مێژوویەکانی کوردستانەوەو هەموو نەتەوەکان مافی ژیان و

مانەوەیان لەکەرکوکدا هەیەو پێویستە گیانی برایەتی و تەبایی و ئاشتی و ئارامی بپارێزێت .

هەروەها دەبێت پرسی شاری کەرکوك ئاسایی بکرێتەوە لەڕووی ئامارو جوگرافیاو دیموگرافیایی خاك و دانیشتووانەکەی و گێڕانەوەی هەموو شارو شارۆچکە مێژووییەکان وەك چەمچماڵ و کەلارو کفری و توزخورماتوو حەویجەو..هتد . بۆسەر شاری کەرکوك , دواتر گەڕانەوەی سەرجەم ئاوارەکانی کورد و تورکمان و ئاشووری بۆ کەرکوك و هەروا گێڕانەوەی عەرەبە هاوردەکان بۆ زێدی خۆیان و ئەوسا ئەنجامدانی سەرژمێرییەکی بێ غەش و ڕاست و ڕەوان و دواتر دیاریکردنی چارەنووسی کەرکوك کەئایا کەرکوك بگەڕێتەوە ژێر دەسەڵاتی کورد لەهەرێمی کوردستانی فیدڕاڵ یان هەر لەسەر دەوڵەتی مەرکەزیدا بمێنێتەوە لەڕاپرسییەکی سنووری شارەکەدا یەکلا بکرێتەوە .

بەم شێوەیە دەتوانرێت چارەنووسی کەرکوك بۆ هەتاهەتایە چارەسەربکرێت و هیچ گەل و نەتەوەیەکیش هەست بەزوڵم و زۆری و مافخواردن نەکەن .

بۆ کورد ئەم پرۆسەیە زۆر گرنگ و چارەنوسسازە چونکە ئەنجامی ئەم پرۆسەیە هەر چییەك بێت دەبێتە بنەماو بنچینەیەکی باوەڕپێکراوو دۆکۆمێنتێکی مێژوویی و هیچ گەلێك

www.dengekan.com

2007/03/31

ناتوانێت ئەنجامەکەی قبوڵ نەکات و ڕەتی بکاتەوەو حسابی بۆ نەکات .

بۆیە ئەرکی دیاریکردنی چارەنوسی کەرکوك بەتەنها ئەرکی کەرکوکییەکان نییە بەڵکو لەم قۆناغەمێژوویی و هەستیارەی خەباتی کوردایەتیدا ئەرکی سەرجەم تاکەکانی کۆمەڵی کوردەوارییە بەبێ جیاوازی دانیشتووانی شارەکانی سلێمانی و هەولێرو دهۆك و شارۆچکەکانی تر .

کەرکوکییەکان بەدرێژایی شۆڕش و خەباتی کوردایەتی بێ جیاوازی لەنێوان شارو شارۆچکەکاندا قوربانی و گیانفیداییان پێشکەش کردووەو هەمیشە لەسەنگەری پێشەوەدابوون و خوێن و شەهیدیان لەسەرجەم کوردستاندا داوە . بۆیە لەئێستادا کارێکی ڕەوانییە ئەگەر چارەنووسی کەرکوك و کەرکوکییەکان بەتەنها بۆ کەرکوکییەکان بەجێبهێڵین و خەڵکانی سلێمانی و هەولێرو ..هتد , لە دوورەوە سەیربکەین .چونکە لەداهاتوودا سوودو قازانج و خێرو بێری کەرکوك بۆ هەمووان دەبێت نەك تەنها بۆ کەرکوکییەکان . بەڵام ئەرکی سەرەکی لەم پرۆژەیەدا دەکەوێتە ئەستۆی ئاوارە خۆڕاگرو سەربەرزەکانی کەرکوك ئەویش بەگەڕانەوەیان بۆ ئەو شارەو نیشتەجێبوونە تیایدا سەرەڕای هەموو بارە ناخۆشی و سەختەکانیش کەتەنها چەند مانگێکی کەمی ماوە و ڕەوا نییە کە چارەنوسی کەرکوك لەپێناو

بەرژەوەندی و دەستکەوتی کەمی تایبەتیدا لەدەست بدەین و بەبیانووی بێمانا لەشارەکانی سلێمانی و هەولێرو .. هتد بمێنینەوە . کەرکوك بەو هەموو گرنگییەوە ئەوەدەهێنێت کە هەمووان و لەپێشەوەدا کەرکوکییەکان قوربانی زیاتری لەپێناودا بدەن , چونکە نەگەڕانەوەی کەرکوك بۆ سنوری هەرێمی کوردستان واتە بڕینی شادەماری بەردەوامبوونی هێزو دەسەڵاتی کورد و بەبێ بوونی کەرکوك مانایەکی نابێت و هەمیشە لەبەردەم مەترسی و ترس و دڵەڕاوکێدا دەبێت و سست و لاوازیش دەگوزەرێنێت .

دروست بوونی دەسەڵات و کیانی سەربەخۆ گیانفیدایی و قوربانی گەورەی دەوێت نموونەش : دروست بوونی دەوڵەتی جوولەکەیە لەناو جەرگەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی عەرەبیداو تائێستاش قوربانی بەردەوام دەدەن لەپێناو مانەوەو چەسپاندنیدا , ئەوەتا لەڕۆژی (2004/7/29) دا (200) جولەکە لە پاریسی پایتەختی جوانی و بۆنخۆشی لەدنیادا بە جێدەهێڵن و ڕوو دەکەنە شاری تەلئەبیب کەڕۆژانە شەڕو شۆڕو کوشتاری تیادایە کە ئەمەش ئەوپەڕی خۆشەویستی و گیانفیداییە بۆ خاك و نەتەوەو دەوڵەتەکەیان .

لێرەدا دەپرسین ئایا کەرکوکی دڵ و قودسی کوردستانیش کەساڵە های ساڵە قوربانی بۆ دەدەین و خەونی پێوە دەبینین

لەئێستادا کە کاتی بەدەستهێنان و گێڕانەوەیەتی بۆ باوەشی دایکی ولآت ڕەوایە بەدەستی خۆمان و لەبەر کەمتەرخەمی و خوێن ساردی و بیرتەسکی حزبایەتی و ئیمتیازات و دەستکەوتی تایبەتی بۆ هەتاهەتایە لەدەستی بدەین .

بۆیە دەڵێین کەرکوکییەکان نابێت ئاووهەواو خاك و خۆڵی کەرکوك بەسلێمانی و هەولێرو ..هتد بگۆڕنەوەو دەستکەوتێکی گەورە و گرنگیش بەخۆشییەکی کاتی لەدەست بدەن , چونکە نەسلێمانی و هەولێر بۆ کەرکوکییەکان پاریسەو نەکەرکوکیش بەوێنەی تەلئەبیبە لەڕووی ئارامی و نائارامییەوە , بەڵکو سلێمانی و هەولێر و جێگەکانی تر بۆ خەڵکانی خۆیان پاریسن و کەرکوکیش دەبێت وەك تەلئەبیب بۆ جولەکەکان پیرۆزە بۆ کەکوکییەکان ئاوا پیرۆز بێت .

ئەم نموونەیەشمان تەنها بۆ ڕادەی قوربانی دان و گیانفیدایی و لەخۆبوردەیی هێنایەوە, نەك بۆ لێکچوونی خەباتی کورد لەگەڵ جولەکەکاندا ..

کورد هەمیشە هەڵگری ئالآی برایەتی کوردو تورکمان و عەرەب و کلدۆئاشووری بووە و هیچ کاتێکیش لەگەڵ داگیرکردنی خاك و چەوساندنەوەی گەلان نەبووەو ڕێزی لەخەباتی گەلانی تریش گرتووە .

بۆیە لەکۆ تایدا دەڵێین کە ئەرکی هەموانە بەسەرکردەو حزبە سیاسییەکانەوە , (بەبێ موزایەدەکردن و دروشمبازی) کۆمەڵەو ڕێکخراوەکان و سەرجەم چین و توێژەکان و میدیاو هەموو تاکێکی کوردە کە دەست لەدەست و بەیەك بەرنامەو پلانی گونجاو شەفافەوە بکەوینە خۆ بۆ سەرخستنی پرۆسەی چارەسەرکردن و گێڕانەوەی کێشەی کوردستانیبوونی کەرکوك , بەهاوکاری ماددی و مەعنەوی بێت بۆ کەرکوکییەکان و ئەم ئەرکە قورس و مێژوویی و زێدە هەستیارە بەتەنها بەئەرکی کەرکوکییەکانی نەزانین و هەقە هەموان خۆمان بەبەرپرسیاری مێژوویی نەوەی نوێمان بزانین , ئەگینا تاماوین هەر خەون بەکەرکوکەوە دەبینین و ئەو کاتەش پەشیمان بوونەوە دادمان نادات و سەردەمیش سەردەمی (یاکەرکوك و خانەقین یا تاماوین دەجەنگین) نییەو کاتی بەسەرچووە .   کەرکوکیش دەکەوێتە سنوورەمێژووییەکەی کوردستانەوەو هەموو نەتەوەکان ماڤ ژیان و مانەوەیان لەکەرکوکدا هەیەو پێویستە گیانی برایەتی و تەبایی و ئاشتی و ئارامی بپارێزرێت .

* ئـەم بابەتـەم لـە ڕۆژنامـەی کوردوسـتانی نـوێی ژمـارە(3440)لـە 2004/8/8دا بلاوکراوەتەوە.

ڕاپەڕین دەستپێکی قۆناغێکی نوێ و چاوگی دەستکەوتەکانی ئێستای گەلی کوردە*

بـەهاری سـاڵی 1991 لەمێـژووی خـەباتی کوردایەتیـدا بەوەرزێکی هەمیشە نەمرو ڕزگاریی و سەربەستی ئەم بەشەی کوردستان و کورد دادەنرێت لەئەنجامی ڕاپەڕینە مەزنەکەی گەلەکەمان بەڕابەرایەتی یەکێتی نیشتمانی کوردستان و هاوکاری هێزە سیاسیەکانی تر توانرا لەماوەی کەمتر

لەمانگێکدا بۆ یەکەمینجار شارە گەورەکانی سلێمانی و هەولێرو دهۆك و خانەقین و بەکەرکوکی کوردستانیشەوە ڕزگاربکرێت و هەموو دام و دەزگاو پیاوان و سوپاو دارو دەستەی ڕژێمی بەعسی سەدامی لەگۆڕنراو لەبەر یەك هەڵتەکێنرێت و کوردستانیان لێپاك بکرێتەوە و شاربەدەر بکرێن .

بۆیە بەهاری ئەو ساڵە وەرزێکی پرشنگدارە لەخەباتی کوردایەتیدا , چونکە دەسپێکی قۆناغ و ژیان و سەردەمێکی نوێ بوو بۆ کورد و مەسەلەکەی لەسەر ئاستی ناوچەکەو دنیاشدا , هەر بۆیە ئەو بەهارە بەهاری هەمیشە سەوزی کوردانە , چونکە لەو ڕۆژەوە ئەستێرەی بەختی کوردان لە هەڵکشان و درەوشانەوەی زیاتر دایە و ئاسۆکانی دواڕۆژیش ڕۆژ بەڕۆژ و ساڵ بەساڵ ڕوونتر دەبنەوەو تا دێت کورد و مەسەلەکەی دەبنە جێگەی بایەخ و لەکۆڕو کۆبوونەوە نێودەوڵەتییەکاندا گەرمتر و چاکتر حسابی بۆ دەکرێت و لەهاوکێشەی گۆڕانکارییەکاندا باسی لێوەدەکرێت و تەنانەت زلهێزەکانی دنیاش بوونەتە دۆست و هاوپەیمانیی کوردان و لەنەخشەو پرۆژە سیاسی و ئابوورییەکانی عێراق و ناوچەکەشدا ڕۆڵ و کاریگەری کورد لەبەر چاو دەگرن .

www.dengekan.com

هەروەك چۆن ڕاپەڕین و بەهاری ئەو ساڵە بوونە مایەی بەدەستهێنانی گەلێك دەستکەوتی گەورەو گرنگ وەك چەسپاندنی دیموکراسی و هەڵبژاردنی یەکەمین پەرلەمانی کوردستان و دامەزراندنی حکومەتی هەرێمی کوردستان و پێکەوەنانی کیان و دەسەڵاتێکی دیفاکتۆو تاڕادەیەك سەربەخۆو ئازاد لەم دەڤەرەدا کەبۆماوەی 14 ساڵی ڕێکە بەردەوامە لەئاوەدانکردنەوەو گەشە پێدانی هەموو بوارەکانی ژیان لەکوردستاندا , گەرچی بەپیلانی دوژمنان و ناحەزانی گەلەکەمان چەند لاپەڕەیەکی ڕەش و خوێناوی تێکەوت , بەڵام دواتر بەحیکمەت و ژیری سەرکردایەتی کوردو بەتایبەتیش یەکێتی نیشتمانی کوردستان و بەڕێز مام جەلال توانرا تاڕادەیەکی باش کێشە و ناکۆکیەکان چارەسەر بکرێن و دۆخی کوردستان ئاسایی بکرێتەوەو ئەو قۆناغە هەستیارەش تێبپەڕێنرێت و درێژە بەئەزموون و دەستکەوتەکان بدرێت .

هەر لەبەهاری ساڵی 2003 شدا توانرا بەهاوکاری هێزەکانی ئەمریکاو بەریتانیاو ئۆپۆزسیۆنی عێراقی و بەتایبەتیش کورد ڕژێمی بەعسی سەدامی دوای نزیکەی 35 ساڵ لەدیکتاتۆریەت و خوێنڕێژی و ئەنفال و کیمیاباران و جینۆسایدی عێراق و بەتایەتیش کوردستان , بۆ دواجار بڕۆخێنرێت و بەرەو زبڵدانی مێژوو توڕ هەڵبدرێت و کورد

توانی بەمقاوەمەت و شۆڕشەکانی بەرەنگاری هەموو سیاسەتە شۆڤێنی و بەعەرەبکردن و پیلانی سڕینەوەو نەمانی مێژوو جوگرافیا و کەسایەتی کورد بکات و هەموو خەون و خەیاڵەکانی دوژمنانی کردە بڵقی سەر ئاوو توانی سەرکەوتنی یەکجارەکی بەدەستبهێنێت و لەئێستاشدا بەشداری جدی و کاریگەری هەبێت لەبڕیارو دەسەڵات و پێکهاتەکانی حکومەتی نوێی بەغداد و بەتایبەتیش دوای سەرکەوتنە گەورەکەی پرۆسەی هەڵبژاردنەکان و بەدەستهێنانی زیاتر لە 25 ٪ ی دەنگەکان و لیستی دووەمی براوەکان و سەلماندی بۆ هەمووان کە کورد یەکێکە لەتوخم و پێکهاتەسەرەکییەکانی گەلانی عێراق و ناکرێت پەراوێز و کەنارگیر بکرێت وەکو ڕۆژان و سەردەمانی حکومەتەکانی پێشووی عێراق بە هاوولاتی پلە دوو حساب بکرێت و دەنگ و سەداو بەشداری نەبێت لەناوەندی دەسەڵاتداو مافی ڕەوای خۆشێتی هەر پۆست و پلەیەك وەربگرێت و خێرو سەدەقەی هیچ گروپ و مەزهەب و قەومیەتێك نیەو دەبێت و پێویستە گویٚ لەڕاو داواکارییەکانی بگیرێت .

کورد لەئێستادا لەسەر هەموو ئاستەکانی ناوخۆو ناوچەکەو دنیاو زلهێزەکانیش گوێی بۆ دەگیرێت و هاوکاری و پشتیوانی لێدەکرێت و هەست بەسەنگ و قورسایی دەکەن ,

www.dengekan.com

2007/03/31

هەمووی ئەمانەش بۆ حەكیمی و دانایی كوردو سەركردایەتیەكەی دەگەڕێتەوەو لەناویشیاندا ڕۆڵ و كاریگەری یەكێتی و بەڕێز مام جەلال, دوژمنان لەپێش دۆستەكانەوە دانی پێدادەنێن و هەر لەوڕوانگەیەشەوە كورد مەرجی كەركوك و پێشمەرگەو داهات و فیدڕاڵی هەڵگرتووە بۆ بەستنی هاوپەیمانی و كاركردن لەگەڵ هێزو لایەنە سیاسیەكانی عێراق بە جیاوازی مەزهەب و قەومیەت و ئایدیایان , لەهەوڵی بەردەوامیشدایە بۆ بەدەستهێنانی دەستكەوتی زیاترو چەسپاندنیان لەدەستووری هەمیشەیی داهاتووی عێراقدا , هەموو ئەم كارە گەورەو گرنگانەش بە ژیری و عەقڵێكی دووربین و مامەڵەی وورد دەكرێت و پێویست دەكات هەموو چینوتوێژەكانی گەلەكەمان هەروەك چۆن لەڕاپەڕینی بەهاری 1991 دا یەك و یەكگرتووبوون ئاوهاش لەئێستادا بەهەموو جیاوازییەكانمانەوە لەپشت سەركردایەتی سیاسیمانەوە بین و بەیەكگرتوویی خیتاب و هەڵوێستی یەكگرتوومانەوە لەگەڵ قۆناغەكەدا بچینە پێش و گیانی مقاوەمەت و ڕاپەڕین زیندوو بكەینەوەو بچووكترین سازش و سەودا ڕێگە پێنەدەین و لەو لاشەوە پارێزگاری لە هاوپەیمانێتی نێوان كوردو جیران و ئەمریكاو بەریتانیاش بكەین .

بۆیە لەیادی جەژنەكانی ڕاپەڕین و و نەورۆزدا خوازیارین كە بەهاری ئەمساڵیشمان ببێتە بەهاری هەمیشەسەوزی دەستكەوتەكانمان و بەدیهێنانیان و چەسپاندنیان لەدەستووورداو گێڕانەوەی كەركوكی قودسی كوردستانیش بۆ باوەشی گەرمی كوردستان و بەوەش تاجی سەركەوتنەكان لەسەردەنێن .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی كوردوستانی نوێی ژمارە (3613) لە 2005/3/5 دا بڵاوكراوەتەوە.

www.dengekan.com
2007/03/31

لەسایەی ڕاپەڕینەوە
مانگی ئادار كرایە مانگی ئازادی و سەرفرازی*

❖ لەمێژووی زۆربەی گەلاندا هەندێك ڕۆژو مانگ و ساڵ تایبەتمەندێتی خۆیان هەیە و ساڵانە یادیان دەكرێتەوە,ئەو مێژووانە هەندێكیان كارەساتی دڵتەزێن و مەترسیداریان تیا ڕوویداوەو هەشیانە سەركەوتن و ئازادی و سەربەخۆیی و داهێنانی مەزنیان تیا ئەنجامدراوە.هەموو گەلان و دەوڵەتانی دونیا ڕۆژی ئازادی و ڕزگاریان بەڕۆژێكی مێژوویی دەدەنە قەڵەم و كردویانەتە بۆنەیەكی ڕەسمی و جەماوەری و ساڵانە یادی دەكەنەوە.ئێمەی كوردیش وەك هەموو گەلان مافی خۆمانە كە ئەو ڕۆژەمان هەبێت و ساڵانە یادی بكەینەوە. لەمێژووی میلەتی كورددا مانگی ئازار تاپێش ڕاپەڕینی ئازاری ساڵی 1991 لەم بەشەی كوردوستاندا پڕ ئازارترین و مەترسیدارترین مانگ بوە بۆ سەر داهاتووی گەلەكەمان.لەگەڵ ئەوەی كە گەلێك بۆنەو سەركەوتنیشی تیادا بەدی هاتوە لەو ڕووداوە مەترسی و كاریگەرانە كە لەم مانگەدا ڕوویانداوە:

❖ بۆردومانكردنی شاری سلێمانی لەلایەن فڕۆكەكانی ئینگلیزەوە لەمانگی ئازاری ساڵی 1923داو چۆڵكردنی شار لەلایەن شێخی نەمرەوە بەرەو ناوچەی سورداش.

❖ هەر لەم مانگەداو لەساڵی 1947دا پێشەوا قازی محەمەد و هاوڕێكانی لەمەیدانی چوارچرا لەشاری مهاباد لەسێدارە دران.

❖ هەر لەمانگی ئازاری ساڵی 5 197دا بوو كە ڕێكەوتننامە بەدناوەكەی جەزائیر لەنێوان ئێران و عێراقدا مۆركرا و لە ئەنجامدا شكستێكی گەورەو كاریگەرمان بەركەوت.

❖ لەمانگی ئازاری ساڵی1988دا بوو كە یەكەم شاڵاوی ئەنفال كۆتایی پێهات لەدۆڵی جافایەتی.

❖ لەمانگی ئازاری 1988داو لەڕۆژی 1988/3/16دا بوو كە شاری هەڵەبجەی زیندوو كیمیابارانكراوزیاتر لە 5هەزار شەهید و 10 هەزار بریندار بوون.

بەم شێوەیەمانگی ئازار مانگێكی ڕەش وترسناك و پڕ ئازار بووە بۆ خەڵكی كوردوستان, بەڵام دوای ئەوەی ڕاپەڕینی گەلەكەمان لەم مانگەدا سەركەوتنی بەدەست هێنا و بۆ یەكەمین جار لەمێژووی خەبات و شۆڕشی چەندین ساڵەی گەلی كورددا لەم بەشەی كوردوستاندا سەرجەم شاروشارۆچكەكان ڕزگاركران و شارە گەورەكانی سلێمانی و هەولێرو دهۆك و بەشاری

www.dengekan.com
2007/03/31

کەرکوکی قودسی کوردوستانیشەوە ڕزگارکران.بۆ یەکەمین جار لە مێژوویی گەلەکەماندا ئاگری نەورۆزی ئازادی و سەرفرازی لەشاری کەرکوکدا کرایەوە و دوای زیاتر لە 70ساڵ خەبات و شۆڕش گەلەکەمان توانی لەم مانگەدا چێژی ژیانی ئازادی و سەربەستی دوور لە چەوسانەوەو زوڵم و زۆرداری بکات.

❖ ئیدی لەدوای ڕاپەڕینەوە مانگی ئازاری پڕ لە ئازاری گەلەکەمان بوە مانگێکی تایبەتمەند و پیرۆز لەناو مانگوکانی ساڵداو دوای 10 ساڵ تێپەڕبوون بەسەر ڕاپەڕیندا و بەدەستهێنانی گەلێك دەسکەوتی گەورەو مەزن بۆ گەلەکەمان.هەقوایە مانگەی ئازار لەمێژووی گەلەکەماندا بکرێتە مانگی ئازادی و گیانی ڕۆژانی ڕاپەڕین بەزیندووی بهێڵرێتەوە.

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 2398لە 2001/3/11دا بلاْوکراوەتەوە .

ڕاپەڕین فاکتەرێکی گرنگ بوو بۆ بەئاگاهێنانەوەی ویژدانی مرۆڤایەتی بەلای مەسەلەی کورددا*

❖ ئاشکرایە ڕاپەڕینی ئازاری ساڵی 1991ی گەلەکەمان دەرئەنجامی سیاسەتی نادروستی دوژمنان بوو دەرهەق بە بەخەڵکی کوردوستان.وەلاّمدانەوەیەکی ڕاست و دروست و مەنتیقی بوو بۆ بەگژداچونەوەی زوڵم و زۆر و چەوسانەوە و سیاسەتی بەسووتماککردنی کوردوستان و شالاْوە مەترسیدارەکانی کیمیاباران و ئەنفال. ڕاپەڕین دەرئەنجامی پەنگخواردنەوەی زیاتر لە 20ساڵ ڕق و قینی تۆڵە سەندنەوەی گەلی کورد بوو لەدامودەزگا داپلۆسێنەرەکان.کە بەسیاسەتی شەلم کوێرم ناپارێزم دوور لەهەموو هەست و سۆزێکی

مرۆڤانەی سەردەم بەناهەق دژ بە ژن و منداڵ و پیرو گەنجی کوردییان قەتڵ و عام دەکرد.

بەم شێوەیە پێش ڕاپەڕین چارەنوسی گەلی کورد لەکوردوستاندا ڕووبەڕووی نەمان و فەوتان و لەناوچوون ببوەوە.بەجۆرێك دەسەڵاتدارێتی بەغدا بەنیازبوو کە کێشەی کورد لە عێراقدا بەشێوەیەکی هەتا هەتایی نەهێڵێ ئەویش بەجێبەجێکردنی سیاسەتی کوردقڕان و خاپوروکاولکردنی سەرجەم شاروشارۆچکە و گوندی کوردوستان و سوتماککردنی خاکەکەوسڕینەوەی سیمای کۆمەڵگەی کوردەواری بەشێوەیەك کە لەداهاتوودا کوردو بزاڤەکەی نەتوانن زیندووببنەوە.

بەڵام ڕاپەڕین هەموو ئەو نەخشەونیازانەی نەهێشت و دەروازەیەکی گەورەی لەسەر کوردوکۆمەڵەکەی بەڕووی دونیادا کردەوەو بووە هۆی ئەوەی کە دەوڵەتان و میلەتانیش لەمەسەلەی کورد بەئاگابن و دۆست و پشتیوانی زیاتر بۆ مەسەلەی کورد پەیدا بکات و ئیدی مەسەلەی کوردی لەکێشەیەکی بچووکی فەرامۆشکراوەوە گەیاندە سەر مێزی گفتوگۆ و دانوسانەکانی حکومەت و دەوڵەتانی ناوچەکە و دونیاو پرسی کوردی کردە مەسەلەیەکی گرنگ و پڕ بایەخی ئەوتۆ کە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتوەکانی ناچارکرد دوای زیاتر لە 70 ساڵ و بۆ یەکەم جار ناوی کوردو کوردوستان لە

دۆکۆمێنت و بڕیارەکانی باس بکات و تەنانەت بڕیاری 688یش دەربکات کە تیایدا داوادەکات ڕژێمی عێراق هێمنی و ئارامی ناوچە کوردنشینەکان بپارێزن و قەتڵ وعامی کوردان ڕابگیرێت.

❖ ڕاپەڕین فاکتەرێکی گرنگ بوو بۆ :

1. ناساندنی زیاتری مەسەلەی کوردو میلەتی کورد بەدەوڵەتان و میلەتانی دونیا.
2. ڕاپەڕین بووە هۆی زیندووکردنەوەو جۆشدانەوەی مەسەلەی کوردو وای کرد کە ویژدانی مرۆڤایەتی و زلهێزەکانی دونیاش بەئاگابێنێتەوەکەلەسەرەتای ئەم سەدەیەدا بەناهەق چارەنوسی زیاتر لە 30ملیۆن لەخەڵکی کوردوخاکەکەیان ڕووبەڕووی نەمان و دابەشکردن کردەوە.
3. ڕاپەڕین بووە هۆی دروستبوون و دامەزراندنی دەسەڵاتێکی سیاسی و ئیداری کوردی لەکوردوستاندال و ئەویش بەهەڵبژاردنی پەرلەمان و دامەزراندنی حکومەتی هەرێمی کوردوستان.
4. هەر لەسایەی ڕاپەڕیندا ئەم پارچەیەی کوردوستان بووە مەڵبەندی حەوانەوە وبەردەوامبوونی کاری سیاسی کوردان بەگشتی.

5. ڕاپەڕین فاکتەرێکی گرنگ بوو بۆ ئاوەدانکردنەوەی ژێرخانی داتەپیوی ئابووری کوردوستان و شاروشارۆچکەو گوندە کاولکراوەکانی کوردوستان.

6. ڕاپەڕین دووپاتی ئەو ڕاستیەی کردەوە کە ئەگەر گەلی کوردیش هەل و مەرج و زەمان وزەمینەی لەباری بۆ بڕەخسێت دەتوانێت وەکو هەموو گەلانی زیندووی دونیا ببێتە خاوەنی کیان و دەسەلات و ئیدارەی خۆی و هاوبەشی گەلانی ناوچەکە و دونیا بەئاشتی و برایەتی.

7. ڕاپەڕین دەروازەیەکی گرنگ بوو کە لەڕێگایەوە گەلی کورد ئاشنا بوو بەژیانی دیموکراسی و ئازادیو مافەکانی مرۆڤ و پێشکەوتنەکانی دونیا بەشێوەیەك کە کوردوستان وەك نمونەی دەسەلاتێکی دیموکراسی لەناوچەکەدا دەدرەوشێتەوە.

بەم شێوەیە ڕاپەڕین مەسەلەی کوردی لە مەسەلەیەکی ناوخۆیی بچوکی عێراقیەوە کردە مەسەلەیەکی گرنگی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست و گەیاندییە ئاستی مەسەلەیەکی نێو نەتەوەیی لەدونیادا و دەریخست کە ئاشتی و ئارامی لە ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستدا ناچەسپێت بەبێ چارەسەرکردنی مەسەلەی کورد. بۆیە بەرز ڕاگرتنی گیانی ڕاپەڕین پێویست دەکات کە پارتە سیاسیەکان و سەرکردەکانی کورد و ڕێکخراوە پیشەیی و جەماوەری و گەلەکەمان و دەزگاکانی ڕاگەیاندن هەولی جدی

بدەن بۆ پاراستنی دەسکەوتەکانی ڕاپەڕین وبەزیندووی هێشتنەوەی گیانی ڕاپەڕین لەدڵ و دەروونی گەلەکەماندا چونکە تائێستا مەترسیەکان نەڕەویونەتەوە و تائێستا گرنگی کوردوستان بەشاری کەرکوکیشەوە هێشتا بەداگیرکراوی ماونەتەوە. عێراق هێشتا بەردەوامە لەسەر سیاسەتی پاکتاوکردنی ڕەگەزیی دژ بەکوردەکانی ژێر دەسەلاتی لەکەرکوك و شەنگار و خانەقین و شوێنەکانی تر. گۆڕانکاریەکانی ناوچەکە و دونیا و بەرژەوەندیە ئابوریەکان دوای 10ساڵ لە ڕاپەڕین و ئابلۆقەی ئابووری سەر عێراق هەموو ئەگەرێکیان لێ دەوەشێتەوە.

بەم شێوەیە ئەگەر کورد خۆی هەوڵ نەدات و لەسەر ئاستی ناوخۆو دەرەوەی کوردوستاندا دۆست و پشتیوان بۆ مەسەلەی کورد پەیدانەکەن و لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی و کۆڕوکۆبونەوەکاندا مەسەلەی کورد بەزیندووی نەهێڵنەوە و دیپلۆماسیی کوردی گەشە پێنەدەن و لەناوەوەی وولاتیش یەك و یەککگرتوو نەبن, ئەوا گیانی ڕاپەڕین بەبەرزی ڕاناگیرێ.

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 2391لە 2001/2/28دا بلاوکراوەتەوە .

ڕاپەڕین
خاڵی وەرچەرخان بوو لە مێژووی کوردایەتیدا..*

کوردایەتی لە نێوان ...

❖ لە 1991/3/5دا یەکەم بروسکەی ڕاپەڕین لەشارۆچکەی ڕانیە(دەروازەی ڕاپەڕینەوە) دەستی پێکردو لەماوەیەکی زۆر کورتی 17 ڕۆژیدا توانرا سەرجەم شار و شارۆچکە و شارە گەورەکانی سلێمانی و هەولێرو دهۆك و کەرکوکی قودسی کوردوستانیش ڕزگار بکرێت و پاك بکرێنەوە لەپاشماوەی دام و دەزگا سەرکوتکەرەکانی حکومەتی عێراق. لەم ڕاپەڕینەدا جەماوەر بەهەموو چین و توێژەکانیەوە ڕۆڵی گەورەو بەرچاویان بینی لە ڕاپەڕیندا و سەرکەوتنیش هەر لەسەر دەستی جەماوەر هاتە دی. بەلاّم بزوێنەرو ڕێکخەر و ئامادەکەری ڕاپەڕین وەك ڕاستیەکی مێژوویی لەلایەن سەرکردایەتی ی.ن.ك وە نەخشەی بۆ کێشرابوو, لەڕێگەی دابەزاندنی مەفرەزە پارتیزانەکان و دروستکردنی شانە چەکدارەکان لەشارو شارۆچکەکاندا و ئامادەکردنی چەك و تەقەمەنی و جهازی لاسلکی پێویست و سازو ئامادەکردنی ڕادیۆی دەنگی گەلی کوردوستان کە تەنها دەزگای ڕاگەیاندن بوو بۆ جۆشدان و بەرزکردنەوەی حەماسەتی جەماوەری ڕاپەڕیوو. بەم شێوەیە ڕاپەڕین سەرکەوت و بوە تاجی ڕاپەڕینەکان لەمێژووی گەلی کورددا و بەگرنگترین ڕاپەڕین تۆمار دەکرێت چونکە :-

1. يەكەم ڕاپەڕین بوو لە مێژووی گەلی كورددا كە بتوانێت سەركەوتن بەدەس بهێنێت و بەشی زۆری كوردوستان ڕزگار بكرێت و دەسكەوتی مەزنی لێبكەوێتەوە .

2. لەسایەی ڕاپەڕیندا بۆ یەكەم جار لەمێژووی گەلی كورددا هەڵبژاردنی پەڕلەمان و دامەزراندنی حكومەتێكی كوردی بەدەست هات كە تائێستا حكومەتە شەرعیەكەی بەسەربەرزی ماوەو درێژە بەكارەكانی دەدات.

3. لەسایەی ڕاپەڕیندا بوو كە مەسەلەی كورد توانی بچێتە قۆناغێكی نوێوە و بۆ یەكەم جاریش بە ئاشكراو بەڕەسمی لەنێوەندەكانی دونیادا و لەناو زلهێزەكاندا باس بكرێت و دۆست و پشتیوانی لەسەر ئاستی حكومەتەكان و ڕای گشتی لەدونیادا بۆ دروست بێت.

4. هەر لەسایەی ڕاپەڕینەوە بوو,كە كورد توانی زەمینەی ژیانێكی دیموكراسی و ئازادی بۆ تاك و كۆمەڵ دابین بكات و گەشەو پێشكەوتن و داهێنانی گەورە لەبوارەكانی خوێندن و تەندروستی و ڕۆشنبیری و یاساو پاراستنی مافی مرۆڤ و پتەوكردنی دام و دەزگا ئیداریەكان و بازرگانی و جێبەجێكردنی پڕۆژەی ستراتیژی گەورە لەبواری نەوت و كارەبادا بەدەست بێنێت.

5. هەر لەسایەی ڕاپەڕینەوە بوو ,كە كورد توانی جارێكی تر كوردوستانی خاپوركراو بەباشترین شێوە لەجاران زیاتر ئاوەدان بكاتەوەو ببوژێنێتەوە.

6. هەر لەسایەی ڕاپەڕینەوە بوو كە ئەم بەشەی كوردوستان بووە جێگەی حەسانەوەو پشتیوانی بۆ سەرجەم ئازادیخوازان و ناڕازیانی دیكتاتۆریەت.

بەم شێوەیە ڕاپەڕینی بەهاری ساڵی 1991 ی گەلەكەمان بووە خاڵی وەرچەرخانی گرنگ لە مێژووی خەباتی كوردایەتیدا, بۆیە ئەركی پاراستنی دەسكەوتەكانی ڕاپەڕین كارێكی مێژوویی و گرنگە, لەبەرئەوە پێویستە لەسەر شانی سەركردە و پارتە سیاسیەكان و كۆمەڵەو ڕێكخراوە پیشەییەكان و لەسەرو هەمووشیانەوە جەماوەری زیندووی گەلەكەمان.كە زۆر بە وریاییەوە ئەم دەسكەوتانە بپارێزین و وەفاداربین بۆ خوێنی سەرجەم شەهیدانی ڕێگای ڕزگاریخوازی كوردوستان و حیزبایەتی بخەینە خزمەت كوردایەتیەوەوخۆخۆری و براكوژی بگۆڕینەوەبە ئاشتی و برایەتی لەپێناو دوا ڕۆژێكی پرشنگدارتر و بەدەستهێنانی مافی چارەی خۆنوسین بۆ گەلەكەمان.

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 2094 لە 2000/3/9دا بڵاوکراوەتەوە.

کۆڕەو ڕاپەڕینێکی نوێ بوو لەهەناوی ڕاپەڕیندا*

❖ کورد وەك میلەتێکی شۆڕشگێڕ و قاڵبوو لە بۆتەی خەبات و شۆڕش و ڕاپەڕیندا , گەلیك شێوە و شێوازی خەباتی پیادە کردوە کە هەریەکە لەو شێوازانە بۆ قۆناغ و سەردەمی خۆی کاریگەرو گونجاو بوە.کورد لەسەردەمی شاخ لەلایەك خەباتی چەکداری پیادە دەکردو لەزەمان و زەمینەی گونجاوی خۆشیدا پەنای دەبردە بەر گفتوگۆکردن و توندوتۆڵکردنی پەیوەندی نیشتیمانی و نەتەوەییەکانی خۆی لەئاستی ناوخۆی کوردوستان و ناوچەکەو دونیاو دۆست و پشتگیری و کۆمەکی بۆ داواکاریە ڕەواکانی گەلی کورد تێدەکۆشا.لەئێستاش و لەدوای ڕاپەڕینەوە گەلێك شێوازی خەباتی پیادەکردووە, هەر لەخەباتی جەماوەریەوە تا شێوە خەباتی پەڕلەمانی و پیشەیی و مانگرتن و ناڕەزایی دەربڕین و گەلێك شێوازی تر.هەریەکەش لەم شێوازانە لەکاتی خۆیدا تەکانێکی گەورەی دەدا بە خەباتە ڕەوا و دوور و

درێژەکەی , کۆڕەویش کەلەدوای ڕاپەڕین ولەگەرمەی ڕووداوەکاندا لەهەناوی ڕاپەڕیندا وەك شێوەیەکی نوێی خەبات پیادەکرا لەلایەن سەرجەم جەماوەرو کۆمەڵانی خەڵکی کوردوستانەوە لەهەموو ناوچەکاندا.هیچی کەمتر نەبوو لە ڕاپەڕین خۆی,چونکە ئەگەر ڕاپەڕین توانیبێتی دام ودەزگاکانی حکومەتی عێراق لەکوردوستان وەدەرنێ و کورد بە ئازادی و سەربەستی و ژیانی دیموکراسی دڵ خۆش بکات,ئەوا کۆڕەویش توانی بۆ جارێکی تر یەك دەنگی و یەك هەڵوێستی و یەك چارەنوسی سەرجەم گەلی کورد بەجەماوەر و حیزبە سیاسیەکانەوە دووپات بکاتەوە, بۆ ڕەتکردنەوەی زوڵم و زۆر و سیاسەتەکانی حکومەتی عێراق.هەروەها کۆڕەوی 3 ملیۆن خەڵکی کوردوستان توانی مەسەلەی کورد لەمەسەلەیەکی ناوخۆیی و بچوکەوە بکاتە مەسەلەیەکی گەورەو گرنگی نێودەوڵەتی و لە چوارچێوەی کێشەی ناوخۆیدا دەرباز بکات.هەربەهۆی کۆڕەوەوەبوو کە کێشەی کورد گەیشتە ڕای گشتی جەماوەر لەهەموو دونیادا و بەتایبەتیش ڕۆژئاوا و ئەمریکاو ...هتد.کە لە ئەنجامی فشار و پشتگیری جەماوەری ئەو وولاّتانەدا بوو کە حکومەتەکانیان دەنگی پشتگیری و کۆمەککردنی گەلی کوردو مەسەلەکەیان بەرزکردەوەو بۆ یەکەم جار لەمێژوودا مەسەلەی کوردیان گەیاندە کۆڕو کۆبونەوە

ڕەسمی و نێودەوڵەوتیەکان و لەسەروو هەمووشیانەوە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتوەکان و لە ئەنجامدا بڕیاری ژمارە 688 ی نەتەوە یەکگرتوەکان دژی عێراق و بۆ پشتگیری لەماف و ئازادی گەلانی عێراق بە کوردو شیعەوە دەرچوو.بەم شێوەیە کۆڕەو بەرجەستەکەرو چەسپێنەری دەسکەوتو سەرکەوتنەکانی ڕاپەڕین بوو.هەربۆیە کۆڕەو لە مێژووی کورددا ڕووداوێکی زۆر گرنگ و چارەنوس سازبوو.کۆڕەوی گەلی کورد بەپیاوو ژن و منداڵ و پیرو پەکەوتەوە لەوەرزێکی باراناوی و ساردو سەرمادا بەبەرچاوی هەموو دونیاوە ڕوویدا و ئێش و ئازار و مەینەتیەکانی گەلی کورد لەسەرجەم کەناڵەکانی ڕاگەیاندنی دونیادا پیشان دەدراو سەرئەنجام بووە هۆی هەژاندنی ویژدانی مرۆڤایەتی و کەوتنە پشتگیری و کۆمەك کردنی گەلی کورد و مەسەلە ڕەواکەی, لەدوای کۆڕەوەوە دەروازەیەکی گەورەومێژوویی لەسەر بزوتنەوەی ڕزگاری خوازی کورد کرایەوە.لەوکاتەوە کورد بەسەربەستی و بێترس و بەئاشکرا خەباتی خۆی ڕووەو دونیای دەرەوە بەردەوام پێدەدا و لەهەر کۆڕوکۆبونەوەیەکی نێودەوڵەتیدا بۆی بکرێت ئازارو مەینەتیەکانی کوردباس دەکات و داوای هاوسۆزی و هاوخەباتی و دان پیادانانی داواکاری و مافە ڕەواکانی دەکات.

کوردایەتی لە نێوان ...

لەیادی ئەم ڕووداوە مەزنەداحەق وایە هەموو لایەك بەگیانی پاراستنی دەسکەوتەکان و ڕەنج و تێکۆشانی کۆمەلانی خەلك کاربکەین.

---

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە2107 لە 2000/3/30دا بلاوکراوەتەوە .

کۆڕەو
ڕای گشتی جیهانی بەرامبەر مەسەلەی کورد بەئاگاهێنا*

❖ مەسەلەی کورد تاپێش ڕاپەڕینی ئازاری 1991 کرابوو بەمەسەلەیەکی پەراوێزکراو و بچوك و لە چوارچێوەی سنوورە دەستکردەکانی ولاتانی ناوچەکەدا قەتیسکرابوو , دوژمنان بەهەموو شێوەیەك بەرەنگاری هەموو هەوڵێکی دەولەتان و ڕێکخراوە مرۆڤدۆستەکان دەبوونەوە ئەگەر

بيانويستايە سەردانی كوردستان بكەن و لەنزيكەوە لەدۆزی كورد شارەزابن و ئاشنابن بەخواست و ويستەكانی شۆڕش و بزووتنەوە ڕزگاريخوازەكەی , هەربۆيە لەميدياكانی دونيادا زۆر بەكەمی باس لەكورد و كوردستان و شۆڕش و مەسەلەكەی دەكرا . لەو كاتەدا كورد بەتەنها شاخەكان دۆست و پشتيوانی بوون و تاك و تەراو لێرەو لەوێ كەسايەتييەك يان ڕۆژنامەو گۆڤارێك يان لەكۆڕو سيمينارێكدا باسيان لەكوردو مەسەلەكەی دەكرد , ئەويش كاريگەرييەكی ئەوتۆی نەدەكرد و بەم شێوەيە مەسەلەی كورد كرابووە قوربانی سياسەتی نێودەوڵەتی ئەو سەردەمە , كەبەرژەوندييە ئابوورييەكان ڕۆڵی گەورەيان دەگێڕا لەوسياسەتانەی ئەوێ ڕۆژيدا . بەدەگمەن باس لەمافی مرۆڤ و ديموكراسی و چەسپاندنی ئاشتی دەكرا .

لەسايەی ئەم سياسەتەدا كورد ڕووبەڕووی چەندين كارەسات و مەرگەسات بووەو هيچ كەس و لايەنێك لەسەری هەڵنەدايە . شالاۆەكانی خاپووركردنی كوردستان و بەسوتماككردنی خاكەكەی و جينۆ سايد ی گەلەكەی و ئەنفال و كيمياباران هيچيان ويژدانی مرۆڤايەتييان نەهەژاند .

بەڵام كاتێك لەئازاری 1991 داو بەدەست و بازووی ڕۆڵەكانی كورد ڕاپەڕين ئەنجامدراو توانرا لەماوەی كەمتر لە 20 ڕۆژدا

بەشێكی زۆری شارو شارۆچكەكان ئازادو ڕزگاربكرێت , ئيدی كورد و مەسەلەكەی بوونە مەسەلەيەكی گەرم و گوڕو گرنگ لەسەر ئاستی ناوچەكەو نێودەوڵەتاندا .

ڕاپەڕين دەروازەيەكی گەورەی كردەوە بۆ مەسەلەی كورد بەڕووی دنياداو مەسەلەی كوردی لەمەسەلەيەكی بەچوارچێوەكراوی ناو دەوڵەتانی ناوچەكە دەرهێناو ئەو ڕاستييە لای دۆست و دوژمنان سەلماند كەئاشتی و ئاسايشی ناوچەی ڕۆژهەلاۆتی ناوەڕاست بەبێ چارەسەرێكی عاديلانە بۆ مەسەلەی كورد ناچەسپێت .

بەم شێوەيە كوردو مەسەلەكەی دۆست و پشتيوانی زۆری بۆ پەيدابوو , چەندين وەفدی حكومی و ڕەسمی و جەماوەری و ڕۆشنبيری بەئازادانە سەردانی كوردستانيان دەكرد و لەنزيكەوە لەدۆزی كورد تێگەيشتن .

چەندين ڕێكخراوی مرۆڤدۆستی حكومی و ناحكومی و چەندين پەيامنێرو ڕۆژنامە نووسی كەناڵە جياجياكانی ميديايی عەرەبی و ئەوروپايی هاتنە كوردستان و دوور لەسانسۆڕو گيرو گرفت دروستكردن بابەتيان لەسەر كورد و كوردستان دەناردەوە بۆ كەناڵەكانيان .

هەروەها لەسەر ئاستی ولاۆتانی عەرەبی و ئەورووپايی و ئەمريكايشدا چەندين كۆڕی فكری و سياسی دەربارەی كورد و

مەسەلەکەی سازدران . ڕاپەڕین بەڕزگارکردنی شاری کەرکوك تاجی سەرکەوتنی لەسەر نا , بەڵام وەستاندنی شەڕ لەنێوان هاوپەیمانەکان و حکومەتی عێراقدا هەندێ هۆکاری ناوخۆیی بوونە هۆی گەڕاندنەوەی سوپای عێراق بۆ شارو شارۆچکە ڕزگارکراوەکان , هەربۆیە خەڵکی کوردستان بەرەو سنوورەکان و لەرێڕۆیشتنێکی کەم وێنەدا لەدنیادا بەرەو سنورەکانی ئێران و تورکیا کەوتنەڕێ بەبەرچاوی کەناڵەکانی میدیای جیهانەوە . ئەم رێڕۆیشتنە ملیۆنییەناوی (کۆڕەوی ملیۆنی کورد) ی لێنرا , کۆڕەو بریتی بوو لە ڕاپەڕینێکی نوێ لەهەناوی ڕاپەڕینداو بریتی بوو لەگۆڕینی شێوە خەباتی چەکداری و ململانێی خوێناوی بۆ شێوە خەباتی ئاشتی . کۆڕەو بووە هۆی گۆڕینی شکستی ڕاپەڕین بۆ سەرکەوتن و جارێکی دی گەڕانەوە بۆ شارو شارۆچکەکان و کۆڕی بەرگری و ڕاپەڕینی گەرم و گوڕتر کردەوە , بووە هۆی ڕوودانی ڕاپەڕینەکانی دووەم و سێیەم و ئیدی هێزو دامو دەزگاکانی حکومەتی عێراق بەتەواوەتی کوردستانی بەجێهێشت . ئەو هەلومەرجەی ڕەخساند کە خەڵکی کوردستان حوکمی ئازادانەی خۆیان بەڕێوەبەرن . کۆڕەو لەکاتی خۆیدا دەروازەیەکی گرنگی تری کردەوە بۆ مەسەلەی کورد بەڕووی دنیادا , ئەگەر ڕاپەڕین وەك ڕووداوێکی سیاسی بەتەنیا

حکومەتەکان و دەوڵەتانی دنیای بەئاگاهێنابێت , ئەوا کۆڕەو ڕای میللی و جەماوەریی ناوچەکەو دونیاشی هەژاندو بەئاگاهێناو هەر لەئەنجامی فشاری جەماوەردا دەوڵەتانی ئەوروپاو ئەمریکا کەوتنە ناردنی کۆمەك و پشتیوانی بۆ گەلی کوردو هێزی چەکوشی ئامادەیان پێکهێنا بۆ پاراستنی خەڵکی کوردستان و هەوڵی گەڕاندنەوەی ئەو ملیۆنان کوردەیان دا بۆ ناو کوردستان و فشاریان خستە سەر حکومەتی عێراق بۆ دەستهەڵگرتن لەکوشتن و کوشتاری خەڵکی کوردستان , کۆڕەو خاڵێکی گرنگی وەر چەرخان بوو لەمێژووی کورددا , چونکە لەسایەی کۆڕەوەوە بۆ یەکەمین جار دوای زیاتر لە 70 ساڵ پشتگوێخستنی مەسەلەی کورد لەلایەن کۆمەڵەی گەلان و نەتەوە یەکگرتووەکان لەدوای ڕێکەوتننامەی (سێڤرەوە) ناوی کوردو کوردستان لەبڕیارو دۆکۆمینتەکانی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە بەئاشکرا باسی لێکراو بڕیاری 688 ی ئەنجومەنی ئاسایش دەرەنجامێکی ئەو کۆڕەوە ملیۆنییەی کورد .

*ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە (2412)لە 28 / 3 /2001 بڵاوکراوەتەوە.

کۆڕەوە ملیۆنیەکەی گەلەکەمان

مەسەلەی کوردی کردە مەسەلەیەکی نێودەوڵەتی *

پاش ڕاپەڕینە مەزنەکەی گەلەکەمان لەبەهاری ساڵی 1991 دا توانرا سەرجەم دامودەزگاو سوپاو موخابەرات و ئیستخبارات و مەنزومەی حیزبی بەعسی لەگۆڕنراو تەفرو تونا بکرێن و لەبەریەك هەلبوەشێنرێن و لەماوەی کەمتر لەیەك مانگدا کورد گەورەترین سەرکەوتنی بەسەر دڕندەترین ڕژێمی سەردەمدا تۆمارکرد لەخەباتی درێژی خوێناوی کوردایەتیدا بەمەبەستی بەدەستهێنانی مافە ڕەواکانی و بەهاری ئەو ساڵەی کردە چەندین بەهارو توانی بەئازادی و سەربەستی شاد ببێت کە بۆ نزیکەی 70 ساڵی ڕێك کورد لەلایەن ڕژێمە یەك لەدوای یەکەکانی عێراقەوە دەچەوسایەوەو زوڵمی لێدەکرا لەدروستبوونی دەوڵەتی عێراقیەوە لەساڵی 1921 ەوەو هەریەك لەو ڕژێم و دەسەڵاتانە هونەرێکی نوێی بەکاردەهێنا بۆ قەتڵ و عامکردنی کورد و کوردستان هەر لەتەعریب و تەهجیرو تەبعیسەوە تا دەگاتە جینۆ ساید و بەسوتماککردنی خاك و ئاوو تەنانەت ئاژەڵەکانی کوردستان و دواتریش ترۆپکی دڕندایەتی و قین و ڕقیان لەبەرامبەر گەلی کورد لە ئەنفال و کیمیابارانی کوردستاندا دەربڕی و دەیانویست نەگەلێك بمێنێت بەناوی کوردو نەخاکێکیش بمێنێت بەناوی کوردستانەوە ,

بەلاّم خەیاڵیان خاوبوو , بەهۆی حساباتی هەڵەیان و فشارو گوشاری ناوخۆ و دەرەوەش ڕژێمی بەعسی سەدامی تووشی هیستریاو نەخۆشی (جنونی عەزەمە) ببوو کەوتە داوی کردارو سیاسەتە هەڵەکانی خۆیەوەو پەلاماری ولاّتی کوێتی داو ئەو کارەی بووە مارەکەی شێخ هۆمەرو لەگەردنیەوە ئالاّو تالەساڵی 2003 دا بەیەکجارەکی ڕوخێنراو بەرەو زبڵدانی مێژوو تووڕ هەڵدرا .

دوای ڕاپەڕین ڕژێمی ڕوخاوی بەعس هاتەوە سەرخۆی و بەوسوپا بێهێزو بێ ورەیەی کەمابویەوە توانی هەندێك شارو شارۆچکە بگرێتەوە بۆ ماوەیەکی کەم , لەبەرئەوەی گەلی کوردیش زۆری چەشتبوو لەدڕندەیی و قەتلوعامکردن لەسەردەستی ئەوسوپایەدا سەرجەم کۆمەلاّنی خەڵك و سەرکردایەتی سیاسیی کوردستانیش بڕیاریاندا کۆڕەوێکی ملیۆنی دەستپێبکەن وەك ڕێپێوانێکی ناڕەزایی بەرامبەر زوڵم و زۆرو تۆقاندنی ڕژێمی بەعس هەمووان سەروەت و سامانیان دەست لێهەڵگرت و بەرەو سنورەکانی ئێران و تورکیا بەڕێکەوتن و ئەم ڕووداوە هەناوو ویژدانی ڕای گشتی و دەوڵەتانی گەورەی دونیای لەناخەوە هەژاند و کەوتنە خۆ بۆ هاوکاری و یارمەتی و کۆمەکی سیاسی و مرۆیی و بۆ گەلی کورد , بەم شێوەیە کورد و مەسەلەکەی بوونە مەسەلەی سەردەم و هەموو

www.dengekan.com

2007/03/31

دونیا تێیگەیشت و ئیدی بەو بچوکی و بچوکراوەییە نەمایەوە کە ڕژێمی بەعس خنکاندبووی , ئەوە بوو هەر لەبەر گەورەیی کارەسات و ڕووداوەکەو بینینی لەلایەن هەموو دونیاوەو بۆ ڕوداوە دڵتەزێنەکانی ئەو کۆڕەوە بەو وەرزی سارد و سەرمایەی ئەوکاتە , نەتەوە یەکگرتووەکان بڕیاری 688 ی لە 1991/4/5 دا دەرکردو بۆ یەکەمین جار بوو لە مێژووی 45 ساڵەی نەتەوە یەکگرتووەکانداو لە بڕیارێکی ئومەمیدا ناوی کورد بێت و و داوا بکات لەدونیا بەهانایەوە بچن .

بەم شێوەیە کۆڕەو مەسەلەی کوردی گەیاندە لوتکەو کردیە مەسەلەیەکی نێو دەوڵەتی وا کەئیدی لەوساتەوە کوردو مەسەلەکەی ڕۆژ بەڕۆژ لەگەشاندنەوەو سەرکەوتنی یەك لەدوایەکدایەو لە ئێستاشداو لە عێرا قی دوای ڕژێمی بەعسدا بۆتە هێزێکی کاریگەر لەبڕیارو دەسەڵاتی ناوەند لەبەغداد وهیچ کارو پرۆسەیەکی سیاسی بێ کورد جێبەجێنابێت .

بۆیە ئەرکی هەمووانە کەگیانی سەردەمی ڕاپەڕین و کۆڕەو بەزیندوویی بهێڵینەوە , چونکە ئەو دوو ڕووداوە مێژووییە سەرچاوەو چاوگی هەموو دەسکەوتەکانی ئێستاو داهاتووشمانن .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کودوستانی نوێی ژمارە 3635 لە 3/4/ 2005دا بڵاوکراوەتەوە .

بڕیاری 688 و کاریگەری لەسەر داهاتووی مەسەلەی کورد*

❖ نەتەوەی کورد بەدرێژایی مێژووی هەمیشەو بەبەردەوامی بۆتە قوربانی بەرژەوەندییە نێودەوڵەتییەکان و لەلایەن نەتەوەکانەوە زوڵم و زۆری وناهەقییەکی گەورەی دەربارە ی کورد و مەسەلەکەی کراوە , بەوەی کەتاکو ئێستا بەدەر لەبڕیاری 688 کەلە 5/ 4 / 1991 دا دەرچوو بەهیچ شێوەیەك مەسەلەی کورد نەبۆتە بابەتی جدی کۆبوونەوەکانیان و هەوڵی جدیشیان نەداوە بۆ دۆزینەوەی ڕێگا چارەیەکی عادیلانە بۆ مەسەلەیەکی ئاوەها گرنگ و هەستیار لەناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا کەپێگەی چڕبوونەوەی بەرژەوەندییە جیاجیاکانی زلهێزەکانی دونیایە .

کاریکی ئەخلاقی و مرۆڤانەش دەبوو کەنەتەوە یەکگرتووەکان چەند جارێك مەسەلەی کوردیان

www.dengekan.com
2007/03/31

لەدۆكۆمێنتەكانی خۆیدا بەڕەسمی بناسایەو بیكردایەتە مەسەلەیەكی نێو دەوڵەتی و هەوڵی جدی بدایە بۆ دۆزینەوەی ڕێگە چارەی ئاشتییانەی كێشەی كورد .

لەدوای ڕاپەڕینی ساڵی 1991 و لەئەنجامی كۆڕەوی ملیۆنی خەڵكی كوردستانەوە بۆ یەكەمینجار لەمێژووی نەتەوە یەكگرتوەكاندا و دوای 46 ساڵ تێپەڕبوون بەسەر دامەزراندنی ئەم ڕێكخراوە نێودەوڵەتییەی كەئەركی سەرەكی دابینكردن و پاراستنی ئاشتی و ئاسایشە لەجیهاندا و پشتیوانیكردن و كۆمەككردنی سەرجەم كۆمەڵەو گەلان و نەتەوەكانە لەكاتی لێقەومان و چەوساندنەوەو قات و قڕكردنیاندا و هەروەها هەوڵدانە بۆ چارەسەركردنی ململانێ و ناكۆكییە خوێناوییەكان بەڕێگاچارەی ئاشتی لەدنیادا . بڕیاری 688 ی ئەنجومەنی ئاسایشی نێو دەوڵەتی دەرچوو , كەتیایدا بەئاشكرا باس لەكێشەو مەینەتییەكانی كوردو ناوچە كوردنشینەكان دەكات كەلەلایەن ڕژێمی عێراقەوە دەرهەقیان كراوەو داوا لەڕژێمی عێراق دەكات كە دەستبەجێ دەست هەڵبگرێت لەكوشتن و كوشتار و ڕاوەدونانی كوردەكان و مافە مرۆیی و سیاسیەكانی كوردەكان بپارێزێت و ئاشتی و ئاسایش بۆ ناوچە كوردنشینەكان بگێڕێتەوە و ڕێگەش بەوڵاتان بدات كەكۆمەك و پشتیوانی بگەیەننە خەڵكی لێقەوماو , خاڵێكی گرنگی ئەم

بڕیارە لەوەدایە كەئەركی پاراستنی كوردەكان و هێمنی و ئاسایشی ناوچە كوردنشینەكانی كردۆتە ئەركێكی نەتەوە یەكگرتووەكان و سكرتێری گشتی ڕاسپاردووە كەبەبەردەوامی چاودێری بارودۆخەكە بكات و ئەم فایلەی بەكراوەیی هێشتۆتەوە .

❖ بڕیاری 688 و دەرچوونی لەوبارو دۆخە ئاڵۆزەی ناوچەكە و دنیادا كەپاش كۆتایهێنانی جەنگی ساردو هەڵوەشاندنەوەی یەكێتی سۆڤیەتی جاران و بلۆكی سۆسیالیستی بوو گەلێك بایەخ و گرنگی هەیە بۆ مەسەلەی كورد لەوانە :

1. یەكەمجارە لەمێژووی نەتەوە یەكگرتووەكاندا بڕیارێكی ئاشكراو ڕاشكاوانە دەربارەی كورد و ناوچە كورد نشینەكان دەربچێت و پەردەی بێدەنگی چەندین ساڵەی نەتەوە یەكگرتووەكان بدڕێت و مەسەلەی كورد لەپشتگوێخستن و هەڵگرتنی لەسەر ڕەفەكان ڕزگار بكات .
2. بڕیاری 688 مەسەلەی كوردی لەمەسەلەیەكی بچوك و ناوچەیی لەنێو چوارچێوەی سنوورە داخراوە ناوخۆییەكانەوە كردە مەسەلەیەكی نێودەوڵەتی .
3. بڕیاری 688 ئاسۆیەكی بەرفراوان و ڕوونی كردەوە بەڕووی كورد و مەسەلەكەیدا و لەئێستا بەدواوە ئەركی

کوردو دیپلۆماسی کورد ئەوەیە کە ئەم گەرم و گوڕی و جۆش سەندن و هاتنە پێشەوەی مەسەلەکەی لەناو کۆمەڵەو ڕێکخراوو دەزگا نێودەوڵەتییەکاندا بپارێزن و گەشەی زیاتری پێبدەن و ڕێگە نەدەن جارێکی دی مەسەلەی کورد بکرێتە قوربانی بەرژەوەندییە ئابوورییەکانی دەوڵەتان .

4. دەکرێت ساڵانەو لەیادی دەرچوونی بڕیاری 688 دا کورد بەیەکدەنگی هەڵمەتێکی بەرفراوان لەمیدیاکانی دنیادا لەڕێگەی ڕێپێوشتن و کۆڕو سیمینارو یاداشتنامەو ... هتد . سازبکات و داوای جێبەجێکردنی یەك بەیەکی خاڵەکانی بڕیارەکە بکەن و مەینەتییەکانی گەلی کورد کەتاکو ئێستاش هەر بەردەوامە لەڕێگەی پاکسازیی ڕەگەزییەوەو دەرکردن و ڕاگواستنی کوردەکانی ژێر دەسەڵاتی ڕژێم و لەلایەکی تریشەوە دڕنەدەیی و سیاسەتە شۆڤێنییەکانی ڕژێم بخەنەوە بەرچاوی دەوڵەتان و نەتەوە یەککگرتووەکان و ئەو ڕۆژە تاڵانەیان بهێننەوە یادو داوابکەن کەکاتی ئەوە هاتووە لەسەدەی بیستو یەکەمدا کوردیش بەمافە ڕەواکانی خۆی بگات و جێگەی شیاوی خۆی بگرێت لەنێو نەتەوەکانداو بەشداری بکات لەدابینکردن و پاراستنی ئاشتی و ئاسایشی ناوچەکەو دنیاشدا .

بەم شێوەیە بڕیاری 688 نۆبەرەی بڕیارەکانی نەتەوە یەککگرتووەکان بوو دەربارەی مەسەلەی کورد لەسەدەی بیستداو هەق وایە کورد هەوڵبدات کەچەندین بڕیاری تر دەربارەی مەسەلەکەی دەربچێت ئەویش بەڕێکخستنەوەی ماڵی کوردی لەناوخۆدا و یەککگرتوویی لەهەڵوێست و وتەداو زیاتر چەسپاندنی دامو دەزگاکانی حکومەتی هەرێم و دابینکردنی زیاتری ئازادی و دیموکراسی لەکوردستاندا و پاراستنی مافەکانی مۆڤ و هەنگاونان بەرەو بەمەدەنیکردنی کۆمەڵگەی کوردەواری و بوژاندنەوەی بازرگانی و ئابووریی کوردستان لەلایەك و لەسەر ئاستی دەرەوەش ئەرکی کوردو دیپلۆماسی کوردییە کەگورجو گۆڵانەتر و ژیرانەتر مەسەلەی کورد لەکۆڕو کۆبوونەوە نێودەوڵەتییەکاندا بوروژێنن و بەزیندوویی بیهێڵنەوە ، پشت ئەستوور بەو ژمارە زۆرە لەدۆست و پشتیوانییە دەرەکییانەی کە لەماوەی ئەم 10 ساڵەدا بۆ کورد و مەسەلەکەی پەیدابوون و هەروەها سوودوەرگرتن لەو ژمارە زۆرەی کورد لەدەرەوەی وڵات و هەوڵی ڕێکخستن و یەککگرتوویی ڕیزەکانیان بدرێت بە جۆرێك کەببنە گروپی فشار لەو وڵاتانەدا و بتوانن کاریگەرییان هەبێت لەسەر ڕای میللی و ناوەندەکانی بڕیاری سیاسی .

www.dengekan.com

بەم شێوەیە کورد دەتوانێت و چاکتر هەلی بۆ دەڕەخسێت کە لەدەروازەی بڕیاری 688 ەوە زیاتر و بەرفراوانتر مەسەلەی کورد بناسێت و داهاتوویییەکی ڕوونتر و گەشتر بۆخۆی مسۆگەر بکات .

* ئەم بابەتەم لەڕۆژنامەی کوردوستانی‌نوێی ژمارە 2419 لە 2001/4/5 دا بڵاوکراوەتەوە.

بڕیاری 688 و

کاریگەری لەسەر مەسەلەی کورد*

❖ بڕیاری 688 ی نەتەوە یەکگرتووەکان بەرئەنجامی ڕەنج و خەبات و شۆڕش و ڕاپەڕینەکانی میلەتی کوردە و بەدەسکەوتێکی گرنگ و مێژوویی دەژمێردرێت. دەرچوونی

بڕیاری 688 لەبەرواری 1991/4/5 دا گرنگیەکی گەورەی هەیە بۆ میلەتی کورد. چونکە وەڵامدانەوەیەکی سەرجەم کۆمەڵگای نێودەوڵەتی بوو دژی زوڵم و زۆر و داپڵۆسینی ڕژێمی عێراق و دەرچوونی بڕیارەکە دوای کۆڕەوە ملیۆنیەکەی کورد بوو بۆ دەرەوەی سنوورەکانی عێراق, لەترسی ڕەشەکوژی و بەکۆمەڵ کوشتنیان لەلایەن هێزەکانی حکومەتی عێراقەوە , بڕیاری 688 یەکێکە لەگرنگترین بڕیارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان لەنێوان سەرجەم ئەو بڕیارانەی کە دژی عێراق دەرچوون لەدوای داگیرکردنی کوێتەوە.چونکە بڕیاری 688 زۆر نزیکە لەبەرژەوەندیەکانی خەڵکی عێراق بەکوردو شیعەو تورکومان و ئاشوری و..هتد.لەبەرئەوەی ئەم بڕیارە ڕێگە لە ڕژێمی عێراق دەگرێت لەچەوسانەوەو داپڵۆسین و پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ لە عێراقدا. بڕیاری 688 بۆکورد گرنگیەکی گەورەو مێژوویی هەیە چونکە یەکەم بڕیاری نێودەوڵەتیە لەمێژووی نەتەوە یەکگرتووەکاندا کە باس لە کێشەی کورد دەکات و بەدووەم بەڵگەنامەی نێودەوڵەتیش دادەنرێت لەدوای ڕێککەوتنامەی (سێڤرە) وە لەساڵی 1920دا. کە لەم بڕیارەدا بەناو ناوی کوردی هێنابێت و ئەم بڕیارە کۆتایی بەسەردەمی بێدەنگی نەتەوە یەکگرتوزەکان هێنا کە لەمەوپێش بەهیچ جۆرێك باسیان لەکوردو کێشە ڕەواکەی نەدەکرد.

❖ بڕیاری 688 ئەو تەوقەی شکاند کە مەسەلەی کوردی کردبووە مەسەلەیەکی ناوخۆیی عێراق و پێشتر کۆمەڵی نێودەوڵەتی لە ئاست مەسەلەی کوردا بێدەنگ کردبوو, ئەم بڕیارە بووەمایەی بەنێودەوڵەتیکردنی مەسەلەی کوردو پەیداکردنی دۆست و پشتیوانی زیاتر بۆ گەلی کوردوداواکاریە ڕەواکانی.بۆیەکەم جارو لەڕێگەی بڕیاری 688وە نەتەوە یەکگرتووەکان دانی نا بەوەدا کە گەلی کورد تووشی ئازار و داپڵۆسین و چەوسانەوە هاتووە لەسەر دەستی ڕژێمی عێراقدا کە ئەمە وایکرد کێشەی کورد ببێتە کێشەیەکی سەرنج ڕاکێش و مەسەلەی کورد لەکۆڕو کۆبونەوە ڕەسمی و نێودەوڵەتیەکاندا بە ئاشکرا باسی لێوە بکرێت و دەروازەی دونیای لەسەر مەسەلەی کورد کردەوەو چەندەها ڕێکخراوی حکومی و ناحکومی خێرخواز و مرۆڤ دۆست ڕوویانکردە کوردوستان بەمەبەستی کۆمەك کردن و بەشداریکردن لەچارەسەری کێشە و مەینەتیەکانیدا.

❖ بڕیاری 688 ی نەتەوە یەکگرتووەکان دانی نا بەو ڕاستیەدا کە چارەسەرنەکردنی کێشەی کورد وچەوساندنەوە و داپڵۆسینی کورد, کاردەکاتە سەر ئاشتی و هێمنی ناوچەکە و دونیا.کە ئەم ئاماژە پێکردنە ئەو ڕاستیە دەسەلمێنێت کە کوردو کێشەکەی وەك گەلێکی زیندووی ناوچەکە و کێشەکەشی وەك کێشەیەکی ڕەواو نێودەوڵەتی مایەی پشتیوانی و

هاوکاریکردنە. بەم شێوەیە بڕیاری 688 کاریگەری و گرنگی یەکی گەورەی هەیە بۆ کێشەی کورد لە عێراقدا.پێویست دەکات کە کورد لەسەر ئاستی سەرکردە و پارتە سیاسیەکان و جەماوەریش بەڕێکخراوە پیشەیی و جەماوەریەکانەوە لەهەوڵی بەردەوامدا بن بۆ کارکردن و جێبەجێکردنی ئەم بڕیارە لەلایەن نەتەوە یەکگرتووەکانەوە.بەمەبەستی جوڵاندنی ڕای گشتی دونیا بۆ پشتیوانی و هاوکاری کردنی لەپێناو جێبەجێکردنی بڕیاری 688دا.

❖ کورد تائێستا و دوای 9 ساڵ بەسەر دەرچوونی ئەم بڕیارەدا کاری پێویستی بەقەدەر گەورەیی ئەو بڕیارە نەکردووە بۆ جێبەجێکردنی. جگە لە هەندێ هەوڵی ی.ن.ك نەبێت کە لەڕێگەی هەڤاڵ مام جەلال و نوێنەرەکانی ی.ن.ك لەدەرەوە بەجدی هەوڵی جێبەجێکردنی بڕیارەکە دەدەن. بۆیە ئەرکێکی نەتەوەیی و مێژووییە لەسەر سەرجەم پارتە کوردیەکان کە یەك دەنگ و یەك هەڵوێست بن لەبەرامبەر جێبەجێکردنی ئەم بڕیارەدا و بەهەمان شێوەش بەعەرەب و تورکومان و ئاشوریشەوە کە خەبات بکەن بۆ جێبەجێکردنی بڕیاری 688 چونکە ئەم بڕیارە کاریگەری گەورەی هەیە لەسەر داهاتووی عێراق و داوای لابردن ونەمانی چەوساندنەوە و داپڵۆسینی سەرجەم گەلانی عێراق

www.dengekan.com

2007/03/31

دەکات و داوای پاراستنی مافی مرۆڤ دەکات و بەمەش بەشێکی گرنگی داواکاریەکانی خەڵکی عێراق دێتە دی .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 2115 لە 2000/4/9دا بڵاوکراوەتەوە .

کارەساتی هەڵەبجە ترۆپکی ئازارو ناسنامەی گەلی کوردە*

ڕۆژانی پڕ ئێش و ئازارو خەمناك لەمێژووی گەلی کورددا هێندە زۆرە کە لەژماردن نایەن , بەڵام هیچیان هێندەی ئازارو زامی هەڵەبجە بەئێش و سوێ نەبوون , کیمیابارانکردنی هەڵەبجە لە 16 /3/ 1988 دا کەسەرەتای بەهاروساڵی نوێی کوردی و جەژنی نەتەوەیی کورد بوون , دوژمنان ژەهرو مەرگ و کیمیابارانیان کردە دیاری دەستیان و پێشکەشی هەڵەبجەیان کرد لەپێش چاوی هەموو دنیاو ڕۆحی 5000 ژن و منداڵ و گەنج و لاوی کوردیان کردە قوربانی حەزو ئارەزووە مەرامە گڵاوەکانیان . کارەساتی هەڵەبجە چەندە گەورەو پڕ ئازارو کوشندە بوو , بەڵام لەوکاتەدا هیچ دەوڵەت و ڕێکخراوە مرۆڤدۆستەکان چرکەیان لێوەنەهات و بەرژەوەندییەمادیەکانیان کردە پێوەر بۆ بەدەنگەوە نەهاتنی کورد .

مرۆڤی زوڵملێکراوو بێ پشت و پەنای کورد لەوکاتەدا تەنها وتەنها خۆی و شاخەکانی مابوونەوەو سەنگەری مقاوەمەتیان چۆڵ نەکردو بەهەموو تواناکانیانەوە بەرەنگاری سیاسەتە شۆڤێنیەکانی ڕژێمی بەعس دەبوونەوەو درێژەیان بەخەباتی

www.dengekan.com

2007/03/31

ڕەوای خۆیـان دەدا , بـەڵام خۆشـبەختانە هێنـدەی نـەبردوو لـەدوای 3 سالأن ڕاپەڕینـە مێژوویەکـەی گەلەکـەمان لەبـەهاری 1991 دا ڕوویـداو لەئەنجامـدا کوردسـتان بەکەرکوکیـشەوە ڕزگـارکراو تۆڵـەی خـوێنی سـەرجەم شـەهیدانی کیمیابـارانکردنی هەڵەبجـەو چـەندین سـاڵەی زوڵـم و زۆری بـەعس کرایـەوەو بـووە ناسـنامەی گـەلێکی بێپـشت و پـەناو زوڵم لێکراو, لە ئێستادا ڕۆژانە وەفدی دەوڵـەتانی دنیا دێنـە سـەردانی کوردسـتان و مـەزاری شـەهیدانی هەڵەبجـە بەسـەر دەکەنەوەو ئێستا بۆیان ڕوون دەبێتەوە کە چەند ڕژێمی بـەعس زوڵمی لەگەڵی کورد کردووەو چەندە دڕندەبوە و لەبەرنامەیدا بووە کە کەلتوورو مێژوو خاك و ئاوو سیمای کـورد نـەهێلێت و بـسڕێتەوە , هەربۆیـە لەساڵیادی ئـەو کارەساتە جـەرگ بڕەدا داواکـارین کەحکومـەتی هـەرێم کـە پەرۆشـی سـەرجەم ناوچـەو کۆمـەلأنی خـەڵکی کوردسـتانە بەشـێوەیەکی جـدیتر پـرۆژەی ئـاوەدانی و خزمـەتگوزاری زیـاتر پێـشکەش بەهەڵەبجـەو هەڵەبجەییەکان بکات و قەرەبووی زیانە گیانی و مادییـەکانیان بۆ بکاتـەوەو نەخۆشـەکان بنێردرێنـە دەرەوەی کوردسـتان بـۆ چارەسەرکردن و پێش لەسەر ئەوە دابگرین کە دادگایی کردنـی عـەلی کیمیـاوی و سـەرانی دەستڕۆیـشتووی بـەعس کەدەسـتیان هـەبووە لـەو کارەسـاتەدا لەهەڵەبجـەو لەبـەردەم کەسـوکاری

شەهیداندا دادگایی بکرێن , بەم شێوەیەش دەتوانین بەشێکی کەمی ئەرکە ئەخلاقی و ویژدانیـەکانمان بەرامبـەر بەهەڵەبجە جێبە جێبکەین و هەقیشە ئەمساڵ کە یەکەم جارە یادی ئەو کارەساتە بکرێتـەوە دوای ڕووخانـدنی ڕژێمـی بـەعس و گرتنـی تاوانبـارانی ئـەو کارەسـاتە . گرنگییـەکی گـەورە بەمەراسـیمەکە بـدرێت بـۆ ئـەوەی جـارێکی تـریش تیرۆریـستان و دوژمنـانی گەلەکـەمان تـاوانی شـەهیدبوونەوەی هەڵەبجـە ئـەنجام نەدەنەوەو هەڵەبجە هەمیشە وەك ڕەمزی تاوانی بەعسییەکان بمێنێتـەوەو لەبەرامبەریـشدا بـۆ کـوردیش ببێتـە سـومبولی خۆڕاگری و مقاوەمەت و مێژوویەکی نەمر .

*ئەم بابەتەم لەڕۆژنامەی کوردوستانیﻧوێی ژمارە (3320)لە3/16/ 2004 دا بلأوکراوەتەوە.

کارەساتی هەڵەبجە
ترۆپکی ئازارەکانی گەلی کوردوستان بوو*

❖ کورد بەگەلێك شێواز و زۆر دڕندانە لەمێژوودا چەوسێنراوەتەوە و شۆڕش و ڕاپەڕینەکانی سەرکوت کراوە و ئاوەدانی و خوێندن و زانست و ئەدەبیان وێران کردوە و شێواندویانە.دوژمنانی کورد هەمیشە لە هەوڵی ئەوەدا بوون کە کورد نەتوانێت ببێتە خاوەنی دەسەلات و کیانی سەربەخۆیی خۆی, دەولەتی عێراق لەسەرەتای دامەزراندنیەوە بەجۆرەها شێواز و زۆر بێ بەزەییانە لەگەڵ کوردو مەسەلەکەیدا مامەڵەی کردووە. بەلام ئەم حکومەتەی ئێستا لەهەموان خراپتر بەرامبەر بەکورد و مەسەلەکەی جولاوەتەوە و تەڕ و ووشکی پێکەوە سووتاندوە ئەم حکومەتەی ئێستای عێراق هەر لەسالی 1968 وە پیلانی بۆ لەناوبردن و نەهێشتنی کورد داڕشتوە بۆ ئەوەی

بەیەکجارەکی لەعێراقدا کورد نەهێڵێت ئەوەش لە ڕێگەی ڕاگواستن و بەعەرەبکردن و بەبەعسی کردنی کورد هەولی جێبەجێکردنی داوە لەگەڵ خۆچەسپاندن و بەهێزبوونیدا زیاتر هەولْ و تەقەلای لەناوبردنی گەلی کوردی داوە , لەکۆتایی شەڕی عێراق–ئێراندا, کارەساتی ڕاگواستنی گوندو شارۆچکەکان و کاولکردنی کوردوستانی توندترکردەوە بەوەشەوە نەوەستا دەستی دایە کارەساتی ئەنفال و زیاد لە 182هەزار کوردی لەناوبرد و سیاسەتی دڕندانەی جینۆساید و سوتماککردنی کوردوستانی جێبەجێکرد.هەموو ئەم ئازارو چەوساندنەوە و قڕکردنە چۆکی بەکوردو شۆڕشەکەی دانەهێنا,بەڵکو زیاتر سووربون لەسەر بەرگریکردن تائەوکاتەی ئەم حکومەتە بۆ یەکەم جار لە مێژوودا چەکی کیمیاوی بەرامبەر دژی هاولاتیانی مەدەنی بەکارهێنا.

بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی پێش کارەساتی هەڵەبجەش لەلایەن حکومەتی عێراقەوە بەکارهاتبوو لەهێرشەکانی ئەنفالدا,بەلام لە هەڵەبجەدا زۆر بێ بەزەییانە و دوور لەهەست و سۆزی مرۆڤانە و لە 1988/3/16دا(5000) ڕۆحی پاك و بێگەردی منداڵ و ژن و پیرو لاوی هەڵەبجەی تاساند کە ویژدانی مرۆڤایەتی هەژاند,ئازاری هەڵەبجە ترۆپکی ئازارەکانی گەلی کورد بوو.هەڵەبجە لەو مێژووەوە بۆتە ڕەمزو ناسنامەی میلەتێکی

چەوساوەو زوڵملێکراوی وەك كورد.مەخابن لەکاتی خۆیدا دونیای بەرژەوەندی و سەوداو مامەڵەی مرۆڤایەتی ڕۆژئاواو ڕۆژهەڵآت بەشی هەرە زۆریان گوێی خۆیان لەئاست کارەساتی هەڵەبجەدا کەڕکردو هاوار و گریان و داواکاری کوردیان نەدەبیست و زیاتر پشتیوانی ئەم حکومەتەی ئێستای عێراقیان دەکرد, وولآتانی عەرەبی و ئیسلامیش جگە لەکۆماری ئیسلامی ئێران بەهەمان شێوە قڕوقەپیان لێکرد,لەو ڕۆژەدا دەرکەوت کە کورد چەندە بیّ کەس و بیّ پشتیوانە.

بۆیە کورد نابێت هەرگیز کارەسات و ئازاری کیمیا بارانی هەڵەبجەی بیر بچێتەوە.لەیادی ئەو کارەساتە دڵتەزێنەدا, هەق وایە حکومەت و سەرجەم لایەنەکان زیاتر هەوڵەکانیان بە ئاڕاستەی ئاوەدانکردنەوە و گەشەپێدانی هەڵەبجە بێت و نەهێڵرێت هەڵەبجە هیچ کاتێك ئازار بچێژێت و هەڵەبجە بکرێتە شاری ئاشتی و برایەتی دوور لە دیاردەی چەکداری,چونکە هەڵەبجە زۆر ئازاری چێشتوە و هەقی بەسەر هەموو لایەکەوە هەیە.

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 2100 لە 2000/3/21دا بڵاوکراوەتەوە .

ئەنفال ترسناکترین شێوازی لەناوبردنی خاك و نەتەوەیەك بوو*

❖ کورد لەم پارچەیەی کوردوستاندا لەلایەن حکومەتی ئێستای عێراقەوە بەخراپترین شێوە مامەڵەی لەگەڵ کێشەی کورددا کردوە و چەندی پێکرابیّ بەدڕندانەترین شێواز کەوتۆتە قات و قڕکردن و چەوساندنەوەی کوردو سوتماککردنی خاکەکەی کارەساتی(ئەنفال) یەکێکە لە دڕندانەترین و ترسناکترین ئەو شێواز و شاڵاوانەی کە ئەم حکومەتەی ئێستای عێراق دەرهەق

بەگەلی کورد پیادەی کردوە,شالاوی ئەنفال لە 1988/2/22 وە دەستی پێکردو لەڕۆژانی 4/7 تا 1988/4/20 گەیشتە لوتکەی تاوان و بێ بەزەیی .لەو ڕۆژانەدا کە بەئەنفالی سێ ناسراوە و بۆسەر ناوچەکانی گەرمیان جێبەجێدەکرا زیاد لە 20هەزار ژن و پیر و منداڵ و لاوی ئەو ناوچانەیان بێ سەرو شوێن کردو لە ڕێگەی کوڵەجۆوە بۆ قۆرەتووی ناحیەی مەیدان و لەوێشەوە بۆ شوێنێکی نادیار بردیانن.شالاوی ئەنفالەکان کە لەچوارچێوەی 8 قۆناغدا جێبەجێ کرا لەڕۆژی 1988/9/6 دا کۆتایەی پێهات. لەم شالاوە ترسناکەی دوژمن زیاد لە 182هەزار هاولاتی بێ دیفاعی کوردی بێ سەروشوین کران.نزیکەی 5هەزار گوندو 30 ناحیەو 4 قەزاو 2500 مزگەوت و 100 کلێسەشی تیادا خاپوورو کاول کرا.بەدەیان هەزار هێکتار زەوی کشتوکاڵی و دارستان و باخ و لەوەڕگای تیادا سووتماك کرا و بەهەزاران سەر ئاژەل و باڵدار تیاچوو.

❖ بەم شێوەیە کارەساتی ئەنفالە بەدناوەکان.قۆناغێکی سەخت و دژوار و پڕمەترسی بوو لە مێژووی خەبات و شۆڕشی نوێی گەلەکەماندا.چونکە شالاوی ئەنفال ڕووداوو کارەساتێکی بێ پلان و سەرپێی و کاتی نەبوو.بەڵکو لە مێژ بوو حکومەتی عێراق نەخشەو پلانیان بۆ داڕشتبوو وە بەپڕۆسەیەکی ستراتیژی و گرنگ حسابیان بۆ کردبوو.چونکە لە ڕێگەی ئەم کارەساتەوە

دەیانویست کە کێشەی کورد لە عێراقدا بۆ هەتاهەتاییە بنەبڕبکەن و کۆتایی بەشۆڕش و خەباتی کورد بێنن.کارەساتی ئەنفال تاکو ئێستاش کاریگەری هەرماوە لەسەر ئەو ناوچانەی کەبەر شالاوەکە کەوتوون و قوربانیانی ئەنفال تاکو ئێستاش جۆرەها کێشەیی کۆمەلایەتی و خێزانیان بۆ ماوەتەوە و بەدەستیەوە دەناڵێنن.

❖ لەیادی ئەو کارەساتە شووم و مەرگەساتەدا حەق وایە حکومەت و پارتە سیاسیەکان و جەماوەریش فشار بخەنە سەر عێراق لەڕێگەی un و ڕێکخراوی خاچی سووری نێودەوڵەتی و ....هتد. بۆ ئاشکراکردنی چارەنوسی قوربانیانی ئەنفال و ئەرکی حکومەتە کە باشتر هەوڵ بدات بۆ جێبەجێکردنی داخوازی و پێداویستیەکانی قوربانیانی ئەنفال یادی ئەنفال , پێویستە گرنگیەکی گەورەی پێبدرێ و لەڕێگەی دەزگاکانی ڕاگەیاندنەوە گەورەیی و قەبارەی ئەو مەرگەساتە پیشانی دونیا و ناوخۆ بدرێت و دڕندەیی و تاوانەکانی ئەنجامدەرانی ئەو تاوانە پیشانبدرێن و بێ تاوانی و مەزلومیەتی گەلی کوردیش دەربخرێت.بەمەبەستی هەژاندنی ڕای گشتی دونیاو بەگوڕترکردنی ئەو هەوڵە نێودەوڵەتیانەی کە دەنرێن بۆ دادگاییکردنی تاوانباران و ناساندنیان وەك تاوانباری

جەنگ.هەقە جەماوەریش لەڕێگەی ڕێپێوان و مانگرتن و ناڕەزایی دەربڕینەوە, یادی ئەو کارەساتە بکەنەوە .

ئەنفال بەشێك بوو لەستراتیژی داگیرکەران بەرامبەر بەخەڵکی کوردستان*

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 2127 لە 2000/4/23دا بڵاوکراوەتەوە .

❖ دوژمنان و داگیرکەرانی کوردستان لەمێژە بەبەرنامە کاردەکەن بۆ لەناوبردنی ڕەگەزی کوردو لەهەموو قۆناغەکانی دەسسەڵاتیاندا ئامانجی سەرەکییان تواندنەوەی نەتەوەی کورد بووە لەناو نەتەوەکانی خۆیاندا , قۆناغی جێبەکردنی ئەم سیاسەتە شۆڤێنیانە لەعێراقدا بەم شێوەیە جێبەجێکراوە :

قۆناغی یەکەم : لەنێوان ساڵانی (1869 – 1914) لەسەردەمی مەدحەت پاشای عوسمانیدا سیاسەتی ڕاگواستنی کوردو نیشتەجێکردنی عەرەب و تورکیان لە جێگەیاندا دەستپێکرد .

قۆناغی دووەم : لەنێوان ساڵانی (1925 – 1958) لەسەردەمی پاشایەتیدا سیاسەتی ڕاگواستن و پاکتاوکردنی ڕەگەزی دژ بەکورد درێژەی هەبوو .

قۆناغی سێهەم : لەنێوان ساڵانی (1958 – 1963) کەسەردەمی گەشەی جوڵاندنەوەی کوردایەتی بوو ئەم سیاسەتە دژ بەکورد هەربەردەوام بوو .

قۆناغی چوارەم : لەنێوان ساڵانی (1963 – 1987) لەسەردەمی حیزبی فەرمانڕەوای ئێستای عێراقدا شاڵاوی ڕاگواستن و پاکتاوکردنی ڕەگەزیی گەیشتە ترۆپکی درندایەتی ئەم سیاسەتە شۆڤێنیانەیان .

قۆناغی پێنجەم : ئەنفالەكان لەم سەردەمەدا زۆر بەئاشكراو لەبەر چاوی هەموو دونیاداو لەماوەی (7) مانگدا شالأوێكی دڕندانەی دژ بەكوردو كوردستان دەستیپێكرد و ناویان لێنا (ئەنفال) بەمەبەستی كۆتایی پێهێنانی ڕەگەزی كوردو جینۆ ساید كردنی بۆ هەتا هەتایە .

(ئەنفال) بریتی بوو لە شالأوی حكومەتی عێراق بەنوێترین چەكی بایۆلۆژی و كیمیاوی و بریتی بوو لەپرۆسەیەكی ستراتیژی بۆ جینۆ سایدی كورد و لەڕەگ و ڕیشە دەرهێنای لەخاك و ولأتی خۆیدا .

بەم شێوەیە شالأوی ئەنفال كردەیەكی سەرپێی و ڕاگوزەر نەبووە لەسیاسەتی ڕژێمە یەك لەدوایەكەكانی عێراقدا , بەڵكو قولأیی و ڕەگ و ڕیشەی مێژووی هەیەو بریتی بووە لەبەرنامەو ستراتیژیان و لەسەردەمی فەرمانڕەوایی حكومەتی ئێستای عێراقدا بەئاشكرا ڕووی ڕاستەقینەو دڕندەیی و داخ لەدڵییان دژ بەكورد خستەڕوو . مەبەستی سەرەكیشیان تواندنەوەی كوردو سڕینەوەی دوا شوێنەواری كوردستانی بوونی ئەم بەشە لەكوردستان بوو , ئەنفال ماوەیەكی دوورو درێژ بوو پلانی بۆ داڕێژراوبوو بەلأم بەهۆی شەڕی عێراق – ئێرانەوە نەپەرژانە سەر جێبەجێكردنی , هەر بۆیە كاتێك تەرازووی هێز بەلای عێراقدا شكایەوە ڕاستەوخۆ كەوتە جێبەجێكردنی پیلانە

پڕمەترسی و دڕندانەكەی دژ بەكوردو لە(1988/2/22) یەكەم شالأوی ئەنفال دەستیپێكردو تا (1988/9/6) بە (8) قۆناغ توانییان بەشێكی زۆری ئامانجەكانیان بپێكن .

شالأوی ئەنفالەكان كردەیەكی پلانڕێژو تۆكمەو سەراپاگیری وەهابوو كەڕژێم لەماوەی كەمترلە(7) مانگدا توانی ناوچەكانی دۆڵی جافایەتی و قەرەداغ و گەرمیان و دۆڵی ڕووباری زێی بچوك و دەشتی هەولێر و بادینانی گرتەوەو توانی هێزی پێشمەرگە لەو ناوچانەدا دووربخاتەوەو بەشێوەیەكی گشتی شۆڕشی نوێی گەلەكەمانی دوچاری هەلومەرجێكی سەخت كردەوەو ڕژێم لەناو شارەكانیشدا شالأوی ئەنفالكردنی ڕێكخستنە نهێنییەكانیشی دەستپێكردو ژمارەیەك هەڤاڵی قارەمانیان گرت و لەسێدارەیان دان .

شالأوەكانی ئەنفال بەورد بوونەوە لەتۆكمەیی پلان و جێبەجێكردنی و ئەو زەرەرو زیانانەی كەبەكوردو كوردستان و بزووتنەوە ڕزگاریخوازەكەی كەوت كەتیایدا زیاد لە(182) هەزار كورد ڕووبەڕووی مردن بوونەوەو نزیكەی (5) هەزار گوند (4) قەزاو (30) ناحیەو (2500) مزگەوت و (100) كڵێساش كاول و خاپور كران . بەدەیان هەزار دۆنم زەوی كشتوكاڵی و ڕەزو باخ و لەوەرگا سوتێنران و بەسەدان هەزار سەر ئاژەڵ و پەلەوەر تیادا چوون و دەیان كانیاو سەرچاوەو

www.dengekan.com

کارێز پڕکرانەوە . یەکێك لەدڕەندەترین و خوێناوی ترین شالأوەکانی ئەنفال ئەنفالی ناوچەی گەرمیان بوو کەلە (7-20/ 4/ 1988) ی خایاند و تیایدا بەیەك جار زیاد لە (20) هەزار ژن و پیاوو منداڵ و پەککەوتەی تیادا سەرەونگون کراو لەڕێگەی کوڵە جۆوە بران بۆ قەلأی ملەسووره (قۆرەتوو) ی سەربەناحیەی مەیدان و ئیدی لەو کاتەوە کەسیان نەگەڕانەوە .

ئاسەواری ئەم سیاسەتە شۆڤێنی و ڕەگەز پەرستییە کە خۆی لەئەنفال و کیمیابارانکردنی کوردستاندا دەبینێتەوە هەربەردەوامە و چەندین خێزان دوای (13) ساڵ بەسەر ئەو کارەساتەدا تووشی چەندین گرفتی کۆمەلأیەتی و ئابووری و مرۆڤایەتی بوونەتەوەو زامی قوڵی ئەنفال لەیادەوەری و فکریاندا نەسڕاوەتەوە . ئەنفال لەسیاسەتی نێو دەوڵەتی ئەوڕۆژێدا جێبەجێکرا کەبەرژەوندییە ئابوورییەکانی لەسەروو مافەکانی مرۆڤ و ئاشتی و دیموکراسییەوە حسابیان بۆ دەکراو کوردو دەیان نەتەوەی تر بونە قوربانی بێویژدانی سیاسەتە نێودەوڵەتییەکانی ئەو ڕۆژگارە .

لەساڵیادی کارەساتی ئەنفالدا دەبێت کورد هەوڵبدات ئەم کارەساتە بەزیندوویی بهێڵێتەوە لەویژدانی مرۆڤایەتیدا و بیکاتە چەکێکی کاریگەری خەباتەکەی دژ بەداگیرکەران و لەناو کۆڕو کۆبوونەوە نێودەوڵەتییەکاندا و لەڕێگەی :

1. سازدانی هەڵمەتێکی ڕاگەیاندنی فراون لەناوەو دەرەوەی کوردستان لەڕێگەی کەناڵەکانی میدیای جیهانییەوە دژ بەم کارەساتە بۆ ڕای گشتی و حکومەتەکانیان .
2. سازدانی کۆڕو سیمینارو کۆبونەوەو مانگرتن و ڕێپێوان و ناڕەزایی دەربڕین و یاداشتنامە نووسین بۆ ناوەندەکانی بڕیاربەدەست لەدونیادا دژ بەم کارەساتە بەمەبەستی هەژاندنی ویژدان و پەیداکردنی دۆست و پشتیوان .
3. بەردەوام بوون لەخەبات بەهەموو شێوازەکانییەوە بەمەبەستی دیموکراتیزەکردنی عێراق کەمافەکانی گەلی کوردی تیادا بەرجەستەو دابین کرابێت .
4. لەئێستاشدا کەوەزارەتی مافی مرۆڤ و ئاوارەو ئەنفالکراوەکان لەناو حکومەتە خۆماڵییەکەی خۆماندا دامەزراوە , هەق وایە ئەم وەزارەتە بەوردی لێکۆڵینەوەو ئامار دەربارەی کارەساتی ئەنفال و ئەنفالکراوەکان و ئاسەوارە خراپەکانی بەسەر ژیانی ئەو خێزانانەی کەماونەتەوە ئامادەبکات و کارەساتی ئەنفال و ئەنفالکراوەکان و دواڕۆژیان بکاتە کارتێکی گوشاری بەهێز دژ بەحکومەتی عێراقی لەهەموو کۆڕو کۆبونەوە نێودەوڵەتییەکانداو داوای دەرخستنی چارەنووسی ئەنفالکراوەکان بکات و ئەم کارەساتە بکاتە دەروازەیەکی گرنگی تر بۆ مەسەلەی کورد بۆ

www.dengekan.com
2007/03/31

پەیداکردنی پشتیوانی و داکۆکیکردنی زیاتری نێودەوڵەتی بۆ گەلەکەمان و وروژاندنی ڕای گشتی دونیا , بەمەبەستی چارەسەرکردنی کێشەی کورد لەعێراقداو زامنکردنی دووبارەنەبوونەوەی ئەو مەرگەسات و جینۆ سایدی دژ بەگەلەکەمان لەڕابردوودا ئەنجامدراون .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە (2425) لە 2001/14/12دا بلاوکراوەتەوە.

ئەنفال پرۆسەی بەفەناکردنی کورد*

❖ بەدرێژایی مێژووی دروستبوونی دەوڵەتی عەرەبی عێراقی لەبیستەکانی سەدەی ڕابردووەوە کەبنچینەی ئەم دەوڵەتە لەسەر پرەنسیپێکی هەڵەی شۆڤێنی و ڕەگەز پەرستی عەرەبیی داڕێژراوە , بەچاوێکی سوك و حساب بۆ نەکردنی گەل و مەزهەب و ئایینەکانی تر کە لەدێر زەمانەوە لەسەر ئەم خاك و ئاوە دەژین و خاوەنی ڕاستەقینەی ئەم خاکەن , درێژەی پێدراوەو هەمیشە بەدرێژایی دەسەلاتی 80 ساڵەی عەرەبی سوننە لەعێراقدا بەرنامەو پیلانی داڕشتووە بۆ لەناو بردن و تەفرو توناکردنی گەلانی عەرەبی شیعەو کوردو تورکمان و ئاشووری ..هتد .

گەلی کورد کە گەلێکی دێرینی عێراقەو لەناوچەی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستیشدا چوارەمین گەلە لەڕووی ژمارەی دانیشتوانەوە لەدوای عەرەب و فارس و تورکەوە وەك نەتەوەش هەموو مەرجەکانی نەتەوەو دروستبوونی دەوڵەتی سەربەخۆ لەزمان و خاك و دین و مێژوو جوگرافیاو..هتد تیادایە ,ئەگەر پیلانی زلهێزان و دەوڵەتانی ناوچەکە نەبوایە , لەعێراقیشدا دووەم گەلە لەڕووی ژمارەوە , بەهۆی ئەم هەموو مقەوماتانەوە کە کورد هەیەتی و هەمیشەش لەبەرەی خەباتێکی ڕەواو ڕەسەندا بۆ سەندنەوەی مافەکانی بەرەنگاری دڕندانەترین شێوازی لەناوچوون بۆتەوەو لەلایەن دەوڵەتی مەرکەزەوە لەبەغدا پیلانی ڕاگواستن و ترس و تۆقاندن و بەعەرەب کردن و لەم دواییانەشدا بەعسی کردن و جینۆساید و بەسوتماککردن و خاپورکردنی خاك و گوندو شارەکان و دواتریش کیمیایی بارانکردن و ترۆپکی ئەم سیاسەتە دوژمنکاریانەش لەپرۆسەی ئەنفالی بەدناودا خۆی نواند کەبریتی بوو لەپرۆسەیەکی بەرنامە بۆ داڕێژراوی ئەوتۆ کەهەموو پێداویستییە مادی و مەعنەوییەکانی بۆ دابینکرابوو وەك پرۆسەیەکی ستراتیژی و گرنگ کاری بۆ کرابوو , بەشێوەیەك کە ئەگەر سەرکەوتنی بەدەستبهێنایەو تەمەنی ڕژێمی بەعس لەکوردستاندا درێژ تر بوایە , ئەوا گەل و خاکی کورد لەعێراقدا بوونی نەدەماو

هەموو سیماو کەلتوورو مێژووەکەشی بۆ هەتاهەتایە بەفەنا دەچوون , چونکە ئەنفال پرۆسەیەکی گشتگیری ئەوتۆ بوو کەسەرجەم ناوچەکانی گەرمیان و قەرەداغ و بازیان و دۆڵی جافایەتی و شارباژێڕ و دەشتی هەولێرو باڵەکایەتی و پشدەرو ناوچەی بادینانیشی گرتەوەو لە 8 قۆناغی پڕ خوێناویدا کۆتایی هات , شکستێکی کاتی , بەڵام گەورەی سرەواندە هـ.پ کوردستان و ڕۆحیەت و عەزیمەتی کوردی بەرەو قبوڵکردنی شکست دەبردو نەفسیەتی تاکی کوردی لاواز کردو کەشێکی ئاڵۆزو ڕەشی ئەوتۆی خوڵقاند کەترسکایی ئومێدی نەهێشتەوە , هیچ دەوڵەت و ڕێکخراوێکی ئەم دنیایەش فزەیان لێوەنەدەهات و کورد زۆر بێ کەس و بێ دەرەتان بوو .

گەورەترین پرۆسەی ئەنفال لە 14/ 1987/4 دا جێبەجێکرا کەتیایدا 20هەزار گەنج و پیرو ژن و منداڵی کورد لەناوچەی گەرمیان بێ سەروو شوێنکران و ڕووەو سەربازگەو بەندیخانەکانی خوارووی عێراق ڕاپێچ کران , بەم شێوەیە کوردبەدرێژایی مێژووی خەباتی ڕزگاریخوازی خۆی زۆر جار تووشی شکست و نوشستهێنان بۆتەوە , بەڵام هەرگیز ڕۆحی مقاوەمەتی نەمردووەو ئەوەبوو لەدوای پرۆسەی ئەنفال کورد و بزووتنەوەکەی توانیان گەورەترین سەرکەوتن بەدەست بێنن لەڕاپەڕینی بەهاری 1991 داو تۆڵەی چەندین ساڵەی قات و

قڕی و جینۆ سایدو کیمیایی و ئەنفالیان لەدامو دەزگاو پیاوانی بەعس کردەوەو توانیان بۆ یەکەمین جار لەمێژووی کورددا پەرلەمان و حکومەت و حوکمڕانی کورد لەسەر بەشێکی خاکەکەی دابمەزرێنن و لەئێستاشدا کە ڕژێمی بەعسی سەدامی بۆ هەتاهەتایە لەناوچووەو چۆتە زبڵدانی مێژووەوە , کورد لەلوتکەی دەسەڵات لەبەغدادا بەشداری دەکات و زۆرێك لەمافەڕەواکانی خۆی بەدەستهێناوەو بەم شێوەیە گیانی سەرجەم شەهیدان و ئەنفالکراوان ئاسوودەبوون و جێگەی خۆیەتی کە لێرەدا وەك ئەرکێکی ئەخلاقی و مرۆڤیش ئەنجومەنی حوکم لەعێراقدا قەرەبووی بنەماڵەو کەسوکاری ئەنفالکراوان بداتەوەو ئەگەرچیش هیچ قەرەبوویەك جێگەی هیچ ئەندامێکی خێزان ناگرێتەوە , بەڵام وەك پێزانین و وەك ئەرکی بەرامبەریان مایەی خۆشحاڵی و ڕەزامەندیان دەبێت و ئیدی ئومێدی دووبارە نەبوونەوەی ئەو کارەساتانە ناکرێن لەعێراقی نوێدا کەهەمووان بەعەرەب و کوردو تورکمان و ئاشوورییەوە هاوبەشن لە بونیادنانەوەو گەشەکردنی عێراقدا .

* ئەم بابەتەم لەڕۆژنامەی کوردستانی نوێی ژمارە (3345) لە 19 /2004/4دا بڵاوکراوەتەوە.

www.dengekan.com
2007/03/31

زەمانی کارو کردارە نەك دروشمی بریقەدارو موزایەدەکردن*

* ئاشکرایە لەخەباتی گەلان و نەتەوەکاندا و بەدرێژایی مێژوو هەمیشە ئەو پارت و شۆڕش و سەرکردەو گەلانە گرەوی مێژوویان بردۆتەوەو سەرکەوتنیان بەدەستهێناوە و بەئامانجەکانیان گەیشتوون کە لەکاروانی خەباتی دوورو درێژیاندا شارێگەی خەباتیان گرتووەتەبەرو هەمیشە بڕوایان بەکارو کردەوە بووەو واقع بین و دوربین بوون و هەرگیز پەنایان نەبردۆتە بەر دروشمی قەبەو بریقەدار و هەڵخەڵەتێنەرو موزایەدەشیان نەکردووە بەسەر پارتە سیاسیەکانی هاوسەنگەرو هاوپەیمانیاندا و هەمیشە ڕێزو پێزانینیان بۆ خەبات و تێکۆشان و خوێنی شەهیدانی سەرجەم ڕێکخراوو چین و توێژەکانی گەلەکانیان هەبووەو هەرگیز خۆیان بەپارتی پێشڕەو میراتگر و کوێخانەزانیوە , بەڵکو بڕوای تەواویان بەکاری دەستە جەمعی و کاری پێکەوەیی و بەرەیی هەبووە , چونکە زەمانی قورسی شۆڕشی شاخ و چەکداری بەتەنها کارێکی مەحاڵە بۆ گەیشتن بەسەرکەوتن و سەرفرازی و بەدەستهێنانی سەرجەم مافەکان , دوور لەهاوخەباتی وپشتگیری پارتە سیاسییەکان و جەماوەر . گەلی کوردو شۆڕش و مەسەلەکەی و پارت و ڕێکخراوو سەرکردەکانیشی لەم چوارچێوەیەدا

www.dengekan.com

2007/03/31

دەرناچن و هیچ مەسەلەیەکیش هێندەی مەسەلەی کورد هەستیار و ناسك نییەو بەزۆر قۆناغی هەڵچوون و داچووندا تێپەڕیوەو ئیدی بەرگەی موزایەداتی بێ بنچینەو ناڕەوا ناگرێت و سەردەمی دروشم و خۆ گێڤکردنەوەی بێ ناوەڕۆك نەماوە . یەکێتی نیشتمانی کوردستان وەك هێزێکی سەرەکی و ڕەسەنی سەر گۆڕەپانی خەباتی کوردایەتی هەر لەسەرەتای دامەزراندنیەوە بڕوای بەسەرەتا شۆڕشگێڕیەکانی پێکەوە کارکردن و لەچوارچێوەیەکی یەکگرتووی سەرجەم هێزە سیاسیەکانی کوردستاندا بووە , هەر بۆیە خۆی لەسەر شێوەی نیمچە بەرەیی دروستبوو , هەمیشە دەستی هاوکاری و برایەتی و هاوخەباتی بۆ لایەنە سیاسیەکان درێژ کردووە و نەیویستووە خەباتی کوردایەتی پەرش و بڵاوبێت و گەر پیلانی دوژمنان و ناحەزان بیانهێشتایە ی.ن.ك هەرزوو دروشمی دروستبوونی بەرەی کوردستانی بەرزکردەوەو دەیویست سەرەنێزەی خەباتی کوردایەتی چڕبکاتەوە لەیەك چوارچێوەدا ئەنجامیش ڕاپەڕین و هەڵبژاردنی پەرلەمان ودامەزراندنی حکومەتی هەرێمی کوردستانی لێکەوتەوەو سەرکەوتن بەسەر دیکتاتۆریەتدا بەدی هات .لەئێستاشداو دوای ڕووخانی یەکجارەکی ڕژێمی بەعس و ڕزگارکردنی سەرجەم ناوچەکانی تری کوردستان و عێراق , کاتی کۆکردنەوەو دۆزینەوەی

سەرجەم ماف و دەستکەوتەکانە , نەك کاتی موزایەدات و فرۆشتنەوەی هەڵوێست و هەڵدانەوەی لاپەڕە کۆنە خوێناوییەکان . سەرجەم گەلی کوردستان و عێرا ق و هێزە ئۆپۆزسیۆنەکانی پێشوو تەنانەت دۆست و دوژمنەکانیش ئەو ڕاستییە باش دەزانن کە ی.ن.ك هیچ کاتێك مساوەمەو تەنازولی نەکردووە لەبەردەم دوژمنانیدا لەسەر مافە ڕەواو سەرەکیەکانیدا لە (مافی چارەنوس و مافی مرۆڤ و ژنان و دیموکراسی و فیدراڵیی و پێکەوە ژیانی گەلان بەئاشتی و دراوسێیەتی باش و مەسەلەی کەرکوك و ئاوارەکان و بەرەنگاربوونەوەی سیاسەتی تەعریب و تەهجیرو تەبعیس و ..هتد .), ی.ن.ك هەر لەسەرەتای دامەزراندنییەوە و تاکو ئێستاش خاوەنی تاکتیك و ستراتیژێکی ڕوون و ئاشکرایەو خاوەن بەرنامەیەکی سیاسی پێشکەوتنخوازو گونجاو بووە لەگەڵ قۆناغەکان و گۆڕانی خەباتەکەیدا و بەدرێژایی خەباتی سیاسی و چەکداریش ی. ن .ك سەرەنێزەی خەباتی کوردایەتی بووە و لەهیچ کاتێکدا نەبەئاشکراو نەبەنهێنی دەستی لەگەڵ دوژمنانی گەلەکەیدا تێکەڵ نەکردووەو هیچ تەنازولێکیشی بۆ نەکردوون , بەڵام بۆ براکانی خۆی و پارتە سیاسیە کوردیەکان و لە پێناو ئاشتی و ئارامیی و سەقامگیر بوونی دەسەڵاتی کوردو زیندوو کردنەوەی پەرلەمان و یەکگرتنەوەی هەردوو

www.dengekan.com

2007/03/31

ئیدارەداو بۆ لەبار نەچوونی ئەم ئەزموونەی چەند ساڵەی کورد زۆر تەنازولی لەمافەکانی خۆی کردووە وەك حیزب و بەکارو کردەوە هەڵوێستی خۆی نواندووە نەك تەنها بەقسەو ڕاگەیاندن و خۆدەرخستن .هەربۆیە ئەم سیاسەتە وا قیعبینانەی ی.ن.ك . بۆتە جێگەی ڕەزامەندی دۆستەکان و حسابی بۆ دەکەن و گوێ لەڕاو پێشنیازەکانی دەگیرێت . پێویستە لەئێستادا کوردو پارتە سیاسیەکان و سەرکردەکانی بەعەقڵانیترو دووربینترو نەفەس درێژتر مامەڵە لەگەڵ ڕووداو و گۆڕانکاریە ناوچەیی و نێودەوڵەتیەکاندا بکەن و هەوڵبدەن کە چۆن لەخەباتی چەکداریدا سەرکەوتنیان بەدەستهێنا ئاوهاش لەخەبات و گەمەی سیاسی و دیپلۆماسی و دیموکراسیشدا سەرکەوتن بەدەستبهێنن و بتوانن شیکارو لێکدانەوەی ڕاست و دروست بۆ سیاسەتە نێو دەوڵەتی و ناوچەییەکان بکەن و هەموو هەلێك بقۆزنەوە بۆ بەرژەوەندی گەلی کورد , چونکە دەبێت هەڵسوکەوت و کردارو گوتاری ئێستامان لەڕابردوو نەچێت و لەئێستادا بەقەبارەی لێپرسراوێتی و بەشداریمان لەعێراقی نوێداهەڵسوکەوت بکەین وەك پیاوی دەوڵەت (رجل الدولة) , نەك وەك سەرۆکی حزبێکی سیاسیی کوردستانی و خاوەن میلیشیایەکی چەکداری , دەبێت سەردەمی دروشم و موزایەدات تووڕ هەڵدەین و بەکارو

کردەوەش بیسەلمێنین کەدڵسۆزی گەل و وڵات و مەسەلە گەورەکەی کوردین و پارێزەری بەرژەوەندییە باڵاکانی میللەتەکەمانین نەك پارێزەری بەرژەوەندی حیزب و وەرگرتنی پۆست و ئیمتیازاتی تایبەت .

----

* ئەم بابەتەم لەڕۆژنامەی کوردوستانی‌نوێی ژمارە(3420)لە2004/7/15 دا بڵاوکراوەتەوە.

ئەرێ پەیوەندی کردن لەگەڵ ئیسرائیلدا حەڵاڵە یان حەرام ؟*

❖ دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسرائیل لەساڵی 1948 داو لەناوجەرگەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و دڵی وڵاتانی عەرەبیدا و لەسەر سێ ڕیانی کیشوەرەکانی ئاسیاو ئەفریقیاو ئەوروپادا کارێکی ڕاگوزەرو بێ بەرنامەو لێکۆڵینەوە نەبووە کەئەم پێگەیە گرنگی گەورەی هەیە لەڕووی سیاسی و عەسکەری و ئابووری و مێژوویی و جوگوگرافیەوە بۆ جولەکە .

ئەم کارەی وڵاتانی زلهێزی دونیای ئەو کاتە بووە مایەی ناڕەزایی زۆری وڵاتانی عەرەبی و ئیسلامی و بەهەموو شێوەکان کەوتنە داژایەتی کردنی ئەم دەوڵەتە لەگەمارۆی ئابووری و نەبەستنی پەیوەندی و تەنانەت شەڕکردنیش و تائێستا سێ

شەڕی گەورەیان پێ فرۆشتوە لەساڵەکانی 1948و1967 و 1973 داو لەهیچ کامیانـدا سەرکەوتنی گەورەیان بەدەست نەهێناوە تەنها لەشەڕ 1973 داو لە قۆڵی میسرەوە سووکە سەرکەوتنیکیان چنگ کەوت بەڵام تاکو ئێستاش و دوای زیاتر لە 50 ساڵ هیچیان پێنەکراوە بەرامبەر ئەو دەوڵەتەو بەڵکو پاشەکشەیان کردوە لەهەڵوێست و دروشمە بریقەدارەکانیان و کەوتونەتە خۆیان بۆ دروستکردنی پەیوەندی لەگەڵیدا .

ئاشکرایە دیانەتی جولەکەو کتابی جولەکە کە (تەوراتە) و پەیامبەرەکەشیان کە (موسا) یە لەوڵاتی میسرو فەلەستیندا هاتونەتە بوون و دەستیان کردوە بەبڵاوکردنەوەی دیانەتی جولەکەو کۆنترین دیانەتە لەپێش مەسیحیەت و ئیسلامەوە و لەپێش عەرەبدا لەسەر خاکی فەلەستین ژیاون و ئاماژە بەم ڕاستیە مێژووییە جولەکە ئەگەر تاکە خاوەنی فەلەستین نەبن ئەوا بەدڵنیاییەوە یەکێکن لەهاوڵاتی ئەصڵی ئەوخاکەو مافیان هەیە لەژیان لەسەری و لە قورئانیشدا هاتووە کە (جولەکە گەلی هەڵبژاردەی خودان) و هەر بۆیە مافی سەرەتاییانە کە دەوڵەت و کیانی خۆیان هەبێت لەناوچەی ڕۆژ هەڵاتی ناوەڕاستدا و لەڕۆژی دروستبوونی ئەم دەوڵەتەوە لەلایەك بەهۆی پشتیوانلێکردنی دەوڵەتانی زلهێزی دونیا لەئەمریکا و

بەریتانیاو فەرەنساو گەورە دەوڵەتانی تر بەماددی و مەعنەوی و لەلایەکی ترەوە بەهۆی پشتیوانی لۆبی جولەکە لەهەموو دونیادا و قوربانی و گیانفیدایی تاك بەتاکی جولەکە و وازهێنانیان لەهەموو خۆشییەك و دەسکەوتێکی ماددی و کۆچکردنیان بۆ فەلەستین و بەرانگاربونەوەی عەرەبەکان ئەم دەوڵەتە ڕۆژ بەڕۆژ بەهێزترو چەسپاوتر دەبێت و لەهەموو بوارەکانی سیاسی و عەسکەری و ئابووری و ئەتۆمی فەرهەنگی و ....هتد , لەعەرەبەکان لەپێشترەو نهێنی ئەم سەرکەوتنانەشی بۆ بەهێزی برویان بەڕاستی مافەکانیان لەلایەك و لەلایەکی تریشەوە بۆ سیستەمە سیاسیەکەیان دەگەڕێتەوە کەسیستمێکی دیموکراسیەو مافەکانی مرۆڤ و ژنان و ئازادییەکانی تاك و کۆمەڵی تیاپاریزراوە و تاکە دەوڵەتێکە لەناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا کەدیموکراسیەتی تیا بەرقەرار بێت لەبەرامبەر دەوڵەتە عەرەبیە دیکتاتۆرو عەسکەری و خۆسەپێنەکاندا .. بەم شێوەیە دەوڵەتی جولەکە توانی پارێزگاری لەخۆی بکات و درێژە بەژیان و مانەوەی خۆی بدات سەرەڕای بچوکی زەوی و کەمی ژمارەی دانیشتوانی و چوار دەور گیرانی بە دوژمنەکانی.

بەم شێوەیەو بەناچاری دەوڵەتانی عەرەبی دەستیان کرد بەگفتوگۆکردن و پەیوەندی دروستکردن لەگەڵ ئیسرائیلدا و

ئەوەتا لەساڵی (1978) داو گەورەترین دەوڵەتی عەرەبی (میسر) ڕێکەوتننامەی ئاشتی لەگەڵدا ئیمزاکرد و (ئەنوەر سادات) یش سەردانی تەلئەبیبی کردو دواتر ئوردن لەساڵی 1994دا بەهەمان شێوە ڕێکەوتنامەی ئاشتی لەگەڵدا ئیمزاکرد و وڵاتی مۆریتانیاش پەیوەندی دیپلۆ ماسی هەیە لەگەڵیدا و مەغریب و قەتەریش نوسینگەی ئابوری و پەیوەندی جۆراو جۆر یان هەیەو هەرچی دەوڵەتانی کەنداویشە بەنهێنی پەیوەندی جۆر بەجۆریان هەیە و دەوڵەتانی وەك سوریاو عێراقی سەدام و لیبیاو جەزائیرو یەمەن و ..هتد کە خۆیان بە دەمڕاست و شۆڕشگێڕو نوێنەری ڕەوتی عەرەبی دەردەخەن بەنهێنی چەندین جا ر چاوپێکەوتن و گفتوگۆیان لەگەڵ لێپرسراوانی جولەکەدا ئەنجامداوەو لەسەریشەوە بۆ خۆلکردنە چاوی گەلەکانیان هەرەشەو گوڕەشەیان دەکردو داوای لەناوبردنی دەوڵەتی جولەکەیان دەکردو بەگشتی دوای پرۆسەی ئاشتی عەرەب – ئیسرائیل دەوڵەتانی عەرەبی هەریەکە بەشێوەیەك پەیوەندی لەگەڵ ئیسرائیلدا دروستکردوەو لەشەرم و حەرامدا نەماوە ...

لەساڵی 1994 یشەوە بەئاشکرا و دوای 2ساڵ لەگفتوگۆی نهێنی فەلەستینیەکانیش کە خاوەنی یەکەمی مەسەلەکەن خۆیان دەستیان کردە گفتۆگۆو ڕێکەوتنامەی (ئۆسلۆ) یان ئیمزاکرد ..

کەچی دوای ڕزگارکردنی عێراق لەکەناڵە ئاسمانیەکانی عەرەبیەوە (الجزیرة و العربیة و ابو ظبی و.......هتد)وە درۆو دەلەسەی ئەوەیان بڵاودەکردەوە کەکوردەکان بەتایبەتی پەیوەندیان لەگەل ئیسرائیلدا هەیە و کوردستانیان کردۆتە مۆڵگەو سەربازگەی مۆساد و کۆماندۆی ئیسرائیلی و عێراقە تازە ڕزگارکراو سەرکردەکانیشیان بەوە تاوانبار دەکرد کە دەیانەوێت پەیوەندی لەگەڵ ئیسرائیلدا دروست بکەن و جولەکە بەسەربەستی لەعێراقدا هاتو چۆ دەکەن و کەوتونەتە زەوی و موڵك کڕین لەبەغداو کەرکوك و شارەکانی تری عێراق و کوردیان تاوانبار دەکرد بەتێکدانی یەکێتی خاکی عێراق و دروستکردنی ئیسرائیلێکی تر لەناوچەکەدا... ئەمەو چەندان درۆی هەڵبەستراوی تر تەنها بۆ ئەوەی ڕای گشتی جەماوەری عەرەبی دژی کورد هانبدەن .

لێرەدا ئەو پرسیارە دێتە پێشەوە و خۆی دەسەپێنێت کەئایا سەردەمی ئەوە ماوە کەپەیوەندی بەئیسرائیلەوە شەرم بێت ,بەنهێنی بمێنێتەوە , یان قۆناغی حەلاڵ و حەرامی تێپەڕاندوە؟

بۆ وەڵامی ئەم پرسیارانەش دەڵێین نەخێر لەگەڵ ئیسرائیلدا هیچ جۆرە شەرم و نهێنیەکی ناوێت وبۆ هەمووگەل و حکومەتێکیش بەکورد و عێراقی نوێشەوە حەلاڵەو هیچ یاساغ و حەرام نیەو

مافی هەموو گەل و ولاتێکە کەبەسەربەستی و لەتێڕوانین و بەرژەوەندی خۆیەوە پەیوەندییەکانی خۆی هەڵبژێرێت و دیاری بکات , بەتایبەتیش دوای هەموو ڕێکەوتن و پەیوەندیە ئاشکراو نهێنیانەی فەلەستینیەکان و سەرجەم عەرەبەکانیش .

لەعێراقی نوێشداو لەئێستادا تەوەجوهی ئەوە هەیە کەجۆرە پەیوەندیەك دروست بکرێت لەگەل ئیسرائیلدا(لەهەفتەی ڕابردوودا سەفیری نوێی عێراق لەبەریتانیا ڕایگەیاند کەلۆبیەك هەیە لەناو دەسەڵاتی عێراقدا کەدەیانەوێت پەیوەندی دروست بکرێت لەگەڵ ئیسرائیلدا) و یەکەم هەنگاویش لەوەوە دەستپێکرد کەلەسەر پەساپۆرتی نوێی عێراقی سەفەر بۆ ئیسرائیل قەدەغە ناکات , بەپێچەوانەوە ڕژێمی پێشوو کەتەنها سەفەر بۆ ئیسرائیل قەدەغەبوو.. کە ئەم تەوەجوهەش تێڕوانینێکی ڕاست ودروست و سەلیمە و دوور بینیشە چونکە سەردەمی خۆ گیڤکردنەوەو هەڕەشەو گوڕەشە نەماوەو عێراقی نوێش لە هەموان زیاتر پێویستی بەئاشتی و ئارامی و دیموکراسی و ئازادیەکانە و مافی خۆشیەتی کە سەربەست بێت لەهەڵبژاردنی پەیوەندییەکان و دۆست و دوژمنەکانیداو جارێکی تر نەبێتەوە کەوا سووری بەر لەشکری مەسەلەی نەتەوەی عەرەبی و بەزەرەرو زیانیش بگەڕێتەوە بەسەر گەلانی عێراقدا

بەعەرەب و کورد و نەتەوەکانی تریشەوە و باجی هەڵەو سەرە ڕۆییەکانی عەرەبە شۆڤێنیەکان بداتەوە .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی هەواڵی (103) لە (16) ی تشرینی یەکەمی ساڵی 2004دا بلاوکراوەتەوە.

نیشتەجێکردنی فەلەستینیەکان
مەترسی بۆسەر خۆشیان هەیە*

لەساڵی 1948وە هەتا ئێستا ژمارەیەکی زۆر لە فەلەستینیەکان ئاوارەو دەربەدەر بوون و زۆربەیان لە وولاّتە عەرەبیەکاندا و لەکەمپدا و ژیانی ئاوارەیی بەسەر دەبەن و ژمارەیەکی تریش روویان کردۆتە ئەوروپاو ئەمریکاو وولاّتانی دیکە.دیارە گەڕانەوەی ئەو ژمارە زۆرەی فەلەستینیەکان کاریگەری دەبێت لەسەر هاوسەنگی ژمارەی عەرەب و جولەکە.هەربۆیە ئیسرائیل ئامادەنیە ئەم خاڵە جێبەجێ بکات و بەو پێیەش پرۆسەکە بە بنبەست گەیشتوە.بەپێی هەندێ سەرچاوەی هەواڵ بۆ دەربازکردنی پرۆسەی ئاشتی عەرەب –ئیسرائیل ژمارەیەك لە دەوڵەتە عەرەبیەکان و ئەمریکا لە پشت پەردەوە هەوڵ دەدەن, کێشەی ئاوارەکان بە ئاقارێکی تردا بەرن,ئەویش وەك هەواڵەکان باسی لێوەدەکەن بەنیشتەجێبوونی نیو ملیۆن فەلەستینیە لە عێراقدا و بەتایبەتیش لە شارەکانی کەرکوك و خانەقین و جێگەی تر لە کوردوستاندا ئەگەر ئەم هەواڵە ڕاست بێت ئەوا مەترسیەکی گەورەیە بۆ سەر هەردوو کێشەی گەلی کوردو فەلەستینیەکان خۆیان جگە لەبەرژەوەندیە ڕاستەقینەکانی گەلانی عێراق بەگشتی.بەلای کوردەوە هەمیشە کێشەی فەلەستین کێشەیەکی ڕەواو عادیلانە بوەو گەلی فەلەستینیشی بەگەلێکی زوڵملێکراوو

خاك داگیر کراو زانیوە و لەو پێناوەشدا کورد خۆی بە هاوسۆز و هاوخەباتی فەلەستینیەکان زانیوەو هەمیشە فەلەستینیەکانیان بە ڕەمزی مقاوەمەت و خەبات ناسیوە.کوردو کێشەکەی لەگەڵ کێشەی فەلەستیندا دووکێشەی سەرەکی ناوچەی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستن و بەبێ چارەسەرکردنی ئەم دوو کێشەیە بەشێوەیەکی هەمیشەیی و عادیلانەئەم ناوچەیە ئاشتی و ئارامی بەخۆیەوە نابینێت و کاریگەری خراپیشی دەبێت بۆسەر ئاشتی دونیاو گەشەکردنی ئەم ناوچەیە.چونکە ناوچەی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاست ناوچەیەکی گرنگ و پڕ بایەخە و جێگەی چڕبونەوەی بەرژەوەندیە نێودەوڵەتیەکانیشە بۆیە حەق وایە فەلەستینیەکانیش هەمان سۆز و هەڵوێستیان بەرامبەر بەگەلی کورد و کێشەکەی هەبێت.نەك بە خراپەو داگیرکردنی کوردوستان وەلاّمی ئەو چاکانەی کورد بدەنەوە.نیشتەجێکردنی نیو ملیۆن فەلەستینی لە کەرکوکدا کاریگەریەکی خراپ دەکاتە سەر برایەتی کوردو عەرەب و دراوسێیەتی و پەیوەندی سیاسی گەلی کوردو عەرەب بەگشتی و فەلەستینیەکان بەتایبەتی,ئەم هەنگاوە ئەگەر ڕاست بێت و جێبەجێبکرێت کاریگەری خراپی دەبێت لەسەر کێشەی فەلەستین لەڕووی:–

1. فەلەستینیەکان بەم کارەیان و نیشتەجێبونیان لە کوردوستان لەپێش هەموو شتێکدا لەگەڵێکی داگیرکراوو

شۆڕشگێڕەوە دەبنە گەلێك كە مافی گەلێكی تر زەوت دەكەن و ڕەوایی كێشەكەیان دەخەنە بەردەم پرسیاری گوماناویەوە.

2. فەلەستینیەكان بەم كارەیان, لەمێژوودا دەبنە یەكەم گەل كە بەئارەزوو و ویستی خۆیان خاك و وولآتی خۆیان جیّ دەهێڵن و چۆڵی دەكەن و ئالأی سپی لەبەرامبەر دوژمنەكەیاندا هەلّ دەكەن.

3. فەلەستینیەكان بەم كارەیان هاوسۆزی و پشتیوانی گەلی كورد لەدەست دەدەن و بۆ دوا ڕۆژێكی دووریش سەرەتای پەیوەندیەكی خراپ لەنێوان هەردوو گەلدا دروست دەكەن.

4. هەروەها ئەم كارە كاریگەری خراپیشی دەبێت لەسەر پەیوەندیو هەلّوێستی دەوڵەتانی عەرەبی لەگەلّ كوردو بزوتنەوەكەی,چونكە كێشەی كوردیش هێندەی كێشەی فەلەستینیەكان ئاڵۆزە و بەم كارەش هێندەی تر ئاڵۆزتر دەبێت و بەمەش لەناوەوە تەنها گەلی عێراق بەكوردو عەرەبیەوە زەرەرمەند دەبێت.

بۆیە ئەركی سەرشانی سەرجەم پارتە سیاسیەكانی كوردوستانە بەجیاوازی بیروڕای سیاسیانەوە كە هەوڵی جدی بدەن و هەڵوێست وپەیوەندیەكانی خۆیان لەسەر ئاستی ناوچەیی و عەرەبی و ئیسلامی و دونیاشدا بەكاربهێنن و هەریەكە بەپێی تواناو قەبارەی خۆی بۆ پوچەڵكردنەوەو سەرنەگرتنی ئەم كارە

ڕێكخراو و كۆمەڵەكان لەسەروو هەمووشیانەوە جەماوەر دەبێتهەڵوێستیان هەبێت و دەست بدەنە ڕێپێوان و ناڕەزایی دەربڕین بەرامبەر بەنیشتەجێكردنی نیو ملیۆن فەلەستینی لەشاری كەركوك و خانەقین و جێگەكانی تر.

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی كوردوستانی نوێی ژمارە 2098 لە 2000/3/14دا بلأوكراوەتەوە .

حكومەتی سەیرو سەمەرەی عێراقی و لەدایك بونێكی قەیصەری*

❖ ئاشكرایە لەڕۆژی 2005/1/30دا و بۆ یەكەمین جار لەمێژووی دەوڵەتی عێراقی نوێدا پرۆسەیەكی هەڵبژاردنی نهێنی و ڕاستەوخۆی ڕاستەقینەئەنجام درا دوور لە ترس و تۆقاندن ودەستتێوەردان و چاوسووركردنەوە و سەپاندنی كەسانی بێزراو لەلایەن جەماوەرەوە كە ببنە نوێنەر و لێپرسراوانی دەوڵەت, ئەم پرۆسەیە پرۆسەیەكی گرنگ و كەم وێنە بوو ئەگەر بەدیقەت سەرنجی ئەو بارودۆخە ناسك و هەستیار و پڕ مەترسیە بدەین كە پرۆسەكەی تیادا ئەنجامدرا لەژێر سایەی ئیرهاب و تەقاندنەوە و دڵەڕاوكیّ و مەرگدا لەلایەك و لەلایەكی تریشەوە لەبۆ عێراقی دوای 35 ساڵی حوكمی دیكتاتۆریەت و بۆ ناوچەكەش كە نامۆ بوون بە پرۆسەیەكی وا ئازاد و دیموكراسی هێندەی تر ئەو پرۆسەیە گەورەو گرنگتر

دەبێت.لەگەڵ ئەو هەموو ترس و تۆقاندن و نامۆبونەی گەلانی عێراقیشدا بەپڕۆسەیەکی وا نوێی دیموکراسی(جگە لەکۆمەڵانی خەڵکی کوردوستان کە دوو ئەزموونی هەڵبژاردنیان سازدابوو).

جەماوەر بەشداریەکی کەم وێنەیان کرد بۆ سەرکەوتنی پڕۆسەکە و وەك تەحەدایەکیش بۆ تیرۆریستان,بەلاّم بەداخەوە لیستە سەرکەوتوەکانی هەڵبژاردنەکە لەلایەك و بەشدارنەبونی تایەفەی سونە مەزهەبەکان لەپەڕلەمان و حکومەتدا لەلایەکی ترەوە وای کرد کە گرنگی و سەرکەوتنی پڕۆسەکە بکەوێتە بەر مەترسیەوە چونکە بۆ ماوەیەکی دوورو درێژدوای 36 ڕۆژ یەکەم کۆبونەوەی کۆمەڵەی نیشتیمانی توانرا سازبدرێت و دوای 66 ڕۆژی ڕەبەق توانرا سەرۆکی کۆمار و جێگرەکانی هەڵببژێرێن و دوای تەنها 88 ڕۆژی بچوکی تریش توانرا حکومەتی عێراقی بەشێوەیەکی نابەکام پێك بهێنرێت و لەدایك ببێت و متمانەی کۆمەڵەی نیشتیمانی بەدەست بهێنێت.
پڕۆسەی لەدایك بوونی ئەم حکومەتە لە پڕۆسەی لەدایك بوونی منداڵێك دەچوو کە بەعەمەلیاتی قەیصەری لەدایك بوبێت.ئەوەندە بەناڕەحەتی و ململانیّ و قۆناغی قورس و جیاوازی ڕاوبۆچونداتێپەڕی,کە هێندەی نەمابوو کە ماوەی دروستبوونی حکومەتەکە بەسەر بچێت کە 30 ڕۆژ بوو کە تەنها

10 ڕۆژی مابوو ئەگەر ئەو 10 ڕۆژەش تێپەڕیایە ئەوا دەبوو سەرۆکی کۆمار یەکێکی دی لە لیستی شیعەکان ڕابسپێرێت بۆ پێك هێنانی حکومەت, هۆی دواکەوتنی پێکهێنانی ئەم حکومەتەش بۆ جیاوازی نێوان هەردوو لیستی یەکەمی هەڵبژاردنەکان شیعە و کورد لەلایەك و لەلایەکی تریشەوە جیاوازی ئەم دوو لیستەش لەگەڵ لیستی ئەلعێراقیەدا و لەلای سێهەمیشەوە لەنێوان هەرسیّ لیستەکە و تایەفەی سونە بەشداربوەکانی هەڵبژاردنەکاندا دەگەڕێتەوە ئەمە سەرەڕای جیاوازی ناوخۆیی لەنێوان گروپەکانی ناو لیستی شیعە و کوردوستانیشدا هۆکارێکی تر بوو.

بەهەرحاڵ و بۆ دوا جار حکومەت لەدایك بوو بە نابەکامی چونکە لیستی ئەلعێراقیەکە سێیەم لیستی براوە بوو بەشداری نەکرد کە خاوەن 40 کورسی پەڕلەمانیش بوون و لەهەمان کاتیشدا سونەکانیش بەشدار نەبوون کە ئەوانیش یەکێکن لە پێك هاتە گرنگەکانی گەلانی عێراق و ڕۆڵ و کاریگەری گەورەیان بوە و دەشبێت لە داهاتوودا. ئەم حکومەتە لە 32 وەزیر و 4 جێگری سەرۆك وەزیران پێك دێت کە تائێستا 4 وەزیریان دەستنیشان نەکراون کە ئەم کارە لە دونیادا نەبوە و نەکراوە,لەلایەکی ترەوە لەکۆی 275 ئەندام پەڕلەمان تەنها 185 ئەندام ئامادەبوون و لەو ژمارەیەش تەنها 180 ئەندام

متمانەیان بەخشیە حکومەتەکە کە ئەگەر لە کۆی 275 ئەندامەکە حساب بکرێت ئەوا ئەو متمانەیە ناگاتە 3/2ی دەنگەکان.ئیدی ئەم حکومەتە چۆن حکومەتێك دەبێت؟ حکومەتی ئەنجامی هەڵبژاردنەکان یان حکومەتی یەکێتی نیشتیمانی؟ کە ئەگەر بەووردی لێی بڕوانین ئەوا بۆمان دەردەکەوێت کە نەئەمیانە و نە ئەویانە, چونکە ئەگەر بەپێی ئەنجامی هەڵبژاردنەکان بوایە پێویست بوو لیستی عێراقیە بەشداری پێبکرایە بەژمارە و قەوارەی دەنگەکانیان, ئەگەر وەك حکومەتی یەکێتی نیشتیمانی بوایە پێویست بوو کە سونەکان بەشداریان تیا بکردایە کە ئەم دوو کارە نەکران کەواتە ئەم حکومەتە نەحکومەتێکی ئەنجامی هەڵبژاردنەکانە و نە حکومەتی تەوافوق ویەکێتی نیشتیمانیشە و تەنها حکومەتێکی سەیرو سەمەرە و نەبەکامی ئەم ناوچەیە و دونیاشە و ئومێدی سەرکەوتن و دەسکەوتێکی گەورەشی لێناکرێت ئەگەر بەو نەهجەی ئێستای بەردەوام بێت لەگەڵ لایەنە سیاسی و تایەفی و مەزهەبیەکانی ناو پێکهاتەی گەلانی عێراق و ناتوانێت دەستووری هەمیشەیش بۆ عێراقی نوێ بنوسێتەوە کە کاری سەرەکی و گرنگێتی. هەروەها لە پێك هاتەی حکومەتەکەشدا کەموکوڕی گەورەتر هەیە بەهۆی لێکدانەوەو لەبەر چاوگرتنی کەسانی حیزبی و خزمخزمێنە و کەسایەتی کوڕ و کچی

لێپرسراوە باڵاکانی ناو حیزبەکان کە ئەگەر سەیری وەزیرە کوردەکان بکەین ئەوا دەبینین پێك هاتوون لە مەکتەب سیاسیەکان و ئاوەڵزاواو وخاڵی لێپرسراوەکانی پارتی و یەکێتی و کچ و خزمەکانیان و هیچ ئەکادیمیەك و تەنانەت کادری بەتوانای خوارەوەی حیزبەکانی خۆشیان و حیزبە هاوپەیمانەکانیشیان بەشدار پێ نەکردوە لەو حکومەتەدا.ئەوە بە دڵنیایشەوە لیستی شیعەکانیش لەکوردەکان خراپتریان کردووە بۆیە بەهەموو ئەم کەموکوڕیانەوە و دەیانی تریشەوە ئەم حکومەتە نەسەرکەوتوو دەبێت و نەدەشتوانێت دەسکەوت و کاری گەورە و گرنگ ئەنجام بدات لەڕووی ئەمنی و خزمەتگوزاری و بەتایبەتیش نوسینەوەی دەستووری هەمیشەیدا.

---

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی هەواڵی ژمارە 130 لە 2005/5/7دا بڵاوکراوەتەوە .

ڕۆژی (1) ی

ئایارجەژنی کرێکاران و ڕەنجدەرانی بازوو*

❖ کرێکاران چینێکی سەرەکی و بەرفراوانن لەکۆمەڵداو دەتوانن ڕۆڵی گەورەو کاریگەر بگێڕن لە پێشخستن و گەشەکردن و گۆڕانی کۆمەڵدا .

www.dengekan.com

كرێكاران وەك شادەمارەكانی جەستەی مرۆڤ بڵاوبونەتەوە بەسەرجەم بوارەكانی ئابووریو سەنعەتی و بازرگانی و بوارەكانی تری كۆمەڵدا و بەم هۆیەوە كرێكاران بوونەتە سەرچاوەی وزەو توانای بەرهەمهێنان و گەشەكردنی كۆمەڵ و بوونەتە چینێكی كاریگەر لەسەر ڕەوتی ڕووداوەكان و تەنانەت بڕیاری سیاسیش لەزۆربەی وڵاتاندا بەتایبەتیش كەكرێكاران لەو وڵاتانەدا بوونەتە چینێكی یەكگرتووی خاوەن سەندیكای پیشەیی بەهێزی وا كەدەسەڵاتداران ناچار دەكەن گفتووگۆو سازشیان لەگەڵ بكەن و دان بەمافە ڕەواكانیاندا بنێن .

كرێكاران لەكۆمەڵگای سەرمایەداریدا پێشەواو ڕابەرایەتی خەباتی چینە چەوساوەو زەحمەتكێش و شۆڕشگێرەكان دەكەن و ڕۆڵێكی گەورە دەگێڕن و خاوەنی پەیامێكی مێژوویی تایبەتن , چونكە لە پێناو سەقامگیربوونی یەكسانیدا تێدەكۆشن .

ململانێی مێژوویی نێوانی چینی كرێكاران و سەرمایەداران كەلەسەر بنچینەی بەكارهێنان و ڕەتاندنی وزەو توانای چینی كرێكارانەوە دەستیپێكردووە , خاوەن سەرمایەو هۆكارەكانی بەرهەم هێنان توانیویانە بەری ڕەنجی هیلاكی و ماندووبوونی كرێكاران بەقازانجی خۆیان ببەن و لەئەنجامی ئەمەدا دەستكەوتێكی مادیی گەورە بەدەستبهێنن و لێرەوە كرێكاران

دەبنە چینێكی زوڵملێكراوو ماف خوراوو چەوساوە , هەر ئەم مەوقیعەی كرێكاران و ئەو ململانێ مێژووییە وایكردووە كە كرێكاران ببنە هۆشیارترین چینی شۆڕشگێڕی كۆمەڵ و ڕۆڵی گرنگ لەڕووداوە سیاسی و كۆمەڵایەتیەكانیشدا وازی بكەن .

كرێكاران هەمیشە سوتەمەنی گەورەو سەرەكیی شۆڕش و ڕاپەڕینەكان بوون لەدونیاداو هەمیشە سەرە نێزەی خەباتی چەوساوەو زەحمە تكێشان بوون , ئەوەتا لە لەساڵی (1886) دا لەویلایەتی شیكاگۆی ئەمریكادا كرێكارانی سەنعەتی دەستیان دایە خۆپیشاندان و مانگرتن و لەپێناو سەندن و بەدیهێنانی داواكاری و ئامانجەكانیان لەبەرامبەریشدا خاوەن سەرمایەكان لەسایەی ڕژێمی سەرماریەداریدا بەدڕندانەترین شێوە بەرەنگاریان بوونەوە و سەركردە كرێكاریەكانیان لەسێدارەداو ژمارەیەكی زۆرتریشیان لەبەندیخانە توند كردن بەم شێوەیە ڕۆژی (1 ئایاری ساڵی 1886) بووە ڕۆژێكی پرشنگدراو گەشاوە لەخەباتی كرێكاران و ساڵانە كرێكاران بەرزو پیرۆزی ڕادەگرن هەرسەندیكاو كۆمەڵەو گروپێك لەوڵاتاندا بەشێوازی جیاواز یادی دەكەنەوە .

لەكوردستانی خۆشماندا كرێكاران لەپێش ڕاپەڕیندا لەسەرەكیترین مافیان بێبەش كرابوون و ناوی پیرۆزی كرێكارانیشیان لێسەندرایەوەو مافی مانگرتن و خۆپێشاندان و

داواکردنی مافەکانیان لێ قەدەغە کراو وەکو سەرجەم چین و توێژەکانی کۆمەڵ بەرەو ڕووی زوڵم و زۆری سەخت دەبوونەوە , بەڵام لەدوای ڕاپەڕین و دروستبوونی پەرلەمان وحکومەتی هەرێمی کوردستانەوە , کرێکاران کەوتنە جموجۆڵی کرێکارانەی خۆیان و سەندیکاو یەکێتی و کۆمەڵەی کرێکارانیان زیندوو کردەوەو خەباتی کرێکارانەیان جۆشداوەتەوەو مافی مانگرتن و خۆپیشاندان و ناڕەزایی دەربڕینیان هەیە .

هەر بۆیە لەیادی جەژنی کرێکاراندا پێویستە هەردوولا حکومەتی هەرێم و کرێکاران هاوکاری و هەم ئاهەنگی زیاتر بکەن لە پێناو بەدیهێنان و دابینکردنی مافەکانی کرێکاران ئەویش بەوەی کرێکاران ڕیزەکانی خۆیان باشترو چاکتر ڕێکبخەن و یەکگرتووبن و قۆڵی دڵسۆزی لێهەڵماڵن لەکارگەو دام و دەزگاکانی حکومەتی هەرێمدا لە پێناو گەشە پێدان و زیادکردنی داهاتوداو وەکو چینێکی خەباتکارو سەندیکایەکی ڕێکخراوی پیشەیی دیموکراتیش هاوکاری حیزبە سیاسیەکان بکەن بەم شێوەیە ئەرکی دەرکردن یان زیندوو کردنەوەی یاسایەکی نوێی تایبەت بەکرێکارانیش دەکەوێتە ئەستۆی حکومەتی هەرێم کەبتوانێت سەرجەم مافەکانی کرێکاران دابین بکات لەڕووی باشتر بەرزکردنەوەی ئاستی گوزەرانی کرێکاران و

دیاری کردنی مووچەو دەرماڵەی کرێکاران و سەعاتی کارو پشوودان و سەرجەم مافەکانی تریان .

ئاستی بەرزی ژیان و خۆش گوزەرانی هەر کۆمەڵگایەك وابەستەی بەرزی خۆشگوزەرانی سەرجەم چین و توێژەکانێتی بەتایبەتیش کرێکاران جاچەندە مافەکانی کرێکاران پارێزراوو ئامانجەکانیان بەدیهاتبێت ئەوەندەش ئاستی ژیان و گوزەرانیان بەرزو خۆش دەبێت و کۆمەڵگاش بەکۆمەڵگایەکی پڕ ڕەفاهیەت و پێشکەوتوو دەژمێردرێت .

لەبەرئەوە کۆمەڵگەی کوردەواریش زیاد لەهەر کۆمەڵگایەکی تر بەدەسەڵات و کرێکارانیشەوە پێویستیان بەهاوکاری‌و تەبایی زیاتر هەیە لەگەڵ سەرجەم چین و توێژەکانی تردا لەپێناو بنیادنانی کۆمەڵگایەکی کوردەواری یەکسان و بەختەوەرو دوور لەزوڵم و زۆرو چەوساندنەوە وجیاوازی چینایەتی .

---

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە (2441) لە 1 / 5 /2001دا بلاْوکراوەتەوە.

www.dengekan.com
2007/03/31

شکور وشیارە مەحوی

تێدەگا دونیا خەراباتە *

❖ لەهەواڵنامەی (هەواڵ) ی ژمارە (90) ی 17تەموزی 2004 دا بابەتێکم خوێندەوە بەناونیشانی (لەبیٚ خەبەران کەشکەك سڵاوات) کە بەڕێز (رؤوف خطاط) نوسیبووی لەسەر نوسینێکی بەندە بەناونیشانی (کوردو نەبونی کاریزمایەکی پیرۆز) ..حەزدەکەم بەکورتی وەڵامی ئەو بەڕێزە بدەمەوە بەزمانی گوڵ دوور لەتێگرتنی توانج و ووشەی ناپێویست .

1. بەو بەڕێزە دەڵێم کەنوسینەکەی من پەخشان نەبوو بەندە نەئەدیب و نەشاعیرم بەڵکو نوسینەکەی من لەچوارچێوەی مە قالێکدا بوو کە مەبەستی سیاسی لەدواوەبووە نەك بێخەبەری لە مێژوو جوگرافیای وڵات و خەباتی خوێناوی گەلەکەم و زوڵم و چەوساندنەوەی دوژمنانیشم .

2. ئەگەر ئەو بەڕێزە بگەڕێتەوە سەر نوسینەکەم من نەموتوە (کەفاتیحام داداوە لەسەر گۆڕی ئەتاتورك) بەڵکو وتومە هاتنی مندالآنی تورك بۆ سەر گۆڕی ئەتاتورك و فاتیحادادنیان و وەستانیان لەسەر گۆڕی ئەتاتورك جێگەی تێبینی و تێرامانی من و هاورێکانم بوو کەچۆن لەو تەمەنەوە فێری ڕێزو خۆشەویستی ڕابەرەکەیانیان دەکەن . خۆزیا

کوردیش ڕابەرێکی ئاوهای دەبوو کە جێگەی ڕێزو فەخری هەمووان دەبوو بە بیٚ جیاوازی .

3.ئەو بەڕێزە بۆم ڕووندەکاتەوە کە ئەتاتورك جولەکەو ماسۆنیە . منیش دەڵێم بابیرکردنەوەمان نە گاتە ئەو ڕادەیەی وەکو کەسانی دواکەوتو و دەمارگیرو مەزهەبگیرو توندڕەوە دینیەکان بیربکەینەوە و جیاوازی مرۆڤەکان لەسەر جولەکەیی و مەسیحی و ئیسلامی بکەین چونکە ئەوەندەی کورد بەلآو ناسۆری بەدەست ئیسلامی عەرەب و تورك و فارس و کوردی تازە ئیسلامیەوە چێشتووە بەدەست جولەکە و مەسیحی و ماسۆنیەوە نەچێشتووە , کورد هیچ کاتێك ئەوەندە دین و مەزهەبی بەلاوە گرنگ نەبووە هێندەی نەتەوەو و یەکسانی لەژیان و مردنی مرۆڤەکاندا بەلاوە گرنگ بوە .

4.ئەو بەڕێزە مێژووی خوێناوی قەتڵ و عامەکانی ئەتاتورکم بیردەخاتەوە کە بەرامبەر گەلی کورد کردویەتی , منیش دەڵێم ئایا ڕێی تێدەچێت کە ئەندازیارێك و کادرێکی سیاسی و سەرنوسەری گۆڤارێکی زانستی ئاگاداری مێژوو و جوگرافیاو خەباتی خوێناوی گەلەکەی نەبێت و دەستبداتە قەڵەم و نوسینی سیاسی و ئابوری و زانستی کە بەدەیان نوسینە لەڕۆژنامەو گۆڤارەکاندا .. هەر بەو بەڕێزە دەڵێم خۆزیا کورد

ئەوەندە قەڵس و کەم جیکەلاُنە نەبوایە بەباسکردنی دەسکەوت و پێشکەوتن و گیانفیدایی و خەباتی کەسان و گەلانی دیکە بەدوژمنەکانیشمانەوە و دەڵێم بالەجیاتی تەنگەنەفەسیمان پەند و عیبرەت لەخەبات و سەرکەوتن و پێشکەوتنەکانیان وەربگرین و کارە باشەکانیان بکەینە ڕێنوێن و خراپەکانیشیان ڕەت بکەینەوە , ئەو گەلەشی کە حساب بۆ مێژوو و خەباتی گەلانی تر ناکات هەرگیز بەئامانج و سەرکەوتن ناگات بە دوژمنەکانیشمانەوە .

5. من وەك کەسێکی ڕوناکبیر هەرگیز لەگەڵ پەرستن و پیرۆز کردنی هیچ کەسێکدا نیم هەرچەندە ئەو کەسە زۆر لێهاتو ومەزن و داهێنەر بێت چونکە ئەوە سەرەتایەکە بۆ تاك ڕەوی و پەرستن و کڕنوش بردن و زوڵم و چەوساندنەوە . بەلاّم مەبەستی من لەبوونی کاریزمایەکی پیرۆزی کوردی پێویست بەکاریزمایەکی بەهێزو مەزن و پێشکەوتنخوازی وادەکات کە بتوانێت گەلەکەمان و مەسەلەکەی بگەیەنێتە دوامەنزڵ و هەموان بەیەکگرتووی لەدەوری کۆبکاتەوەو گەلەکەمان لەپەرش و بلاّوی و دووکەرت بوون ڕزگاربکات وەك هەموو ئەو گەلانەی کە لەنوسینەکەماندا باسمان کردبوون بەهۆی ڕابەرەکانیانەوە گەل و ولاّتەکانیان ڕزگارکردبوو بەندەش ڕێزو خۆشەویسیم بۆ هەموو سەرکردەو زانا و

ڕوناکبیر و شەهید و شوانێکی کوردیش هەیە کەخزمەتێکی بەگەلەکەم کردبێت و دڵسۆزی خۆشم لەهیچ کەس بەکەمتر نازانم بۆ مێژوو خەبات و مەسەلە ڕەواکەی گەلەکەم . خۆزیا ئەو نەخۆشیەش لەناو کوردا نەدەما کە خۆی بەهەموو شتێك و بەرامبەرەکەشی بەهیچ بزانێت کە ئەوەش یەکێکە لەو هۆکارانەی کەکورد تائێستا نەگەیشتۆتە ئامانج .

6. کە دەڵێم (سەری ڕێزو نەوازشم بۆ دانەواندووە) بەو بەڕێزە دەڵێم کە لەدەفتەری میوانان‌دا بەناوی نەوزادی موهەندیس و سلێمانی و کوردستانەوە و بەزمانی کوردی چەند ووشەیەکم نوسیوە و سەری ڕێزم بۆ شەخصی ئەتاتورك دانەنەواندوە بەڵکو بۆ خەبات و گیانفیدایی و دەستکەوتەکانی بۆ گەلەکەی دانەواندوەو خۆزیاش دەخوازم کەلەناو کوردیشدا سەرکردەیەکی کاریزمایی ڕاستگۆ و گیانفیداو یەکخەرەوەی وامان دەبوو وەك گەلانی دونیا کە کوردی بگەیەنایەتە دوامەنزڵ و سەرکەوتنی کۆتایی , نەوەك ئێستا کە دابەشبوینەتە سەر دوو سەرکردەو دوو هەرێم و دوو ئیرادەو دوو دەسەلاّت و هیچ کامیان تەنازول بۆ ئەوی تریان ناکات و چارەنوسیشمان لە خەتەردایە . ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت لەناو کوردا سەرکردەو ڕابەرو

دڵسۆز نەبووە بەڵام لەبەر خیانەتی و ناپاکی نەتوانراوە ڕۆڵی مێژوویی خۆیان ببینن .

* لەکۆتایشدا دەڵێم ئەو کەس و گەلەی دوژمنەکانی باش نەناسێت و حساب بۆ هێزو دەسەڵاتیان نەکات ئەوا کەس و گەلێکی گێل و بیٚ بەرنامەیەو دووربین نیە , و هەرگیزیش بە ئامانج و ئاواتەکانی ناگات و تەنها بەخەون و خەیالٚ پلاٚوی دەژێت و لەکاروانی سەرکەوتن دوادەکەوێت و گرەوی مێژووش دە دۆڕێنێت .

هیوادارم کاك ڕۆوف لەمەبەستی سەرەکی نوسینەکەم گەیشتبێت و زویریش نەبێت ئەگەر هەندیٚ ووشەمی بەدلٚ نەبێت .

---

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی هەواڵی ژمارە (7) ی ئابی ساڵی 2004دا بلاٚوکراوەتەوە.

کاریگەری کۆمەڵەی فشار(لۆبی) لەسەر بڕیاری سیاسی لەئەمریکا*

❖ لەساڵەکانی سییەوە لەئەمریکادا کۆمەڵەی فشار (لۆبی) دروستبوون بەمەبەستی پاراستنی هێزە ئابووری و کۆمەلاٚیەتیەکان و کارکردنە سەربڕیارە سیاسیەکانی کۆنگرێس و سەنتەرەکانی تری بڕیاربەدەست .

ئەم کۆمەڵەی فشارانە بەپێچەوانەی پارتی سیاسیەوە کاردەکەن ,پارتە سیاسیەکان هەولٚ دەدەن بگەنە دەسەلاٚت و

لەڕێگەیەوە بەرنامە سیاسییەکانی خۆیان جێ بەجێ بکەن و ئەندامانی خۆیان بپاڵێون بۆ پۆستی ئیداری و دەسەڵاتی جێ بە جێ کردن و یاسادانان و ...هتد .

بەڵام کۆمەڵەی فشار چوارچێوەی ڕێکخراوێکە کە کۆمەڵە کەسانێکی خاوەن بەرژەوەندی و خاوەن سودی ناوکۆیی تیایدا کۆ بوونەتەوە ,ئامانجیان کارکردنە سەر دروستکەری بڕیاری سیاسییە لەئەمریکادا لە پێناو ئاراستە کردنێتی بەشێوەیەك کە لەگەڵ مەبەست و بەرژەوەندییەکانیان بگونجێت .

کاریگەری کۆمەڵەی فشار (لۆبی) لەسیستەمی سیاسی ئەمریکیدا لەشێوەی جۆراو جۆردا دەردەکەوێت ,هەندێکیان پەیوەندییان بەبونیادی کۆنی کۆمەڵگەی ئەمریکیەوە هەیە , هەندێکی تریان پەیوەندیان بەو بوندیادە تازەیەوە هەیە کە لە قۆناغێکی زەمەنی تازەدا دروست بووە بەهۆی فراوان بوو نی چالاکی دەوڵەت لەناوخۆو دەرەوەدا ڕووبەڕوو بوونەوەی لەگەڵ بەرژەوەندی و کۆمپانیاکان بەتایبەتیش کۆ مپانیا پیشەسازییە گەورەکان .

لەڕاستیدا کۆمەڵگای ئەمریکی هەر لەکۆنەوە ئاشنای دیاردەی گروپچێتی وکۆمەڵە و دەستەگەڕێتی یە , بەهۆی بارو دۆخی جوگرافی و ئابووری و ڕەگەزییەوە ,کە بۆتە هۆی هۆکارێکی

بابەتی بۆ گەشەکردن و پێشکەوتنی و سەرهەڵدانی کۆمەڵەی فشار لەبواری سیاسیدا .

ئەم هۆکارانەش وایکردووە کە کۆمەڵگای ئەمریکی کۆ مەڵگایەکی هەمە جۆرو کراوە بێت ,لەگەڵ ئەمانەشدا هەموو ئەو کۆمەڵە و گروپانە لەناو کۆ مەڵگادا بەشێوەیەکی لەیەك گەیشتوو هاوولاَتیانە لەگەڵ یەکتریدا هەڵسوکەوت دەکەن . هەندێ کۆمەڵە لەسەر بنچینەی دین و ڕەگەزوبنەماڵە دروست بوون کە لەبنچینەدا یابانین یان ئیسپانین .هەندێ کۆمەڵەی تر لەسەربنچینەی پیشەو بەرژەوەندی ناوکۆیی دروست بوون ,وەك کۆمەڵەی خاوەن پیشەکان وکۆمەڵەی ژینگەو سەندیکا کرێکارییەکان ویەکێتی سەرمایەدارەکان و ..هتد . کە هەموو ئەم کۆمەلاَنە ڕۆڵێکی گرنگ دەبینن لە پشتگیری کردنی پاڵێوراوە سیاسیەکاندالەکاتی هەڵبژاردنەکاندا .بەمەبەستی پاراستنی بەرژەوەندیە ئابوورییەکان .

لەهەندێ کاتدا بەشێك لەدام و دەزگا حکومییەکانیش دەبنە کۆمەڵەی فشار ,وەکو دامو دەزگا بیرۆکراتیەکان لەبەرامبەر لێپرسراوەسیاسییەکان لەحکومەت و کۆنگرێسدا .

لەبەناوبانگترین کۆمەڵەی فشار (الهيئة الثلاثية) یە کەسەرمایەداری بەناوبانگ (رۆکفلر) پشتگیری و هاوکارییان دەکات .هەروەها کۆمەڵەی زانایان و ئەکادیمانیش درووست

بووە و لەشێوەی سەنتەری جۆراو جۆردا بەمەبەستی فشار خستنە سەر بڕیارە سیاسیەکان .

ئەم کۆمەڵەی فشارانە بۆ کارکردنە سەربڕیارە سیاسیەکان ئامرازو هۆکاری جیاوازیان هەیە ,هەریەکەو بەگوێرەی دەسەڵات و ژمارەیان لەدام و دەزگاو پۆستە گرنگەکاندا .

هۆکارەکانی فشار لەمانەدا خۆیان دەبیننەوە :– دەسەڵات , هێزی دارا یی ,هێزی ژمارەو جۆری کۆمەڵەکە ,زانست و زانیاری و هۆکارەکانی ڕاگەیاندن و .. هتد .

بەهۆی ئەوەی کاری (لۆبی) لەچوار چێوەی یاسادا ڕێکخراوە لەساڵی 1946وە تائێستا ژمارەی ئەو کۆمەڵانەی لای کۆنگرێس تۆمار کراون دەگاتە 10 هەزار تا 20 هەزار کۆمەڵەو گروپی فشار .

یەکێك لەو کۆمەڵانەی کەزۆر کاریگەریان هەیە لەسەر بڕیاری سیاسی ئەمریکی , بریتیە لە (کۆمەڵەی لۆبی ئیسرائیلی) کە لەناویانداکاریگەرترین کۆمەڵە (ڕێکخراوی ئەنجومەنی جولەکەی جیهانییە) کە بە(IPAC) ناسراوە .

❖ ڕۆڵی کۆمەڵەی لۆبی ئیسرائیلی لەدروستکردنی بڕیاری سیا سی ئەمریکی دا ..

فشاری لۆبی ئیسرائیلی لەدوو شێوەدا دەردەکەوێت :

کوردایەتی لە نێوان ...

یەکەم : گەورەیی هێزی داهات و دەرامەتیان کەلەناوەوەو دەرەوەی ئەمریکادا هەیانە ,کە ئەمەش بەدرێژایی مێژووی دروست بوونیانەوە دەستیان کەوتووە بە هۆی نزیکبوونیان لەسەنتەری بڕیاری سیاسییەوە ,ئەو سەروەت و سامان و ئامرازانەش کەکاریان پیێ دەکەن وەك :

1.داهاتێکی زۆرو زەوەندی پارەو دەسەڵاتیان لەبازاڕی دراو و بازرگانیدا (وۆڵ ستریت) وکۆمپانیا گەورەکانی پیشەسازیو تەکنەلۆژیاوبانقەکان و بنەماڵە دەوڵەمەندەکان .

2. داهاتێکی گەورەی ڕاگەیاندن لەبواری پیشەسازی ڕاگەیاندن و بەرهەم هێنانی ئامێری بینین و بیستن و سینەماکان .

3.کاریگەریان لەسەر ڕێچکەی کۆمەڵەسیاسیەکان وەك پارتە سیاسیەکان و کۆمەڵە پیشەیەکان و مەڵبەندەکانی ڕاوێژو لێکۆڵینەوەکان .

دووەم : کارکردنی لۆبی ئیسرائیل بەهۆی ئەو سەروەت و سامان و دەسەڵاتە زۆرەی کە هەیانە و لە هیچ کام لە کۆمەڵەی فشارەکانی تر ناچێت لەئەمریکادا , بەهۆی ئەم سیفەتەشیانەوە کاریگەریان گەیشتۆتە بەرزترین لوتکەی دەسەڵات کە کۆشکی سپی و کۆنگرێسەوپەل و پۆشی هایشتۆتە سەرجەم دام و دەزگاکانی خاوەن بڕیاری سیاسی لەمریکا .ئەم دەسەڵاتەی

لۆبی ئیسرائیلی بەئاشکرا هەستی پێدەکرێت لەسەر مەسەلەی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست لەسەر خاوەن بڕیاری سیاسی ئەمریکی .

سەرچاوە :

صناعة القرا ر السياسي الامريكي / منصف السليمى

---

* **ئەم بابەتەم لەڕۆژنامەیکوردوستانینوێی ژمارە 2012 لە 28 /11/ 1999 دا بلاوکراوەتەوە.**

بەشی دووەم

نەوت

و ئایندەی کوردوستان

❖ نـەوت لـەزۆر کۆنـەوە ناسـراوە,لەگـەلێك سەرچـاوەی مێـژوویی و ئـاینی کۆنـدا باسـکراوە و لەناوچـەی ((بـاکۆ)) لەسـەدەکانی ناوەڕاسـتدا ناسـراوە.بـەلاّم ئـادەمیزاد بەتـەواوی لەساڵی 1865ی زاینیەوە بۆی دەرکەوتوە کەنەوت زۆر بەکەڵکە و هـەر لەوساڵەشـەوە لەشـاری((پەنـسلڤانیادا))لـە ئـەمریکا بـەکارهێنراوە بـۆ ڕووناککردنـەوەی ناوشـار.وشـەی نـەوت لـە ووشـەی ((نافثـا))ی گریکیـەوە هـاتوە,هـەروەها وشـەی ((پـترۆڵ)) واتـا نـەوتی سروشـتی, وشـەیەکی گریکیـە و لـەدوو برگـە پێـك هـاتوە ,یەکـەمیان((پـیترۆ)) واتـا (بـەرد) و دووەمیـان ((ئۆلیـۆم)) واتـا (ڕۆن) کەواتـە((ڕۆنـی بـەرد)) دەگرێتـەوە.چـونکە نـەوتی سروشتی لەبەردی تایبەتیدا هەیە و دۆزراوەتەوە.

❖ نەوت هەر لەسەدەی نۆزدەهەمەوە لە عێراقدا بەڕێگەیـەکی سـاکار و ئاسـان لـە (مەنـدەلی) و (گـەیارە) و (بابـاگوڕگوڕ) دەرهێنراوە و پوختکراوەتەوە.

لەسـاڵی 1925دا کۆمپانیـای نـەوتی خانـەقین دەسـتی بەکارکردو لەساڵی 1927دا بەکـەمی نەوتی دەرهێنا هـەر لە نـاو عێراقـدا دەفرۆشـرا.هـەر لەسـاڵی 1927دا نەوتخانـەی بابـاگوڕگوڕ لەکـەرکوك دۆزرایـەوە,بـەم شـێوەیە دۆزینـەوە و دەرهێنـانی نـەوتی عێـراق لەکوردوسـتاندا بـوە, کوردوسـتانی عێـراق یەکێکـە لـەو ناوچـە هـەرە گرنگانـەی ڕۆژهـەلاّتی ناوەڕاسـت کـە خـاوەن نـەوتێکی یـەکجار زۆرە,هەربۆیـە لەسەرەتای ئەم سەدەیەوە جێی سەرنج و چاوتێبڕینی وولاّتە ئیمپریالیستەکان و بەتایبەتی بەریتانیا بوە , حکومەتە یەك لەدوا یەکەکانی عێراقیش هەر لەساڵی 1925وە تەقەلایەکی بێسنووریان داوە تا ئەو سیاسەتە و هێڵە گشتیەکانی زیاتر بـچەسپێنن و بەشـێوەیەك کـورد بخەنـە تالوکـەوە کـە مەبەسـتەکانیان لـەدزین و تـالاّنکردنی نـەوتی کوردوسـتان بەئاسـانترین شـێوە بێننـە دی. دەشـێ ئـەو ناوچـانەی کـە چاڵگەی نەوتیان تیادایە بکەینە سێ بەشەوە :-

یەکـەم/ ئـەو چـاڵگانەی کـە دۆزراونەتـەوە و نـەوتیان لێ دەردەهێنرێ.

دووەم/ ئەو چاڵگانەی کەدۆزراونەتەوە و بەلاّم تائێستا نەوتیان لێ دەرنەهێنراوە .

سێیەم/ ئەو ناوچانەی کەنەوتیان هەیە بەلأم تائێستا نەپشکنراون.

❖ چاڵە بەرهەمهێنەرەکانی نەوتی کوردوستان بەسەر ئەم ناوچانەدا دابەشبوون:-

1. ناوچەی کەرکوك(چاڵەکانی باباگوڕگوڕ,جەمبور,چەمەبۆر,بای حەسەن,جەمبوری تازە).
2. ناوچەی موسڵ(چاڵەکانی عەین زالە,بەنجە,گەییارە).
3. ناوچەی خانەقین(چاڵی نەفتخانە).

بێجگە لەم چاڵە نەوتانە لەکوردوستاندا چەندین چاڵە نەوتی تر هەیە کە دۆزراونەتەوە و ئامادەن بۆ بەرهەمهێنان,بەلأم بەکردەوە هێشتا نەچونەتە قۆناغی بەرهەمهێنان وەك چاڵە نەوتەکانی تەقتەق لەوانەیە لە داهاتوودا چەندین چاڵە نەوتی تریش بدۆزرێتەوە.

❖ ئەو چاڵگانەی دۆزراونەتەوە بەلأم نەوتیان لێ دەرنەهێنراوە:-

1. چاڵگەی گوێر: لەناوچەی گوێر لەهەولێر
2. چاڵگەی قەرەچوغ: لەسەر شەقامی قەرەچوغ
3. چاڵگەی مەخمور: لەدەشتی مەخمور
4. چاڵگەی جدیدە: لەباشوری داقوقی کەرکوك

5. چاڵگەی ئینجانە: جادەی کەرکوك-بەغداد پارێزگای بەعقوبە
6. چاڵگەی گڵابات: لەناوچەی گلأبات
7. چاڵگەی کورمۆر: لەناوچەی قادر کەرەم لەپارێزگای کەرکوك
8. چاڵگەی بەڵکانە: زنجیرە چیای شاری کفری لەپارێزگای کەرکوك
9. چاڵگەی گومار: لەناحیەی کۆکزەوە لەسەر چۆمی سیروان
10. چاڵگەی(مەنصوریە الجبل) : دەکەوێتە باکوری ڕۆژئاوای شاری شارەبان لەپارێزگای بەعقوبە
11. چاڵگەی ناودۆمان: لەباشوری شاری خانەقینەوە-گەرمیان
12. چاڵگەی تەل غەزال: خوار چاڵگەی ناو دۆمانەوە
13. چاڵگەی دارە خورما: نزیك ناحیەی مەیدان/خانەقین
14. چاڵگەی شەنگار: دەشتی شەنگار/پارێزگای موسڵ
15. چاڵگەی چەمچەماڵ: ڕۆژهەلأتی شاری چەمچەماڵ/پارێزگای کەرکوك
16. چاڵگەی شنی قەند: باکوری ئەلکیش

17. چاڵگەی حەمرین: دەکەوێتە سەر چیای حەمرین لەسەر هەردوولای ڕێگای گشتی کەرکوك–تکریت/پارێزگای بەعقوبە

❖ ئەو ناوچانەی نەوتیان هەیە بەڵام هێشتا دەرنەهێنراوە:–

1. ناوچەی ئاوەکەڵە لە قەرەداغ/پارێزگای سلێمانی
2. ناوچەی دێلێژەی قەرەداغ/پارێزگای سلێمانی
3. ناوچەی شارەزوور/پارێزگای سلێمانی
4. هاوینە هەواری صلاحەدین/پارێزگای هەولێر
5. چیای ئاوەگرد لەنێوان کۆیە و شەقلاوە / پارێزگای هەولێر
6. ناوچەی دوکان/پارێزگای سلێمانی
7. ناوچەی ناحیەی مەیدان/ خانەقین
8. ناوچەی ناحیەی قۆرەتوو/ خانەقین
9. شاکەل لە کفری/ پارێزگای کەرکوك
10. سەروی شاری خانەقین
11. ناوچەی ئاوەسپی
12. بێستانە(نێوان هەولێر–تەقتەق–پردیٚ)
13. بەحرانی(دەستە ڕاستی جادەی نێوان حەمدانیە–ئاکریٚ)
14. ساسان لەسەروی شەنگار
15. خواروی تەلەعفەر
16. جەسان لەقەزای بەدرە

❖ نەوت یەکێکە لەوسامانە سروشتیانەی کە بایەخێکی ستراتیژی گرنگی هەیە لەژیانی گەلانی جیهاندا, نەوت لەخاکی هەر گەلێکدا یان هەر وولاٚتێکدا هەبێت چاوەڕوانی ئەوەی لێدەکرێت ڕۆڵی گرنگ لەبەرەو پێشبردن و بەهێزکردنی ئەو وولاٚتەدا بەشێوەیەکی ئەوتۆ ببینیٚ کە دوژمنان و ناحەزان نەتوانن مەترسی لەسەر پەیدا بکەن.کەچی لەهەمان کاتیشدا نەوت یەکێکە لەو سامانە گرنگانەی کە دەبێتە جێی سەرنج و چاوتێبڕینی وولاٚتانی تر و گەلانی تر. هەمیشە هەوڵی لاوازکردن و پارچەپارچەکردنی ئەو نەتەوە یە دەدەن بۆ ئەوەی بتوانن بە ئاسانی ئەو سامان و خێرو بێرە هەڵلوشن و بەتالاٚنی بەرن.

نەوت هۆیەکی کاریگەر بووە بۆ پارچەپارچەکردنی کوردوستان,بەریتانیا لەپێناو پاراستنی بەرژەوەندیە پترۆڵیەکانی خۆیدا,گەلی کوردوستان و نەتەوەی کوردیشی تووشی مەینەتی و چەرمەسەریەکی بیٚ ئەندازە کردووە کە تائێستاش لەژێر باریدا دەناڵێنیٚ.سەردەمی بەعس, نەوتیان کردۆتە هۆیەك بۆ دواخستنی وولاٚت و داهاتەکەشیان بەکارهێناوە بۆ زەبروزەنگ و سەقامگیرکردنی دەسەلاٚتی خۆیان.ئیحتیاتی نەوتی ئێستای عێراق دەگاتە 64 ملیار

تەن,بەم جۆرە عێراق دوای ڕوسیاو سعودیە دەبێتە سێیەمین دەوڵەت لە ڕووی ئیحتیاتی نەوتەوە .ڕێژەی 64٪ی ئەو نەوتە لەکوردوستاندایە لەکاتێکدا ناوەڕاستی عێراق10٪و باشووری عێراق26٪ی ئیحتیاتی نەوتی عێراق پێك دێنێت.بەڵام ڕێژەی دەرهێنانی نەوتی کوردوستان ئێستا 100٪ە بەم جۆرە سیاسەتی عێراق ڕوو لەچۆڕبڕکردنی نەوتی کوردوستانە.

بەم شێوەیە نەوت ڕۆڵێکی خراپی بینیوە لەژیانی گەلی کوردوستاندا و بەهۆی سیاسەتی شۆڤێنستی ڕژێمەوە بۆتە هۆی پاشکەوتنی پیشەسازی و کشتوکاڵی و ئاژەڵداری بەهۆی ڕاگوێزانی گوندەکان و بێبەشکردنی دانیشتوانەکەیان لەبەکارهێنانی و ڕەنێوهێنانی زەویەکانیان تا بڵاوبونەوەی نەخوێندەواری و نەخۆشی و دواکەوتنی کۆمەڵایەتی.

جگە لەمە ئەو داهاتە زۆرەی نەوت بۆتە هۆی پێکەوەنانی هێزێکی سوپایی گەورە لەلایەن ڕژێمی بەغداوە, جگە لەدامەزراندنی دەیان دام ودەزگای جاسوسی و تۆقاندن بۆ ئەوەی لەدژی خەڵکی کوردوستان بەکاریان بهێنێ و دواتریش ببێتە هۆی ئاشوب و سەرئێشە بۆ هەموو گەلانی عێراق.

بەم شێوەیە دەبینین کەنەوت لەجیاتی ئەوەی ببێتە مایەی خۆشی و بەختەوەری بۆ گەلی کورد بۆتە هۆی ناخۆشی و گیروگرفتی جۆراوجۆر بۆ کوردوستان.بەڵام ئاخۆ دوای

پێکهێنانی حکومەتی هەرێمی کوردوستان ڕووداوەکان بەچ ئاڕاستەیەك دەڕۆن؟

بێگومان نەوت دەتوانێ هەمان ڕۆڵ بگێڕێ کە لەڕابووردوودا گێڕاویەتی, بەڵام ئەمجارەیان بەقازانجی گەلی کورد و کوردوستان و بەمەبەستی بەرەوپێشبردن و بەهێزکردنی,کە ڕەنگە لەچەند ساڵی ئایندەدا ئامانجەکانی ڕوونتر دیاربکەوێ .

سەرچاوە:-
=====

1. گۆڤاری سیاسەتی دەولی/چیا/ڕاگواستنی ناوچە نەوتیەکانی کوردوستان/ژمارە-1-ی ساڵی دووەم /نیسانی/1993
2. گۆڤاری بەیان/کەمال جەلال غەریب/ نەوت لە مێژوودا/ژمارە 36ی ئایاری 1976

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 1343 لە 1996/7/14دا بڵاوکراوەتەوە و ئەمە یەکەم بابەتم بوو کە بڵاوکرایەوە و سەرەتای دەستکردنم بوو بەنوسین لەڕۆژنامەکاندا.

سەرچاوەکانی وزە لەکوردوستان و هەوڵدان بۆ گەشەپێدانیان*

❖ سیمایەکی جیاکەرەوەی سەدەی بیست لەسەدەکانی ڕابووردوو لەوەدایە کەلەسەدەی بیستدا گەورەترین و گرنگترین داهێنان و پێشکەوتن لەسەرجەم بوارەکانی ژیاندا هاتۆتە دی.هەموو ئەم داهێنان و گەشەکردنە ئابوری و پیشەسازی و تەکنەلۆژیایە پێویستیەکی زۆری بەوزە هەیە.کەواتە وزە ڕۆڵێکی گەورەی لەسەر گەشەکردن و پێشکەوتنەکانی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی هەیە. وزە سەرچاوە و بزوێنەری هەموو ئامێر و ماکینە وداهێنانەکانی ترە.هەربۆیە ئەو ولاّتانەی کە دەوڵەمەندن لەسەرچاوەی وزەدا بەهەمان ڕادەش پێشکەوتوون و ئاستی ژیان و گوزەرانی کۆمەڵگاکانیان لەڕادەیەکی باشی پێشکەوتندایە.وزە گرنگیەکەی لەژیانی مرۆڤدا لەمێژە هەستی پێکراوە و یەکێك بوە لەو هۆکارانەی کە بەهۆیەوە نەزعەی داگیرکردن و چەوسانەوە وبەکۆیلەکردن و بەتالاّنبردنی سەروەت و سامان دەستی پێکردوە لەلایەن کۆمەڵگا پێشکەوتوەکانەوە بۆ کۆمەڵگا هەژار و دواکەوتوەکان.لەڕابوردوو ئێستاشدا هۆکاری سەرەکی ململانێی سیاسی و ئابوریەکانی بووە , ئەم گرنگیەشی لەساڵی 1973ەوە هەستی پێکرا کاتێك وولاّتانی ئۆپیك نرخی نەوتیان بەرزکردەوەو وەك چەکێکی سیاسی و ئابوری لەو شەڕەدا بەکاریان هێنا و لەو ساڵەدا (کێشەی وزە) بەگەورەیی دەستی پێکرد و لەوکاتەشەوە تاکو ئێستا ڕۆژ بە ڕۆژ نرخی نەوت وەك جۆرێکی سەرەکی

لەوزەلەبەرزبونەوەدایەوئەمەندەی تر ململانیٚ لەنێوان زلهێز و وولاّتانی پێشکەوتوودا لەسەری گەرمتر دەبێت.

❖ وزە بەچوار شێوە سوودی لێوەردەگیرێت لەوانە:-

1. بەشێوەی گەرمی: بۆ گەرمکردن و خواردن و پیشەسازی.
2. بەشێوەی میکانیکی: بۆ بەگەڕخستنی ماکینە و ماتۆڕوتۆڕبینات.
3. بەشێوەی کیمیاوی: لەپیشەسازی کیمیاویاتدا.
4. بەشێوەی تیشك: وەك ڕووناکی و ئامێری سلکی و لاسلکی.

بەم شێوەیە وزە دەچێتە گشت بوارەکانی ژیانی مرۆڤەوەو هەر لەبەر ئەم هۆیەشە ڕۆژ بە ڕۆژ داواکاری لەسەر زیاد دەبێت لەلایەن کۆمەڵگا پێشکەوتوەکان و کۆمەڵگا تازە گەشەکردوەکانیشەوەهەردوولاش بەمەبەستی بەرزڕاگرتنی ئاستی ژیان و زیاتر گەشەکردنی کۆمەڵگاکانیان. وزە و جۆرەکانی بەشێوەیەکی وەها گرنگیان پەیداکردوە کە وزەو بەکارهێنانی بوونەتە پێوەرێك بۆ گەشەسەندن و پێشکەوتنی کۆمەڵگاکان.ئەو کۆمەڵگایەی کە وزە زۆر بەکار دەهێنێت ئەوا بەکۆمەڵگایەکی خاوەن پیشەسازی قورس و تەکنەلۆژیای سەردەم ناودەبرێت و بە پێچەوانەوە بەکۆمەڵگایەکی هەژارو

دواکەوتوو ناوزەد دەکرێت. وزە گەلێك سەرچاوەی هەیە لەوانە:

❖ سەرچاوە سەرەکیەکانی وزە(نەوت و خەڵوز وگازی سروشتی و وزەی ئەتۆمی)

❖ هەندێ سەرچاوەی تری وزەش هەیە کە تا ئێستا تەکنەلۆژیایەکی پێشکەوتوو نییە کە بەشێوەیەکی بەر بلاّووئابوریانە بەکاربهێنرێت لەوانە(وزەی ڕۆژ و وزەی ئا و وزەی ژێرزەوی و وزەی شەپۆلی دەریاکان و وزەی با و وزەی پاشەڕۆی ئاژەڵی)

❖ لەگرنگترین و کاریگەرترین سەرچاوەکانی وزە لەئێستادا و بۆ چەندین ساڵی داهاتووش کە جێگەی ململانێ و بەکارهێنانی بەربلاّوبن تەنها نەوت و وزەی ئەتۆمیە.

گرنگی و کاریگەری ئەم دوو سەرچاوەی وزە یە واتە نەوت و وزەی ئەتۆمی لەوەدایە کە:

1. نەوت : نەوت لە ئێستادا بەسەرچاوەی پلە یەك دادەنرێت بۆ وزە لە جیهاندا و لەسەر ئاستێکی بەربلاّو لەسەرجەم وولاّتانی پێشکەوتوو دواکەوتوو دابەکاردەهێنرێت. نەوت و موشتەقاتەکانی لە ئێستادا لەپیشەسازی زۆربەی کەل و پەل و ئامێر و پەینی کیمیاوی و پترۆکیمیاویات و تەنانەت پیشەسازی خۆراکیشدا بەکاردەهێنرێن. نەوت وەك

سەرچاوەیەکی گرنگی وزە و بەپێی لێکۆڵینەوەکان بەشی 100 ساڵی داهاتووی جیهان دەکات. ئەگەر لێرەو لەوێ بیرە نەوتێك وشك بکات ,ئەوا بەبەردەوامی لەجێگای تر نەوت دروست دەبێت.ئەم ڕاستیەش ئەم بیرو بۆچوونە ڕەشبینەی ڕەواندەوە کە دەوترا وزەو سەرچاوەکانی بەتایبەت نەوت بەرەو نەمان دەچێت و کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی لەمەترسیدایە.چونکە تا ئێستاش هەندێ جێگە ماون کە دەستی لێکۆڵینەوەو هەڵکەندن و گەڕان بەدوای نەوتیاندا نەگەیشتۆتێ یان لەهەندێ وولاّتدا کە دەوڵەمەندن بەنەوت تا ئێستا بەڕادەیەکی زۆر نەوتیان لێ بەرهەم نەهێنراوە وەك کوردوستان و...هتد.

2. وزەی ئەتۆمی : ئەم وزەیە لە ئەنجامی تێکشکانی ناوکی ئەتۆم دروست دەبێت و لە ئەنجامدا وزەیەکی زۆری لێ بەرهەم دێت.بۆیەکەم جار لەساڵی 1942دا بەشێوەیەکی سەرکەوتوانە توانرا ئەم وزەیە بەرهەم بهێنرێت.کە دواتر ڕێگەی خۆشکرد بۆ پێشخستنی بەکارهێنانی یۆرانیۆم.تائێستا مرۆڤ ئەم وزەیەی بەشێوەیەکی سەرەکی لەبواری جەنگیدا بەکارهێناوە ,بەلاّم لەدوای ساڵەکانی هەشتاوە لەبواری ئاشتیدا بەکاری هێناوە وەك بواری پزیشکی و کارەباو...هتد. لێکۆڵینەوەکان وای بۆ دەچن کە لەداهاتوودا ئەم سەرچاوەی وزەیە بەشداری و

بەکارهێنانێکی زیاتری دەبێت و فشار لەسەر نەوت کەم دەکاتەوە.

❖ لەکوردوستانی خۆشماندا هەموو سەرچاوە سەرەکیەکانی وزە بەڕێژەیەکی زۆر باش هەیە, کوردوستان ئەگەر بەفراوانی بگرین ئەوا بۆ خۆی وەکو دەریایەکی نەوتی وایە و تا ئێستا ڕێژەیەکی کەمی لێ بەرهەمهێنراوە و ئەوەی کەماوەتەوە و دەرنەهێنراوە زۆر زیاترە و بەشی سەدان ساڵی تر دەکات.هەروەها کوردوستان سەرچاوەیەکی گەورەی خەڵوز و گازی سروشتیە و کەتائێستا سوودیان لێ وەرنەگیراوە.بۆ سەرچاوەی وزەی ئەتۆمیش کوردوستان لەگەلێك جێگادا خاوەنی بڕێکی زۆر مادەی یۆڕانیۆمە کە ئەم مادەیە کاریگەری گەورەی هەیە لەسەر بەرهەمهێنانی وزەی ئەتۆمی.بەم شێوەیە کوردوستان وولاّتێکە لەڕووی سەرچاوەکانی وزەوە گەلێك دەوڵەمەندە و ئەگەر داگیر و دابەشکراو نەبوایە ئەوا ئێستا لەڕیزی پێشەوەی وولاّتە پێشکەوتوو پیشەسازیەکانەوە دەبوو.بۆیە دەکرێت کەلەم پارچەیەی کوردوستاندا و دوای دەرهێنان و پالاّوتنی نەوت لەلایەن کورد خۆیەوە بۆ یەکەم جار هەوڵی زیاتر بدرێت بۆ پێشکەوتن و پێشخستنی پیشەسازی نەوتی و دابینکردنی ئامێرو ماکینەو کادری شارەزای تر لە و بوارەدا.دەتوانرێت ئەم هەلە بقۆزرێتەوە و لە چوارچێوەی

بڕیاری 986دا داوای گەلێك ئامێر و کەل و پەل بکرێت کە بچێتە پیشەسازی نەوتەوە .چونکە ئەمەش پەیوەندی بە چاککردنی باری گوزەرانی خەڵکەوە هەیە.هەروەها کارێکی زۆر پێویست و گرنگیشە کە حکومەتی هەرێم هەوڵی دۆزینەوەی بازاڕوکڕیاری نەوت بدات.بەمەبەستی زیادکردنی داهاتی نەتەوەیی و بەدەسهێنانی دراوی قورس و گەشەدان بەبازرگانی دەرەکی و هێنانە ناوەوەی وەبەرهێنانی دەرەکی و لە ئەنجامیشدا بوژانەوەوگەشەکردنی ئابوری کوردوستان و بەرزکردنەوەی ئاستی ژیانی کوردەواری لێدەکەوێتەوە.دۆزینەوەی بازاڕ دەکرێت لەگەڵ دەوڵەتانی دراوسێدا بێت,یان هەوڵی جدی بدرێت بۆ سەقامگیرکردنی ئاشتی و لە ئەنجامیشدا سەرتاپای کوردوستان ببێتە بازاڕێکی ناوخۆو و سەرجەم کۆمەلاّنی خەڵك لە زاخۆوە تا خانەقین سوود لەنەوتی خۆماڵی وەربگرن. لە ئێستادا نەوت تاکە سەرچاوەی وزەیە.بەلاّم ئاسۆکانی دواڕۆژ زۆر گەش و ڕووناکە بۆ فراوانبوون و بەکاهێنانی سەرچاوەکانی تری وزە لەگازی سروشتی و ...هتد.بەلاّم دیسان ئەمەش پەیوەندی بەیەکگرتوویی و ئاشتی و یەکڕیزی هەموانەوە هەیە.

*ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 2179 لە 2000/6/22دا بڵاوکراوەتەوە.

ڕۆڵ وکاریگەری نەوت
لەپێشخستنی کۆمەڵگای کوردەواریدا *

☒ نەوت زۆر لەمێژە لەلایەن مرۆڤەوە ناسراوەو هەست بەگرنگییەکەی کراوە و بۆ زۆر مەبەست و پێداویستی کەڵکیان لێ وەرگرتووە . نەوت لەگەلێك سەرچاوەی مێژووی و ئاینیدا لەکۆنەوە باسی لێوە کراوە , لەناوچەی (باکۆ) دا لەسەدەکانی ناوەڕاستەوە مرۆڤ ناسیویەتی و لەسەدەی چواردەهەمدا بۆ

ڕوناکی بەکاریان هێناوە و هندییە سورەکانیش لەئەمریکادا یەکەمین کەس بوون کە نەوتیان بەکارهێناوە .

☒ بەکارهێنانی نەوت بەشێوەیەکی کەم ولەبوارێکی تەسکدا مایەوە تاناوەڕاستی سەدەی نۆزدەیەم , کاتێك لەساڵی 1853 دا کۆلۆنێل (ئیدوار دراك) خەریکی بیر هەڵکەندن بوو لەشارۆچکەی (تینسڤێڵ) لەویلایەتی پەنسلڤانیای ئەمریکادا بەمەبەستی خۆ گەرمکردنەوەوە دوای ئەوەی ئاوەکەی دەبووە هەڵم , ئالەوکاتانەدا (شلەیەکی چەور) دەتەقێت و بەهێزێکی گەورەوە بەرەو ئاسمان بەرز دەبێتەوە , بەم شێوەیە یەکەم بیری نەوت لەمێژوودا و لەدونیادا دۆزرایەوە , ئیدی لەدوای ئەو مێژووەوە بەکارهێنانی نەوت پەرەی سەند و لەساڵی 1859 دا لەشاری پەنسلڤانیادا بەکارهێنراوە بۆ ڕووناك کردنەوەی شار .

☒ وشەی نەوت لەوشەی (نەفتا) ی گریکیەوە هاتووە , هەروەها وشەی (پێترۆلیۆم) واتا (نەوتی سروشتی ئەویش وشەیەکی گریکیە و لە دوو بڕگە پێك هاتووە , یەکەمیان (پیترۆ) واتا (بەرد) و دووەمیان (ئۆلیۆم) واتا (ڕۆن) هەردوو بڕگەکە بەیەکەوە واتای (ڕۆنی بەرد) دەگەیەنێت . چونکە نەوتی سروشتی لەبەردی تایبەتیدا هەیەو بەم شێوەیە وشەی

www.dengekan.com
2007/03/31

(پیترۆڵ یان پیترۆڵیۆم) لەدونیادا ناسراو و بڵاوبۆوە و ئەم وشەیە گرنگی و مەغزای خۆی پەیدا کرد.

☒ لەسەدەی نۆزدەهەمەوە کۆمپانیا نەوتییەکانی ئەڵمانی و بەریتانی و ئەمریکی و فەرەنسی و هۆڵەندی و دانیمارکی ، کەوتنە هەڵپەی گەڕان و دۆزینەوەی نەوت لەقەڵەم ڕەوی دەوڵەتی عوسمانیدا .

☒ ئەڵمانییەکان لە پێش هەمووانداو و لەساڵی 1871 وە بۆی دەرکەوتبوو کەناوچەکانی ولایەتی موصلْ و بەغداد خاکێکی دەوڵەمەندی نەوتین ، هەربۆیەش دوای هەوڵێکی زۆر توانی لەساڵی 1904 دا لەڕێگەی کۆمپانیای هێڵی ئاسنی ئەنادۆڵی عوسمانییەوە ئیمتیازی وەزارەتی موڵکی تایبەتی دەوڵەتی عوسمانی وەربگرێت بۆ گەڕان و پشکنین بەدوای نەوتدا . بەریتانیاش لەساڵی 1907 وە لەڕێگەی کۆمپانیای (ڕۆڵ دەچ شل) وە کەوتە ململانێ لەگەڵ ئەڵمانیەکاندا (ئەمریکا و فەرەنساو ڕووسیاش هەریەکە هەوڵی خۆی دەدا کەپشکیان هەبێت لەدەسکەوت و دەستبەسەراگرتنی نەوتی ناوچەکە .

☒ کۆمپانیای نەوتی تورکی توانی بەڵێن لەدەوڵەتی عوسمانی وەربگرێت بۆ بەکارهێنانی نەوتی هەردوو ولایەتی موصلْ و بەغداد . دوای دامەزراندنی حکومەتی عێراقیش

لەمانگی ئابی ساڵی 1921 دا ، هەمان کۆمپانیا داوایەکی پێشکەش بەحکومەتی عێراقی کرد بۆ ئەوەی ئیمتیازی نەوتی هەردوو ولایەتی موصلْ و بەغدادی بداتێ . ئەنجومەنی وەزیرانی عێراقیش لە 5 ئازاری ساڵی 1925 دا ڕەزامەندی دەربڕی لەسەر داواکاری کۆمپانیای نەوتی تورکی لەئەنجامی ناوبژیوانی نوێنەری سامی بەریتانی لەعێراقدا کە نوێنەری بەرژەوەندی بەریتانی بوو لەوکۆمپانیایەدا . لەبەرواری 14 ئازاری 1925 دا ئیمزا لەسەر ئەو ئیمتیازە کرا بۆ ماوەی 75 ساڵ و عێراقیش ملکەچی ئەو ئیمتیازە تازەیە بوو ، بێجگە لەناوچەی (المحوله)و ولایەتی بەسرا .

☒ دوای ململانێکانی نێوان کۆمپانیای نەوتی تورکی و کۆمپانیای نەوتی بەریتانیدا ، لەئەنجامدا کۆمپانیای نەوتیبەریتانیا توانی ئەو ڕێکەوتنامەیەی کەلەساڵی 1925 دا لەنێوان حکومەتی عێراقی و کۆمپانیای نەوتی تورکیدا مۆرکرا بوو هەڵبوەشێنێتەوە ودوای گۆڕانکاری لەڕێکەوتننامەکەدا لەگەڵ کۆمپانیای نەوتی عێراقدا لەساڵی 1932 دا ڕێکەوتنامەیەکی نوێ مۆربکات و ئیمتیازی نەوتی هەردوو ولایەتی موصلْ و بەغداد بۆ ماوەی 75 ساڵ بۆ خۆی مسۆگەر بکات . لەساڵی 1938 یشدا توانی ئیمتیازی نەوتی ولایەتی بەسراش بۆ ماوەی 75 ساڵ مسۆگەر بکات . یەکەم پالاوگەی

نەوتی عێراق لەکوردستاندا دامەزرا لەخانەقین بەناوی پالأوگەی ئەڵوەند و دووەم پالأوگەش هەر لەکوردستاندا دامەزرا لەشاری کەرکوك بەناوی پالأوگەی کەرکوکەوە , کەهەردووکیان لەساڵی 1927 دا کەوتنە کار .

☒ بەم شێوەیە دۆزینەوە و پالأوتنی نەوتی عێراق لەکوردستاندا بوە و لەو ڕۆژەوە کوردستان گرنگییەکی گەورەی پەیدا کردوو بوە جێگەی چاوتێبڕینی داگیرکەرانی بەریتانی و حکومەتە یەك لەدوا یەکەکانی عێراقی و هەمیشە لەهەوڵدا بوون کەزۆرترین نەوتی کوردستان بەسانا ترین شێوە بەتاڵان بەرن ......

گرنگی نەوت لەکاتی شەڕو ئاشتیدا

☒ نەوت لەو کاتەی دۆزراوەتەوە و بەکارهێنانی ڕۆژ بەڕۆژ لەزیادبووندایە لەسەرجەم بوارەکانی ژیاندا , گرنگی و کاریگەریەکی ئێجگار گەورەی پەیدا کردووە لەسەر ژیانی کۆمەڵگەو وولأتانی دونیا بەهەژارو دەوڵەمەندەکانیانەوە و بۆتە جەوهەرو خاڵی بنەڕەتی لە بەرژەوەندیەکانی وولأتاندا .

نەوت لەم ڕۆژگارەدا یەکەم ئامانجە کەهەموو وولأتێك هەوڵی بەدەست هێنانی دەدات بەمەبەستی دابینکردنی پێداویستییەکانیان چونکە هیچ ئامێرو ئۆتۆمبێل و فڕۆکەو کەشتی و ڕۆکێت و ....هتد بەبێ نەوت ناتوانێت جووڵە بکات . جادەبێ بزانین پاشەڕۆژی دەوڵەتە پێشکەوتووەکانی وەك ئەمریکاو یابان و ئەوروپا و ڕووسیاو ... هتد چ دەبێ کە ئەگەر بێبەش بکرێن لەو بەرهەمە کاریگەرو زیندووە ؟

وەك ئاشکرایە نەوت گرنگی و کاریگەریەکی گەورەی هەیە لەکاتی شەڕو ئاشتیدا , لەم بارەیەوە نائیبێکی فەرەنسی بەناوی (سبیانس) وە دەڵێت (نەوت چۆن لەپێشدا کاریگەری هەبووە , لەئێستاو لەداهاتووشدا هەمان کاریگەری دەبێت لەسەر ژیانی گەلان لەکاتی شەڕدا بێت یان لەئاشتیدا) .

هەر لەسەر گرنگی نەوت , وەزیری فەرەنسی (بیار فۆرجۆزاد) دەڵێت (ئێمە بۆچی سوپا دروستبکەین و بەملیۆنەها پارەی تیادا خەرج بکەین ؟ هەروەها بۆچی چەندەها نەفەق لەژێر زەوی دا دروستبکەین بۆ پاراستنی سنووری باکورو ڕۆژهەلأتمان ؟ هەروا بۆچی سیاسەتە ئیمپراتۆرییەتەکانمان لە ئەوروپاو دوای دەریاکان درێژە پێبدەین ئەگەر ئێمە نەوتمان نەبێت).

www.dengekan.com

2007/03/31

بەهەمان شێوە سەرکردەی ئەڵمانی بەناوی (ئەریخ لۆندۆرف) وە لەبارەی گرنگی ڕۆڵی نەوت لەشەڕدا دەڵێت (ئەگەر دەوڵەتانی هاوپەیمان نەوتیان لەبەردەستدا نەبووایە هەرگیز بەسەرماندا سەرنەدەکەوتن) .

بەم شێوەیە نەوت ڕۆڵ و کاریگەری خۆی هەیە لەکاتی شەڕو لەئێستاشدا زۆر بەئاشکرا تر ئەو ڕۆڵە دەگێڕێت لەململانێ و کێشە ناوچەیی و دونیاییەکان لەنێوان زلهێزەکاندا .

بەهەمان شێوە نەوت ڕۆڵ و کاریگەری خۆی دەگێڕێت لەکاتی ئاشتیدا , وەك ئاشکرایە دوای بەرپاکردنی شۆڕشی پیشەسازی نەوت ئەوەندەی تر گرنگی پەیداکرد , یاساکانی کاری گۆڕی , ژیانی کۆمەڵگاکانی سەرتاپا ئاوەژووکرد و دەوڵەتە زلهێزەکان و بەتایبەتیش داگیرکەرەکانی هاندا بۆ دەست بەسەراگرتنی سەرچاوەکانی نەوت و دابینکردنی پێداویستیەکانیان لەسەرجەم بوارەکانی ئابوری و پاراستنی دەوڵەتان وپەل هاویشتن بۆ داگیر کردن و دەست بەسەراگرتنی دەریاکانیش .

لەئێستادا نەوت بەشادەماری وولاتە پێشکەوتووەکان دەژمێردرێت , چونکە نەوت سەرچاوەی یەکەمی وزەیە و لەساڵی 1970 دا ڕێژەی 44,5٪ دای لەبەکارهێنانی وزەی دونیادا داگیر کردووە . بەدڵنیایی لەئێستادا ئەو ڕێژەیە زۆر

کوردایەتی لە نێوان ...

زیادی کردووە , هەروا نەوت لەبوارەکانی پیشەسازی و کشتوکاڵی و ژیانی کۆمەڵایەتیشدا ڕۆڵ و کاریگەریەکی گەورەی هەیە . نەوت بۆتە سەرچاوەیەکی گەورەو سەرەکی بۆ زۆربەی پیشەسازییەکان و بەتایبەتیش (پەینەکان) بەهەموو جۆرەکانیەوە , نەوت بەخاوی و بەپێکهاتووەکانی و لق و جۆرەکانیەوە لەئێستادا دەچێتە دروستکردنی 300 هەزار کەل و پەلەوە .

☒ بەم شێوەیە نەوت گرنگی و کاریگەری گەورەی هەیە لەکاتی شەڕو ئاشتیدا ودەتوانێت ببێتە مایەی بەئاشتی و بەئارامی ژیان لە دونیادا و دوور خستنەوەی شەڕو ئاشوب لە کۆمەڵگەی مرۆڤایەتیدا ئەگەر بەشێوەیەکی ئاقڵانە بەکارهێنراو کۆنترۆڵ کرا , بەپێچەوانەشەوە دەتوانێت ببێتە هۆکاری سەرەکی بۆ هەڵگیرساندنی شەڕێکی نوێی جیهانی و کاول و خاپورکردنی دونیاو لەناوبردن و قڕکردنی سەراپای شارستانێتی و کۆمەڵگەو مرۆڤایەتی ئەگەر بەشێوەیەکی خراپ بەکارهێنرا.....

جوگرافیای نەوتی کوردستان

☒ نەوت لەهەموو بەشەکانی کوردستاندا هەیەو بەتایبەتیش لەکوردستانی باشوور بەڕێژەیەکی ئەوەند زۆر

هەیە کە کوردستان وەك دەریاچەیەك نەوت وایە . کوردستانی باشوور یەکێکە لەوناوچە هەرە گرنگانەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کە خاوەن نەوتێکی ئێجگار زۆرە , هەربۆیە لەسەرەتای ئەم سەدەیەوە بووە جێگەی چاوتێبڕینی وولاتە ئیمپریالیستەکان وبەتایبەتیش بەریتانیا .

ئیحتیاتی نەوتی عێراق دەگاتە 64 ملیار تەن و بە سێیەمین وولاتی دونیا دادەنرێت لەدوای ڕووسیاو سعودیەوە لەڕووی ئیحتیاتی نەوتەوە . ڕێژەی لە 64٪ ی ئەونەتە لە کوردستاندایە لەکاتێکدا ناوەڕاستی عێراق 10٪ و باشووری عێراقیش 26٪ ی ئیحتیاتی نەوتی عێراق پێك دەهێنن , بەڵام ڕێژەی دەرهێنانی نەوتی کوردستان 100٪ ە ئەویش بەمەبەستی چۆڕبڕکردنی نەوتی کوردستانە .

دەتوانین ئەوناوچانەی نەوتیان تێدایە بەم شێوەیە دابەشبکرێت :-

1. چاڵگەی کەرکوك :_ ئەم چاڵگەیە درێژترین و گەورەترین چاڵگەی نەوتی جیهانە , لەناوچەی جەبەل بۆرەوە تا ناوچەی دیبەگە درێژ دەبێتەوە , لەدوای نەوتی باکۆو تەکساس سێیەمین جۆری نەوتی جیهانە , ئەم چاڵگەیە لە 222 بیرە نەوت پێك هاتووەو لەتوانایدایە ڕۆژانە 2 ملیۆن و 100 هەزار

بەرمیل نەوت بەرهەم بهێنێت , چاڵگەی نەوتی کەرکوك یەکێکە لەچاڵگە نەوتییە زۆر گەورەکان ((العملاق)) کەبەو چاڵگانە دوترێت کەبڕی نەوتی ئیحتیاتی تیایدا دەگاتە 100 ملیۆن بەرمیل نەوت کەدەگاتە نزیکەی 13 ملیۆن و 300 هەزار تەن . بەڵام چاڵگەی نەوتی کەرکوك بڕی نەوتی ئیحتیاتی تیایدا لەهەندێ چینەکانیدا دەگاتە 15 هەزار ملیۆن بەرمیل نەوت , ئەم چاڵگەیە لەساڵی 1927 وە بەبەردەوامی تاکو ئێستا بەرهەمی هەیە بەبێ ئەوەی هیچ نیشانەیەکی کەمبوونەوە یان لاوازبوونی توانای بەرهەمی دەرکەوتبێت .

☒ نەوتی کوردستان بەگشتی و نەوتی کەرکوك بەتایبەتی خۆبەخۆیی (ذاتی) دێتە دەرەوە بەبێ ئامێری زیادکردنی بڕی پاڵەپەستۆ , ئەویش بەهۆی کەمی قووڵی و فراوانی چاڵگەکان و زۆری ئیحتیاتی نەوت و بەرزی فشاری غازەوەیە . نەوتی کوردستان بەباشترین جۆری نەوت دەژمێردرێت چونکە جۆرێکی زۆر باشەو پلەی چڕیەکەی بەرزەو ڕێژەی کبریتی کەمی تیادایە یان هەر تیایدا نیە , هەروەها نەوتی کوردستان چەند جۆرە چڕیەکی هەیە کەئەمەش سوود بەخشە و دەتوانرێت جۆری جیاواز لەنەوت تێکەڵ بکرێت و نەوتی زۆرباشی خاوەن چڕی بەرزی لێ بەئەنجام بگەیەنرێت ....

2 . چاڵگەی زەمبور :_ ئەم چاڵگەیە لەگوندی بەعەرەبکراوی عەلی دەحامەوە تا بازگەی ئێستای کەرکوك _ بەغداد درێژ دەبێتەوە .

3. چاڵگەی بای حەسەن : لەناوچەی سلێمان بەخشیانەوە تا گوندی بای حەسەن نزیك زێ ی بچوك درێژ دەبێتەوە .

4. چاڵگەی نەفت خانە :_ چاڵگەیەکی کۆنە بەر لەجەنگی عێراق – ئێران بەرهەمی ڕۆژانەی 70 هەزار بەرمیل بوو , چاڵگەیەکی هاوبەشە لەگە ڵ چاڵگەی نەفت شای ئێران .

5. چاڵگەی خۆبازە : لەناوچەی خۆبازەیە و بەویستگەکانی بای حەسەنەوە بەستراوە .

6. چاڵگەی بەتمە : لەنزیك عەین زالەوەیە .

7. چاڵگەی عەین زالە : ژمارەی چاڵەکانی 22 چاڵە .

8. چاڵگەی سەفییە : دەکەوێتە نزیك مەحمودیە لەنزیك سنووری سوریا و چاڵگەیەکی هاوبەشە لەگەڵ سوریاو ژمارەی چاڵەکانی 24 چاڵەو لەڕێگەی عەین زالەوە بەهێڵی عێراقی _ تورکیەوە بەستراوەتەوە .

9. چاڵگەی شیواشۆك : ئەم چاڵگەیەش لەناوچەی شیواشۆکی کۆیەیە کەلەئێستادا تەنها 2 بیری لێ دۆزراوەتەوە و بەرهەمی هەیە و بیری سێیەمیش لەکارکردندان بۆ هەڵدانەوەو دەرهێنانی نەوت تیایدا ,

کوردایەتی لە نێوان ...

جێگەی باسکردنە کە ئەم بیرە نەوتانە بۆ یەکەمین جارە لەمێژووی گەلی کورددا لەلایەن ئەندازیاران و تەکنیکارانی کورد خۆیەوە نەوتی لێدەردەهێنرێت و نەوتەکەشی لەجۆری زۆر باشەو لەئێستادا گرنگییەکی گەورەی هەیە بۆ حکومەتی کوردستان .

دووەم / ئەو چاڵگانەی دۆزراونەتەوە بەلاّم تاکو ئێستا نەوتیان لێ دەرنەهێنراوە :–

1.چاڵگەی گوێر :_ لەناوچەی گوێر .

2.چاڵگەی قەرەچووغ :_ لەشاخی قەرەچووغە , بەرهەمی ڕۆژانە 7 هەزار بەرمیلە .

3.چاڵگەی مەخمور :_ هەموو دەشتی مەخموور دەگرێتەوە کەبەرامبەر شاخی قەرە چووغە .

4.چاڵگەی جدیدە :_ لەناوچەی گوند ی جدیدە لەباشوری داقوق .

5.چاڵگەی ئینجانە :_ دەکەوێتە سەر شەقامی کەرکوك _ بەغداد .

6.چاڵگەی گلاّبات _ لەناوچەی گلاّبات .

7.چاڵگەی کۆڕو مور :_ لەناوچەی قادر کەرەم .

8.چاڵگەی بەڵکانە :_ لەشاری کفری .

9.چاڵگەی گومار :_ لەناحیەی کۆکز لەسەر چەمی سیروان .

10. چاڵگەی منصور الجبل :_ لەباکوری شاری شارەبان .

11. چاڵگەی ناودۆمان :_ لەناوچەی ناودۆمان لەخانەقین .

12. چاڵگەی تەل الغزال :_ لەخوار چاڵگەی ناودۆمانەوە.

13.چاڵگەی دارە خورما :_ لەناوچەی مەیدان .

14.چاڵگەی چەمچەماڵ :_ دەکەوێتە ڕۆژهەڵاتی چەمچەماڵەوە و لە جۆرێکی باشە .

15.چاڵگەی شەنگار :_ لەدەشتی شەنگارە .

16. چاڵگەی شاخی قەند :_ لەباشوری شاری ئەلکیش .

17. چاڵگەی حەمرین :_ لەزنجیرەی چیای حەمرین .

سێیەم / ئەوناوچانەی نەوتیان هەیە بەڵام تائێستا دەستی دۆزینەوەیان نەگەیشتوێتی :_

☒ ئەم ناوچانە دیاریکراون , بەڵام تەنها شوێنی چاڵگەکان ماوە دیاری بکرێن ....

1.ناوچەی ئاوەکەڵ لەقەرەداغ .

2. ناوچەی دێلێژە لە قەرەداغ .

3.ناوچەی شارەزوور .

4.هاوینە هەواری صلاح الدین .

5.چیای ئاوەگرد لەنێوان کۆیەو شەقڵاوە .

6. ناوچەی دوکان .

7.ناحیەی مەیدان .

8.ناحیەی قۆرەتوو .

9.ناوچەی ئاوەسپی .

10. ناوچەی شاکەل لەکفری .

11.باکووری شاری خانەقین .

12. ناوچەی بێستانە لەنێوان (هەولێرو _ تەقتەق _ پردێ) لەنزیك تیرەگین و بەردەسپی .

13.ناوچەی بەحرانی لەنێوان حەمدانیەو ئاکرێ .

14.ناوچەی ساسان لەباکوری شەنگار .

15. لەباشوری تەلەعفەرەوە .

16.لەجەسان لە قەزای بەدرە .

لەسەر ئاستی کوردستانی گەورەش نەوت لەکوردستانی باکور لە ناوچەکانی سێرت و باتمان هەیە , لەکوردستانی خۆرهەڵات لەکرماشان و کوردستانی بچوکیشدا لەقەرەچوك نەوت هەیە .

کوردستان بەگشتی و کوردستانی باشوور سەرەڕای بوونی نەوتێکی زۆر , چەندەها جۆر کانزای گران بەهاو نایابی تیادایە وەك :_ یۆرانیۆم , ئاسن , مەگنەتایت , گۆگرد , مس , قوڕقوڕشم , زیو , سۆدە , ئەلەمنیۆم , مەنگەنیس , خەڵوزی بەردین و ....هتد.

ڕۆڵ و کاریگەری نەوت لە پێشخستنی کۆمەڵگەی کوردەواریدا

☒ نەوت یەکێکە لە هەرە گرنگترین ئەو سامانە سرشتیانەی لەزەویدا هەن و یەکێکە لەسەرچاوە گرنگەکانی وزە لەدونیاداو سووتەمەنیەکی سەرەکیشە , مرۆڤ زۆر لەکۆنەوە هەوڵی داوە دەستبگرێت بەسەر سەرچاوەکانیدا بۆ دابینکردنی پێداویستیەکانی ژیانی و بەکارهێنانی وەك هۆکارێك بۆ گەشەکردن و پێشخستنی کۆمەڵگا لەسەرجەم بوارەکانی سیاسی و ئابوری و کۆمەلأیەتی و ..... هتد

نەوت لەخاکی هەرنەتەوەیەکدا بێت چاوەڕێی پێشکەوتن و گەشەکردنی پیشەسازی و کشتوکاڵی و بوارەکانی کۆمەلأیەتی و...هتد لێدەکرێت و دەتوانرێت ژیانێکی کامەران و ئاستێکی بەرزی گوزەران بۆ کۆمەڵگا دابین بکرێت. چونکە لەئێستادا نەوت و بەکارهێنانی پێکهاتەکانی دەچنە زۆربەی هەرە زۆری پێداویستیەکانی ژیانەوە , وەك سووتەمەنی , بۆ ڕوونکردنەوە , پیشەسازی پەینە کیمیاویەکان , تەنانەت لەبواری دروستکردنی پرۆتین و خۆراکیشدا ڕۆڵێکی گەورە وازی دەکات .

بەهەمان شێوە نەوت ڕۆڵی خۆی دەبینێت لەبواری سەربازی و تەکنەلۆجیاشدا و وولأت دەکاتە خاوەن سووپایەکی بەهێزو ئامێری سەربازی وەها کەدوژمنان نەتوانن چاوی تێبڕن و داگیری بکەن .

نەوت کۆڵەکەی سەرەکی سەرجەم پێشکەوتنەکانی دونیا بووە بەتایبەتیش بۆ ئەو وولأت و کۆمەڵگا پێشکەوتووانەی کەلەئێستادا زلهێزو خاوەن بەرژەوەندین لەجیهاندا . بەلأم نەوت بۆ کوردستان بۆ گەلی کورد بۆتە مایەی داگیرو دابەشکردن و چەوساندنەوە و قاتوقڕکردنی لەهەر چوار بەشەکەی کوردستاندا.

کورد تاکو ئێستا ش نەیتوانیوە بەشێوەیەکی ڕاست و دروست و هەمەلایەنە سوود لەو سامانە سروشتیە گرنگەی خۆی وەربگرێت و بیکاتە ئامڕازێك بۆ گەشەکردن و پێشخستنی کوردستان و کۆمەڵگەی کوردەواری , نەوت ئەگەر بۆ گەلانی تر بوبێتە مایەی خێرو بەرەکەت و هۆکاری پێشکەوتنی کۆمەڵگا , ئەوا بۆ کورد بۆتە تەوقی لەعنەت و چۆتە گەردنی بۆتە مایەی داگیرو دابەشکردن و چەوساندنەوە ی و دواکەوتنی لەهەموو بوارەکانی ژیاندا . هەر بەهۆی نەوتەوە بووە کە کوردستان لەنێوان داگیرکەرانی بەریتانی وفەرەنسی دا دابەشکراوەو لەدوایشدا ویلایەتی موصلۡ هەر بەهۆی نەوتەوە

www.dengekan.com

بووە کەلکێنراوە بەدەوڵەتی عێراقییەوە , سیاسەتی داگیر و دابەشکردنی کوردستان و بەتالآن بردنی سەروەت و سامانی کوردستان لەزەمانی ئینگلیزەکانەوە پیادەکراوەو حکومەتە یەك لەدوایەکەکانی عێراقیش بەردەوامیان پێداوەو لەسەری ڕۆیشتوون ....

نەوت لەڕوی سیاسییەوە ڕۆڵێکی خراپی بینیوە دژ بەگەلی کورد چونکە هەربەهۆی نەوتەوە بووە کەڕژێمی عێراقی بەئاگرو ئاسن مامەڵەی لەگەڵ کورددا کردووە و پیلانی لەناوبردنی کوردو کاولکردن و وێرانکردنی کوردستانی داڕشتووە کارەساتی ئەنفال و کیمیابارانکردن و جینۆ سایدی دژ بە ڕۆڵەکانی گەلی کورد ئەنجامداوەو تاکو ئێستاش سیاسەتی بەعەرەبکردن و بەبەعسی کردن و ڕاگواستن و پاکتاوکردنی ڕەگەزی دژ بەناوچە کورد نشینەکانی ژێر دەسەلآتی خۆی دەدات , هەموو ئەم کارانەش بۆ ئەوە بووە کەبتوانێت بەئاسانترین شێوە دەسبگرێت بەسەر سەروەت و سامانی کوردستاندا و لەم پێناوەشدا گەورەترین و بەهێزترین سوپای دژ بەگەلی کورد بەبەردەوامی لە جەنگدا بووە و باشترین و کوشندەترین و نوێترین چەك و تەقەمەنی بایۆلۆجی و کیمیایی سەردەم دژ بە کورد و کوردستان بەکارهێنراوە ....

☒ ئەگەر نەوت نەبوایە دەوڵەتی عێراقی نەیدەتوانی شەڕی درێژ خایەنی دژ بەکوردو دەوڵەتی ئێران بفرۆشێت و تیایدا بەملیۆن کەسی بێ گوناه تیادا بچێت , هەروەها نەیدەتوانی چەندەها دام و دەزگای تۆقێنەر و داپڵۆسێنەر لەکوردستاندا دابمەزرێنێت بۆ گیانی ڕۆڵەکانی کورد , بەم شێوەیە نەوت خراپترین ڕۆڵی بینیوە لەڕوی سیاسیەوە دژ بەگەلی کورد ....

☒ هەروەها نەوت لەڕووی ئابوری و کۆمەلآیەتیشەوە ڕۆڵێکی زۆر خراپی گێڕاوە لەدواکەوتن و گەشەنەکردنی کۆمەڵگای کوردەواریدا , کوردستان لەڕوی ئابورییەوە نەك هەر گەشەی نەکردووە بەڵکو زۆر دواشکەوتووە و بەتەواوەتی ژێرخانی ئابوری داڕوخاو و تەپیویشە 0 کوردستان لەئەنجامی سیاسەتی بەسوتماککردن و نەهێشتنی ڕەزو باخ و دارستان و لەوەڕگا و ئاژەڵ و پەلەوەر و ڕووخاندن و کاولکردنی شارو شارۆچکەو گوندەکانەوە ببوە وولآتێکی خامۆش و بێ پیت و بەرەکەت , نەکردنەوەی کارگەی بەرهەم هێنی گەورەو پەیدانەکردنی فورسەتی کار بۆ هاوولآتیان ببوونە هۆی زیادبونی دیاردەی بێکاری لەکوردستاندا , ئاشکراشە لەهەر وولآتێکدا هێزی کاری

بەتوانا لەکاردا نەبوو ئەوا دەبێتە مایەی گەشەنەکردن و دواکەوتنی ئابوری وولاٚت و دابەزینی ئاستی خۆشگوزەرانی 0

☒ لەڕووی کۆمەلاٚیەتیشەوە نەوت بەهەمان شێوە ڕۆلێکی خراپی بینیوە لە بلاٚوکردنەوەی نەخوێندەواری و نزم بونەوەی باری تەندروستی بەهۆی تێکدانی خوێندگاکان و نەکردنەوەی نەخۆشخانەی پێویست و نوێ کەلەگەلٚ گەشەکردن و زیادکردنی ژمارەی هاوولاٚتیاندا بگونجێت , هەروەها بەهۆی کۆکردنەوەی دانیشتوانی گوند و شارۆچکە جیاوازەکان بەیەکەوە لەئۆردوگا زۆرە ملێکاندا کۆمەلٚگەی کوردەوای دیاردەی ناشرین و تێکچوونی باری دەرونی تاکەکانی تیادا بلاٚو ببوە , بەم شێوەیە کۆمەلٚگەی کوردەواری ببوە کۆمەلٚگەیەکی نەخوێندەوارو نەخۆش ....

☒ بواری بازرگانی و کشتوکالٚیش بەدەرنەبوون لە دواکەوتن 0 بەکورتی کوردستان لە هەموو بوارەکاندا دەرگای ئومێدی لێداخرابوو و لەڕۆژگارێکی گەلێك سەختدا دەژیا000000

☒ هەموو ئو نەهامەتی و دەردەسەریانە ی کورد و کوردستان بەهۆی دەوڵەمەندی خاکی کوردستانەوە بوە و کورد هیچ خێرێکی لەنەوتی خۆی نەبینی , بەلٚکو ناخۆشترین و ناسۆرترین کارەساتیان بەسەردا هات , تاڕاپەڕینی بەهاری

سالٚی 1991 ڕوویداو ئیدی کورد کەوتە ژیانێکی ئازادو دیموکراس و لەدوای هەلٚبژاردنی یەکەمین پەرلەمانی کوردیەوە و دامەزراندنی حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە توانی کەمێك ئاوڕ بداتەوە بەلای خاك و سامانە سروشتیەکانی و کەوتە هەولٚی بوژاندنەوەی ژیانی ئابوری و کۆمەلاٚیەتی کۆمەلٚگەی کوردەواری 0000000

کورد و
ئەزموونی دەرهێنان و پالاٚوتنی نەوتی کوردی

☒ کورد وەك دەسەلاٚت و کیانێکی سەربەخۆی کوردی , هیچ ئەزمونێکی نەبووە نەك لەبواری پیشەسازی و نەوت دەرهێنان و پالاٚوتندا , بەلٚکو ئەزمونێکی دورو درێژ و گەورەشی نەبووە تەنانەت لەحوکم و دەسەلاٚت و ئیدارەشدا , هەربۆیە کارێکی گەورە و مێژووییە کە کورد لەم بەشەی کوردستاندا توانی ئەزمونی دەسەلاٚت و حوکمی کوردی دابمەزرێنێت و ئیدارات و یاسا بچەسپێنێت زەمینەی ژیانی دیموکراسی و ئازادی و فرەحیزبی خۆش بکات و بتوانێت ژێرخانی ئابوری و بازرگانی کوردستان ببوژێنێتەوە و

www.dengekan.com

کشتوکاڵ و مەڕو مالأت گەشە پێبکات و گەلێك داهێنانی مەزن لەبوارەکانی کارەباو ئاوەدانکردنەوە و خزمەتگوزرای و خوێندن و تەندروستیدا دابهێنێت و لەلایەنی سەربازی و پێشمەرگایەتیشدا کەڵك و سوود ی گەورە وەربگرێت و بناغەی سوپایەکی مۆدێرن و بەهێزی کوردی دابمەزرێنێت , هەموو ئەم کارانەش لەسەر دەستی حکومەتێکی کوردی خۆماڵی تازە دروسبوودا بەئەنجام گەیەنراوە ,

حکومەتی هەرێم تاجی سەرکەوتنەکانی کردە سەر خۆی بەدەرهێنانی نەوتی کوردی و پالأوتنی و بەکارهێنانی لەلایەن ڕۆڵەکانیەوە . ئەم داهێنان و و کارە مەزن و ستراتیژییە خەونێکی لەمێژینەی هەموو کوردێك بوو , کە لە ئێستاشدا لەسەر دەستی کۆمەڵێك ئەندازیارو تەکنیکاری کورد بەئەنجام گەیشتووە .

ئەونەوتەی کە چەندین ساڵ بوو ببوە تەوقی لەعنەت و مایەی دواکەوتن و قات و قڕی کوردان , لەئێستادا بۆتە مایەی خۆشبەختی و ئاسوودەیی گەلی کورد , ئومێدیش دەکرێت کەلەداهاتوودا زیاتر گەشە بەبواری نەوت و پیشەسازی نەوتی بدرێت .

پرۆژەی دەرهێنانی نەوتی کوردی دوای ڕەزامەندی حکومەتی هەرێمی کوردستان لەسەر دەست بەکاربوون لەو

پرۆژە مەزنەدا , لەلایەن دوو لیژنەوە کەیەکێیان کاری تەقاندنەوەی بیرو دەرهێنانی نەوتی کەوتە ئەستۆ و ئەویتریشیان دروستکردنی پالأوگەیەك و پالأوتنی نەوتی کەوتە ئەستۆ , دوای کارکردن و ماندووبونێکی بێوێنە لەبەرواری 27 /12/ 1994 دا بۆ یەکەم جار لەمێژوی کورددا نەوتی بەدەستی کادرو پسپۆڕانی کورد خۆیەوە دەرهێنرا لەبیری ژمارە /2 ی شیواشۆك , پاشانیش بیری ژمارە / 1 یش کەوتە بەرهەم و نەوتی ئەم بیرە لەجۆرە باشەکانی نەوتی دونیایە ....

☒ پالأوگەی نەوتیش لەسلێمانی لەبەرواری 31 /8 /1996 دا تەواو بوو و بەلأم بەهۆی ڕووداوەکانی 31 ی ئابی ئەوساڵەوە کارکردنیان تیایدا بۆ ماوەیەك وەستا , تاڕۆژی 23 / 10 / 1997 دا بۆ یەکەم جار بەرهەمی نەوتی خۆماڵی کەوتە بازاڕەوەو بەکارهێنرا .... بەم شێوەیە خەونی هەزاران ساڵەی کوردان لەسایەی ڕاپەڕین و حکومەت و دەسەلأتی کوردیدا هاتە دی ....

ئەم بیرە نەوتانە لەناوچەی شیواشۆکە کەدەکەوێتە ڕۆژئاوای باشووری کۆیەوە بە (10کم) و بەچاڵگەی نەوتی تەقتەق ناساراوەو لە 3 بیر پێك دێت , کە لەئێستادا 2 بیریان کەوتۆتە بەرهەم و کارکردن لەبیری سێهەمیشدا بەردەوامە , ئەم

چاڵگەیە زۆر گەورەیە و درێژی چاڵگەکە 20 کم و پانیەکەشی 7 کم و نەوتەکەشی باشترین جۆری نەوتی دونیایە .

پالأوگەکەش هەر چەندە پالأوگەیەکی زۆر پێشکەوتوو نییە لەڕووی تەکنەلۆژیای سەردەمەوە , بەلاّم دەتوانێت لە 24 کاتژمێردا بڕی 10000 بەرمیل نەوت بپاڵێوێت و بەنزین و گازۆیل و نەوتی سپی و نەوتی ڕەش بەرهەم بهێنێت بەپێی مواصەفاتی زانستی و ڕۆژ بەڕۆژیش لەبەرەو پێشبردن و فراوانکردن و چاکسازی زیاتردایە , وەدەتوانێت لە 20٪ ی پێداویستیەکانی ئەم ناوچانە دابین بکات , لەڕۆژگاری کەوتنە گەڕی و بەکارهێنانی بەرهەمەکانی لەبازاڕدا کاریگەریەکی گەورەی کردە سەر دابەزینی نرخی سووتەمەنی کەلە ئەنجامی گەمارۆی ئابوری سەپاوی عێراقەوە خرابووە سەر کوردستان نرخی سووتەمەنی زۆر بەرز ببووە وە ......

بەم شێوەیە کورد بۆیەکەم جار لە مێژوودا و دوای خەبات و شۆڕشێکی خوێناوی توانی توانا و داهێنانی خۆی لەبواری دەرهێنان و پالأوتنی نەوتیشدا دەربخات و وەك گەلێکی زیندوو و داهێنەر ئەو ڕاستیە دووپات بکاتەوە کە کوردیش ئەگەر بواری پێشکەوتن و داهێنان و ژیانێکی ئازادی و ئاشتی بۆ دابین بکرێت وەك گەلانی دونیا دەتوانێت بەشداری

لەپێشکەوتن و گەشەکردنی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتیدا بکات ....

پیەشەسازی نەوت و
چونێتی پێشخستنی لەکوردستاندا

نەوت وەك سامانێکی سروشتی و کانزایەکی خاو ئەوەندە سوودی لێوەرناگیرێت , ئەگەر کۆمەڵێك کارلێك و گۆڕانکاری کیمیاوی و فیزیاوی بەسەردا نەهێنرێت , نەوت سەرچاوەیەکی سەرەکییە بۆ زۆر پیشەسازی هەر لەدورستکردنی پەینە کیمیاویەکان و پرۆتینەکان و مادە خۆراکییەکان و کەل و پەلە پلاستیکیەکان و ......هتد .

کەواتە دەتوانرێت لەڕێی پیشەسازی نەوتەوە نەوت و بەرهەمەکانی والێبکرێت کە کەڵك و بەکارهێنانەکانی ئەوەندەی تر زیاد بکرێت و ڕۆڵی گەورە تر ببینێت لەگەشەکردن و بوژاندنەوەی ئابوری کوردستان و پێشخستنی کۆمەڵگەی کوردەواریدا ....

☒ پیشەسازی نەوت بە چوار قۆناغی گرنگ و سەرەکیدا تێپەڕدەبێت ئەوانیش :-

1.قۆناغی بەرهەم و دەرهێنانی نەوت .

2. قۆناغی گواستنەوە ی نەوتی خاو و فرۆشتنی .

www.dengekan.com

2007/03/31

3. قۆناغی پالاوتن

4. قۆناغی پیشەسازی کیمیاوی نەوت .

هەریەکە لەم قۆناغانە گرنگی نەوت زیاد دەکەن و کاردەکەنە سەر بەرزکردنەوەی نرخی نەوت .

☒ پێشخستن و گەشەپێدانی پیشەسازی نەوت گرنگییەکی گەورە دەداتە نەوت و ئەوەندەی تر سوودو کەڵك دەگەیەنێتە ڕەوڕەوەی پێشکەوتنی ئابوری کوردستان , هەربۆیە دەکرێت و کارێکی گرنگە کە حکومەتی هەرێم هەوڵی گەشەپێدانی ئەم بوارە بدات ئەگەریش سەرەتایی بێت 0 لەو ڕێوشوێنانەش کەدەکرێت پەیرەو بکرێت :-

1. کاربکرێت بۆ گەورەکردن و فراوانکردنی پالاوگەی نەوت لەڕووی جۆرو بڕەوەو بەکارهێنانی پاشەڕۆکانی پالاوتن .

2. دەکرێت سووتانی غازی سروشتی کەمبکرێتەوە .

3. کاربکرێت بۆ پێگەیاندن و پێشخستنی توانا و شارەزایی کادری پسپۆڕ لە بواری نەوت و پیشەسازی نەوتدا لەڕێگەی کردنەوەی پەیمانگاو کۆلێژی تایبەت و ناردنە دەرەوەی کادر بۆ دەرەوەی وولات .

4. کارکردن بۆ دامەزراندنی پیشەسازی پیترۆ کیمیاویات .

5. گرنگی بدرێت بە هۆکارەکانی گواستنەوەی نەوت و گەشەپێکردنی لەڕێگەی ڕاکێشانی بۆری نەوت و پەیداکردنی ئوتومبێلی بارهەڵگری تایبەت بەنەوتەوە و .....هتد .

☒ بەم شێوەیە دەتوانرێت پیشەسازی نەوت پێشبخرێت و گەشەی پێبدرێت و لەکۆتاییشدا ئابوری کوردستان بەهێز دەبێت و دەتوانرێت لەم ڕێگەیەوە داهاتی نەتەوەیی زیاد بکرێت و دراوی قورس بهێنرێتە وولاتەوەو بازرگانی دەرەکی گەشە پێبدرێت و دەسمایەیەکی باش دابینبکرێت و میزانییەی حکومەتی پێ بەهێز بکرێت و نەخشە و پلانی گەشە پێدانی وولاتی پێ جێبەجێبکرێت ....

دەرئەنجام

نەوت سامانێکی سروشتی و ستراتیژی و گرنگە و لەخاکی هەر گەل و وولاتێکدا بێت هۆکارێکی سەرەکییە بۆ گەشەپێدان و پێشکەوتنی و بەهێز بوونی , نەوت سەرچاوەیەکی وزەیەو کۆڵەکەی سەرەکی ئابوری وولات پێك دەهێنێت ..

☒ نەوت بۆ کورد و کوردستان بۆ ماوەیەکی دورو درێژی مێژوویی ڕۆڵێکی خراپ و نێگەتیفانەی گێڕاوە لە پێشخستن و گەشەکردنی کۆمەڵگەی کوردەواری و ئابوری

كوردســتاندا و هۆكــارێكی ســەرەكی بــوە بــۆ دابــەش و داگیركردنی كوردستان و قات و قڕكردن و جینۆ سایدی كورد و بەســوتماككردنی زەوی و زارو ڕەزو بــاخ و دارســتان و لەوەرگا و وشك كردنی كانی و سەرچاوەی ئاو لەكوردستان و دواكــەوتنی كــشتوكاڵ و لــەناوبردنی ئــاژەڵ و پەلــەوەرو بڵاوبوونەوەی نەخوێندەواری و خراپ بونی باری تەندروستی و پێشكەوتنی ئەدەب و هونەرو وەرزش و ......هتد .

☒ نــەوت بۆكــورد لــەجیاتی خێــرو بێــر ببــوە بــەڵاو نەهامەتی , بەڵام لەسایەی كوڵنەدان و بەردەوام بونی شۆڕش و ڕاپەڕینــەكانی كــوردەوە لــەم بەشــەی كوردســتاندا , داگــیر كــەران نــەیان تــوانی ئاســۆی ڕۆژێكــی نــوێ و ڕۆشــن لــەكورد دابخــەن و ویــست و مەرامــەكانیان بهێننــەدی 0 لەســایەی ڕاپــەڕین و حكومــەتی هــەرێمی كوردســتانەوە نــەوتی كــوردی دەرهێنــراو پاڵێوراو لەلایەن كوردیشەوە بەكارهێنراو خەونی هــەزاران ساڵەی كوردان هاتەدی . ئومێدی گەورەش هەیە بۆ زیــاتر پێشخــستن و گەشــەپێدانی بــواری نــەوت و پیــشەسازی نــەوت لەكوردســتاندا و ئیــدی دەتوانرێــت نــەوت ئەوڕۆڵــەی كەدژ بەگەلی كوردی گێڕاوە لەڕابردوودا بگۆڕێت بۆ ڕۆڵێكی پۆزە تیفانەو هێندەی جاران زیاتر ببێتە خێرو بەرەكەت بۆ كــوردو كوردســتان . بەدڵنیاییــەوە كــە ئەگــەر ئــەم دەســەڵات و

حكومەتــەی كــورد بــەردەوام بێــت ئــەوا لــەداهاتوودا ئامانجــەكان وخواست و ویستەكانی باشتر و ڕوناكتر دەردەكەون ....

سەرچاوەكان /

1. ئەمنی ستراتیجی عێراق و سێكوچكەی بەعسیان : تەرحیل , تەعریب , تەبعیس / ئەمین قادر مینە / سەنتەری لێكۆڵینەوەی ستراتیژی كوردوستان / سلێمانی / 1999 / چاپی دووەم .
2. ڕۆژنامەی كوردوستانی نوێ .ژمارە 1834 لەڕۆژی 21 / 4 / 1999 دا كۆنگرەیەكی ڕۆژنامە نووسی ئەندازیار ڕەشید خالد خۆشناو / سەرپەرشتیاری پرۆژەی نەوتی كوردوستان .
3. الصناعات الكیمیاویە ومستقبل النفط العربی / د . محمد ازهر سماك / دار الحریة للطباعة والنشر / بغداد / العراق / 1977
4. الصناعات النفطیة فی العراق / د . محمد ازهر سماك / دار الحریة للطباعة والنشر / بغداد / 1982 .
5. النفط مسعبد الشعوب / یوسف ابراهیم یزبك / مطبعة الفن الحدیث / بیروت / لبنان / 1934

*بەشێكی ئەم بابەتەم لەڕۆژنامەی كوردوستانینوێی ژمارە 2135 لە 2000/5/2 دا بڵاوكراوەتەوە .

پەراوێزێك بۆ کێشەی ئاو*

❖ کوردستان سەرچاوەی بەشێکی گەورەی ئاوی شیرینە لەناوچەکەدا وەك سەرچاوەی هەردوو ڕووباری دیجلەو فورات لەکوردستان و دەریاچەی ورمێ و سەرچاوەی زۆر لە ڕوبارەکانی زێی بچووك و سیروان و هتد... لەڕۆژ هەلاَت و هەموو ئەمانەش بەهەردوو کوردستانی خۆرئاواو باشورداتێپەر دەکەن .

بەم شێوەیە کوردستان بەهۆی جوگرافیاکەیەوەو دەوڵەمەندی لەبوونی نەوت و ئاوو کانزا بەنرخەکان تیایدا بەتایبەتیش لە ڕابووردودا بەهۆی نەوتەوە کەوتە بەرشالاَوی داگیرکردن و دەست بەسەرداگرتنی خێرو بێرو قات و قڕکردنی دانیشتوانی و سوتاندنی لەوەرگاو دارستانی و وێران کردنی گوندو شارۆچکەکان , بۆیە ئەگەر کورد نەتوانێت سوود لەئاوەکەی وەربگرێت وەك نەیتوانی سوود لەنەوتەکەی وەربگرێت ئەوا ئاوەکەشی دەبێتە (تەوقی لەعنەتێکی ترو دەچێتە گەردنیەوە) .

لەم ساڵەدا کەم ئاوییەکی بێ وێنە ڕووی کردۆتە کوردستان و ناوچەکەش , کە بۆ ساڵانێکی دوورو درێژە کەم ئاوی وا ڕووی

نەداوە , کەئەمە زەنگی ئاگادار کردنەوەیە بۆئەوەی ئەوسامانە گران بەهایەمان بەفیڕۆ نەدەین و پارێزگاری بکەین و هەوڵی پەیدا کردنی سەرچاوەی تر بدەین و لەم وەرزە کەم ئاوییەدا (دروێنەی ئاو) بەومانایەی بکەوینە کۆکردنەوە و دەست پێوەگرتن و بەهەدەر نەدان و ڕێکخستنی چۆنێتی بەکارهێنان و بەباشترین شێوە سوود لێ وەرگرتنی ئەو ئاوەی کەهەمانە .

دەکرێت هەرلەئێستاوە بۆ هەموو وەرزێکی داهاتووی کەم ئاوی و وەرزەکانی تریش چەند ڕێو شوێنێك بگرینە بەر ,بەمەبەستی (دروێنە و دەست پێوەگرتنی ئاو) لەکوردستاندا .لەو ڕێو شو ێنانەش :

1. هەڵمەتێکی چڕو بەردەوام لەگشت دەزگاکانی ڕاگەیاندندا دەست پێ بکرێت بەگرتنی کۆڕو سیمیناری خەڵکانی پسپۆڕو لەڕێگەی ئەنجومەنی گەڕەکەکانەوە بۆ جەماوەر ,بەمەبەستی هۆشیار کردنەوەو تێگەیاندنی جەماوەر لەمەترسی کەم ئاوی و هاندانیان بۆ دەست پێوەگرتن و بەفیڕۆنەدانی ئاو .
2. پێك هێنانی لیژنەیەك بۆدەست گرتن بەئاوەوەو بەشێوەیەکی ڕێك وپێك و بەردەوام بگەڕێن و زیادەڕۆیی و سەرپێچی یەکان نەهێڵن .

www.dengekan.com

2007/03/31

3. حکومەتی هەرێمیش لەڕیگەی کەناڵە جیاجیاکانەوە دەبێت بکەوێتە هەوڵی چارەسەرکردنی کێشەکە .

4. لەچواچێوەی بڕیاری 986 دا, هەوڵ بدرێت ژمارەیەکی زۆر لەموەلیداتی کارەبا بهێنرێت , بۆ بەرهەم هێنای کارەبا و ئیدی ئاو بەکارنەهێنرێت وەك سەرچاوەیەکی کارەبا .

5. گرنگی دان و هاندانی جووتیاران وکارئاسان کردنیان لەلایەن وەزارەتی کشتوکاڵەوە بۆ ڕوواندنی ئەو دارانە کە ئاویان کەم دەوێت وەك (دار بەڕوو ، چواله , گوێز, قەزووان ,هەرمێ , کیووڕەز), وەبەکارهێنانی ڕێگەی (تنقيط) لەئاودانی ڕەز و باخەکاندا , بەمەبەستی بەفیڕۆنەدانی ئاو .ئەم دارانە هەم بۆ بەرهەمەکانیان و گەڵاو هەمیشە بۆ پاراستنی ژینگەو سەوزو پاك ڕاگرتنی .ئەم ڕێو شوێنانە گەرچی قورسن و لێی ڕانەهاتووین , بەڵام لەپێناو کۆکردنەوەی ئاو بۆ ڕۆژانی داهاتوومان دەبێت (اقتصاد) بکەین لەبەکارهێنانی ئاودا .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی ژمارە 1915 لە 1 /1999/8 دا بڵاوکراوەتەوە.

سیاسەتی پشت بەخۆ بەستن ژیان و دوا ڕۆژی کۆمەڵی کوردەواری زامن و مسۆ گەر تر دەکات*

لەمێژووی خەبات و ژیانی گەلێك کۆمەڵگەو دەوڵەتدا کە بەقۆناغی ڕزگاری نیشتمانیدا تێپەڕیان کردووە , بەهەمان شێوەی کۆمەڵی کوردەواری , کێشەی پشتکردنەوە لە جێ بەجێکردنی ئەرکە نیشتمانی و شۆڕشگێڕیەکان و خوودانە مشەخۆری و کۆکردنەوەی سەروەت و سامان و دواتریش بەرەو گەندەڵی چوون ڕوویداوە . تەنها ڕێگەیەکیش بۆ

www.dengekan.com
2007/03/31

بەربەرچدانەوەی ئەو دیاردە دزێوانە بریتییە لەسیاسەتی پشت بە خۆبەستن لەسەرجەم بوارەکانی سیاسی و ئابووری و پیشەسازی و بازرگانی و فەرهەنگی و ..هتد .

کوردستان پشت ئەستوور بەدەوڵەمەندیی لەنەوت و کانزاو ئاوو لەوەرگاو دارستان و دەشتی بەپیتی کشتوکاڵی بۆتە مەڵبەندێکی بازرگانی کە هۆکارێکی سەرەکییە بۆ گەشەدان و بووژانەوەی باری ئابووری کوردستان .

ئەم هەڵکەوتەیەی کوردستان وایکردووە کە بەئاسانی بتوانرێت ژیانێکی مسۆگەر بۆ هاووڵاتیان دابین بکرێت , بەمەرجێك بارودۆخی سیاسی ئارام بێت . هیچ گەل و شۆڕشێك سەرکەوتوو نەبووە و نەیتوانیوە بگاتە ئامانجەکانی کاتێك پشتی بە بێگانە و دەرودراوسێکانی بەستبێت . بە پێچەوانەشەوە هەمیشە سەرکەوتن بۆ ئەو گەل و شۆڕشە بووە کە توانیویەتی سوود لەتواناو وزەی نیشتمان و گەلەکەی خۆی وەربگرێت و بەدڵسۆزییەوە کار لەسەر خاکەکەی بکات .

سەرۆکایەتی هەرێم و حکومەتی هەرێمی کوردستان بەسوود وەرگرتن لەئارامیی سیاسی و بوژاندنەوەی بازاڕ و بازرگانی و ئابووری کوردستان و چەسپاندنی دام و دەزگا ئیداری وپێشمەرگەیی و سەروەربوونی یاسا لە ژیانی ڕۆژانەدا , لەڕێگەی دەرکردنی چەند بڕیارێکی زۆر بوێرانەوە توانیویانە

بەباشترین شێوە لە چوار چێوەی سیاسەتی تەرشیقی ئیداریدا .. داهات و خەرجی حکومەت ڕێکبخەن و داهات زیادبکەن و بتوانن مووچەی نزیکەی 32 هەزار فەرمانبەر زیاد بکەن .

دەکرێت و دەتوانرێت لەچواچێوەی سیاسەتی (پشتبە خۆ بەستن) لەداهاتووشدا بەمەبەستی زیادکرنی داهات و چەسپاندنی سیاسەتی خۆبژێویدا گرنگی زیاتر بدرێتە بوژاندنەوەو بەگەڕخستنەوەی کارگە بەرهەمهێنەرەکان و باشترکردنی بواری کشتوکاڵی و ئاودێری و ئاژەڵداری و بواری گەشت و گوزار .. هتد.

زۆر وڵات هەن لەدونیادا لەئەنجامی سیاسەتی پشتبەخۆ بەستندا توانیویانە ئاستی بژێوی خەڵکەکەی خۆیان باش بکەن و لەبازاڕەکانی جیهانیشدا بەرهەمییان هەبێت .

هەربۆیە پێویستە لەبارودۆخی ئێستای کوردستانیشدا سەرجەم دام و دەزگا حیزبی و حکومییەکان هاودەنگ و هەماهەنگ و پشتیوان و تەواو کەری یەکتربن بۆ سەرخستنی سیاسەتی پشتبەخۆبەستن و ڕەتکردنەوەی جودایی و دووبەرەیی و ململانێی ناشەرعی و سیاسەتی زەرنەقوتەیی . بەڵکو هەریەکەیان پێشبڕکێ بکەن لەسەنگەری داهێنان و خزمەت پێش کەش کردن بەگەل و وڵاتی خۆیان .

لەزۆر بۆنەدا بەڕێز مام جەلال دوو پاتی دەکاتەوە کە تەنها بەپشت بەستن بەهێزی خوای خۆمان ، خودی خۆمان ، خەڵکی خۆمان ، دەتوانین بەسەر سەر جەم پیلان و کۆسپەکاندا سەربکەوین و ژیان و داهاتوویەکی گەشتر و مسۆگەر تر بۆ کۆمەڵی کوردەواری بەدەستبهێنین .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە (2558) لە 2001/9/15دا بلأوکراوەتەوە.

دیاردەی بێکاری و
چۆنیەتی چارەسەر کردنی لە کوردستاندا*

❖ ڕۆژگارو سالأنێکی زۆر بەسەر ئەم دنیایەدا هاتووە ، تاگەیشتۆتە ئەم بارو دۆخە ئابوریەی ئێستای ، ڕەورەوەی پێشکەوتنی نەوەستاوە ، بەلأم جێگیرو ڕاوەستاو نەبووە بۆ

ماوەیەکی درێژ ، تاهەنگاوی تری ناوە ، کەئەمەش سونەتی پێشکەوتن و گەشەکردنە .

ئەم سیستەمە ئابوریەی ئێستای دونیا تەنها لاپەڕەیەکە لەلاپەڕەکانی مێژووی گەشەکردنی ئابووری دونیاو گۆڕانکاری بەخۆوە بینیوە . ئەم گۆڕانکاریەش جۆرەها کێشەی ئابووری و کۆمەلأیەتی لەگەڵ خۆی دا هێناوە ، کەترسناکیەکەی زیاتربووە بەزیادبوونی ئالۆزی ژیانی ئابوری . جۆرەها ڕێگەی بەرهەم هێنان هاتۆتە ئاراوەو قۆناغەکانی زیاتر لێك دوور کەوتوونەتەوە . لەوانەیە گرنگترین کێشە کە زۆر دەرکەوتبێت و کاریگەریتی بۆ ڕۆژانێکی دوور بەجێبهێڵێت و لەهەمووشیان ترسناکتر بێت لەسەر ژیانی کۆمەلأیەتی و ئابووری و ڕامیاری و دونیاش کێشەی بیٚ کاری بێت .

بێکاری چیە ؟

❖ بێکاری دیاردەیەکی کۆمەلأیەتیە کە هاوشانە لەگەڵ سیستەمی کۆمەلأیەتی چینایەتیدا کە لەزۆربەی ولأتانی دونیادا بەهەژارو دەوڵەمەندەکانیشەوە دەرکەوتووە ، بەتایبەتیش لەو ڕژێمانەدا کە لەسەر بنچینەی بیٚ سەرو بەرەیی لەبەرهەم هێنان و گوێنەدان بەهێزی کاری بەرهەم هێن دامەزراون ، لەپێناو بەدەست خستنی قازانجی زیاتردا . بەم شێوەیە بێکاری دیاردەیەکە کەهێزی کار خۆی دەستی تیادا نیە لەدەرکەوتنی ،

www.dengekan.com

بەڵكو بەپێچەوانەوە هێزی كار زەرەر مەند و بێكار دەبێت لەگەڵ ئەوەی كەتوانای كاركردنیشی هەیە . دیاردەی بێكاریش بەشێوەیەكی گشتی لەئەنجامی چەند فاكتەرێكەوە دێنە دەركەوتن و بڵاوبوونەوە لەناو هێزی كاردا ,گرنگترین فاكتەرەكانیش :-

1. گۆڕانكارییە وەرزیەكان :

یاخود بیٚ كاری وەرزی كە ئەم شێوە بیٚ كاری یە ناتوانرێت ڕێگەی لیٚ بگیرێت بەتایبەتیش لەكشتوكاڵ و پیشەسازی بینادا , كە ئەم ئیشانە وەرزین و بەبەردەوامی كاریان تیادا ناكرێت .

2. سووڕی ئابووری :

ئاشكرایە ئابووری هەموو وڵاتێك بەچەند قۆناغێكدا تێپەڕ دەكات ,وەك هەموو دیاردەیەكی سروشتی تر لەقۆناغی دروست بوونەوەو دواتر قۆناغی پیٚ گەیشتن و گەشەكردن و دواتریش چوونەوەیەك و شكست هێنان , بەم شێوەیە سووڕی ئابووری تەواو دەكات و بەبەردەوامی دووبارە دەبێتەوە, بەڵام ماوەی قۆناغێك بۆ قۆناغێكی تر جیاوازە , سوڕی ئابووری هۆكارێكی سەرەكییە بۆ دروست بوون و دەركەوتنی بێكاری .

ئەو قۆناغانەی سووڕی ئابووری پیادا تێپەڕدەبێت ئەمانەن :-

1. قۆناغی وەستان (ركود) .
2. قۆناغی بوژاندنەوە (انتعاش) .
3. قۆناغی دڵخۆشكەر (تفاؤل) .
4. قۆناغی گەشە (رخاء) .
5. قۆناغی دڵنیایی (مغالاة في الثقة) .
6. قۆناغی دڵەڕاوكیٚ (مضاربات) .
7. قۆناغی تەنگژە (ازمە) .
8. قۆناغی چوونەوەیەك (ضائیقة) .

بەم شێوەیە دەبینین كەگەشەی ئابووری هەر وڵاتێك دەكەوێتە ژێر كاریگەری گۆڕانكاریەكانەوە , ترسناكترین قۆناغی سووڕی ئابووری بریتیە لە قۆناغی (ضائیقة) یان چوونەوە یەك (انكماش) كەلەم قۆناغەدا نرخی كەل و پەل دادەبەزێت و پاشەكەوت نامێنێت و بیٚ كاری بڵاو دەبێتەوە و ڕەشبینی دروست دەبێت و چوونەوەیەك (انكماش) ڕوودەدات لەداهاتی نەتەوەییدا و گەشەكردنی ئابووری دەوەستێت .

وەك پێشتر باسمان كرد كەسووڕی ئابووری كاریگەرییەكی گەورەی هەیە لەسەر گەشەكردنی ئابووری و دروست بوونی دیاردەی بیٚ كاری , چونكە هەرلەسوڕی ئابوریدا لەقۆناغە جیاوازەكانیدا پێشكەوتنی تەكنە لۆجیا , ڕوودەدات و جۆرەها ئامێرو ماكینەو كەرەستەی پێشكەوتوودروست دەكرێت كە

جێگەی ژمارەیەکی زۆر لەهێزی کاردەگرێتەوە , کە ئەمەش دەبێتە هۆی بڵاو بوونەوەی بێ کاریو دەستخستنی کاری نوێیان دوادەکەوێت . هەر لە قۆناغەجیاوازەکانی سووڕی ئابووری دا هەموو کەس بەبەردەوامی کاریان نابێت بەڵکو لەوانەیە مانگێك یان ساڵێك کاریان هەبێت , بەڵام دواتر کاری نامێنێت و بەم شێوەیە هەرجارەی بەشێك لەهێزی کار بێ کاردەبێت .هەروەها هەندێ کەسی تر بەهۆی قورسی باری کارو خراپ مامەڵەکردنی خاوەن کارو هاوڕێ کانیەوە کارەکانیان بەجێ دەهێڵن و دەگەڕێن بەشوێن کاری نوێ دا ,لەئەنجامدا بێکاری یەکی کاتی دروست دەبێت .

سووڕی ئابووریش

چەند سیفەتێکی هەیە لەوانە :-

1.ڕوودانی تەنگژە ئابوورییەکان , کەلەم ڕۆژگارەدا سیفەتێکی نێودەوڵەتی وەرگرتووە , کاتێك کە وڵاتێك تووشی تەنگژە دەبێت بەدوایدا چەند وڵاتێکی تریش دەگرێتەوە , وەك ئەو تەنگژە داراییەی لەوڵاتانی ئاسیادا ڕوویداوە .

2. سووڕی ئابووری گشتی , لێرەدا سووڕە ئابوریەکە گشت جۆرەکانی پیشەسازی دەگرێتەوە لەیەك کات و بەیەك ئاراستە .

3.هێزی سوڕی ئابوریەکە , لێرەدا جۆرە پیشەسازیەك زیاتر کاریگەر تر دەبێت لەجۆرێکی ترو زیاتر دەکەوێتە ژێر کاریگەرێتی سووڕە ئابوریەکەوە .

سوڕی ئابوریش کە هۆکارێکی سەرەکیە بۆ دەرکەوتنی بێ کاریەکی کوشندەو کاریگەر لەکۆمەڵگادا دروست دەبێت لەئەنجامی لادانی خشتەی داواکاری هێزی کار لەئاراستەی گشتی داواکاریەکان ,بۆ ئەوەی بزانین چۆن ئەم لادانە (انحراف) ە ڕوودەدات کە دەبێتە هۆی ڕوودانی سوڕی ئابوری و ئەویش دەبێتە هۆی بێ کاری , دەبێت تێبینی ئەم دوو خاڵە بکەین : -

1. زیادو کەمی لەتوانای بەرهەم هێنانی هێزی کاردا کەئەمەش وا لەپلان داڕێژەکان دەکات کەزیاد و کەمی بکەن لەداواکردنی هێزی کار .
2. دابەزینی نرخی سوود (فائدە) لەبازاڕدا , کەئەمەش وا لەپلان داڕێژەرەکان دەکات کەزیاتر داوای سەرمایە بکەن , کە ئەمەش دەبێتە هۆی زیاتر داواکردنی هێزی کار .

بێ کاری لەکوردستاندا

ئاشکرایە کوردستان لێرەدا تەنیا مەبەستمان کوردستانی عێراقە (کوردستانی باشوور) ە , لەدوای دابەش کردنی کوردستانی گەورە و لکاندنی ئەم بەشەی کوردستان بەوڵاتی

عێراقی عەرەبییەوە , مامەڵەی وڵاتێكی ژێر دەستەو داگیر كراوی لەگەڵدا كراوەو هەمیشە سیاسەتی زوڵم و زۆرو چەوساندنەوەی دەرهەق كراوە , لەشەستەكانی ئەم سەدەیەشەوە كە بەعس هاتۆتە سەر حوكم , زیاترو خوێناوی تر سیاسەتی ڕاگواستن و بەعەرەب و بەبەعسی كردن و پاكتاو كردنی عرقی و جینۆساید و ئەنفال و كیمیا باران كردنی دەرهەق بەگەلی كورد پەیڕەو كردوە لەڕوی سیاسیەوە , لەڕووی ئابوریشەوە ڕژێم كەوتۆتە خۆی بۆ چۆڕ بڕ كردنی نەوتی كوردستان بەگشتی و كەركوك بەتایبەتی , لەماوەی جەنگی عێراق – ئێرانیدا ڕۆژانە 100٪ ی نەوتی كەركوكی ناردۆتەوە دەرەوە ,لەڕووی كشتوكاڵیشەوە وێران كردنی گوندەكان و ڕەزو باخ و لەوەڕگاكانی كوردستانی گرتبووەبەر .

بەم شێوەیە بەعس كۆمەڵگای كوردەواری لەكۆمەڵگایەكی كشتوكاڵی و پیشەسازی یەوە كردە كۆمەڵگایەكی بیٚ كارو مشەخۆرو بیٚ بەرهەم و كوردستانیشی كردە زیندانێكی گەورەو هیچ كەس لەسەر و ماڵ و دواڕۆژیشی دڵنیانەبوو.

لەئەنجامدا بیٚ كاری لەكوردستاندا بڵاوبۆوەو شێوەیەكی كوشندەی گرتە خۆ , لەئەنجامی دەست بەسەراگرتنی سەرتاپای ژیانی وڵات لەڕووی ئابووریەوە لەلایەن ڕژێمەوە و دواكەوتوویی شێوەكانی بەرهەمیشەوە , ئەمە لەلایەك لەلایەكی

تریشەوە بەهۆی كپكردنی ئازادیەكان و بیٚ بەش كردنی ڕێكخراوە كرێكاریو جەماوەری یەكان لەئازادی ئیش كردن و چارەسەركردنی كێشەكانیان .

بەكورتی بیٚ كاری لەكوردستان بەهۆی ئەم فاكتەرانەوە دروست بووە :–

1. لەئەنجامی سیاسەتی ڕژێم بۆ ڕاگواستنی گوندەكان و وێران كردنیان ,كۆچ لەگوندەوە بۆ شار دەستی پێكرد چونكە هیچ هۆیەكی ژیانیان نەما لەزەوی و زارو مەڕو ماڵات .
2. لەشاریشدا لەگەڵ ئەو ژمارە زۆرەی دانیشتواندا گەشەی پیشەسازی و جیٚ بەجیٚ كردنی پرۆژە ستراتیجیە گەورەكان كە پێویستیان بەدەستی كاری زۆر هەیە لاواز بوون .
3. هەرلەئەنجامی سیاسەتی دوژمنكارانەی دەسەڵاتی بەغداوە دژ بەگەلی كورد و بۆ بیٚ كاری كردنی هێزی كاری كورد , دەچوو ژمارەیەكی زۆر كرێكاری میسری و فەلەستین و هندی و ..هتد . دەهێنایە ناو وڵاتەوە بەبیانووی ئەوەی هێزی كاری كورد پسپۆڕی و شارەزاییان نییە .
4. نەناردنی هێزی كاری كورد بۆ دەرەوەی وڵات بەمەبەستی فێربوون و دروست كردنی كادری هونەری .لەئێستاشدا و دوای ڕاپەڕینی ساڵی 1991 و

www.dengekan.com

لەناوبردنی دەسەڵاتی بەغدا لەکوردستاندا و دامەزراندنی پەرلەمان و حکومەتی هەرێمی کوردستان لەساڵی 1992 ەوە . نەتوانرا وەکو پێویست بێکاری لەناوببرێت و هەوڵ بدرێت بۆ چارەسەرکردنی ئەم کێشە کوشندەیە بەهۆی :-

1. لەبەرئەوەی کوردستان کاول و وێران کراو بوو لەهەموو ڕووەکانەوە و ئابڵوقەی ئابووری نێودەوڵەتی و عێراقیشی لەسەربوو, بۆیە نەتوانرا وەکو پێویست پرۆژە خزمەتگوزاری و پیشەسازی و ستراتیجییەکان ببوژێنرێنەوە کە پێویستیان بە هێزی کاری زۆر هەیە .
2. شەڕی ناوخۆش هۆکارێکی تربوو بۆ بەهەدەردانی سەروەت و سامانی خەڵکی کوردستان و دروست بوونی بێکاریەکی زیاتر .

کاریگەرێتی بێ کاری
لەسەر کۆمەڵگای کوردەواری

❖ ئاشکرایە دیاردەی بێکاری لەهەر کۆمەڵگایەکدا هەبێت وەك نەخۆشیەکی کوشندە کاریگەرێتی خراپی دەبێت لەسەر کۆمەڵگا بەگشتی و تاکەکانی کۆمەڵ بەتایبەتی کاریگەرێتی یەکەشی زیاتر دەبێت چەند ماوەی بێکاریەکە زیاتر بێت , لەو کاریگەرە خراپانەش :-

1. بێکاری ئاسەوارێکی خراپ بەجێ دەهێڵێت لەسەرتواناو بەهرە و عەقڵی هونەرییەکان کەدەبێتە هۆی لەناوچوونی ئەو توانایانە بەهۆی دوورکەوتنەوە لەکار.
2. زۆر جار ئەگەر ماوەی بێکاریەکە درێژە بکێشێت و ئەو کەسە کاری نوێی دەست نەکەوێت ,بەڵام بیمەیەکی بێکاری بدرێتێ , دەبێتە هۆی ئەوەی کە ئیدی پشتی لێبداتەوەو بڕوای بەتواناو کارکردن نەمێنێت , لەبەرئەوەی بیمەی بێکاریەکە جێگەی کارەکەی دەگرێتەوە .
3. ئەگەر بێکاریەکە زیاتر درێژەی کێشاو لەگەل ئەوەشدا هیچ بیمەیەکی بێکاری پێ نەدرا , کە ئەم جۆرە بێکاریە زۆر ترسناکە , چونکە کاتێ کرێکار نەیتوانی بژێوی خۆی و خێزانەکەی دابین بکات , کاردەکاتە سەردەروون و بیرکردنەوەی و تووشی ڕەشبینی دەکات .
4. هەر لەئەنجامی بێکاریدا, تاوانی کوشتن و دزی و هەموو جۆرە تاوانەکانی تر زیاد دەکەن .
5. بێکاری کاریگەرێتی دەکەوێتە سەر دام و دەزگا گشتی و تایبەتی و دەوڵەتیەکان , چونکە کۆمەك و بیمەی بێکاری دەبێت دابین بکەین بۆ بێکاران .

6. لەئەنجامی بێکاریدا , بەهۆی کەمی بەرهەم هێنان و خراپی لەسەر باری ئابووری ولأت , دەبێتە هۆی کەمی لەداهاتی نەتەوەییدا .

7. بەهۆی بێکاری لەولأتدا , بۆ ڕزگاربوون لەو بارو دۆخە , زۆربەی گەنج و لاوەکان خاوەن پسپۆڕی و هێزی کار , کۆچ دەکەن بۆ دەرەوەی ولأت , ئەمەش بە زەرەر دەشکێتەوە لەسەر دوا ڕۆژی ولأت .

8. درێژ خایەنی بێکاری و بەردەام بوونی لەهەر ولأتێکدا , دەبێتە هۆی دروست بوونی ڕۆحیەتی ڕق و کینە لەلایەن چینە هەژارو کرێکارەکانەوە بەرامبەر چینە دەوڵەمەند و خۆش گوزەرانەوەکان .

9. گەر چارەسەری بێکاری نەکرێت و هەوڵ نەدرێت بۆ باش کردنی ژیانی چینە هەژارو بێ کارەکان , ئەوە دەبێتە هۆی دروست بوونی ناڕەزایی .

چۆنێتی چارەسەرکردنی
بێکاری لەکوردستاندا

❖ لەئێستادا دوای ئەوەی پرۆسەی جێ بەجێ کردنی ڕێکەوتنامەی واشنتۆن بەڕێوەیەو شەڕی ناوخۆش کپ بووە و , بڕیاری 986 (نەوت بەرامبەر خۆراك) یش هەناسەیەکی داوە بە کۆمەلأنی خەڵك , دەکرێت چەند ڕێوشوێنێك بگیرێتە بەر بۆ

کەمکردنەوەی ڕێژەی بێکاری لەکوردستاندا , لەهەر ولأتێکدا چەندە دەوڵەمەندیش بێت ناتوانرێت دیاردەی بێکاری بنەبڕبکات , بەڵکو هەر دەتوانرێت ڕێژەکەی کەم بکرێتەوە . لەو ڕێو شوێنانەش :-

1. لەچوار چێوەی بڕیاری 986 دا دەتوانرێت داوا بکرێت لە UN و ڕێکخراوە مرۆییەکان , ئەو پرۆژانە ئەنجام بدەن کە بەرهەم هێن بن و پێویستیان بەهێزی کاری زۆر هەیە لەجێ بەجێ کردنی پرۆژە درێژ خایەنەکاندا .

2. دەکرێت داوا لە UN بکرێت کەبەشی کوردستان لەداهاتی نەوتی فرۆشراو زیاد بکرێت , بۆ ئەوەی بتوانرێت چالاکترو باشتر بونیادی ژێر خانی ئابووری کوردستان ڕووڵەگەشە کردن بکات هەروەها لەبوای کشتوکاڵی و پیشەسازیدا .

3. لەئەنجامی جێ بەجێ کردنی ڕێککەوتننامەی واشنتۆن و بەرقەرار بوونی ئاشتیدا , دەکرێت کۆنترۆڵی داهاتەکانی کوردستان بکرێت و بەشێوەیەکی گونجاو و عادیلانە بخرێتە خزمەت فەراهەم کردن و خۆش گوزەران کردنی هاوولأتیان و جێ بەجێ کردنی پرۆژە ستراتیجیەکانەوە .

4. هانی خاوەن سەرمایەو دەوڵەمەندەکان بدرێت بۆ کردنەوەی پرۆژەی بەرهەم هێن , لەڕێگەی کەم کردنەوەی

نرخی سوود (فائیدە) و زیادکردنی پارە لەبازاڕداو لێبوردنی پرۆژە بەرهەم هێنە گشتیەکان لەباج .

5. **وەرگرتنی باجی داهاتی بەرز** (ضريبة دخل تصاعدية عالية) **لەدەوڵەمەندەکان لەسەر پرۆژەکانیان و دابەش کردنەوەی بەسەر هەژارو بێکاراندا لەشێوەی کۆمەك (اعانات) دا وەك بیمەیەکی بێکاری .**

بەم شێوەیە دەکرێت لەکوردستاندا تاڕادەیەکی باش زاڵ ببین بەسەر دیاردەی بێکاریداو کوردستانێکی سەوزی پڕ خێرو بەرەکەت ئاوەدان بکەینەوە و هێزی کاری کوردستان لە پسپۆڕو شارەزاو خاوەن بەهرەکان هان بدەین بگەڕێنەوە کوردستان و ژیانێکی ئاسوودەو پڕ لەخۆشی بۆ کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان فەراهەم بێنین و قەرەبووی ئەو هەموو ئێش و ئازارانەیان بۆ بکەینەوە کەسالأنێکی دوورو درێژە دەیچێژن .

سەرچاوە :–

* البطالة والعمالة الكاملة / عبدالعزيز مهنا دار النيل للنشر / قاهرة / 1950

---

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 1812لە 1999/3/1 دا بلأوکراوەتەوە.

گرنگی هێزی کا رو چۆنێتی بەگەڕ خستنی لە کوردستاندا*

❖ **مرۆڤ لەسەرەتای دەستپێکی ژیان و دروست بوونی شارستانیەت لەسەر زەوی تاکو ئێستاش بەگەورەترین سەرمایە دەژمێردرێت , مرۆڤ توانیویەتی بەهێزی بیرو بازوویەوە لەگشت بوارەکانی ژیاندا سەرکەتن و پێشکەوتنی جۆراو جۆر بەدەست بهێنێت , بەم شێوەیە مرۆڤ بەهۆی توانا عەقلّی و بەدەنیەکانیەوە بۆتە سەرەکی ترین کەرەسەی خاو لەگشت پێشکەوتن و گەشەسەندن و بەگەڕخستنی بوارەکانی ژیاندا .**

بۆنمونە لەبواری کشتوکاڵی و بەخێو کرنی مەڕو مالأتدا , کەئەمە یەکەم پیشەی مرۆڤ بووە , لەسەرەتای ژیانەوە لەسەر ڕووی زەوی , ئەم بوارە تادەستپێکی قۆناغێکی نوێی پێشکەوتن کەڕوودانی شۆڕشی پیشەسازی بوو لەئەوروپا , سەرەکی ترین و گرنگترین پیشەبووە کەمرۆڤ بژێوی خاوو خێزانی پێ فەراهەم کردووەو تائێستاش لەوڵاتە هەژارو دواکە وتووەکاندا بواری کشتوکاڵ گرنگیەکی گەورەی هەیە .

مرۆڤ بەدرێژایی چاخە کۆن و ناوەندەکان جۆرەها پێشکەوتن وداهێنانی لەم بوارەدا بەدەست هێناوە و لەئێستادا گەیشتۆتە ترۆپکی پێشکەوتنەکان , وەك چاندنی دانەوێڵەو چاککردنی جۆرەکانی و باشکردنی زەوی و زارو بەکارهێنانی ئامێرو تەکنەلۆژیای نوێ و ڕێکخستنی ئاودێری و بەخێوکردنی

پەلەوەرو مەڕو مالاَت و ماسی و چاككردنی جۆرەكانیان .لەبواری پیشەسازیشدا مرۆڤ پێشكەوتن و داهێنانی سەرسوڕهێنەری وای داهێناوە كە مرۆڤی سەرەتایی بەهیچ شێوەیەك بەبیریدا نەهاتووە , گشت ئەم پێشكەوتنانە بەهێزی بیرو بازووی مرۆڤ هاتونەتەدی , وەك پیشەسازی سووك لەدروست كردنی كەل و پەل و , ئامێری كارەبایی و ڕستن و چنین و جگەرەو خواردەمەنی و داوو دەرمان و گەلێك بەرهەمی تر , مرۆڤ هەر بەمەشەوە نەوەستاوە بەلَكو دەستی داوەتە پیشەسازییە قورسەكان وەك بەرهەم هێنانی چیمەنتۆو دروست كردنی ئۆتومبێل و فرۆكەو شەمەندەفەرو كەشتی و تواندنەوەی ئاسن و پالاَوتنی نەوت و پترۆكیمیاوی , و هەروەها پیشەسازی سەربازی كە چەكی قورس و تەقەمەنی دەگرێتەوە , لەم سەدەیەشدا دروست كردنی كۆمپیوتەر و دانانی پرۆگرامی سالاَنەی پێشكەوتوو ڕەمزی سەدەی بیستەمە . هەروەها مرۆڤ تەنیا بەداهێنان و پێشكەوتنەكانی سەرزەوی نەوەستاوە , بەلَكو پەلی بۆ بۆشایی ئاسمانیش كێشاوەو جۆرەها ڕۆكێت و مانگی دەستكردی ناردۆتە بۆشایی ئاسمان و هەنگاوی ناوەتە سەرمانگ و هەسارەكانی تر .

لەبواری ئاوەدانكرنەوەو گەشەپێدان و دروست كردنی شارستانیەت و شارو شارۆچكەو گونددا مرۆڤ بالاَدەستیەكی بێ وێنەی تۆمار كردووە .

لەگشت بوارەكانی تری ژیاندا , لەبواری تەندروستی پەروەردەو فێركردن و ئەدەب و هونەرو گشت جۆرە زانستەكانی تردا ,مرۆڤ ڕۆلَی سەرەكی بینیوە تیایاندا .

بەم شێوەیە مرۆڤ پێشەنگ و خاوەنی ئەم شارستانیەتە پێشكەوتووەی ئێستامانە . ئەو ولاَتانەی كەلەئێستادا بەزلهێزو پێشكەوتوو دادەنرێن وەك ئەمریكاو ئینگلتەراو فەڕەنساو ڕوسیاو چین و ئەلَمانیاویابان و ..هتد , هەموویان لەئەنجامی كارو ڕەنج و ئارەق ڕشتن و ماندووبوونی هێزی كاری مرۆڤەوە هاتۆتەدی و قۆناغەكانی گەشەكردنی كۆمەلَیان بڕیوە .

هیچ پرۆژە و نەخشەو پلانێك بۆ پێشكەوتن و گەشەكردنی هیچ بوارێك سەركەوتوو نابێت ئەگەر گرنگی تەواو نەدرێت بە هێزی كارو ئامڕازو هۆكانی ژیانیان بۆ دابین نەكرێت .

زۆر لەوولاَتانەی كەگشت جۆرەكانی كەرەسەی خاوی سروشتیان هەیە , وەك نەوت و كانزاو دارستان و لەوەرگاو ئاوی سازگارو زەوی كشتوكالَی كە كەرەسەی خاوی سەرەكین بۆ گەشەكردنی باری ئابووری و لەئەنجامیشدا پێشكەوتنی كۆمەلَگا لەگشت بوارەكاندا , سەركەوتوو نابن و ناتوانن ئەوكەرەسە

خاوانە بەرهەم بێنن ئەگەر دەستی کارو هێزی کاریان نەبێت لەوڵاتەکانی خۆیاندا . بۆیە زۆر وڵات لەقۆناغی گەشەکردنی ئابووریدا پەنادەباتە بەر بەکارهێنانی هێزی کار لەدەرەوەی وڵاتەکانی خۆیان کەئەمەش زۆر دەکەوێت لەسەریان , وەك عێراق کە لەناوەڕاستی هەشتاکاندا بەهەزارەها کرێکاری میسری و فەلەستینی و یەمەنی و فلیپینی وهندی هێنایە وڵاتەوە .
لەبەرئەوەی عێراق پلانی (5) ساڵەیی دانابوو , پێویستی بەهێزی کار هەبوو , چونکە لەعێراقدا لەلایەکەوە ژمارەی دانیشتوان کەم بوو , لەلایەکی ترەوە تووشی شەڕی عێراق – ئێران هات , بۆ پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییە پەنای بردە بەرهێزی کاری دەرەکی .
بەم شێوەیە دەرکەوت کەهێزی کار کۆڵەکەی بنچینەیی و سەرەکی یە لەپێشکەوتن و بەئەنجام گەیاندنی گشت پرۆژەو پلانێکدا .

هێزی کار لەکوردستاندا

ئاشکرایە لەکوردستانی خۆشماندا گشت هۆکارەکانی گەشە سەندن و بووژانەوەی ئابووری تیادایە , هەر لەکەرەستە خاوەسروشتیەکانی وەك نەوت , کانزا , ئاوی سازگار , دارستان ولەوەرگا , زەوی کشتوکاڵی , تادەگاتە کەرەسەی خاوی سروشتی کەهێزی کارە .

کەئەم دووانە کۆڵەکەی سەرەکین بۆ پێشکەوتن و گەشەسەندنی باری ئابووری هەموو کۆمەڵگایەك . کوردستان ئەگەر بارو دۆخی سیاسی جێگیر بێت و پلان و سیستەمێکی تۆکمە و پتەوی زانستی بۆ گەشەکرن و بنیاتنانەوەی ژێر خانی ئابووری هەبێت , دەتوانرێت لەماوەی چەند ساڵێکی کەم , گەشەیەکی ئابووری گەورە بکات و ئاستی ژیان و گوزەران بەرزبێتەوە .
ئێستا کەکوردستان لەژێر باری ئاسەواری شەڕی ناوخۆو گەمارۆی ئابووری نێودەوڵەتیدایە , ناتوانرێت نەخشەو پلانێکی جێگیر دابنرێت بۆ گەشەکردن و ژیانەوەی باری ئابووری , بەڵام لەسایەی جێبەجێ کردنی بڕیاری 986 ی نەتەوەیەکگرتووەکان کەتایبەتە بەفرۆشتنی نەوتی عێراق بەرامبەر بەخۆراك , دەکرێت هێزی کار لەکوردستاندا بخرێتە گەڕو سوودی لێ وەربگیرێت ,چونکە بڕێك پارەی باش تەرخان کراوە بۆ کوردستان بۆ بوارەکانی ئاوەدانکردنەوە و کشتوکاڵ و تەندروستی و پەروەردەو زانست و کارەباو .. هتد , بۆیە گرنگی دان بەهێزی کار وبەگەڕخستنیان ئەرکێکی هەنووکەیی حکومەتی هەرێمە ,چونکە بێ کاری و خراپی باری ژیانی هاوڵاتیان کارێکی خراپ دەکاتە سەر دەروون و بیرکردنەوەوکەسایەتی مرۆڤی کورد . بۆیە هەنگاوێك بەئاراستەی بەگەڕخستنی هێزی کار

دەبێتە ڕێگرێك لەبەردەم كۆچ كردنی ئەو هێزە بیرو بازووەی وەك وزەیەكی خەزن كراو وایە كە هەركاتێ بتەوێت دەتوانیت سوودی لێ وەربگیرێت و بیخەیتە گەڕ .

ئێستا لەحكومەتی هەرێمدا لەوەزارەتی پیشەسازی و وزە دا یەكەم هەنگاوێك بەئاراستەی سوود وەرگرتن و بەگەڕخستنی هێزی كار هەڵنراوە , بەوەی بەڕێوەبەرایەتیەكی تایبەتیان بەناوی (بەڕێوەبەرایەتی هێزی كار) دامەزراندووە و بەمەبەستی كۆنترۆڵ كردن و سەرپەرشتی كردنی ژمارەیەكی زۆر لەو هێزی كارە زیادەی كە لەكارگەو فەرمانگەكانی سەربەوەزارەتدا هەیە ,كەپسپۆری جیاوازو تواناو شارەزای هەمە جۆری تیادایە , لەڕێگەی ئەم بەڕێوەبەرایەتیەوە بەرنامەی چەند خولێك دانراوە بۆ ئامادە كردن و پێگەیاندنی كادر لەبوارەكانی كارگێڕی و ژمێریاری و هونەری و كۆمپیوتەردا بەمەبەستی بەگەڕخستنیان لەداهاتوودا و گرتنە دەستی كارێك لە كارگەو فەرمانگەو پرۆژەكاندا .

بە ڕێوەبەرایەتی هێزی كار گرنگی یەكی گەورەی هەیە لەهەموو دنیاداو بەتایبەتیش لەكوردستاندا , چونكە وەزارەتی پلان و نەخشەكێشان نیەو هەروەها فەرمانگەیەكی مەركەزیش نیە كەهاوڵاتیان دابمەزرێنێت و دابەشیان بكات بەسەر وەزارەتەكاندا .

كوردایەتی لە نێوان ...

ئاشكرایە كارگە بەرهەم هێنەكان و فەرمانگە خزمەتگوزاریەكانیش بەڕادەی جاران كارناكەن و لەلایەكی دیكەشەوە خانەنشین كردنی فەرمانبەران نیەو بەڵكو دەشگەڕێنەوە سەركارەكانیان و دامەزراندنیش زۆرەو ساڵانەش ژمارەیەكی زۆر خوێندكاران خوێندن تەواو دەكەن و بەبێ بوونی ڕێگرێك لەبەردەمیاندا وەكو سەربازی كردنی جاران ڕاستەوخۆ دادەمەزرێن . بۆیە پارسەنگی لەنێوان دامەزراندن و خانەنشین كردندا تێك چووە و زیادەیەكی ئێجگار زۆر لەفەرمانبەراندا هەیە , لەگشت وەزارەتەكاندا .

كەواتە بوونی بەڕێوەبەرایەتی هێزی كار لەئێستادا زۆر پێویستەو بەڵكو دەبێت گەشەشی پێ بدرێت و پێداویستیەكانیشی بۆ دابین بكرێت .

ساڵی 1994 داواكاری ئەوە هەبوو كە یاسای ئەنجومەنی ڕاژە (مجلس الخدمة) زیندوو بكرێتەوە بەمەبەستی نەهێشتنی پاشاگەردانی لەئیداراتی حكومەتدا . ئێستا دروست بوونی بەڕێوەبەرایەتی هێزی كار لەوەزارەتی پیشەسازیو وزەدا یەكەم هەنگاوە بەو ئاراستەیەو گرنگی پێدانی ئەركێكی پێویستە و سەرخستنی و گەشەپێ كردنی كارێكی مێژوویە .

بەکورتی ئیش و کارەکانی بەڕێوەبەرایەتی هێزی کار لەهەموودونیادا لەم خالآنەدا خۆی دەبینێتەوە :

1. کردنەوەی خول بۆپێگەیاندنی کادر بەشێوەیەکی زانستیانەو ڕێکخستنی سەفەرو ناردنی کادری شارەزا بۆ کۆڕو کۆنگرە لەناوەوەو دەرەوەی ولآت بەمەبەستی پێشخستنی تواناو شارەزاییان .
2. پێگەیاندنی کادر لەگشت بوارەکانی کارگێڕی , ژمێریاری , هونەری , کۆمپیوتەر .
3. سەر ژمێریاری سالآنەی فەرمانبەرانی گشت وەزارەتەکان لەسەر بنچینەی بروانامەو پسپۆڕی بەمەبەستی پڕکردنەوەی میلاکات و دۆزینەوەی فرسەتی ئیش کردن بۆ هاولآتیان و ڕێکخستنی گواستنەوەی ڕاژەی فەرمانبەران لەنێوان وەزارەتەکان و فەرمانگەکاندا .
4. ناردنی کادر بۆ دەرەوەی ولآت بەمەبەستی خوێندن لەبوارە جیاجیاکاندا .

5 . دەرکرنی دەلیلی سالآنە بۆ کردنەوەی خول و کۆڕو کۆبونەوەو کۆنگرەو سەفەرەکان , کەپەخش دەکرێت بەسەر گشت وەزارەتەکاندا , بەمەبەستی ناردنی نوێنەرو کادرەکانیان بۆ بەشداری کردن تیایدا .

بۆئەوەی ئەم بەڕێوەبەرایەتیە بتوانێت بەئەرکەکانی خۆی هەستێت و بتوانێت سەرپەرشتی ئەو هێزی کارەی کەهەیە و لەداهاتوودا بیانخاتە گەڕ ,پێشنیاز دەکەین کە :

1. یاسای مەجلیسی خزمەت کاری پێ بکرێت لەکوردستاندا .
2. ئەم بەڕێوەبەرایەتیە بکرێتە بەڕێوەبەرایەتیەکی گشتی کە پەیوەندی هەبێت بەسەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیرانەوە وسەرپەرشتی هێز کاری زیادەی گشت وەزارەتەکان بکات .
3. گرنگی تەواوی پێ بدرێت و گشت پێداویستیەکانی بۆ دابین بکرێت لەکادری شارەزا وپسپۆڕی و پێداویستە مادییەکانی تر .

بۆ بەگەڕ خستن و سوود وەرگرتن لەو تواناو هێزەی کارەی کە لەکوردستاندا هەیە , پێشنیاز دەکەین کە :

1. لەسایەی بڕیاری 986 ی نەتەوەیەکگرتووەکان و لەئەنجامی جێ بەجێ کردنی ئەو پڕۆژە ئاوەدانکرنەوەو

خزمەتگوزاریانەدا ,دەکرێت ژمارەیکی باش لەو کەسانە بخرێنە ئیشەوە .

2. بەهاوکاری وەزارەتی هاوکاری و مرۆڤایەتی لەگەڵ ڕێکخراوەکانی سەربە UN و دەرەوەی UN , دەکرێت ژمارەیەکی باش لەو کەسانە بخرێنە کارەوە .
3. ئەو ڕێکخراوە بیانیانە مووچەیەکی زۆر باش دەدەن بەو کەسانەی کەلەگەڵیاندا کاردەکەن . بەهاوکاریکردن لەگەڵیاندا دەکرێت ژمارەیەکی زیاتر بخەنە کارەوە و ئەو مووچە زیادەیە کەدەیدەن بەو گروپە کەمە . بیدەن بەژمارەیەکی زیاتر .
4. زۆر لەو ڕێکخراوە بیانیانە کە هاتوونەتە کوردستانەوە دەوڵەمەندن و پارەیەکی باشیان هەیە , بەڵام پرۆژەکانیان بەرهەم دارنین , دەکرێت بەهاوکاریکردن لەگەڵیاندا هەندێ پرۆژەی وا دابمەزرێنن کەدەست و هێزی کاری زۆری دەوێت .

❖ لە کۆتایدا دەڵێین ڕادەی گەشەکردن و بوژانەوەی باری ئابووری و بەرزو نزمی ئاستی گوزەرانی هەر وڵات و کۆمەڵگایەك بەوە دەپێورێت کەتا چەند گرنگی دەدرێت بە هێزی کارو هۆشیارکردنەوەیان و ئامادەو پێگەیاندنیان و فەراهەم کرنی ژیانێکی ئاسوودە بۆیان . چونکە هێزی کار

گەورەترین سەرمایەو کۆڵەکەی سەرەکی گشت پێشکەوتنەکانە .

بۆیە گرنگی دان بەو هێزی کارە زۆر و زەوەندەی کوردستانیش ئەرکێکی هەنووکەیی و بەپەلەی حکومەتی هەرێمە بۆ بوژاندنەوەو بنیاتنانەوەی ژێرخانی داتەپیوی ئابووری کوردستان .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە1722 لە 19 / 10 / 1998 بلاْوکراوەتەوە.

چۆنێتی پێشخستن و گەشەپێدانی بواری پیشەسازی*

ئاشكرایە چەندە ئابووری هەر دەوڵەتێك پتەو و بەهێزو ئازاد بێت ئەوەندەش ئەو دەوڵەتە لەڕووی سیاسی و بڕیاری خۆیەوە سەربەست و ئازاد دەبێت و هێندەی تریش ڕەنگدانەوەی دەبێت لەسەر سەرجەم بوارەكانی كۆمەڵایەتی و زانست و فەرهەنگ و ئەدەب و هونەر و هتد , و دەتوانێت ئاشتی و ئارامی و ژیانێكی پڕ لەڕەفاهیەت بۆ تاكەكانی كۆمەڵ دابین بكات .

ئەگەر بەشێوەیەكی سەرپێیش بڕوانینە مێژووی دەوڵەتانی ئیستعماری كۆن و نوێ بۆمان دەردەكەوێت , كەهۆكاری سەرەكی لەپشت داگیركردن و بەتاڵانبردنی سەروەت و سامانی گەلانی هەژارو دواكەوتوو لەجیهاندا سەرجەمیان هۆكاری ئابووری بوونە لە پێناو بەدەست خستنی كەرەسەی خاوو سەرەتایی بۆ پیشەسازیەكان و دۆزینەوەی هەل بۆ بێكارانی كۆمەڵگاكانیان و دواتریش دابینكردنی بازاڕ بۆ ساغكردنەوەو فرۆشتنی بەرهەمەكانیان لە پێناو باشتر بەرزكردنەوەی ئاستی ژیانی هاووڵاتیان و كۆمەڵگاكانیان .

سەرەتای پێشكەوتن و گەشەسەندنی بواری پیشەسازی ئەو كۆمەڵگایانە لەپیشەسازی میللی و بچوك و كەمەوە دەستی پێكردووەو لەگەڵ قۆناغەكانی گەشەكردنی كۆمەڵگادا , ئەویش گەشەی ئاسایی خۆی كردووە , تا گەیشتۆتە ئەو ئاستەی ئێستای , كەداهێنان و پێشكەوتنی پیشەسازی گەیشتۆتە ڕادەی سەرسوڕمان .

كوردستانی خۆشمان وەك ناوچەیەكی گرنگ و هەستیار لەڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستداو دەوڵەمەند بەسەرجەم هێزو توانا مرۆیی و كانزا و سامانی سروشتییەوە هەر لەنەوت و كانزاكان و لەوەڕگاو دارستان و ڕەزو باخ و ئاوی شیرین و دەشتی بەپیتی كشتوكاڵی و هتد , كە هەموو ئەمانە بنەمای سەرەكین بۆ گەشەكردنی ئابوورییەكی بەهێزی كۆمەڵگای كوردەواری و ئایندەیەكی ڕۆشن .

لە ئێستادا حكومەتی هەرێمی كوردستان وەك حكومەتێكی دیفاكتۆ دەوڵەتانی دراوسێ و دونیاش مامەڵەی لەگەڵدا دەكەن دەتوانرێت ئەگەر دەسەڵات و ئیدارەیەكی یەككگرتووی كوردی هەبێت هەموو ئەو مامەڵەو پەیوەندییانە بە قازانجی زیاتری گەشەكردن و بوژاندنەوەی ئابووری كوردستان كەڵكی لێوەربگیرێت .

لەکوردستاندا بەگشتی ژمارەیەك كارگەی بەرهەمهێنی وەك چیمەنتۆ و گەچ و جگەرەو مافوورو جل و بەرگ و ڕستن و چنین و خواردەمەنی هەن , كە زۆربەیان لەلایەن دەوڵەتەوە (حكومەتەوە) بەڕێوەدەبرێن , كەهەندێكیان داهات و قازانجی ساڵانەیان كەمترە لەخەرجیان , كەئەوەش گەلێك هۆی هەیە لەوانە نەبوونی بازاڕو پێشبڕكێكردنی كەل و پەلی دەرەكی و نەبوونی تەكنەلۆژیای سەردەم و لاوازی پلاندانان و ......هتد .

هەر بۆیە ئەگەر حكومەتی هەرێم كار ئاسانی بۆ پیشەسازكاران بكات , لەگەڵ دەوڵەتانی دراوسێدا كەبتوانن هەندێ كارگە یان كەلو پەلی یەدەگی كارگەكانی خۆیان بهێننە كوردستانەوە , ئەوا بواری پیشەسازی لەكوردستاندا ڕوو لەگەشەكردن دەكات , چونكە كادری پسپۆڕو شارەزا و هێزی كاری زۆرباشی تێدایە .

گرنگیدان بەبواری پیشەسازی لەئێستای كوردستاندا كارێكی گەلێك پێویستە , چونكە تاكو ئێستا كۆمەڵگاو حكومەتی كوردی لە (100٪) پشتی بەستووە بەهێنانە ناوەو بەكارهێنانی كەل و پەل و ئامێری دەرەكی و گرنگی نەداوە بەپشتبەستن بەخۆ (الاكتفاء الذاتي) لەبواری پیشەسازیداو هەوڵی نەداوە بۆ دابینكردنی پێداویستییەكان لەناوخۆدا ئەمە لەبواری پیشەسازی و كشتوكاڵی و ......هتد .

وڵاتێكی گەورەی 60 ملیۆن كەسی وەك ئێران دوای 21 ساڵ لەگەمارۆی ئابووری ئەمریكا و زۆرێك لەدەوڵەتان و شەڕی 8 ساڵەی عێراق – ئێران توانیویەتی بواری پیشەسازی خۆی گەشەپێبدات و سەرجەم پێداویستیەكانی ناوخۆی دابین بكات بەڕادەیەك لەو ماوەیەدا پیشەسازی ئێران ئەوەندە پێشكەوت , توانی فڕۆكەو ماشێن و ژێر دەریایی و ڕۆكێتی جەنگی دروست بكات و لەبواری ئەتۆمیشدا گەشەی بەرچاو بەخۆوە ببینێت , بەتەنها لەكوردستانی ئێراندا 440 كارگەی بەرهەمهێن هەیە , كەژمارەیەكی كەمی لەلایەن دەوڵەتەوە بەڕێوەدەچێت , ئەوی دیكەی لەلایەن كەرتی تایبەتەوە سەرپەرشتی دەكرێت .

لەپێناو زیاتر گەشەكردن و گرنگیدان بەبواری پیشەسازی لەكوردستاندا پێشنیاز دەكەین كە :

1. گرنگی زیاتر بدرێت بەكەرتی پیشەسازی دەوڵەتی و كەرتی تایبەتەوە .
2. ناردنی كادری پسپۆڕو شارەزاو هونەری بۆ دەرەوەی وڵات بۆ بینین و زیاتر شارەزابوون لەبواری پیشەسازی و ڕاهێنانە نوێكانی دونیا بۆماوەی دیاریكراو .
3. كار ئاسانی بۆ پیشەسازكارانی كوردستان , بۆ هێنانی كارگەی بەرهەمهێن و كەل و پەلی یەدەگی بۆ كارگەكانیان .

4. کەمکردنەوەی باج و گومرگ لەسەر کەل و پەل و ئامێر بۆ پیشەسازکاران .

5. بوژاندنەوەو زیندوو کردنەوەی بانکی پیشەسازی بۆ هاوکاری و یارمەتیدانی پیشەسازکاران .

6. پیشەسازکاران ژوور (غرفە) ی تایبەتی خۆیان پێکبهێنین وەك ژووری بازرگانی , بەمەبەستی چڕکردنەوەی هێزو توانا مادی و مرۆییەکانیان لەو ژوورەدا بۆ داکۆکی کردنی زیاتری داواکاری و دابینکردنی پێداویستی و پاراستنی مافەکانیان .

بەم شێوەیە چەندە گرنگی بدرێتە بواری پیشەسازی لەکوردستاندا ئەوەندەش باری ئابووری کۆمەڵگەی کوردەواری دەبوژێتەوەو دیاردەی بێکاری و ناڕەزایی کەم دەبێتەوەو هێزی کار لەکەسانی پسپۆڕو شارەزاو کرێکاران ولآت بەجێناهێڵن و زۆربەشیان دەگەڕێننەوە کوردستان و تواناکانی خۆیان دەخەنە گەڕو لەولاشەوە خاوەن سەرمایەو بازرگانان و پیشەسازکاران سەرمایەو تواناکانیان دەخەنەکارو هانی دەوڵەمەند و پیشەسازکارانی دەرودراوسێش دەدەن , کەڕوویکەنە کوردستان و پرۆژە و کارگەو سەرمایەکانیان بخەنە کار , هەموو ئەم کارانەش خزمەتی بەرەو پێشچوون و

گەشەکردنی باری ئابووری کوردستان دەدەن و بازاڕو مامەڵە بازرگانیەکان گەرم دەکەن و هێواش هێواش هەنگاو بەرەوپیشەسازی قورس و گەورە هەڵدەهێنن .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە(2454)لە5/16 / 2001 دا بلآوکراوەتەوە.

گرنگی پیشەسازی خۆراك لەئێستاو داهاتووی کوردستاندا*

کوردستان لەبەرئەوەی زۆربەی ناوچەکانی سەخت و دوور لەئاوەدانی و شارەکان بوونەو لەوەرزی زستانیشدا ڕێگاو بانەکان بەبەفر دەگیران وهۆکانی هاتوو چۆش تەنها بە ولآخ بووە , بۆیە پێویستی بەردەوام بوونی ژیان وای لە کورد کردووە کە هەر لەکۆنەوە گرنگی گەورە بداتە پیشەسازی

خۆراکی ، وەك لە (شیر) گەلێك جۆر بەرهەمی دروست کردووە وەك (ماست و کەرەو دۆو ژاژك و کەشك) و گەلێکی تر .

هەروەها لەبواری هەڵگرتن و پاراستنی خۆراکدا ,شارەزاییەکی تەواویان هەبووە . وەك دروست کردنی (قاورمە و هەڵگرتنی گۆشت و وشك کردنەوەی سەوزە و میوەی هاوینە بۆ وەرزی زستان) .کورد بەهۆی داگیرو دابەش کردنی کوردستانەوە چۆن نەبۆتە خاوەنی نیشتمان ودەسەڵات و بەهۆشیەوە نەیتوانیوە داهێنان و پێشکەوتن وگەشەی ئابوری و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و زانستی بکات , هەربۆیەش نەیتوانیوە گەشەو پێشکەوتنیش لەبواری پیشەسازی خۆراکیدا بکات وئەم بوارەش هەر بەدواکەوتوویی ماوەتەوە .

بەڵام لەئێستادا و دوای دامەزراندنی پەرلەمان و حکومەتی هەرێم لەدوای 7 ساڵی دەسەڵاتی کوردیدا ,دەکرێت و پێویستیشە لەبواری بوژاندنەوەو ئاوەندانکردنەوەی ژێر خانی ئابووری کوردستاندا نە خشەو پلان دابنرێت بۆ سەرجەم پێشکەوتن و بوژانەوەی گشت بوارەکان ,بەتا یبەتیش بواری پیشەسازی خۆراکی . چونکە کوردستان وڵاتێکی دەوڵەمەندە لەڕووی مەڕو ماڵات و پاوان و لەوەڕگاوە کە سەرچاوەی شیرو بەرهەمەکانێتی و لەلایەکی تریشەوە سەرچاوەی گۆشت و خوریە و پێستەکانیشیان دەچێتە پیشەسازی جۆراوجۆردا ,کوردستان

سەرچاوەیەکی دەوڵەمەندی ڕەزو باخ و بێستانە کە ئەمانەش سەرچاوەی هەموو جۆرە سەوزەو میوەکانن , کە بۆ دروست کردنی مرەباو شەربەت و هەڵگرتنیان بۆ وەرزی تر زۆر بەکەڵکن .

بۆیە ئەگەر حکومەتی هەرێم بیر لەم بوارە بکاتەوە و پسپۆرو شارەزاو تەکنیکیەکان کۆبکاتەوەو پلانی دامەزراندنی کارگەی دروستکردنی خۆراکی بدات , لەئیستاداو لەداهاتووی کوردستاندا گەلێك سوود مەند دەبێت . لەوانەش :

1. زۆربەی پێداویستیەکانی هاوڵاتیان کەڕۆژانە داواکارییان لەسەرەو بەکاردێن ,دەستە بەر دەکرێت و پەنا نابرێتە بەر هێنانیان لە دەرەوەی ووڵات .
2. دەکرێت , کە ئەگەر گرنگی تەواو بدرێت بەم بوارە بەرهەمەکانی شیرو سەوزەو میوە بنێرێتە دەرەوەی کوردستانیش .
3. بەم کارەش , دەبێتە هۆی بوژاندنەوە ی ئابووری کوردستان و جوڵاندنەوەی بازاڕو بازرگانیش .
4. خستنە گەڕی ژمارەیەکی زۆری هێزی کاری کە لە ئیستادا هێزی کار بیْ ئیش لە کوردستاندا زۆرە .
5. جوتیارەکانیش زیاتر هاندەدرێن بۆ کشتوکاڵ کردن و مەڕو ماڵات بەخێوکردن وڕەنێو هێنانی ڕەزو باخەکانیان .

6. بەهۆی هەڵگرتنی سەوزەو میوەکانیشەوە بۆ وەرزێکی تر دەتوانرێت ڕێگە لە دابەزینی نرخ بگیرێت .

ئاشکراشە سەرئەنجام دەسکەوت و داهاتی نەتەوەیمان زیاتر دەبێت و ئاستی ئابووری و ژیانی وڵات و هاوڵاتیانیش بەرز دەبێتەوە . لەئێستای کوردستاندا لەچوارچێوەی بڕیاری 986 و بەهاوکاری ئەو ڕێکخراوانەی کە لە کوردستاندان و بەتایبەتیش ڕێکخراوی (FAO) کەلەبواری کشتوکاڵی و خۆراکیدا کار دەکات , دەکرێت بەهاوکاری هەردوو وەزارەتی کشتوکاڵ و ئاودێری وپیشەسازی و وزەو سەرۆکایەتی زانکۆ ی سلێمانی یەوە , پلان بۆ دامەزراندی کارگەی خۆراکی و هێنانی ئامێرو ماکینەی پێویست بۆ ئەو کارگانە دابنرێن .دانان و دامەزراندنی هەر کارگەیەکی بەرهەم هێن هەروا ئاسان نیەو بەتایبەتیش کارگەی خۆراکی , بۆیە دەبێت لەزۆر لایەنەوە بیری لێ بکریتەوە , چونکە مەبەستی سەرەکی لەکارگەی بەرهەمهێن قازانج و دەسکەوتی نەتەوەییە , کە ئەگەر ڕەچاوی ئەم خاڵانە نەکرێت لەدانانی کارگەی خۆراکید ا بە دڵنیا ییەوە مایە پووچ و زەرەرمەند و لەکۆتایشدا داخستنی کارگەو گرفتەکانیان دەست دەکەوێت .

ئەو خاڵانەی کەپێویستە لەدانانی کارگەی خۆراکیدا ڕەچاوبکرێن و گرنگیان پێ بدرێت :

1. جۆری کارگە :

دەبێت کارگەی خۆراکی پسپۆڕی خۆی هەبێت , چونکە زۆر جۆر لەکارگەی خۆراکی هەیە , وەك (کارگەی بەرهەم هێنانی گۆشت , کارگەی پەنیرو کەرە و کرێم و کارگەی مرەباو شەربەتی میوە) کەهەریەك لەم کارگانە ئامێرو ماکینەی تایبەتی خۆی هەیە .

2. بازاڕ :

بازاڕبۆ فرۆشتنی بەرهەمەکانی کارگە زۆر پێویست و گرنگە و دەبێت کارگە لەبازاڕەوە نزیك بێت .چونکە مەبەستی بەرهەم هێنانی فرۆشتن و قازانجە کە ئەمەش لەبازاڕەوە دەست دەکەوێت .

3. دەستمایە :

بوونی دەست مایە زۆر گرنگە , چونکە قازانجی پارەی پێویست بۆ دروست کردنی کارگە دیاری دەکات و بۆیە پێویستە حسابی تێچوون و دیاری کردنی سەرچاوەی سەرمایەو بڕی قازانج کەلەداهاتوودا دەکرێت و چەندە کاردەکاتە سەر نرخی بەرهەم بکرێت .

4. جێگەی کارگە :

جێگەی کارگە دەبێت زۆر گرنگی پێ بدرێت لە هەڵبژارنیدا ,کە پێویستە لەسەرچاوەی کەرەسەی خاوو بازاڕەوە نزیك بێت , بەتایبەتیش لەشارە گەوررەکانەوە .

www.dengekan.com

2007/03/31

5. هێزی کار :

دەبێت کارگە لەجێگەیەك دابێت کە ژمارەی هێزی کاری پێویستی لیّ بێت , بیر لەوە بکرێتەوە کەکارگە پەکی نەکەوێت لەسەر کرێکار .

6. کەرەستەی خاو :

کەرەستە خاو دەبێت گرنگی پلەیەکی پیّ بدرێت , چونکە نەبون و دەست نەکەوتنی کەرەسەی خاو مانای داخستن و پەك کەوتنی کارگەیە .

بۆ نموونە : ئەگەر کارگەیەکی (ئەلبان) لەجێگەیەکدا بکرێتەوە کەمەڕو مالاّتی زۆری لیّ نەبێت , ئەوا دەبێتە هۆی ئەوەی کە کەرەستەی خاوی لە شوێنی ترەوە بۆ بهێنرێت کە ئەمەش دەبێتە بەرز بوونەوەی نرخ و کەمی بازاڕو قازانجی بەرهەم .

7. هۆکانی هاتوو چۆ و خزمەت گوزاری و کادری ئیداری :

کە پێویستە کارگە لە جێگەیەکدا بێت کە ڕێگای هاتوو چۆی بەسەرەوە بێت وبەئاسانی هۆکانی هاتوو چۆی بگاتیّ و هەروەها لەسەرچاوەی ئاوو ووزەی کارەباشەوە نزیك بێت و لەهەمان کاتیشدا کادری ئیداری شارەزاو کارامە و جێگەی نیشتە جیّ بوونیان بۆ بڕەخسێنێت , بەم شێوەیە ئەگەر ڕەچاوی ئەم خالاّنەو هەندێکی تریش بکرێنەوە کەلەکاتی دانان و دامەزراندنی

کارگەدا دێتە پێشەوە , هەموو کارگەیەکی پیشەسازی بەرهەم هێن سەرکەوتوو دەبێت و قازانجی لیّ دەکرێت ,بەپێچەوانەشەوە زەرەر مەندو ئیفلاس دەکات .

بەمەبەستی زیاتر گرنگی دان بە پیشەسازی خۆراکی لەکوردستاندا بۆ ئێستاو داهاتووشمان , پێشنیاز دەکەین کە :

1. هەردوو وەزارەتەکانی کشتوکالّ و ئاودێری و پیشەسازی و وزە و زانکۆی سلێمانی هەولّ بدەن بۆ دانان و دامەزراندنی کارگەی خۆراکی لەچوارچێوەی بڕیاری 986 دا هەولّی ئامێرو ماکینە پەیداکردن بدەن . کە دەچنە پیشەسازی خۆراکییەوە .
2. لەبەرئەوەی کادری پسپۆڕ لەبواری پیشەسازی خۆراکیدا و بوارەکانی تریشدا کەمن , بۆیە پێشنیاز دەکەین کە حکومەت سالاّنە ژمارەیەك خەلّکی (پسپۆڕو شارەزاو لێهاتوو و گەنج) بنێرێتە دەرەوەی کوردستان بۆ سەردانی زانستی , بەمەبەستی زیاتر شارەزابوونی هەریەکە لەبواری پسپۆڕی خۆی دا .

سەرچاوەکان :-

1. هندسة معامل الاغزية / د . عامر حميد سعيد / سليمانية / 1981 .
2. تصنيع الفواكه والخضروات / احمد عطية غراب / قاهرة / 1966 .

---

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی 1946 لە 12 /9/ 1999
دا
دا بلاوکراوەتەوە.

گرنگی کارگە بچووکە بەرهەم هێنەکان لەبوژاندنەوەی ئابووری کوردستاندا*

ئاشکرایە لەسەرەتای دروست بوونی ژیان و پێکەوەنانی خێزان و دروست بوونی کۆمەڵگای جیاواز لەڕووی ئینتمای نەتەوەو زمان و کلتورو مێژوو جوگرافیا وە, هەوڵدان و ململانێ لەنێوانیاندا دەستی پێکردووە , لەپێناو دابین کردنی ژیان و گوزەرانێکی باش لەڕووی سیاسی وئابووری و کۆمەلایەتیەوە , بۆ هاووڵاتیانی سەربە کۆمەڵگاکانیان .

وەك ئاشكراو ڕوونە كێشەی سەرەكی و خاڵی دەستپێكردنی ململانێكان , چ لەڕووی سیاسیەوە بێت یان لەڕووی سەربازی و بەرپابوونی جەنگەوە بێت , كێشەی ئابووری كێشەیەكی سەرەكی و كارگەریەكی هەمیشەیی هەبووە .

لەدونیای كۆن و ئێستاشدا پاڵنەری سەرەكی بۆكۆمەڵگا یان ولاتێك بۆ هێرش كردن و داگیركردنی هەر ولات و كۆمەڵگایەكی تر , كێشەی ئابووری و خراپی باری گوزەرانی هاولاتیان و كەم كردنەوەی ڕق و بێزاری هاوولاتیان بووە , بەمەبەستی پەیداكردن

و دەست بەسەراگرتنی سەروەت و سامانێكی نوێی زۆرو زەوەند , بۆ پڕكردنەوەی كەم وكوڕی ولات و كۆمەڵگا.

لەدێر زەمانیشەوە وتراوە (بڕینی گەردن نەك بڕینی ڕۆزی) ئەمەش گرنگی ئابووری و داهات و نان دەردەخات . لەزۆر ولات و كۆمەڵگادا , ئەوەندەی كێشە ئابووریەكان و قورسی باری ژیان و گوزەران و هەژاری بونەتە فاكتەری هەڵگیرساندنی ململانێ وشۆڕش و ڕاپەڕینەكان ئەوەندە فاكتەرە سیاسیەكان وەك نەبوونی دیموكراسی و زوڵم و زۆری قەدەغەكردنی ئازادیەكانی تاك و كۆمەڵ نەبوونەتە هۆی ململانێ و ڕووبەڕووبونەوە .

لێرەدا مەبەستمان بەكەم گرتنی فاكتەرە سیاسیەكان نیە , بەڵكو دەرخستنی گرنگی ئابووریە لەسەر سەرتاپای ژیانی هەموو كۆمەڵگایەك .

هەمیشە ئەو ڕاستیە دەسەلمێنن كە لە هەموو هەل و مەرجێكدا هەردوو فاكتەری سیاسی و ئابووری دوو جمكی لێك دانەبڕاون و دووجەمسەری سەرەكی سەرجەم ململانێكانن دەرئەنجامی ئەم ڕاستیەش دابەش بوونی دونیای سەردەمی جەنگی ساردبوو لەڕووی ئابووری و سیاسیەوە بەسەر دوو بلۆكی سۆسیالیستی و سەرمایەداریدا . لەگەڵ ئەم ڕاستیانەشدا هەموو مرۆڤێك تەنانەت زۆربەی كۆمەڵكاكانیش تا نەبوونی هەژاری و برسێتی زۆری بۆ نەهێنابن دەستیان نەداوەتە ململانێ و ڕوو بەڕوو

بونەوە و شۆڕش وڕاپەڕین کردن , چونکە مرۆڤ تا پێداویستیەکانی ژیانی لەڕووی ئابووری یەوە دەستەبەر نەکات بیر لەمافە سیاسی و ئازادی و دیموکرسیەکانی پێ ناکرێتەوە .لەسەردەمی جەنگ و ئاشتیشدا , تاپێداویستیە مادیەکان یان ڕاستر پێداویستیە ئابووری یەکان دابین نەکرێت وەك پۆشاك و خۆراك و ..هتد .

ناتوانرێت ململانێ و شۆڕش و داهێنان وپێشکەوتنەکان دەستەبەر بکرێن و سەرکەوتن بەدی بێت .

بۆ سەلماندنی ئەو ڕاستیەی کە ئابووری بناغەو ژێر خانی گشت کۆمەڵگایەکە . دەبێت سەرجەم ئامانجی ڕاپەڕین و شۆڕش و هەوڵدان بۆ گرتنە دەستی دەسەڵات لەلایەن هەر دەستەو گروپێکەوە بێت , سەرەتاو کۆتای مەبەستەکانیان خۆش گوزەران کردنی هاوڵاتیانیانەو باش کردنی ئاستی گوزەرانیانەو لەکۆتایشدا دابین کردنی مافە سیاسی و کەلتوری و کۆمەڵایەتیەکان و ..هتد . لەزەمەنی ئاشتیشدا , بنچینەی هەموو پێشکەوتن و داهێنانێکی نوێ ,ئابووریەکی تۆکمە وجێگیرو بەهێزە .نمونەش وڵاتانی ئەمریکاو زۆر لەوڵاتانی ئەوروپاو دونیای پێشکەوتووە .

بەمێژووی کۆن و نوێدا بگەڕێن و وردبینەوە لەسەرکەوتن و پێشکەوتن و دروست کردنی شارستانیەتیەکانی ڕۆمان و هیندی

و میسریەکان وفارسەکان و ئیسلام ,دەبینین کە گرنگی دانیان بە بوژاندنەوەی باری ئابووریان و دۆزینەوەی کەرەسەی خاو و پەیداکرنی بازاڕو دروست کردنی کارگەی بچوکی بەرهەم هێنەر بووە و بەم شێوەیە بناغەو بنچینەی ئابووریەکی تۆکمەو بەهێزیان داڕشتووە ,کەبۆتە هۆی مانەوەو درێژەپێدانی تەمەنی دەسەڵات وشارستانیەتەکانیان .

هەموو خاوەن شارستانیەتەکۆنەکان ,لەپیشەسازی بچووك و خۆماڵیەوە ,توانیویانە گەشە بکەن و کاروانی پێشکەوتنیان بەردەوامی پێ بدەن .

لەکۆمەڵگای کوردەواری خۆشماندا هاوشانی ئەم نەتەوەو کۆمەلگایانە لەکۆنەوە دەستیان داوەتە پیشەسازی خۆماڵی و توانیویانە ژیانی خۆیان فەراهەم بکەن .

زۆربەی ناوچە کانی کوردستان لەبەر سەختی و دووریان لەئاوەدانی و نەبوونی ڕێگای هاتوو چۆ , بەتایبەتیش لەزستاندا , وای لەدانیشتوانی ئەوناوچانە کردووەکەوەك ناوچەی هەورامان (ئیعتیمادی) تەواوی خۆیان بخەنە سەر ئەو کەرەسانەی کە خۆیان دروستیان دەکردو بازرگانیان پێوە دەکرد بۆ ناوچەکانی تر .

کاتێکیش شار و ئاوەدانی دروست کران وەك شارەکانی هەولێرو کەرکوك وسلێمانی و دامەزراندنی ئیماراتە کوردیەکان ,

دەسەلآتداران هەر لەدەستپێكردنی بناغەی شارەوە,بیریان لەدامەزراندنی زۆر لەپیشەسازی و كارگەی بچوكی بەرهەم هێنی وەك (پێستە خۆش كردن ,ڕیخۆڵە چاكردن , ڕەنگ كردنی خوری , دروست كردنی سابوون , دروست كردنی ئامێری كشتوكاڵی و تەقەمەنی و جەنگ ودروست كردنی داوو دەرمان و گەلێكی تر .. كردۆتەوە .

ئەمە نیشانەی ئەوەیە كەباوو باپیرانمان ویستویانە و لەبیریاندا بووە كە لەدوا ڕۆژیشدا گەشە بەم جۆرە پیشەسازییە بدەن , بەلاّم كوردستان بەهۆی بارودۆخی سیاسی و ئابووری و جوگرافیایەوە نەهامەتی و جەنگ و داگیركردنی زۆری بەسەردا هاتووە كەتاكو ئەمڕۆشمان هەر بەردەوامە . ولەئەنجامی نەبوونی دەسەلاّت و كیانێكی سەربەخۆی كوردیدا نەتوانراوە گەشە بەم كارگە بچوكانە بدرێت و پێشبخرێت لەڕووی ئامێرو مەكینەو تەكنەلۆژیای سەردەمەوە .

بۆیە لەئێستادا و لەسەردەمی حكومەتی كوردیداو لەژێر سایەی دیموكراسی و ئازادی ئەم بەشەی كوردستاندا , سەرەڕای هەبوونی ئاستەنگ و بەربەستە سیاسی وئابووریەكان . ئەركێكی زەروری و هەنوكەیی حكومەتی هەرێمە كەهان و پشتگیری كەرتی گشتی و تایبەتیش بدات بۆ دروست كردن و دامەزراندنی كارگەی بچوكی بەرهەم هێن لەكوردستاندا و

لەجێگەی جیاواز , كەكەرەسەی خاووی بەرهەم لە وجێگایانە دەست دەكەون .

چەند كارگەیەكی پچوك دروست كراون كە جێگەی دڵخۆشین و لەڕووی قازانج و داهاتیشەوە زۆر باشن , وەك كارگەی خویێ ی یۆدی بازیان وكارگەی ڕستن و چنین و شیكردنەوەی خوری لەتەق تەق و كفری و ئاوی تەماتەی كۆیە .

دەكرێت زۆر كارگەی پچوكی بەرهەم هێنی تریش دابمەزرێت وەك كارگەی دروست كردنی پەنیرو كارگەی لەقووتوونانی میوەو مرەبا دروست كردن و كارگەی سابوون و پاكژ كەرەوەكان و كارگەی دروست كردنی نایلۆن و بەرهەمەكانی و كارگەی دروست كردنی كاغەز و مەرەكەب و بۆیاخ و گەلێكی تر , كە ئەم بەرهەمانە زۆربەیان كەرەسەی خاویان لە كوردستاندا دەست دەكەوێت ودەكرێت حكومەتیش هاندەرو پشتگیریان لیێ بكات .

لەگەڵێ ئەوەی كەهەندیێ ئاستەنگ و ڕێگر هەن بەلاّم كاتیێ مەسەلە دێتە سەر پارەو داهات و بازرگان و بەرژەوەندی زۆر لەولاّتەكانی ناوچەكەش هاوكاری دەكەن , نمونە ی بازرگانی مۆزو چاو جگەرەو خۆراك و بازرگانی نایلۆن و ئاسنەكۆن , كە چۆن دەبرایە دەرەوەی كوردستان و لەدەرەوەش زۆر جار كەل و پەلی یەدەگی كارگەو كەرەسەی خاویان بۆ دەناردین , ڕاستی ئەو مەسەلەیە دەسەلمێنن .

بۆیە دەکرێت ئەگەر حکومەتیش خۆی لەتوانایدا نی یە ئەم کارە بکات , کار ئاسانی بۆ دەوڵەمەندو خاوەن سەرمایەکان بکات کە ئەو کارە بکەن ئەویش بە :

1. هاندانیان و پشتگیری کردنیان لەڕووی ئیداری و دابین کردنی پێداویستیەکانی زەوی و بیناو شتی ترەوە .
2. وەرگرتنی بڕێکی کەم لەگومرگی هێنانی کەرەسەی خاوو ئامێرو مەکینە .
3. وەرنەگرتنی باج تا ماوەیەکی دیاری کراو یان ئەگەر وەریش گیرا بڕێکی کەم باجیان لێوەربگیرێت .
4. لەڕووی پێدانی سلفەی پارەوە هاوکاری و کارئاسانیان بۆ بکرێت لەڕێگەی بانکی پیشەسازی یەوە (مصرف الصناعی).
5. لەڕووی پەیوەندی بەدەوڵەتانی دراوسێشەوە کار ئاسانی هێنان و پەیداکردنی کەرەسەی خاوو ئامێریان بۆ بکرێت و لەڕووی فرۆشتنی بەرهەمەکانیشەوە بازاڕیان بۆبدۆزرێتەوە .
6. ئەگەر حکومەتیش خۆی ئەم کارە بکات دەتوانرێت لەئێستادا لەڕێگای قۆناغەکانی بڕیاری 986 وە وەزارەتە پەیوەندی دارەکانەوە وەك وەزارەتی پیشەسازی و وزە

وەزارەتی کشتوکاڵەوە هانی ئەو ڕێکخراوانە بدرێت کەهەندێ کارگەی بچوکی بەرهەم هێن دابمەزرێنن .

بەم شێوەیەش دەکرێت گرنگی ئەم کارگە بچوکانە دەربخەین لە :-

1.ژمارەیەکی باش لەهاوڵاتیان لەبێکا ری ڕزگاردەکەین .
2. فرسەتی کاری تازەش بۆ هاوڵاتیان دەدۆزینەوە .
3. جوڵەیەکی باشیش لەبازاڕو بازرگانی ناو خۆدا دروست دەکەین .
4.لەڕووی داهاتی نەتەوەیی و قازانجیشەوە بەسودن .

لەئەنجامیشدا کەمەبەستمانە ژێر خان و ئابووری کوردستان دەبوژێنینەوە .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە (1851)لە3 /5/ 1999دا بڵاوکراوەتەوە.

پلانی بەتایبەتکردنی کارگە و دامەزراوە حکومیەکان لەنێوان هەڵەی جێبەجێکردن و زەرورەتی قۆناغەکەدا*

❖ ئاشکرایە لە سایەی سیستەمی دیموکراسی و ئازادی و سەربەستیدا کە هەموو تاکێکی کۆمەڵگا تیایدا دەژی سەرجەم بوارەکانی ژیان لە سیاسەت و ئابوری و کۆمەلآیەتی و ئەدەب و هونەر و...هتد.پێشدەکەون و گەشەی زیاتر و داهێنانی بەرچاویش بەخۆوە دەبینن نمونەش هەموو وولآتانی دنیای پێشکەوتووی ئەوروپاو ئەمریکاو یابان و ..هتدن و کۆمەڵگاکانیشیان لە ئاستێکی بەرزی ژیان و خۆشگوزەرانیدان. لەبەرامبەریشدا ئەو وولآتانەی سیستەمی دیکتاتۆری و تاك ڕەوی و شۆڤێنی پەیڕەو دەکەن و ڕێگە بەهیچ تاك و گروپێك نادەن کە داهێنان و پێشکەوتن ئەنجام بدەن. سەرجەم بوارەکانی ژیانی کۆمەڵگاکانیان بەدواکەوتویی و گەشەنەکردوی ماونەتەوە و گەلەکانیشیان هەژار و نەخوێندەوار و دواکەوتوون و ئاستێکی نزمی ژیان بەسەر دەبەن نمونەی ئەو وولآتانەش هەموو دەولەتانی ڕۆژهەلآتی عەرەبی و ئیسلامی و کۆنە بلۆکی سۆسیالیستی جارانن. عێراقیش وەك یەکێك لەو وولآتانەی بەدرێژایی مێژووی دروستبوونی و بەتایبەتیش لەسەردەمی ڕژێمی بەعسی سەدامیدا کە سیاسەتێکی ئابوری داخراو و ئاراستەکراوی پەیڕەو دەکرد بەناوی پەیڕەوکردنی سیاسەتێکی ئیشتراکیەوە کە تەنها لە بەرژەوەندی ڕژێمەکەدا بوو نەك گەلانی عێراقدا. هەر بۆیە کۆمەڵگای عێراقی ببوە کۆمەڵگایەکی

دواکەوتوو و هەژار و نەخوێندەوار و بخۆر و بێ بەرهەم و بێ داهێنان و گەشەنەکردوو, هەرچەندەعێراق وولآتێکی دەولەمەندە لە ڕووی نەوت و کانزا و کشتوکاڵ و ئاودێری و ...هتدەوە.

کۆمەڵگەی کوردەواریش لەکوردوستاندا و لەسایەی ئەو ڕژێمەدا چەندین جار بەدواکەوتوویی و هەژاری و نەخوێندەواری مایەوەو هیچ پێشکەوتن و داهێنان و کرانەوەیەکی بەخۆیەوە نەبینی لەهیچ کام لەبوارەکانی ژیاندا. لەدوای ڕاپەڕینی بەهاری ساڵی 1991 و ە ودامەزراندنی حکومەتی هەرێمی کوردوستان و نەمانی ڕژێمی زوڵم و زۆر و کوشتن و بڕینی بەعس وئاوەدانکردنەوەی کوردوستان و بوونی ئازادی و دیموکراسی و پەیڕەوکردنی سیاسەتێکی ئابوری کراوە و شەفاف لەلایەن حکومەتەوە بازاڕەکانی کوردوستان بەشێوەیەکی گەورەوفراوان کرایەوە لەبەردەم کالآو پۆشاك و ئامێر و ئۆتۆمبێل و ..هتدی دونیادا و ئایوری کوردوستان و بازاڕەکانی جوڵەیەکی بێوێنەیان بەخۆوە بینی و گەشەکردن و پێشکەوتنی بەرچاویان تیادا ڕوویداو لە ئێستادا هەموو جۆرە کالآیەکی وولآتە پێشکەوتوەکانی دنیا لەکوردوستاندا بەسانایی و بەنرخێکی گونجاو دەسدەکەون و بەتایبەتیش دوای ئازاد کردنی عێراق و بەرزبونەوەی ئاستی گوزەرانی هاوولآتیان. حکومەتی هەرێمیش بەفیعلی دەستی کردووە بەپەیڕەوکردنی سیاسەتی

www.dengekan.com

بەتایبەتکردنی کارگە بەرهەمهێنەرەکان و دەزگا حکومیەکانی تر و ڕێگە خۆشکردن و کارئاسانی کردن بۆ کۆمپانیا ناوخۆیی و بیانیەکانی دونیاش بۆئەوەی کاری وەبەرهێنان و بەگەڕخستنی سەرمایەکانیان لەکوردوستاندا بەئەنجام بگەیەنن و لەو ڕێگەیەشەوە ئابوری و بازاڕەکانی کوردوستان گەشە پێبدەن و زیندوو بکەنەوە.

پەیڕەوکردنی ئەم سیاسەتی کرانەوە و شەفافیەتی ئابوریە و بەتایبەتکردنی کەرتی گشتی و بازاڕی ئازادوکێبەرکێکردنی نرخ و بازاڕ سەد دەرسەد لەگەڵ گرنگی و زەرورەتی قۆناغەکەدا یەکدەگرێتەوە و دەگونجێت و پێویستیش دەکات کە حکومەت و وەزارەتەکانی کارئاسانی زیاتریش بکەن لەو بوارەدا.ئاشکراشە پرۆسەیەکی وا گەورەو گرنگ و تاڕادەیەکیش نامۆ و نوێ بەسەرکردایەتی سیاسی(کە بڕوای زۆریان هەبوو بەسیستەمی ئیشتراکی و زەمانێکی زۆریش دژایەتی سەرمایەداری و هەموو سیاسەت و بۆچوون و دیاردەیەکی سەرمایەداریشیان دەکرد)ولاتەکەمان و حکومەتەکەشمان و جەماوەرەکەشی لەسەرەتاوە بە سانایی جێگەی قبوڵ و ڕەزامەندی نابێت لەکاتێکدا بەدرێژایی مێژووی گەل و ولاتەکەمان پەیڕەوی سیاسەتێکی ئابوری داخراو و ئاڕاستەکراو لەلایەن دەوڵەتەوە کراوە جا گواستنەوە لەقۆناغێکی وا دواکەوتوو پڕ لە هەڵە و

بەناو ئیشتراکیەوە بۆ قۆناغێکی زۆر گەورەو فراوان و نوێی سەردەم و کراوە و بێ سانسۆری دەوڵەت کارێکی هەروا سانا و بێ گرفت نابێت.هەربۆیە پێویست دەکات کە سەرکردایەتی سیاسی و حکومەتیش سوود لەتوانا زانستی و ئەکادیمی و پسپۆڕەکانی بواری ئابووری وەربگرن و کار بۆئەوە بکەن کە پلانێکی زانستی و وورد و گونجاو دابنێن و پەیڕەو بکەن و کادری شارەزاوپسپۆڕیش لەبوارەکانی ئابوری و یاسا نێودەوڵەتیەکان و گرێبەست و ڕێکخستنیاندا پێبگەیەنن و سوود لەتوانا مادی و مرۆییە نێودەوڵەتیەکانیش وەربگرن و میکانیزم و ئالیەتێکی ڕوون و گونجاویش هەڵببژێرن بۆ جێبەجێکردن و کارکردن لەسەری بۆئەوەی نەکەونە هەڵەی کوشندە و گەورەی واوە کە بەدەیان ساڵ سامان و سەروەت وگەلەکەمان باجەکەی بداتەوە.لەئێستادا وەزارەتی پیشەسازی و وزەی حکومەتی هەرێمی کوردوستان چەند هەنگاوێکی سەرەتایی و گەورەی بە ئاڕاستەی بەتایبەتیکردنی کارگە و دامەزراوە حکومیەکانی گرتۆتە بەر کە مایەی دڵخۆشی و دەستخۆشی لێکردنن هەرچەندە هەندێ هەڵە و کەموکوڕی یاسایی هەیە لەو گرێبەست وشەراکەتانەداکە ئەنجامی داون لەو کارگانەش کە شەراکەت و گرێبەستی لەگەڵدا کردوون لەو چوارچێوەی بەتایبەتیکردنانەدا وەك کارگەکانی چیمەنتۆ و جگەرەو جل و بەرگ و ئاوی کانزا و

لەهەوڵی نوێشدایە بۆ دامەزراندنی چەند کارگەیەکی نوێی تر بەشەراکەت و گرێبەست لەگەڵ کۆمپانیا جیهانیەکاندا وەك کارگەیکانی مەڕمەڕ و جیپسۆمبلۆك و بەتانی و...هتد.

هەموو ئەم کارنە سەرمەشقن بۆ تێکەڵاوبوون بە ئابووری و بازاڕەکانی دنیای پێشکەوتوو بۆیە لەگەڵ ئەو کەموکوڕیانەشدا مایەی دەستخۆشی لێکردنن.لەهەمان کاتیشدا پێویست دەکات کە لەداهاتوودا بەدیقەتتر و ووردتر ئەو گرێبەست و شەراکەتانە ئەنجام بدرێن بەپێی پلانێکی زانستی گونجاو و پێوانە جیهانیەکان بۆ ئەوەی لەگەڵ گەورەیی و گرنگی قۆناغ و سەردەمەکەدا بگونجێت کە کۆمەڵگای کوردەواری پیایدا تێپەڕ دەبێت و لە قۆناغێکی دواکەوتوو داخراوی ئابوریەوە بەرەو قۆناغێکی نوێ و کراوە و ئازادی ئابوری هەنگاو دەنێت.

---

*ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 3683 لە 2005/5/29دا بلاۆکراوەتەوە.

زیادکردنی بڕی نەوتی بەرهەمهێنراو لەلایەن ئۆپیکەوە بەقازانجی کێ یە؟*

❖ ئەو دەوڵەتانەی کە خاوەن نەوتێکی زۆرن و دەتوانن کاربکەنە سەر نرخ و ڕادەی بەرهەمهێنانی نەوت لەدونیادا.لەنێوان خۆیاندا ڕێکخراوێکیان پێك هێناوە بەناوی ڕێکخراوی (ئۆپیك) کە لە 11 ئەندام پێك هاتوە و زۆربەی ئەندامەکانی لەدەوڵەتە عەرەبیەکان پێکهاتووە. ئەم ڕێکخراوە ڕۆڵێکی گەورەو کاریگەر دەگێڕێت لەسەر ئابوری زۆربەی هەرە زۆری دەوڵەتانی دونیا ,بەوەی هەر کاتێك بڕی بەرهەمهێنانی نەوتیان کەم بکەنەوە ئەوا نرخی نەوت بەرزدەبێتەوە و کاردەکاتە سەر بودجەی دەوڵەتان و باری جێگیری ئابوریان تێك دەدات.هەربۆیە هەمیشە دەوڵەتە زلهێزەکان و خاوەن بەرژەوەندیەکان و لەپێش هەمووشیانەوە ئەمریکا بەبەردەوامی هەوڵ و فشاری خۆی بەکاردەهێنێت لەسەر ڕێکخراوی ئۆپیك بۆ

ئەوەی بڕی بەرهەمهێنراوی نەوتیان بەرزبکەنەوە و بەو پێیەش نرخی نەوت لە بازاڕەکاندا دادەبەزێت و بڕی پێویست لەنەوت عەمبار دەکەن.

لەڕۆژانی 28 و2000/3/29 دا ڕێکخراوی ئۆپیك لە ڤییەنای پایتەختی نەمسا کە بارەگای سەرەکی ڕێکخراوەکەی تیادایە.کۆبونەوەی ئاسایی خۆی ئەنجامدا.دوای دوو ڕۆژ لە کۆبونەوە و مشتومڕێکی زۆر لەنێوان لایەنگرانی زیادکردنی بەرهەم کە زۆرینەن و لایەنگرانی ڕاگرتنی بەرهەم لەم ئاستەی ئێستایدا کەتەنها (ئێران و عێراقن), کۆبونەوەکە نەگەیشتنە ئەنجامێکی دیاریکراو چونکە بڕیاردان لەڕێکخراوی ئۆپیکدا بە (گشتیە)نەك بەزۆرینە هەربۆیە ئەندامانی ڕێکخراوەکە ڕێك نەکەوتن لەسەر یەك بڕیاری دیاریکراو کە سەرجەمیان پابەندبن بەجێبەجێکردنیەوە.بڕی بەرهەمهێنان بەڕێژەی 7ر1 ملیۆن بەرمیل کە دەکاتە 7٪بەرامبەر بڕی بەرهەمهێنانی ساڵی ڕابووردوو.کە ئەم بڕیارەش لە 2000/4/1وە کاری پێدەکرێت.

وەزیری نەوتی ئێران هەر دوای بڕیارەکە هۆڵی کۆبونەوەکانی بەجێهێشت و بڵاوی کردەوە کە وڵاتەکەی پابەندی ئەم زیادکردنە نابێت, عێراقیش لای خۆیەوە ڕایگەیاند کە ئەم بڕیارە وەك پلانێك وایە دژ بە عێراق. بەڵام ئەمینداری گشتی ڕێکخراوەکە ڕایگەیاند کە ئەم بڕیارەیان لەبەرژەوەندی وڵاتانی

بەرهەمهێن و بەکارهێن داوە و ڕەچاوی بڕی بەرهەمهێنان و نرخی نەوتیان کردوە لەبازاڕەکانی نەوتدا و لەژێر کاریگەری هیچ فشارو چاوسوورکردنەوەیەکی هیچ دەوڵەتێکدا نەبووە.

بەڵام ئەم ڕێکنەکەوتنی سەرجەم ئەندامانی ڕێکخراوە ئەو ڕاستیە دووپات دەکاتەوەکە ئەندامانی ئۆپیك هەمیشەو تاسەر هاودەنگ و هەمئاهەنگ نین لە بڕیارەکانیانداو پێدەچیٚ بکەونە ژێر کاریگەری و فشاری زلهێزەکانەوە و هەریەکەیان ڕەچاوی بەرژەوەندی خۆی دەکات و بڕیارەکانیان بڕیارێکی ئابووری ڕووت نیە.وەزیری نەوتی جەزائیری بۆ خاوکردنەوەی مشتومڕەکان ڕوونیکردەوە کە ئەم بڕیارەیان بەزیادکردنی بڕە بەرهەمهێنانی نەوت تائەوکاتە کاری پێدەکەن کە نرخی 1 بەرمیل نەوت لە 22دۆلار دانەبەزێت, ئەگەر لەو نرخە زیاتر دابەزی ئەوا 500 هەزار بەرمیل کەم دەکەنەوە لەبڕی زیادکراو و وادەکەن کە نرخی 1 بەرمیل نەوت لەنێوان 22–28 دۆلار دا جێگیربێت.

ئەم ڕێکەوتنە نوێیە بەڕێکەوتنی (ڤییەنا) . یان ڕێکەوتنی (9) ئاماژە بەو نۆ ئەندامەی کە ڕازی بوون لەسەر زیادکردنەکە جگە لە ئێران و عێراق.ناودەبرێت, ڕێکەوتننامەکە جێگەی ڕەزامەندی ئەمریکاو ئەوروپا بوو, بیل کلنتۆن دەستخۆشی لە ئەندامانی ئۆپیك کرد.ڕێکخراوی ئۆپیك لە مانگی ئازاری 1998

www.dengekan.com

2007/03/31

دابەهەموو ئەندامەکانیەوە ڕێککەوتبوون لەسەر کەم کردنەوەی بەرهەم هێنانی نەوت, بەم پێیەش لەماوەی ئەم دوو ساڵەدا نرخی یەك بەرمیل نەوت لە 11 دۆلارەوە گەیشتە 32 دۆلار ئەم بەرزی نرخە کاریگەریەکی گەورەی کردە سەر بازاڕەکانی دنیا بەتایبەتیش ئەمریکا.هەربۆیە ئەمریکا لەماوەی ئەم دوو ساڵەدا زۆر هەوڵیدا کە ڕادەی بەرهەمهێنان زیادبکەن بەڵام هەوڵەکانی سەرکەوتوو نەبوو.تا 2 هەفتە لەمەوپێش کە وەزیری وزەی ئەمریکی (بیلْ ڕیچارسۆن) سەردانی ناوچەی کەنداوی کردو تیایدا سەردانی عەرەبستانی سعودی و ئیمارات و عوممان و کوێتی کرد.کە دەوڵەتانی سەرەکین لە ڕێکخراوەکەدا و دوای ئەم سەردانە ئەم گۆڕانکاریانە ڕوویداوە بەم شێوەیە بەرزکردنەوەی بڕی بەرهەمهێنانی نەوت و ڕێك نەکەوتنی سەرجەم ئەندامانی ئۆپیك لەسەر یەك سەقفی دیاریکراو و یەکگرتوو بەتەنها لە قازانجی ئەمریکادایە بە پلەی یەکەم.چونکە ئەمریکا گەورەترین بەکارهێن و بازاڕی فرۆشتنی نەوتی هەیە.نەوت بۆ ئەمریکا پێداویستیەکی سەرەکی و گرنگە بەتایبەتیش لەساڵانی ساردو سەرماو زریانی وەك ئەمساڵدا کە زیاد لە 300ملیۆن دۆلار لەسەروو بودجەی ساڵی 2000وە تەرخانکرا بۆ کڕینی سووتەمەنی بۆ هاوڵاتیانی کەم دەرامەت و هەژار و ناوچە کارەسات بارەکان بە لافاو وزریان. بەم شێوەیە

ڕێککەوتنانامەی((ڤیەننا)) و ڕێکخراوی ئۆپیك بەقازانجی ئەمریکا شکایەوە .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 2111 لە 2000/4/4دا بڵاوکراوەتەوە.

بەرزبونەوەی نرخی نەوت
لە بازاڕەکانی جیهاندا لە بەرژەوەندی کێدایە؟*

❖ ئاشکرایە نەوت سەرچاوەیەکی گرنگ و سەرەکی وزەیە لەدونیادا کە بەمەزەندەی پسپۆڕانی بواری نەوت و وزە,گرنگی و ڕۆڵی نەوت وەك سەرچاوەیەکی وزە بەدرێژایی سەدەی بیست و یەکەمیش بەردەوام دەبێت,گرنگی و بەهای خۆی هەر دەمێنێت و

سەرجەم دەوڵەتان و کۆمەڵگاکان پێویستی زۆریان پێی دەبێت.ئاشکراشە ڕۆژ بە ڕۆژ پێداویستی مرۆڤایەتی بۆ نەوت و پێکهاتەکانی ڕوو لە زیادبوونە,بەزیادبوونی داهێنانەکان,پڕۆژە و زیادبوونی ژمارەی دانیشتوانی گۆی زەوی دابەشبوونی نەوت لەدونیادا بەشێوەیەکە کە ئەو وولاّتانەی پێشکەوتوون و وولاّتی پیشەسازین,نەوت تیایدا کەمە وبەشی پێداویستیەکانیان ناکات,یان هەر نیە,بەپێچەوانەشەوە ئەو وولاّتانەی کە ناتوانن نەوت و پێك هاتەکەی بە خاوی و بەشێوەی پیشەسازی بەکار بهێنن.نەوت بەڕێژەیەکی زۆر تیایاندایە. کە ئەم ناهاوسەنگی و جیاوازییە,لەدابەشبووندا لەلایەك بۆتە جێگەی چاو تێبڕین و دەستێوەردانی دەوڵەتانی گەورەی پیشەسازی و کۆمپانیا پیشەسازییەکان لەکاروباری دەوڵەتانی خاوەن نەوت.بەمەبەستی سانا بەدەستهێنان و دەسکەوتنی نەوت بە نرخێکی هەرزان و گونجا و بۆ دابینکردنی پێداویستیەکانیان. لەلایەکی تریشەوە دەوڵەتانی خاوەن نەوت.هەرچەند لە ڕووی سیاسی و پیشەسازی و سەربازییەوە,لەدواوەی ئەو وولاّتانەوەن و بێهێزن و هەندێ جار خۆیان ڕادەپسکێنن ولە ڕووی بەرزکردنەوەی نرخی نەوتەوە ئاژاوە و پشێویەك دەنێنەوە,بەمەبەستی دەسکەوتنی بڕێك قازانج,بەم شێوەیە ئەم ململانێ و کێشمەکێشمە لە هەڵکشان و داکشانی بەردەوامدایە. نەوت وەك چەکێکی کوشندە و کاریگەر

کوردایەتی لە نێوان ...

لەزەمانی جەنگ و ئاشتیدا لە ململانێکان و ژیانی کۆمەڵگاکاندا بەکارهاتوە و کاریگەریشی لەسەر ڕەوتی ڕووداوەکان و سیاسەت و گۆڕانکاریەکاندا هەبووە. کێشەی وزە لە ساڵەکانی حەفتای سەدەی بیستدا,کێشەیەکی دیار و لەبیر نەکراوە لەمێژووی ململانێکاندا بۆ دەست بەسەراگرتنی سەرچاوەکانی نەوت لەناوچەی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاست و کەنداوی عەرەبیدا لەنێوان وولاّتانی ڕۆژئاوا وڕۆژهەلاّتدا و نرخی نەوت بەڕێژەیەکی بەرچاو بەرز بۆوەکە بوە هۆی تەنگ پێهەڵچنین و تەنگەتاوکردنی وولاّتانی پیشەسازی. لەئێستادا کە نرخی نەوت بۆ بەرمیلێك لە 50 دۆلار نزیك بۆتەوە,کە ئەم نرخە بەرادەیەك بەرز بۆوە بۆتە مایەی نیگەرانی سەرجەم دەوڵەتانی پیشەسازی و کۆمپانیا نەوتیە گەورەکان.بەرزبونەوەی ئەم نرخە لەمێژووی بواری نەوتدا بێهاوتایە,بەتایبەتیش لەوەرزی هاویندا کە بەشێوەیەکی گشتی بەکارهێنانی نەوت لەدونیادا کەمترە لەبەرامبەر وەرزی زستانی تەڕو تووشی و سەرمادا.

زۆربەی پسپۆڕان وای بۆ دەچن کە بەهۆی جەنگ و شەڕوشۆڕی ناو عێراقەوە و بەهۆی شکاندنی بۆرییە نەوتیەکان و وەستانی هەناردەی نەوتی عێراقەوە و کارە تێکدەرانەکانەوە ئەم بەرزبونەوەی نرخە ڕوویدابێت.بەلاّم بەڕای ئێمە ئەمە هۆکاری سەرەکی نییە.بۆ ئەو بەرزبونەوە کتوپڕو خێرایەی نرخی

نەوت.لەبەرهۆیەکی زۆر ساکار کە ئەویش ئەوەیە عێراق لەماوەی سیانزە ساڵی گەمارۆی ئابوریدا کەبەشی بەرهەمهێنانی ڕۆژانەی پێشتری 3ر5 ملیۆن بەرمیل بووەکەلەلایەن ڕێکخراوی (ئۆپیك)ەوە بۆی دیاریکرابوو و هیچ کات ئەو بەشەی خۆی بەرهەم نەهێناوە و لە ئێستاشدا ڕۆژانە نزیکەی 1-2 ملیۆن بەرمیل نەوت بەرهەم دەهێنێت بە شێوەیەکی پچڕپچڕ,لەگەڵ ئەمانەشدا نرخی نەوت لەماوەی ئەو سیانزە ساڵەدا ئەوەندە بەرزنەبۆوە,ئەی کەواتە ئەم بەرزبونەوەیە لەکوێوە و بۆ بەرژەوەندی کێیە؟

ئاشکرایە کەلەکاتی جەنگ و پشێویەکاندا لەدونیادا و بەتایبەتیش لەناوچە نەوتیەکاندا تەنگژەو بەرزبونەوەی نرخ لە بازەڕەکانی نەوتدا ڕوودەدات.بەڵام ئەم حاڵەتەی ئێستا کە بەرزبونەوەیەکی بێ وێنەیە بارودۆخی عێراق ڕۆڵی سەرەکی تیادا نیە.چونکە ئەگەر وابوایە دەبوو هەر لەسەرەتای ڕزگارکردنی عێراقەوە ئەم حاڵەتە ڕوویبدایە.چونکە کارە تێکدەر و تیرۆریستیەکان ئامانجیان هەرلەسەرەتاوە پرۆژەخزمەتگوزاریەکان و بنەما ئابوریەکان و بواری نەوت بووە لە عێراقدا. کەواتە خوڵقاندنی ئەم کێشەیە بەبەرنامە و پیلانی پێشوەختی داڕێژراوی دەوڵەتان و کۆمپانیا زەبەلاحەکانی بواری نەوت و لە ئەنجامیشدا هەر بە قازانجی خۆیان

دەشکێتەوە.زیادبوونی نرخ, ڕاستەوخۆ مانای زیادبوونی بەرهەم و فرۆشتنی زیاترە لەلایەن وولاتانی خاوەن نەوتەوە و کڕینی زیاتری نەوتیش لەلایەن وولاتانی پیشەسازی و هەڵگرتنی بۆ وەرزی زستان و خەزنکردنی بڕێکی زیاتریش لەنەوت بۆ ئیحتیات.چونکە بەدرێژایی ئەو ڕۆژانە و بەرزبونەوەی نرخی نەوت هیچ یەکێك لە دەوڵەتە پیشەسازیەکان هاواریان لێ بەرزنەبۆوە و کۆبونەوەی نائاسایی و هەشت قۆڵییان نەبەست بۆ چارەسەرکردنی کێشەکە.واتە ئەم بەرزبونەوەیە لە قازانجی ئەواندایە,نەوەك دەوڵەتانی بەرهەمهێن.

ئاشکرایە بواری نەوت فراوانە,و سەرمایە و دەستمایەی باشی دەوێت بۆ گەڕان و پشکنین بەدوای نەوتدا و دەرهێنان و گواستنەوە و ناردن و بارکردن و سازکاری تیایدا.کە هەموو ئەم کارانەش لەلایەن دەوڵەتانی پیشەسازی و کۆمپانیاکانی نەوتەوە ئەنجام دەدرێن,نەك دەوڵەتانی بەرهەمهێنەوە.دەکرێت ئەو پەندە کوردیەیان بەسەردا جێبەجێ دەبێت کە دەڵێت((بەدەستی ڕاست دەیداتێ و بەدەستی چەپ لێی وەردەگرێتەوە)) بەم شێوەیە خوڵقاندن و درێژەپێدانی ئەم کێشەیە لەدەست و کاروکردارو بۆ قازانجی وولاتانی پیشەسازی و کۆمپانیاکانی نەوتن,هێندە بۆ بەرژەوەندی زلهێزە داراییەکانە نیو هێندە بۆ قازانجی وولاتانی بەرهەمهێنی نەوت نییە.پێشبینیش دەکرێت ئەم کێشەیە

بەردەوام بێت بەتایبەتیش کەبەرەو وەرزی زستان و ساردو سەرما دەڕۆین و پێدەچێت نرخەکان زیاتریش بەرزببنەوە.

---

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی هەواڵی ژمارە 97 لە 2004/9/4دا بڵاوکراوەتەوە.

بەشی سێیەم

تەرشیقی ئیدارەو چەند پێشنیازێك*

❖ ئیــدارە وەك عەقڵیــەت و وەك دەزگایــەكی بــەڕێوەبردن ڕۆڵیكــی مــەزن و كــارا دەگێڕێــت لــەزیاتر چەســپاندن و توندوتۆڵكردن و نەهێشتنی گەندەڵیی ئیداری و گەشەكردنی دام و دەزگاكاندا .

ئیدارە هونەرێكە لەهونەرە سەرەكییەكانی مرۆڤ كە نەوە دوای نەوە بۆی ماوەتەوە , ئیدارە هەموو ئەو كارانە دەگرێتەوە , كە سەرجەم ئامانجیان بەدیهێنان و جێبەجێكردنی سیاسەتی گشتی حكومەتە كە لەڕێگەی دامو دەزگا ئیدارییەكانەوە جێبەجێدەكرێن , ئەم دام و دەزگایانەش بریتین لەكۆمەڵە یاساو ڕێنمایی و پەیوەندی ئەو وڵات و كۆمەڵگایە لەسەردەمێكی دیاریكراودا , بۆ بەدیهێنان و جێبەجێكردنی سیاسەتەكانی حكومەت .

دەكرێت بڵێین هونەری ئیدارە بریتیە لە ئاراستە كردنی توانای كۆمەڵە كەسانێك و گونجاندنیانە بەیەكەوە لەپێناو بەدیهێنانی ئامانجێكی دیاریكراودا . ئەم هونەری ئیدارەیەش لە حاڵەتێكی قەتیس و وەستاودا نییە , بەڵكو هەمیشە لە گۆڕان و بەرەو پێشەوە چووندایە , كەتیایدا هەموو توانا مرۆیی و

سروشتی و داراییەكان دەخاتە گەڕ ,ئەم كارانەش بەكەسانێك دەكرێت , كەپێیان دەگوترێت (ئیداری) .

ئامانجی ئیداری باش و زانستی و سەركەوتوو ئەوەیە كە هۆكاری بەهەدەر چوون و ونبوون كەم بكرێتەوە , پاراستن و باشتر بەگەڕخستنی توانا مرۆیی و سروشتیەكانە , پاراستنی ژیانی فەرمانبەران و بەرزكردنەوەی ئاستی گوزەرانیانە , بەم شێوەیە ئامانجی ئیدارە بریتیە لە پاراستنی سیستەم و ئاسایش و دابینكردنی عەدالەت و بەرزكردنەوەی باری تەندروستی گشتی و پتەوكردنی بنەماكانی جێگیربوونی باری ئابووری و كۆمەڵایەتی و لەكۆتایشدا فەراهەمكردنی ژیانێكی ئازادو خۆشگوزەرانییە بۆ هاوڵاتیان .

هەر دەسەڵاتێك بەبێ بوونی ئیدارەیەكی سەركەوتوو , كەخاوەن عەقڵیەتێكی كراوەو ڕۆشن بێت بەدەسەڵاتێكی ناجێگیر لەقەڵەم دەدرێت .هەوڵی ئێستای حكومەتی هەرێم بۆ (تەرشیقی ئیدارە) هەنگاوێكی مەزنەو لەزەمان و زەمینەیەكی گونجاودایەو سەرەتای قۆناغێكی نوێ مژدە بەخشە .

بەمەبەستی زیاتر سەركەوتن وبەئامانج گەیشتنی ئەم هەنگاوە (تەرشیقی ئیدارە) كە زیاتر لەبەرژەوەندی فەرمانبەرانی ئاستی خوارەوەدایە , پێشنیازدەكەین كە :-

1. دەزگایەکی ناوەندی پلان و بەدوادا چوون پێکبهێنرێت , کەپەیوەندی ڕاستەوخۆی بەسەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیرانەوە هەبێت .

2.گرنگی تەواو بدرێت بەدەزگای ئامار لەکوردستاندا .

3. دەرکرنی یاساو ڕێنمایی ئیداری و دارایی نوێ کە بگونجێت لەگەڵ ژیانی فەرمانبەران و بارودۆخی ئێستای کوردستاندا .

4.گۆڕانکاری پێویست بکرێت لەیاسای ڕاژەی شارستانی فەرمانبەراندا بەتایبەت لەمووچەی ئیسمی و دەرماڵەکاندا بۆسەرجەم فەرمانبەران , چونکە ئەم یاسایەی کەئێستا کاری پێدەکرێت یاسایەکی کۆنی ساڵی 1960 ەو لەگەڵ داواکاری ئاستی ژیان و پێداویستی ئەم سەردەمەدا یەك ناگرێتەوە .

5. دیاریکردنی دەسەڵاتەکانی ئیداری و دارایی بۆ گشت ئاست و دامو دەزگاکان , تابتوانن ئازادانە کارەکان ڕایی بکەن .

6. نەهێشتنی دیاردەی بیرۆ کراسیی لە ئیدارەدا , کە دیاردەیەکی نیگەتیفانەو خەسڵەتی ئیدارەی خراپ و سەرنەکەوتووشە , چەندە ئیدارە دووربێت لەبیرۆکراسیی ئەوەندە بە ئیدارەیەکی باش و سەرکەوتوو دەژمێردرێت .

7.دامەزراندنی بنکەی مەشق و ڕاهێنان بۆ پێگەیاندنی کادری ئیداری و ژمێریاری و هونەری و کۆمپیوتەرو..هتد , بۆ ئەوەی

کادرێك پێشنیاز کرا بۆ پۆستێك هەر لەوەزیرو بریکارو بەڕێوەبەری گشتی و بەڕێوەبەرەکان و پارێزگارو قایمقام و بەڕێوەبەری ناحیەکانیش . پێش ئەوەی دەست بەکاربێت بەلانی کەمەوە مانگێك لەو بنکانەدا ڕابهێنرێت لەسەر شێوازو ڕێ و شوێنەکانی ئیداری .

8. هەڵبژاردن و دیاریکردنی کەسانی پسپۆڕو شارەزاو کارامەو بەتوانا بۆ جێگەی شیاوی خۆیان لەچوارچێوەی دیسپلین و بڕیارو ڕێنماییەکاندا دوور لەمەحسوبیەت و حیزبایەتی .

9. گرنگیدان و گۆڕانکاری لەسیستەمی ئیداری و داراییەکانداو ڕێکخستنەوەی شێوەی موراسەلات و ئەرشیف و سجلات و قەیدە داراییەکان لەسەر بنەمایەکی زانستی و گونجاو کە لەگەڵ ڕۆژگاری ئێستادا بگونجێت .

10. دانان و بەخشینی ئامێری کۆمپیوتەرو هاوبەشی تۆڕی ئینتەرنێت لەدام و دەزگاکاندا , واتە بە (تەکنەلۆجیکردنی ئیدارە) بەمەبەستی سوود وەرگرتن لە پێشکەوتن و گەشەکردنی ئیدارە سەرکەوتووەکان لەدونیادا .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە (2452) لە 2001/5/14 دا بڵاوکراوەتەوە.

سیستمی هاندان

گرنگیپێدانی زیاتری حکومەت بەڕەنجدەرانی بیروبازوو*

هەر لەسەرەتای دامەزراندن و دەستبەکاربوونی حکومەتی هەرێمەوە ,ئامانجی سەرەکی و بنەڕەتی بریتی بوو لەخزمەتکردن و بەرزکردنەوەی ئاستی ژیان و گوزەرانی سەرجەم چین و توێژەکانی گەلەکەمان بە بێ جیاوازی بیرو ڕای سیاسی و ناوچەیی و.....هتد . لەماوەی نزیکەی ئەو (10) ساڵ تەمەنەی حکومەتی هەرێمدا لەسە ردەمانی حکومەتی یەکگرتوودا و لەسەر دەمی ئێستاشدا .

حکومەتی هەرێم ویستویەتی و لەبەرنامەیدا هەبووە کەباشترین خزمەتگوزاری پێشکەش بەگەلەکەمان بکات و هیوای خواستووە و هەوڵی جدیشی داوە کەبتوانێت قەرەبووی سەرجەم چین و

توێژەکان بکاتەوەو سالآنی داگیرکردن و داپلۆسین و ترس و تۆقاندنیان لەبیر بەرێتەوەو بتوانێت لانی کەمی داخوازیەکانیان جێبەجێ بکات و گیانی شەهیدان ئاسودەبکات و ئەوەی داگیرکەران کاول و وێران و کیمیابارانیان کردووە حکومەتی هەرێم بتوانێت باشتر ئاوەدان و دروستی بکاتەوە .

هەربۆیەش لەو پێناوەدا هەوڵی لێبڕاوانەی داوەو خۆشبەختانە لەماوەیەکی کەمی (10) ساڵەیدا توانیویەتی بەشێکی زۆر لەئاسەوارەکانی (70) ساڵەی داگیرکەران بسڕێتەوەو گەلێك دەستکەوتی گرنگیش لەسەرجەم بوارەکانی ئاوەدان کردنەوەو گەشتوگوزارو کارەباو بەگەڕخستنەوەی کارگەکان و دەرهێنان و پاڵاوتنی نەوت و بوژاندنەوەی ئابووری و بازاڕی کوردستان و تەندروستیو پەروەردەو چەسپاندنی یاساو بەرقەرارکردنی ئازادی و دیموکراسی و هەنگاونان بەرەو بەمەدەنیکردنی کۆمەڵگەی کوردەواریمان هەڵبهێنێت و بەدەست بهێنێت .

حکومەتی هەرێمی کوردستان لەم دەڤەرەداسەرەڕای باری ناهەمواریی ئابووری و کەمی داهات و پیلانی دوژمنانی ناوخۆو دەرەکی و بەلآی شەڕی ناوخۆش توانیویەتی زۆر بەسەر کەوتوویی بەرنامەو ئامانجەکانی خۆی بەدی بهێنێت و ئیدارەیەکی تۆکمەو پتەو دابمەزرێنێت بەشێوەیەك دوور بێت لەبیرۆکراسی زیان بەخش و ئیدارەیەکی خاکی و خۆماڵی و

دیموکراسی بێت و لەدیاردە زیانبەخشەکانی ڕۆتین و فەسادو کەم تەرخەمی تاڕادەیەکی بەرچاو خۆی ڕزگاربکات و بەشێوەیەکی زانستیانە داهات و خەرجییەکان ڕێك بخاتەوەو زیادەڕۆیی و زیادە مەسرەفی نەهێڵێت بەشێوەیەك کە لە ئێستادا بنچینەیەکی پتەوی بەدام و دەزگایی کردنی حکومەت چەسپیوەو کەوتۆتە سەر ئاڕاستەیەکی ڕاست و دروستی خۆی .

هەر لەسایەی ئەم حکومەت و ئیدارەیەدا هەوڵی بەرزکردنەوەی ئاستی ژیان و گوزەرانی فەرمانبەران و ڕێژەیەك لەکەم داهاتەکان جێ بەجێ کراوە و توانراوە مووچەی زیاد لەنیوەی فەرمانبەران زیادبکرێت و دەرماڵەی تایبەتی بۆ چین و توێژە جیاوازەکان ببڕێتەوەو زەوی وخانوی نیشتەجێبوون بەسەریاندا دابەش بکرێت . هەروەها توانراوە کەمووچەی شەهیدان و کەم ئەندامان و خانەنشینانیش بەڕێك و پێکی بدرێت و مووچە بۆ کەسوکاری ئەنفال و کیمیابارانەکانی هەڵەبجەو ناوچەکانی تر بڕدرێتەوەو یاسای خانەنشینی پێشمەرگە دەربکریت و مووچەی هێزی پێشمەرگەش زیاد بکرێت .

هەروەها بەمەبەستی خزمەتکردن بەکاسب کاران و بازرگان و خاوەن سەرمایەکانیش حکومەتی هەرێم توانیویەتی لەڕێگەی کەمکردنەوەی کاسبانەو باج و گومرگ و کار ئاسانی کردن بۆ

کوردایەتی لە نێوان ...

بازرگانەکان باری ئابووری کوردستان و بازاڕەکان ببوژێنێتەوە .

لەئێستاشداو دوای دەرکردنی بڕیاری دانانی سیستەمی هاندان بۆ کارگە بەرهەمهێنەرەکان و دوای (6) ڕۆژ لەجەژنی کرێکارانی جیهانی ئەم سیستەمە لەلایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە ڕاگەیەندرا کە چەندین گرنگی و سوودی خۆی هەیە :

1. سەرەتا پەرۆشی و بەتەنگەوە هاتنی حکومەتی هەرێم دەردەخات بەرامبەر چینی کرێکارو توێژی مووچە خۆران و شایەدی سووربونیەتی لەبەدیهێنانی ژیانێکی ئاسودەو بەختەوەر بۆیان .

2.ئەم سیستەمە وەك دیاریەکی حکومەتی هەرێم وابوو بۆ هەزاران کرێکارلەجەژنی کرێکاراندا وئەو ڕاستیە دەسەلمێنێتەوە :

کەهەردەم (ی .ن .ك) و حکومەتی هەرێم خۆیان بەئەمەکداری چینی شۆڕشگێڕی کرێکاران دەزانن و گرنگی و کاریگەرێتی و ڕەنجدەرانی بازوو لەبوارە جیاجیاکانی ژیان و خەباتدا هەست پێدەکەن .

3. هەروەها ئەم سیستەمە وێڕای سوود مەند بوونی هەزاران کرێکارو فەرمانبەرو دڵخۆشکردنی خانەوادەکانیان بووە هۆی

www.dengekan.com

2007/03/31

زیاتر متمانە دروستکردن و هاندانی هەزاران کرێکار , بۆ زیاتر داهێنان و دڵسۆزییان لەکارەکانیاندا چونکە هەست دەکەن کەحکومەتەکەیان و رەنج و ماندووبوونیان لەخۆیانەو بۆخۆشیانە .

4.لەلایەکی دیشەوە ئەم سیستەمە ئەوراستیەی دووپات کردەوە کەحکومەتی هەرێم حکومەتی سەرجەم چین و توێژەکانەو لە پێناوی خۆشگوزەرانی و بەرزبوونەوەی ئاستی ژیان و فەراهەمکردنی داهاتوویەکی بەختەوەر بۆ سەرجەم چین و توێژەکان لەکارو هەوڵی بەردەوامدایە .

* ئەم بابەتەم لە رۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە(2761)لە21 /5/ 2002 بلاوکراوەتەوە.

کەم کردنەوەی رۆتین
لەدام و دەزگاکانی حکومەتدا
هەنگاوێك بەئاراستەی ئیدارەیەکی هاوچەرخ*

ئیدارە زانستە و هونەرە , چونکە لەچوارچێوەی چەند یاساو رێسای بەڵگەنەویستی زانستیدا هاتۆتە ئاراوەو بەڵگەی هونەر بوونیشی هەموو ئەو ئیدارە تۆکمەو بەهێزانە ی سەردەمانی

رابردووە ,کە لەئەنجامدا چەندین شاکاری مەزن و شارستانیەت و پاشماوەی گەورە هاتونەتەدی وەك دیواری گەورەی چین و ئەهرامەکانی میسرو هەموو ئەو ئیمپراتۆریەتە مەزنانەی کەهەبوون .

هونەری ئیدارە بریتیە لەئاراستەکردنی توانای کۆمەڵە کەسانێك و گونجاندنیانە بەیەکەوە لەپێناو بەدیهێنانی ئامانجێکی دیاریکراودا .

ئاشکرایە دوو جۆری سەرەکی ئیدارە هەیە , ئیدارەیەکی باش و سەرکەوتوو , ئیدارەیەکی خراپ و سەرنەکەوتوو .

ئامانجی ئیدارەی باش و زانستی و سەرکەوتوو ئەوەیە کە هۆکاری بەهەدەرچوون و ونبوون کەمبکرێتەوە . هەروەها پاراستن و باشتر بەگەڕخستنی توانا مرۆیی و سروشتییەکانە ,بەهەمان شێوە پاراستنی ژیانی فەرمانبەران و بەرزکردنەوەی ئاستی گوزەرانیانە , بەم شێوەیە ئامانجی ئیدارەی سەرکەوتوو بریتیە لەپاراستنی سیستمی حوکم و ئاسایش و دابینکردنی عەدالەت و بەرزکردنەوەی باری تەندروستی گشتی و پتەوکردنی بنەماکانی جێگیربوونی باری ئابووری و کۆمەڵایەتی و فەراهەمکردنی ژیانێکی ئازادو خۆشگوزەرانیە بۆ هاوڵاتیان .

www.dengekan.com
2007/03/31

ئاشکرایە هەموو ئیدارەیەك بەتایبەتی باش و سەرکەوتوو لەسەر چەند بنەمایەکی زانستی داڕێژراوە بۆ ئەوەی ئیدارە بکرێتە ئامرازێکی کارا بۆ هێنانەدی ئامانجەکان لەو پرەنسیپانەش :

1. یەکێتی ئامانج : کەپێویستە هەموو تواناکان لەپێناو بەدیهێنانی ئامانجەکاندابن .

2. دابەشکردنی کارو پسپۆڕی .

3. وەزیفە : پێویستە وەزیفە لەسەر بنچینەی کار دابمەزرێت نەك کەس , چونکە کەسەکان دەگۆڕێت و کارەکانیش نەگۆڕن .

4. یەکسانی دەسەڵات و بەرپرسێتی : نەبوونی یەکسانی لەدەسەڵات و بەرپرسێتیدا دەبێتە دروست بوونی شوێنەواری خراپ .

5. مەودای سەرپەرشتی : بەشێوەیەك کەبگونجێت لەگەڵ سروشتی کارو توانای کەسەکان و کات و شوێنی جوگرافی .

6. دەسەڵات پێسپاردن : پێویستە لەئاستەکانی سەرەوە بەشێك لەدەسەڵاتەکان بسپێردرێتە ئاستەکانی خوارەوە . لەلایەك بەمەبەستی دیاریکردنی بەرپرسیارێتی و دروستبوونی کادری قیادی لەئیدارەدا لەلایەکی تریشەوە بۆ قەتیسنەکردنی

دەسەڵاتەکان لەیەك کەسداو ڕوودانی کێشەو گرفت و ڕۆتینی زیاتر و دروستبوونی ئیدارەیەکی بیرۆکراسی زیان بەخش .

7. کورتی هێڵی دەسەڵات : بەشێوەیەك بەخێراترین شێوە کارەکان جێبەجێ بکرێت و پەیوەندی لەنێوان ئاستەکاندا بەئاسانی ببەسترێت .

8. نەرم و نیانی (المرونة) ئیدارەی سەرکەوتوو خاوەن نەرم و نیانیە کەبتوانرێت گۆڕانکاری تیادا بکرێت . بەمەرجێك کارنەکاتە سەر کرۆکی ئیدارە و ئامانجەکانیان .

9. لێوەشاوەیی و توانایی (الکفاءة) : ئیدارەی سەرکەوتوو بەکەسانی بەتواناو خاوەن وزەو لێوەشاوەیی ئەوەندەی تر پتەوو تۆکمە دەبێت .

10 . لایەنی مرۆیی : لەئیدارەی سەرکەوتوودا گرنگی تەواو دەدرێتە مرۆڤ و چارەسەرکردنی کێشەکانیان و بەیەکسانی مامەڵەکردنیان و هەوڵ دەدات بۆ گەشەپێکردن و پەرەپێدانیان , دروستکردنی گیانی تەبایی و هاوکاریی لەنێوانیاندا و هەوڵدەدا بەشداریان بکات لەسازدانی بڕیارو داڕشتنی سیاسەتی کارو دانانی نەخشەو پلان .

لەئێستداو لەئەنجامی 10 ساڵ لەحوکمی خۆماڵی و پێکەوەنانی دامودەزگاکانی خۆ بەڕێوەبردن و هەستکردن بەبوونی کەمو کوڕی و جێبەجێنەکردنی ئیشوکاری هاولاتیان

www.dengekan.com

2007/03/31

لەکاتی خۆیدا لەهەندێ لەدام و دەزگاکانی حکومەتدا و هەستکردن بەبوونی ڕۆتینێکی زۆر ناپێویست و زیانبەخش کەدەبێتە هۆی دواکەوتنی مامەڵەی ڕۆژانە و مامەڵە بازرگانیەکان و ئاوەدانکردنەوەو پلانی حکومەت بۆ هاندانی خاوەن سەرمایە خۆماڵی و بیانییەکان کەبێنە کوردستان و ئەنجامدانی پڕۆژە هەمەجۆرەکان و بەگەڕخستنی سەرمایەکانیان .

دیارە ئەم خواست و ویست و پلانانەی حکومەتی هەرێم لەگەڵ بوونی ئیدارەیەکی بیرۆکراتی و ڕۆتینی زۆرو زیانبەخشدا یەك ناگرنەوە . بۆیە پێویست دەکات کەئیدارەی حکومەت لەو کۆت و بەندو دواکەوتویە ئیدارییە ڕزگار بکرێت وهەنگاو بەرەو بەهاوچەرخکردنی ئیدارە بدەین لەسەر بنەما زانستییەکان .

هەنگاوی یەکەم بۆ بەزانستی کردن و دیموکراسیکردن و باشکردنی ئیدارەی حکومەتەکەمان دەبێت بەگژ دیاردەی ڕۆتیندا بچینەوەو هەوڵی کەمکردنەوەی بدەین , لێرەدا دەپرسین ڕۆتین چییە ؟ ئایا ڕۆتین هەمووی خراپە یان بەشێکی ؟ ئایا ڕۆتین هەرنەمێنێت یان کەمبکرێتەوە ؟ ئەو ڕێگایانە چین کە بەهۆیەوە لەدیاردەی ڕۆتینی زیانبەخش ڕزگارمان دەکات ؟

کوردایەتی لە نێوان ...

بۆ وەڵامی ئەم پرسیارانە دەڵێین :_

ڕۆتین :_ بریتیە لەچەند بەرنامەو ڕێوشوێنێك کەپێشوەخت دادەنرێت بۆ چۆنێتی جێبەجێکردنی کارو چالاکیەکان . یان بریتیە لەو هەنگاوو قۆناغانەی کەدیاریکراوە بۆ چۆنێتی جێبەجێکردنی کارێك هەر لەسەرتاوە تاکۆتایی لەڕێگەی زنجیرەیەك کاری نووسین کەژمارەیەك کارمەند تیایدا بەشدارن بۆ دڵنیابوون لەیەك شێوازی جێبەجێکردنی کارە دووبارە کراوەکان و دەستەبەرکردنی یەکسانی و بابەتمەند ی لە جێبەجێکردنی کارەکاندا .

بەم شێوە دەبێت لەهەموو ئیدارەیەکدا ڕۆتین هەبێت . بەڵام نابێت هەنگاوەکان درێژو ئاڵۆزبن و بەشێوەیەکی وەها خۆمان ببەستینەوە بەڕۆتینەوە کەدوورمان بخاتەوە لە ئامانجەکانمان .

کەواتە هەموو ڕۆتینێك خراپ نیە بۆیە پێویستە ڕۆتین بمێنێت , بەڵام کەمبکرێتەوە بۆ ئەوەی بتوانن دیاردەی زیانبەخشی ڕۆتین لەئیدارەی حکومەتی هەرێمدا کەمبکەینەوە , پێویستە ئەم هەنگاوانە هەڵبنێین :

1. دوورخستنەوەی ئیدارەکەمان لەئیدارەیەکی بیرۆکراسییەوە بەرەو ئیدارەیەکی دیموکراسی و دەستە جەمعی کەکۆمەڵە کەسانێکی پسپۆڕو شارەزاو بەتوانا بەشداربن لەسازدانی

www.dengekan.com

2007/03/31

بڕیارو دانانی نەخشەو پلانەکاندا , چونکە ئیدارەی بیرۆکراسی شێوازێکی نەگونجاو وخەسڵەتی ئیدارەی خراپ و سەرنەکەوتووشە , چونکە لەم جۆرە ئیدارەیەدا ئامڕازو هۆکارەکان کەبریتین لەیاساو ڕێساکان دەبنە ئامانج و ئامانجەکانیش کەخزمەتکردنی سیستمی حوکم و هاووڵاتیانە بیردەچنەوە . هەروەها لەئیدارەی بیرۆکراسیدا دیاردەی ڕۆتینی زیانبەخش و ناپێویست زیاد دەکات و ئەوەندەی گرنگی دەدرێتە دیکۆرو کورسی و زۆری تەلەفۆن و ئۆتۆمبیل و سکرتێر ئەوەندە گرنگی بەڕایکردنی مامەڵەو ئیشوکاری هاووڵاتیان نادرێت . هەروا لەئیدارەی بیرۆکراسیدا کەسانی لێپرسراو خاوەن ئیمتیازی زۆرو زەوەندن و بەرهەڵستی هەموو گۆڕانکاریەك دەکەن کەببێتە هۆی کەمبوونەوە یان نەمانی ئەو ئیمتیازاتەیان و هەربۆیەش زۆر بەتوندی وابەستەی ڕۆتین و زیادەڕۆیی دەکەن لەجێبەجێکردنی بیرۆکراسیەتدا , ئەمە سەرەڕای ئەوەی کەلە ئیدارەی بیرۆکراسیەتدا گرنگی نادرێتە تاکەکەس و وەك ئامێرێك سەیردەکرێت و بەشداری پێناکرێت لەسازدانی بڕیارو داڕشتنی سیاسەت و دانانی نەخشەو پلاندا .

2. حکومەت هەوڵ بدات چەند یاساو ڕێنمایی ئیداری و دارایی نوێ دەربکات کەبگونجێت لەگەڵ ژیانی فەرمانبەران و بارودۆخی ئێستای کوردستاندا .

3. پێویستە دەسەڵاتە ئیداری و داراییەکان بۆ گشت ئاست و دامو دەزگاکان دیاری بکرێت تابتوانن ئازادانە کارەکان ڕایکەن .

4. هەوڵ بدرێت کەسانی شیاوو گونجاوو خاوەن تواناو لێوەشاوەیی و شارەزایی و پسپۆڕی و خاوەن بڕوانامە لەپۆستە ئیداریەکاندا دابنرێن , دوور لەمەحسووبیەت و حزبایەتی و .. هتد . بەشێوەیەك کەببێتە هۆی کارئاسانکردنی نەك لەنەزانین و نەشارەزایی و تێنەگەیشتنەوە ببێتەهۆی زیادکردنی ڕۆتین و کۆسپ لەئیدارەدا .

5 . هەوڵبدرێت کە گۆڕانکاری لەسیستمی ئیداری و داراییەکانداو ڕێکخستنەوە و داڕشتنەوەی شێوەی موراسەلات و ئەرشیف و سجلات و قەیدە داراییەکان لەسەر بنەمای زانستی و گونجاو لەگەڵ ڕۆژگاری ئێستاو خواست و ویست و پلانەکانی حکومەتدا بگونجێت .

6. هەوڵی بە(تەکنەلۆژی کردنی) دامودەزگاکانی ئیدارە بدرێت بەبەکارهێنانی کۆمپیوتەر و ئینتەرنێت بەمەبەستی

سوود وەرگرتن لەشێوازە سەرکەوتووەکانی ئیدارە لەدونیاداو خێراتر ڕاپەڕاندنی ئیشو کارەکان .

7 . کردنەوەو سازدانی خولی ڕاهێنان و فێرکردنی بەردەوام بۆ هەموو ئاستەکان , بەمەبەستی شارەزابوون و پێگەیاندنی کادری ئیداری سەرکەوتوو .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە (2689)لە20/ 2/ 2002 دا بلاْوکراوەتەوە.

لەپێناوی خزمەتێکی چاکتر هەنگاو بەرەو ئیدارەیەکی هاوچەرخ*

❖ ئیدارە (Administrion) هونەرێکە لەهونەرە سەرەکیەکان کە مرۆڤ نەوە دوای نەوە بۆی ماوەتەوە وەك دروستکردنی ئەهرامەکان لەمیسر یان هەموو ئەوشارستانیەتانەی کە لەڕابردوودا دروست کراون و ماونەتەوە , ئەگەر ئاماژە بۆشتێك بکەن ئەوا ئاماژە بۆتوانایەکی گەورەو سەرکەوتووی ئیدارەیەك دەکەن . لەهەمان

کوردایەتی لە نێوان ...

کاتیشدا وەك توحفەیەکی زۆر جوان و گران بەها خۆیان دەنوێنن .یان فەرمان ڕەوایی ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی و ڕاپەڕاندنی ئیش و کارەکان لەناوچەیەکی زۆر فروان و لەسەردەمێکدا کەوەکو ئێستا هۆکارەکانی گواستنەوەو پەیوەندی کردن نەبووە , ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن کە ئیدارەیەکی تۆکمەو سەرکەوتوو بەڕێوەی بردووە .

دەتوانین بڵێن کە ئیدارە بەهەموو ئەوکارانەکەسەرجەم ئامانجیان بەدیهێنان وجێ بەجێ کردنی سیاسەتی گشتی حکومەتە .کە لەڕێگەی دامو دەزگا ئیدارییەکانەوە جێ بەجێ دەکرێن , کەئەم دام و دەزگایەش بریتین لەکۆمەڵە یاساو ڕێنمایی و پەیوەندی وعورف و عاداتی ئەو وڵاتە لەسەردەمێکی دیاری کراودا ,بۆ بەدیهێنانی و جێ بەجێ کردنی سیاسەتی دەوڵەت .

دەکرێت بڵێین هونەری ئیدارە بریتی یە لەئاراستە کردنی توانای کۆمەڵە کەسانێك و گونجاندنیانە بەیەکەوە و کۆنترۆڵ کردنیانە لە پێناو بەدیهێنانی ئامانجێکی دیاری کراودا , ئەم هونەری ئیدارەیەش لە حاڵەتێکی قەتیس و وەستاودا نی یە بەڵکو هەمیشە لەگۆڕان و بەرەو پێشەوە چووندایە کە تیایدا هەموو توانا بەشەری و سروشتی و دارییەکان دەخاتە گەڕ . ئەم کارانەش بەکەسێك دەکرێت کەپێی دەوترێت (ئیداری) .

ئامانجی ئیدارەی باش و سەرکەوتوو زانستی ئەوەیە کە هۆکاری

www.dengekan.com

2007/03/31

بەهەدەر چوون و ونبوون کەم بکرێتەوە , پاراستن وباشتر بەگەڕ خستنی توانا مرۆیی و سروشتی یەکانە , پاراستنی ژیانی فەرمانبەران و بەرزکردنەوەی ئاستی گوزەرانیانە , بەم شێوەیە ئامانجی ئیدارە بریتی یە لە ئامانجی دەوڵەت . کەئەویش پاراستنی سیستەم و ئاسایش و دابین کردنی عەدالەت و بەرزکردنەوەی باری تەندروستی گشتی و پتەوکردنی بنەماکانی جێگیربوونی باری ئابووری و کۆمەڵایەتی و لەکۆتاییشدا فەراهەم کردنی ژیانێکی پڕ لە خۆشیە بۆ هاوڵاتیان .

❖ کامە سیمای ئیدارەیەکی سەرنەکەوتوە و دیاردەو کەم و کوڕییەکانی ئیدارەی سەرنەکەوتوو چین ؟

هەرئیدارەیەك بەشێوەیەکی گشتی هەوڵی کەم کردنەوەی فەسادو بەرتیل خۆری و بەهەدەر چوونی نەداو نەیتوانی کەڵك وسود لەتوانا مرۆیی وسروشتیەکان و وەربگرێت و بیانخاتە گەڕ , هەوڵی باش کردنی ژیانی فەرمانبەرانی نەداو لەپێناو فەراهەم کردنی ژیانێکی ئاسوودە بۆ هاوولاتیان تێنەکۆشا , بەئیدارەیەکی سەرنەکەوتوو خراپ لەقەڵەم دەدرێت .

دیاردەی بیرۆکراتیەت لەئیدارەدا خاڵی لاوازی ئیدارەی خراپەو نیشانەکانی بیرۆ کراتیەت ئەمانەن :

1. فەرمانبەرە گەورەکان هەندێ لەدەسەڵاتیان نادەنە خوار خۆیان , بۆ ئەوەی لە هەیبەت و دەسەڵاتیان کەم نەبێتەوە .

کوردایەتی لە نێوان ...

ئەمەش لەوەوە هاتووە کەمتمانەیان بەخەڵکی تر نی یە , یان لەخۆپەرستی و خۆبەزل زانینەوە دێت . نەمانی ئەم دیاردەیەش بەبەرزکرنەوەی ئاستی هۆشیاری و تێگەیشتنی فەرمانبەران دەبێت , نەك لەڕێگەی یاساو فەرمانەوە .

2. جێ بەجێ کردنی یاساکان بەشێوەیەکی زۆر وردو حەرفی کە گەلێك جار , دەبێتە ئاڵۆزکردن و جێ بەجێ کردنی ئیش و کار .بەو مانایە نا کە یاسا جێ بەجێ نەکرێت , بەڵکو مەبەست لەتێگەیشتنی مانا فراوانەکەی یاسایەو بەهۆی لەیەك نەچوونی کێشەکانیشەوە .

3. زۆربەی فەرمانبەران فەرمانەکان (حرفیا) جێ بە جێ دەکەن کەئەمەش بۆ دوو هۆ دەگەڕێتەوە :

* فەرمانبەران خۆیان لە لێپرسراوێتی دوور دەخەنەوە .

* کەسایەتی بەهێزیان نی یە .

4. ئەو یاسایانەی بۆ ڕێکخستنی ئیش و کاری دەوڵەت دانراون , بەو ئاڕاستەیەن کەمتمانە لای فەرمانبەر دروست ناکەن وای لێ دەکەن لەژێر ترساندن و سزاداندا کاربکەن , نەك بەهۆی هاندانی مادی و مەعنەوی یەوە .

5. بەهۆی سەردانی کردنی میوانی زۆر بۆ لای فەرمانبەران لەکاتی دەوام کردندا , یان بەهۆی کۆبوونەوەی زۆرەوە ئیش و کارەکان بەباشی ولەکاتی خۆیدا جێ بەجێ نابێت .

www.dengekan.com

2007/03/31

خاڵە لاوازەکانی ئیدارە لەکوردستاندا

لاوازی هەرئیدارەیەك دەگەڕێتەوە بۆ چەند هۆکارێك لەوانە :

❖ جۆری سیستەمە سیاسیەکە و زۆری یاسا و ڕێنماییەکان و لاوازی کادری ئیداری . لەکوردستانیشدا لەدام و دەزگاکانی حکومەتدا ئەم سێ هۆکارە بەئاشکرا کاریگەری خۆیان هەیە , کە ئەمەش بۆتە هۆی ئەوەی ئیداراتی حکومەت وەکو پێویست و لەئاستی ویست و گۆڕان و پێداویستیەکانی ژیانی کوردەواری سەردەمدا نەگونجێت و بەشێوەیەکی لاواز دەربکەوێت . لەسەربوونی ئەم سیفاتانە , پێویستە کادری شارەزا بخرێنە ئیداراتەوە :

1. ئەو کەسە دەبێت توانای پەیوەندی کردنی زۆر بێت و خاوەن هەڵوێست و بڕیاردان بێت و خاوەن عەقڵیەتێکی فراوان و دووربین بێت .
2. بەرژەوەندی گشتی بپارێزێت و پێش گشت بەرژەوەندییەکانی خزمایەتی و خۆیی بخات .
3. بتوانێت بەرهەم زیاد بکات و ئیش و کارئاسان ڕابپەڕێنێت و لەناو فەرمانگەو فەرمانبەرانی خۆی دا گیانی برایەتی و هاوکاری بڵاوبکاتەوە .

کوردایەتی لە نێوان ...

4 . کەسی پسپۆڕو شارەزاو لێهاتوو بێت .

دەتوانین بەکورتی دەست نیشانی ئەوخاڵانە بکەین کەبونەتە هۆی لاوازی ئیدارە لەکوردستاندا :

1 .دیاری نەکردنی دەسەڵاتە ئیداری و داراییەکان لەزۆربەی وەزارەتەکانداو چڕکردنەوەی دەسەڵاتەکان لایفەرمانبەرە ئاستە بەرزەکان و نەدانیان بە خوار خۆیان.

2 . کارکردن بەیاساکانی حکومەتی عێرا قی و نەگۆڕینیان بۆ بەرژەوەندی فەرمانبەران .

3 .زۆری یاساو ڕێنماییەکان و لەیەك نەچوونیان .

4 . نەبوونی دەزگای پلان و بەدوادا چوون و نەبوونی مەڵبەندی مەشق و ڕاهێنان بۆ دروست کردنی کادری پسپۆڕ لەبوارە جیاجیاکاندا هەروەها نەبوونی دەزگای ئامار .

5 . بوونی هەندێ وەزارەت و دەزگا کەئیشەکانیان لەیەك دەچن و کەدەبێتە هۆی بەهەدەر دانی توانا مرۆیی و سروشتی و داراییەکان .وەك هەردوو وەزارەتی ئیشغال و ئاوەدان کردنەوە .

6. نەبوونی میلاکات و دابەش کردنی هێزی کار بەشێوەیەکی خراپ و دوور لەپلان .

7. ڕێك نەخستنی نوسراوو دۆکیۆمێنت و ئەرشیف بەشێوەیەکی زانستیانەی نوێ .

www.dengekan.com

2007/03/31

8. نەبوونی میزانییەی (تخطیطي) و کارپێنەکردنی .

9. دابین نەکردنی پێداویستیەکانی ئیش کردن لەبیناو کەل و پەل و ..هتد .

10.نەبوونی کادری پسپۆڕو شارەزا لەهەندێ بواردا و نەگونجاندنی زۆر لەفەرمانبەران لەڕووی تواناو لێهاتوویی و پسپۆڕییانەوە لەگەڵ کارەکانیاندا .

11.نەبوونی مەرج و دیسپلین بۆ پێدانی پۆستێك یان ناونیشانێك بەکەسانی شیاو , دوور لەخزمایەتی وپەیوەندی تایبەتی و کوڕی چاکی و مەحسوبیەت .

ئەی چی بکەین ؟

لەپێناوهەنگاونان بەرەو دروست کردن و ڕێکخستنەوەی ئیداراتی حکومی لەکوردستانداو تۆکمەکردنی دام و دەزگاکان (المؤسسات) و دەسەلاّت بوونی یاساو ڕێنماییەکان , ئەم پێشنیازانە ی خوارەوە دەخەینە ڕوو , بەهیوای هەوڵ دان بۆ جێ بەجێ کردنیان و لابردنی ئەرك وفەرمانە مێژووییەکان لەسەرئەستۆی بەرپرسان و دەرخستنی ڕووی گەشی کۆمەڵی کوردەواریمان و تواناو لێهاتووی کورد لەبواری ئیدارەشدا .

پێشنیازەکان :

1 . پێك هێنانی مەجلیسی خزمەت .

2. پێك هێنانی دەزگایەکی ناوەندی پلان و بەدواچوون کەپەیوەندی ڕاستەوخۆی هەبێت بەسەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیرانەوە.

3. گرنگی تەواو بدرێت بەدەزگای ئاما ر .

4 .دەرکردنی یاساو ڕێنمایی ئیداری و دارایی نوێ کە بگونجێت لەگەڵ ژیانی فەرمانبەران و بارودۆخی ئێستای کوردستان .

5. گۆڕانکاری بکرێت لەیاساکانی خزمەتی مەدەنیدا بەتایبەت لەمووچەی اسمی و دەرماڵەدا و وەك یەك بێت لەگشت وەزارەتەکان .

6. دیاری کردنی دەسەلاّتەکان (الصلاحيات) ی ئیداری و دارایی و بۆ گشت ئاست و دام و دەزگاکان .

7. دامەزراندنی بنکەی مەشق و ڕاهێنان بۆ پێگەیاندنی کادری ئیداری و دارایی و هونەری و کۆمپیوتەر بۆ ئەوەی هەر کادرێك پێشنیاز دەکرێت بۆ پۆستێك لەئاستی وەزیرو وەکیل و بەڕێوەبەری گشتی و بەڕێوەبەری کارگەو فەرمانگەکان و پارێزگارو قائیمقام و بەڕێوەبەری

ناحیە .پێش ئەوەی دەست بەکاربێت بەلایەنی کەمەوە بۆ ماوەی مانگێك خولێکی فێرکردن ببینێت .

8. نەهێشتنی دیاردەی بیرۆکراتیەت لەدام و دەزگاکانی حکومەتدا .

9. هەڵبژاردنی کەسانی پسپۆڕ و شارەزاو کارامەو بەتوانا بۆ جێگەی شیاوی خۆیان .

10. دانانی مەرج و دیسپلین بۆ بەرزکردنەوەی یان پێدانی ناونیشانی (خەبیرو ڕاوێژکار) , وەك ئەوەی دەبێت ئەوکەسەی کە ئەو جۆرە ناونیشانەیان دەدرێتیٚ دەبێت پلەی ڕێکخراوی پیشەییەکەیان لەڕاوێژکار کەمتر نەبێت و خاوەنی دانانی کتێب و نامیلکەو بڵاوکراوە بێت .

لەبواری پسپۆڕی خۆیدا . و بەشداری کۆڕو کۆنگرە زانستیەکان بێت و خاوەنی داهێنانی نوێ بێت , نەك وەك ئێستا ناونیشانی (خەبیرو ڕاوێژکار) ئەوەندە زۆر بووە کەزۆر کەس شیاوی ئەو ناونیشانانە نین .

11 .گرنگی دان بەسیستەمی ئیداری و دارایی و ڕێکخستنەوە ی شێوەی مراسەلات و ئەرشیف و سجلات و قەیدە داراییەکان , لەسەر بنەمایەکی زانستی و گونجاو لەگەڵ ڕۆژگاری تازەی ئێستای کوردستاندا .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 1827لە 24 / 3 / 1999دا بڵاوکراوەتەوە.

کەسی شیاو
بۆ جێگەی شیاو لەئیدارەی کوردیدا*

ئیدارە وەك زانست و هونەرێك لەهەموو کۆمەڵگەو دەوڵەت و ڕێکخراوو تەنانەت خێزانیشدا گرنگیەکی گەورەو ڕۆڵێکی مەزن دەگێڕێت ,هەربۆیەش چەندە ئیدارە سەرکەوتوو بێت , ئەوەندەش کۆمەڵگاو دەوڵەت بە کۆمەڵگایەکی مەدەنی و دەوڵەتی یاساو دام و دەزگایی ناو دەبرێت .

هەموو ئیدارەیەکی سەرکەوتووش دوو دینگەی سەرەکی ڕایگرتووە , یەکەمیان کادری شارەزاو پسپۆڕو خاوەن ئەزموون و بڕوانامەی زانستی و تواناو لێهاتوویی و داهێنەرو عەقڵی کراوە دووەمیشیان بریتیە لە ئابووریەکی پتەوو پلان و بەرنامەی تۆکمەو چاك دارێژراوی زانستی و واقیعبینی .

هەر بۆیە چەندە هەوڵ بدرێت ئەو کەسانە لەشوێنی شیاوو گونجاودا لەگەڵ تواناو پسپۆڕیەکەیدا کاری پێ بسپێردرێت

www.dengekan.com
2007/03/31

ئەوەندە ئیدارە سەرکەوتوو دەبێت و دەتوانرێت ئیش و کارەکان زۆر بەرێك و پێکی ڕابپەڕێنێت دوور لە دیاردەی ڕۆتین و فەساد و زیادەڕۆیی کردن لە خەرجی نا پێویستدا .

ئیدارەی سەرکەوتوو بریتیە لە ئیدارەیەك کە بتوانێت توانا مادی و مرۆییەکان کۆنترۆڵ و سەرپەرشتی بکات بەشێوەیەك کەبڕی داهات و بەرهەم زیاد بکات و بڕی بەهەدەر چوونی توانا مادی و مرۆییەکانیش کەم بکاتەوە .

هەرئیدارەیەك لەسەر ئەم بنچینەیە کاری کرد ئەوا بەئیدارەیەکی سەرکەوتوو باش دەناسرێت و ئەگەریش بەپێچەوانەوە دیاردەی ڕۆتین و خزمایەتی و حیزبایەتی و مەحسوبیەت و گەندەڵی لەهەر ئیدارەیەکدا بڵاو بۆوە , ئەوا بەئیدارەیەکی خراپ و سەرنەکەوتوو ناوزەد دەکرێت .

ئیدارەی کوردیش لەچوار چێوەی ئەم یاساو ڕێسایانە دەرناچێت و پێویست دەکات کەوەك ئیدارەیەکی تازەی خۆماڵی کوردی هەر لەسەرەتاوە توند دەست بگرێتە ئەڵقەی جێبە جێکردنی یاساو ڕێنماییەکان لە ئیدارەی حکومەتی هەرێمدا ,چونکە ئەگەر هەر لەسەرەتاوە لەسەر بناغەیەکی تۆکمەو پتەوی یاسایی ئیدارەکەمان بنیاد بنێین ئەوا دەتوانرێت تەلاری چەندین نهۆمی لەسەر بینابکرێت و ئیدارەیەکی هاو چەرخ و پێشکەوتن خوازی لێ دروست بکەین ,

بەلام بەپێچەوانەشەوە ئەوا ئیدارەیەکی گەندەڵ و فشەڵ و لەرزۆك بینا دەکەین و لەماوەیەکی کەمدا بەدەست ئاسەوارە خراپەکانیەوە دەناڵێنین .

لە پێناو زیاتر چەسپاندنی یاساو بەدام و دەزگایی کردنی ئیدارەدا کە هەموو ئەمانەش دەچنە چوارچێوەی (تەرشیقی ئیدارییەوە) و لە پێناو بەدیهێنانی ئەو ئامانجانەی سەرەوەدا لەلایەك و لەولاشەوە بۆ نەهێشتنی ناعەدالەتی لە پێدان و بەخشین و پێ سپاردنی پۆستە ئیدارییەکان بەکەسانی نەشیاوو نەگونجاو لەگەڵ پۆستەکانیاندا وتەنیا بەمەبەستی سەرکەوتن و دەرخستنی ڕووی گەشی ئیدارەی کوردیدا لەبەردەم و چاوی دونیاو دوژمنانماندا کە هەمیشە پڕوپاگەندەی ئەوە دەکەن کە (کورد ناتوانێت ئیدارەو حوکمی خۆی بکات) .

هەر بۆیە دەکرێت دوای 9 ساڵ تێپەڕبوون بەسەر دامەزراندنی ئیدارەی کوردیدا کە قۆناغی ساوایی و ئەزموونی بڕیوەو لەئێستادا لە قۆناغی چەسپاندن و گەشە کردندایە بپرسین , ئایا (کەسی شیاو لەجێگەی شیاودا) پەیڕەو کراوە یان پێشێل و پشتگوێ خراوە ؟

ئایا کەسانی پسپۆڕ و شارەزاو خاوەن بڕوانامەو تواناو لێهاتوو لە پۆستەکاندا دانراون یان کەسانی بێ تواناو بێ بڕوانامەو نەشیاو دانراون ؟ ئایا بنچینەی هەڵسەنگاندن بۆ

پالأوتنی کەسێك بۆ پڕکردنەوەی پۆستێك بریتیە لە پسپۆڕی و شارەزایی و خاوەن بڕوانامە ,یان نا ؟

لەسەرەتای دامەزراندنی یەکەمین کابینەی حکومەتی هەرێمەوە لە 1992/7/4 ەوە تاکو ئێستاش بەهۆی بارودۆخی نالەباری کوردستانەوە هەندێ لەو پۆستانە بەکەسانی نەشیاوو نەگونجاو لەڕووی بڕوانامە و کەفائەت و پسپۆڕی و شارەزاییەوە پڕ کراونەتەوە .

هەربۆیەش ئیدارەی حکومەتی هەرێم تاکو ئێستاش لەبەردەم ئەو پرسیارەدایە چی بکەین بۆ ئەوەی دیاردە نادروستەکانی ناو جومگەکانی ئیدارەکەمان بنبڕ بکەین ؟

وەلأمیش بەلای ئێمەوە ئەوەیە کە ئیدارەی کوردی سەرەڕای سەرجەم ئاستەنگ و بارودۆخە سیاسی و ئابورییە ناهەموارو جێنەگیرە کە توانیویەتی بەردەوامی بەئیدارەکە بدات , بەلأم لەسلبیات و کەم وکوڕیش بێ بەری نەبووە . لەبەر ئەمە سەرۆکایەتی هەرێم و ئەنجومەنی وەزیران گەیشتوونە ئەو قەناعەتەی کەئیدارەی حکومەت پێویستی بەبەرەو پێشچوون و تەرشیق هەیە .

لەبەر ئەوە لەدوای کۆنگرەی دووەمی (ی .ن .ك) وەبڕیاری (تەرشیقی ئیداری) دراو 14 بڕیاری گرنگ لەسەرۆکایەتی هەرێمەوە دەرچوو , بەو مەبەستەی کە لەمەودوا دەبێت پێدانی

پۆستە ئیدارییەکان لەسەر بنچینە زانستیە ئیدارییەکان و لەچوارچێوەی دیسپلینەکاندا بێت , نەك لەسەر بنچینەی خزمایەتی و حزبایەتی .

بەلای ئێمەوە تەنها بەجێبەجێکردنی یاساو ڕێنماییەکان و دانان و دەرکردنی یاساو ڕێنمایی نوێ دەبێت کەبگونجێت لەگەڵ سەردەمی ئێستادا کەلەلایەن کەسانی شارەزا و پسپۆڕو یاسایی و دوای پرس و ڕای پێویست لەگەڵ کەسان و لایەنی پەیوەندیدارەوە . ئەو یاسایانە دەربکرێت , کەهەم بەرژەوەندی حکومەت و هەمیش بەرژەوەندی هاولأتیانی تیا پارێزراو بێت .

بەم شێوەیە دەتوانرێت ئیدارەیەکی تۆکمەو پتەوو چەسپاوو یاسایی دابمەزرێت و ئیدارەیەکی کوردی خۆماڵی سەرکەوتووش بهێنرێتە دی کەتیایدا (کەسانی شیاو لە جێگەی شیاو ی) خۆیاندا ڕۆڵی کاراو مەزنی تیادا بگێڕن .

---

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 2515 لە 26/ 7/ 2001 دا بلأوکراوەتەوە.

لەپێناو چەسپاندنی دەوڵەتی یاسا و(موئەسەسات)
لەكوردوستاندا..

گرنگی دان و بەگەڕخستنی توانای خاوەن بڕوانامە و تەكنیككاران

كارێكی هەنوكەییە..*

❖ وەك ئاشكرایە لەهەموو دونیادا و بەدرێژایی قۆناغەكانی گەشـەكردنی كۆمەڵگـە و مێـژووی مرۆڤایـەتی و بزوتنـەوە ئازادیخواز و نیشتیمان پەروەرەكان,هەمیشە دوا ئامانج و دروشم لە پێناو چەسپاندنی یاساو ڕێكخستنی ژیانی كۆمەڵگا لەهەموو

كوردایەتی لە نێوان ...

بوارەكانی سیاسی و ئابوری و كۆمەڵایەتی و ئەدەب و هونەر و كلتور و...هتد.بووە بەمەبەستی خۆشگوزەرانكردنی تاكەكانی كۆمەڵ و هەنگاوەكان ڕووە و پێشكەوتن و داهێنان و گەشەكردنی زیاتر.دیارە هەموو ئەم كارانەش لەسایەی كەش و هەوایەكی ئاشتی و دیموكراسی و ئازادی تاك و كۆمەڵ لەلایەك و لەلایەكی تریشەوە بوونی دام و دەزگایەكی توندو تۆڵ و چەسپاوی ئیداری وا كە بتوانێت سەرجەم توانا مرۆیی و ماددییەكان بەئاڕاستەی گەشەكردن و بەرهەمهێنان و پێشكەوتنی زیاتر بەرین دێتە ئەنجام.

مەرجی سەركەوتنی هەموو ئیدارەیەكیش لەدونیادا بوونی كەسانی خاوەن بڕوانامە و پسپۆڕی و خاوەن توانا و لێهاتوە لەلایەك و لەلایەكی تریشەوە بوونی پلان و نەخشەی ڕێك و پێك و گونجاو بۆ هەنگاونان بەرەو باشتر بوون و داهێنانی زیاتر و گەشەكردنی گەورەتر,بەمەرجێك كەرەسەی خاوو سەرەتایی مرۆڤ و مادە لەبەردەستدا بێت. نموونەی ئەم ڕاستیەش هەموو دەوڵەتانی پێشكەوتووی ئەوروپاو ڕۆژئاوایەكە لە ئێستادا بوونەتە نموونە و پێشەنگ لەدونیای پێشكەوتن و داهێنان و سیستەمی سیاسی و ئیداری و داراییەكانیشیان بونەتە نمونەی سیستەمی بێ وێنە و

سەرکەوتوو کە زۆربەی گەلانی دونیای سێیەم هەوڵ دەدەن ئەزموونی ڕۆژئاواییەکان لە وولاتەکانیاندا پەیڕەو بکەن.

ئاشکرایە نهێنی سەرکەوتن و پێشکەوتن و داهێنانەکانی ڕۆژئاواییەکان بەپلەی یەکەم لەوەوە هاتوە کە ئەوان بۆ ماوەی زیاتر لە 50 ساڵ دەبێت دوورن لە شەڕی ناوخۆو نێودەوڵەتیەکان و لەسایەی ئاشتی و ئارامیدا دەژین لەلایەك و لەلایەکی تریشەوە ئەوان لەسایەی سیستەمێکی سیاسی دیموکراسیدا ژیان بەسەر دەبەن و تاکەکانی کۆمەڵ سەرجەم پێداویستیەکانی ژیانیان بۆ دابینکراوە و ئازادی تاکەکەس ئەوەندە بەرقەرارە کە خەڵکی دڵنیا بووە لەمافە کەسی و یاسایی و گشتیەکانی هەربۆیە ڕوویان کردۆتە داهێنان و پێشکەوتن لەگشت بوارەکانی ژیاندا.

بەم شێوەیە لەهەر وولات و کۆمەڵگەیەکدا چەندە ئاشتی و دیموکراسی بەرقەرار بێت ئەوەندەش پێشکەوتن و داهێنان و چەسپاندنی بنەماکانی دەوڵەتی یاساو دام و دەزگاکان بەرقەرار دەبن.

❖ لەکوردوستانی خۆشماندا لەدوای ڕاپەڕینی ئاداری ساڵی 1991 و هەڵبژاردنی پەرلەمان و دامەزراندنی حکومەتی هەرێمی کوردوستان لەساڵی 1992دا, کوردیش یەکەم هەنگاوی خۆی نا بەرەو دامەزراندنی کیانی پتەو و حوکمی

موئەسەساتی و بناغەی دوا ڕۆژێکی گەشی بۆ نەوەکانی داهاتووی داڕشت.بەڵام مەخابن هەڵگیرساندنی ئاگری شەڕی ناوخۆ لەساڵی 1994داو دەستتێوەردانی وولاتانی ناوچەکە و دوژمنان,کاری سلبی کردە سەر ئەو پرۆسەیە و نەیهێشت وەك پێویست گەشە بکات.

❖ لەئێستادا و لەدوای جێگیر بوونی بارودۆخی سیاسی و وەستانی شەڕی ناوخۆو کەشێکی تاڕادەیەك ئارام لەکوردوستاندا و بەرقەرار بوونی دیموکراسی و بوونی ئازادیەکان لەم بەشەی ژێر دەسەڵاتی حکومەتی شەرعی هەرێمدا بۆ گشت لایەن و دەزگاو تاکەکانی کۆمەڵ. سەرکردایەتی ی.ن.ك و حکومەتی هەرێم سەرقاڵی دامەزراندنی دام و دەزگا یاسایی و بە (موئەسەسە) کردنی ئیداراتی حکومەتی هەرێمن.ئاشکرایە ئەم هەنگاوانە لە سەرەتادان,بەڵام کاریگەری گەورەو گرنگیان دەبێت لەسەر داهاتووی وولات و کۆمەڵگەی کوردەواری.بەمەبەستی سەرکەوتن و زیاتر پیرۆزکردنی ئەم هەنگاوە گرنگ و مێژووییانەی کە حکومەتی هەرێم دەینێت,پێشنیاز دەکەین کە:-

1.لەهەموو هەنگاوێکدا کە دەنرێت بە ئاڕاستەی چەسپاندنی بنەماکانی دەوڵەتی یاساو مۆئەسەسات. دووخاڵی گرنگ هەیە کە پێویست دەکات لەبەرچاو بگیرێن:-

- ❖ گۆڕانکاری و هەنگاوەکان لەخراپ بۆ باش و لەباش بۆ باشتر بێت.
- ❖ دانانی کەسانی شیاوو سەرکەوتوو لێهاتوو خاوەن بەهرەو پسپۆڕی لەجێگەو پۆستی شیاو و گونجاو لەگەڵ توانا و کارامەیی کەسەکاندا بێت.

2. لەزۆربەی دەوڵەتانی پێشکەوتوودا,تەنانەت لەدەوڵەتانی ناوچەکەو جیهانی سێشدا, زۆربەی پۆستە سەرەکی و گرنگەکانی ئیدارە سپێردراوە بەکەسانی خاوەن بڕوانامە بەرزەکان لە دکتۆراو ماجستێر و بەکالۆریۆس.

هەربۆیە پێشنیاز دەکەین کە ئەو گۆڕانکاریانەی کە لەحکومەتدا دەکرێن بەشێوەیەك بن کە خاوەن بڕوانامە و تەکنیکیەکان پلەو پۆستی سەرەکیان پێبسپێرێت بۆ ئەوەی حکومەتەکەمان کەسانی(تەکنۆقرات) بیبەن بەڕێوە.لێرەشدا تەنها مەبەستمان زیاتر بەمەدەنیکردن و سەرکەوتنی حکومەتەکەمانە, تاقیکردنەوەی ڕۆژگار دەریخستوە کە هەمیشە ئەو حکومەتانەی لەلایەن کەسانی تەکنۆقراتەوە بەڕێوەدەبرێن سەرکەوتووترن, هەربۆیە زۆربەی دەوڵەتانی پێشکەوتوو تەنانەت دەوڵەتانی نیمچە پێشکەوتووش هەوڵ دەدەن بۆ چەسپاندنی ئەم پرەنسیپە. یەك نمونەی دەوڵەتانی ناوچەکە دەهێنینەوە کە ئەویش (میسرە) ئاشکرایە میسر وولاتێکی جیهانی سێیە و ژمارەی

دانیشتوانی نزیکەی 60 ملیۆن کەسە و خاوەنی ئابوریەکی بەهێزیش نیە.بەلاّم لەگەڵ ئەوەشدا تاڕادەیەك توانیویەتی هاوسەنگی سیاسی و ئابوری خۆی ڕابگرێت.ئەویش بەوەی کە کابینەی حکومەتی لە سەرۆك وەزیرو زۆربەی وەزیرەکانی کەسانی پسپۆڕ و خاوەن بڕوانامەی دکتۆران,ئەمە جگە لەپلەی وەکیل وەزیر و بەڕێوەبەرە گشتیەکان و بەڕێوەبەرەکان کە پێویستە کەسانی تەکنیکی بن.چونکە کەسانی تەکنۆکرات سەرکەوتووترن لە ئیدارەو چارەسەرکردنی گرفتە ئابوریەکان.

3. پێشنیاز دەکەین هەڵبژاردن و دەستنیشانکردنی کەسان و پێدانی پلەو پۆستی وەزیر و وەکیل وەزیر و بەڕێوەبەری گشتی و بەڕێوەبەری کارگە و فەرمانگەکان و ڕاوێژکاران و پلەی شارەزا(خەبیر) لەسەر بنچینەی بڕوانامەو پسپۆڕی و شارەزایی و لێهاتووی و بەتوانایی و ڕابووردوو پاکی بێت, نەك لەسەر بنچینەی نازانستی و دواکەوتوەکان چونکە ئەگەر لەلایەکەوە سوود مەند بێت, ئەوا لەسەر حسابی چەسپاندنی دام و دەزگاکان دەبێت. چەندە لەو دیاردە دزێوە دوور بکەوینەوە ئەوەندە زووتر بناغەی دەوڵەتی یاساو موئەسەسات دادەڕێژین و لەئامانج نزیك دەبینەوە.

4. لەزۆربەی وولاّتانی پێشکەوتوو دواکەوتووشدا کە خاوەن کیان و دەسەلاّت و ئیدارەی خۆیانن, بچوك بن یا گەورە, هەوڵ دەدەن

www.dengekan.com

2007/03/31

لەناو پارتە سیاسیەکانیاندا کەسانی خاوەن بڕوانامە و پسپۆڕو شارەزا بکەنە سەرکردەو پێشەواو بڕیار بەدەست.بەمەبەستی ئەوەی هەر کاتێك دەسەڵاتیان گرتە دەست ئەو کەسانە بخەنە پۆستە حکومیەکان و ئیدارەیەکی سەرکەوتوو بگرنە دەست و بەرنامە سیاسیەکانیان بەباشترین شێوە جێبەجێبکەن و جەماوەری زیاتر بۆ خۆیان ڕابکێشن.جارێکی تریش نموونەی وولاتی میسر دەهێنمەوە, لەسەرەتای مانگی 2000/2دا, سەرۆکی میسر بەو سیفەتەی سەرۆکی حیزبی دەسەڵاتداریشە, چەند بڕیارێکی دەرکرد بەدەستنیشانکردنی ئەندامانی ئەمانەتی گشتی حیزب و ئەمانەتی لقەکان و نوێنەری حیزب لە هەر 26 پارێزگاکەی میسردا.ئەوەی جێگەی مەبەستمە ئەوەیە کە زۆربەی ئەندامان بڕوانامەی دکتۆرایان هەبوو کە سەرەك وەزیرو زۆربەی وەزیرەکانی تیادا بوون,کە هەم سەرکردایەتی حیزب دەکەن و هەم لەحکومەتیشدا پۆستەگرنگەکانیان بەدەستەوەیە, بەمەبەستی جێبەجێکردن و سەرکەوتنی بەرنامە سیاسیەکەی حیزبەکەیان.

ڕاستە پلەی وەزیر پلەیەکی سیاسیە بەڵام ئەگەر لەناو سەرکردایەتیشدا کەسانی(تەکنۆکرات) هەبن ئەوا دەکرێت ئەو کەسانە بخرێنە ئەو پۆستانەوە.بەمەش هەم حیزبێکی سیاسی و تەکنیکی, هەمیش حکومەتێکی تەکنیکی و سەرکەوتوو دادەمەزرێن.کە جێگەی ڕەزامەندی زۆرترین جەماوەردەبێت.

کوردایەتی لە نێوان ...

5. ئاشکراشە هەموو ئەم هەنگاوانە بەدڵنیایەوە سەرکەوتوو دەبن.ئەگەر دەسەڵاتی حیزب و حکومەت لەیەك جیابن و تێکەڵاوی لەدەسەڵات و ئیشوکاردا ڕوونەدات.ئەمە یەکێکە لە نهێنی سەرکەوتنی هەموو دەوڵەتێکی خاوەن دام و دەزگایەکی ئیداری چەسپاو و پتەو .

بەم شێوەیە چەندە ئیدارەکەمان تۆکمەو وپتەو بێت ئەوەندەش حکومەتەکەمان و ئەزمونەکەمان چەسپاو و خۆڕاگر دەبێت,بەمەش ی.ن.ك و سەرکردایەتیەکەی دەبنە جێگەی فەخر و شانازی نەوەکانی داهاتوو وە لەمێژووی میلەتەکەماندا دەبنە بنیاتنەر و دامەزرێنەری بناغەی دەوڵەتی یاساو (موئەسەسات) لەکوردوستاندا و ناویان بەنەمری دەمێنێتەوە .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 2082لە 2000/2/24 و 2083 لە2000/2/26دا بەدوو بەش بڵاوکراوەتەوە .

حکومەتی هەرێمی کوردستان
گوڵێکی گەشاوەیە لەگوڵدانی دەستکەوتەکانی ڕاپەڕیندا*

وەك ئاشکرایە لەسایەی ڕاپەڕیندا کۆمەڵێك دەستکەوت و داهێنان و ئامانجی گەورە هاتوونەتەدی بەلاّم لەهەموویان گرنگتر و گەورەتر و کاریگەرتر هەڵبژاردنی پەرلەمان و دامەزراندنی حکومەتی هەرێمی کوردستان بوون . چونکە ئەم دوو دامەزراوە بنەما و دینگەی سەرەکین بۆ دامەزراندن و چەسپاندنی ژیانی یاسیایی لەلایەك و لەلایەکی تریشەوە کاریگەری گەورەیان دەبێت بۆ سەر داهاتوو و پاشەڕۆژی مەسەلەی کورد . هەربۆیەش چەندە بتوانین ئەو دوو دامەزراوە گەشە پێبدەین و فراوانتر و کاریگەر تریان بکەین لەبەڕێوەبردنی هەرێمەکەماندا ئەوەندە دەبینە جێگەی هاوکاری و پشتگیریکردنی دۆستەکانمان .

پەرلەمان و حکومەتی هەرێم دوو دەسەڵاتە سەرەکییەکەی وڵات پێکدەهێنن و دەتوانرێت لەسایەی ئەمانیشدا دەسەڵاتی سێیەم کە دەسەڵاتی یاساو دادوەرییە گەشە پێبدرێت و بچەسپێت و کۆمەڵگایەکی مەدەنی و پێشکەوتوو پێکبهێنرێت , کەتیایداو لەچوارچێوەی یاسادا سەرجەم ئازادییەکان و سەربەستی و مافەکانی مرۆڤ بپارێزرێت و دابین بکرێن . بەدیهێنان و فەراهەمکردنی ژیانێکی ئاسوودەو هێمن و پڕ لەئاسایش و هەموو ئەو مافانە ئەرکی حکومەتێکی مەرکەزی بەهێز و خاوەن دەسەڵات و بڕیاردەر و دامودەزگایەکی پتەو و داهاتێکی باشە , کە بتوانێت وەك دەسەڵاتێکی جێبە جێکردن ڕۆڵی خۆی وازی بکات لەسەرتاسەری وڵاتدا بێ جیاوازی لەنێوان ناوچەکان و هاووڵاتیان و ڕەگەزو مەزهەبەکاندا .

دامەزراندنی حکومەتی هەرێمی کوردستان لەبەرواری (1992/7/4) دا بڕیارێکی گەلێك گرنگ و مێژوویی بوو لەکاروانی خەباتی کوردایەتیدا , چونکە یەکەمین حکومەتی کوردییە کە لەلایەن پەرلەمانێکی هەڵبژێراوو شەرعی کوردییەوە بڕیاری لێبدرێت و دەستکەوت و خزمەتگوزاری گەلێك گەورە پێشکەش بەهاوڵاتیان بکات .

مەخابن ئەگەر پیلانی دوژمنان لێ گەڕایەو شەڕی ناوخۆ هەڵنەگیرسایەو حکومەتی هەرێم بەیەکگرتووی بمایەتەوە

مەسەلەی کوردیش گەرم و گوڕ تر لەسەر ئاستیی نێودەوڵەتی مامەڵەی لەگەڵدا دەکرا , بەلاّم لەگەڵ هەموو ئەو کۆسپ و تەگەرانەشداولەگەڵ کەمی داهات و ئابلۆقەکان و..هتد . حکومەتی شەرعی هەرێمی کوردستان توانیویەتی درێژە بەکارو خزمەتگوزارییەکانی بدات و داهێنان و گەشەکردنی دام و دەزگاکانی بەردەوامی پێبدات و پرۆژەی گرنگ و ستراتیژی وەك هێڵی کارەبای دوکان و دەربەندیخان و دەرهێنان و پالاّوتنی نەوت بە ئەنجام بگەیەنێت کەتەنیا لەتوانای دەوڵەتێکی پێشکەوتوو خاوەن داهات و ئیمکانیاتی زۆر دایە .

هەروەها بەسوود وەرگرتن لەبڕیاری 986 توانیویەتی هەڵمەتی بەشێکی گەورەی ئاوەدانکردنەوەی کوردستان بەئەنجام بگەیەنێت و سەرجەم کارە خزمەتگوزارییەکان لەبواری کشتوکاڵ و پیشەسازی و خوێندنی بالاّ و پەروەردەو تەندروستی و شارەوانی و ئاسایشی ناوخۆداپێشکەش بکات و تارادەیەکی باش داهاتی حکومەت کۆبکاتەوەو جمو جۆڵی بازرگانی بخاتە وە کوردستان و سوود لە هۆکارەکانی پەیوەندی و گواستنەوە بەدەرەوەی ولاّتەوە وەربگرێت .

بەم شێوەیە حکومەتی هەرێم لەماوەی 9 ساڵی تەمەنیدا گەلێك دەستکەوت و خزمەت گوزاری گەورەی بەئەنجام گەیاندووە و توانیویەتی قۆناغەکانی ئەزموونی و ساوایی ببڕێت

و بچێتە قۆناغی حوکمی دام و دەزگایەوەو توانیویەتی بنەماو بنچینەیەکی زانستی وپتەوی ڕاست و دروستیش بۆ گەشەکردن وتەرشیقی ئیدارە لەکوردستاندا بگرێتە بەر , بۆ ئەوەی دەسەلاّت و دامو دەزگاکان زیاتر بچەسپێن و لەچواچێوەی یاسادا هەڵسوکەوت بکەن و دیاردە دزێوەکانی ڕۆتین و فەساد و مەحسوبیەت کەم بکرێتەوە .

حکومەتی هەرێم لەلایەن جەماوەرەوە دەنگی بۆ دراوەو بەحکومەتی گەل ناسراوە , هەر بۆیەش پێویست دەکات کە حکومەتیش زیاتر و چاکتر خۆی لە جەماوەر نزیك بکاتەوەو زیاتر وچاکتر گوێ لەداواکاریی و ڕەخنە و گلەییەکانیان بگرێت و خزمەتگوزاریی زیاتریان پێشکەش بکات . بەو کارەش زیاتر خۆشەویست و دەچێتە دڵ و دەروونی جەماوەری گەلەکەمان .

ویستی خەڵکی کوردستان لەساڵیادی دامەزراندنی حکومەتی هەرێمدا یەکگرتنەوەی هەردوو دەسەلاّت وحکومەتی دووکەرتبووی کوردستانە بۆ ئەوەی بتوانرێت بەیەك و یەکگرتووی خزمەتگوزاری زیاتر پێشکەش بەگەلەکەمان بکرێت و داهات و خێرو بێری کوردستان بۆ خزمەتی هاولاّتیان خەرج بکرێت , کوردستان زیاترو زیاتر ئاوەدانی و گەشە پێدان بە خۆوە ببینێت و ئەوەی کەنەتوانراوە لەماوەی ئەم نۆ ساڵەدا جێبەجێبکرێت هەوڵی بەئەنجام گەیاندنی بدات .

www.dengekan.com
2007/03/31

* ئــەم بابەتــەم لــە ڕۆژنامــەی کوردوســتانی نــوێی ژمــارە (2496)لــە 2001/7/4 دا بڵاوککراوەتوە.

بەشی چوارەم

چۆنێتی چارەسەرکردنی ئاوی پیسی ئاوەڕۆکان *

- لەشاری بابلی کۆندا چارەسەری ئاوی پیس کراوە لەڕێگەی کۆکردنــەوەی لــەناو چــەند جۆگەیــەك و دواتــر ڕژێنراوەتــە نــاو ڕووبارەکانــەوە, میــسریە کۆنــەکانیش چارەســەرێکی هاوشــێوەی بابلیــەکانیان پــەیڕەو دەکــرد و تەنانــەت زۆر شــاری تــریش و تائێـــستاش هـــەر بـــەم شـــێوەیە چارەســـەری ئـــاوی پـــیس

www.dengekan.com

2007/03/31

دەکەن.لەرێگەی جۆگەی گەورەی سەر دانەپۆشراوەوە ئاوی پیس کۆدەکرێتەوە و دواتر فرێ دەدرێتە ناو رووبارەکانەوە. فرێدانی ئاوی پیس بۆ ناو روبارەکان یەکێك بوە لە هۆکاری بلاّوبونەوەی نەخۆشی و پەتاکان. دوای دۆزینەوەی میکرۆب لەلایەن زانای فەرەنسیەوە لویس پاستۆر(1882-1895) و زانینی هۆکاری بلاّوبونەوەی نەخۆشیەکان،دەستکرابەگرتنەبەری چەند هەنگاویکی لەسەرخۆ لەگەلّ پێشکەوتنی تەکنەلۆژیادا بۆ خۆرزگارکردن نەك هەر لەئاوی پیس بەلّکو سوود وەرگرتن لەهەندێ پاشماوەکانی تیایدا بۆ ئەوەی پرۆسەکە پرۆسەیەکی ئابوری بێت.

➢ سروشتی کیمیاوی ئاوی پیس Chemical Nature Of Sewage

ئاوی پیس بریتیە لەگیراوەیەکی سووك لە پێك هاتە ئەندامیە خۆهەلّواسێنەرەکان وەك پێك هاتە خۆراکیەکان و نایترۆجینیەکان و چەوریەکان و صابون و کاربۆهایدرایتیەکان و پاکەرەوەکان و ریشالّە سلیلۆزیەکان و فۆسفات و جۆری جیاواز لە کبریتاتەکان و ئاو کەرێژەی 99ر9٪ لەئاوی پیس پێك دێنێت.

بەشێوەیەکی ئاسایی ئاوەرۆکانی شارەکان ئاوی پیس و پاشەرۆکان لە نەخۆشخانەکان و خوێندنگاکان و گەراجەکان و تاقیگەکان و هەندێ لەکارگەکانەوە کۆدەکەنەوە و ئەو ئاوانەش

مادەی رەقی زۆری تیادایە وەك قور و لم و کاغەز و پارچەی کانزایی و مەوادی تر ....

لەو تاقیکردنەوانەی کە دەکرێت بۆ ئاوی پیس پێش ئەوەی مامەلّەی لەگەلّدا بکرێت بریتیە لە :-

1. کۆی مەوادە رەقەکان Total Solids

بریتیە لەمەوادی رەقی تەواوە و خۆهەلّواسێنەر بەئاوی پیسەوە، بەرێژەی بەشێك لە ملیۆن یان ملیگرام / لیتر پێوانە دەکرێت ، لەتاقیگەکانیشدا بەهۆی بونە هەلّمی قەبارەیەکی دیاریکراو لەئاوی پیس لەپلەی 105 س پێوانە دەکرێت بۆ دۆزینەوەی کێشی مەوادی رەقەماوەکان.

2. مەوادی رەقی نیشتوو Settleable Solids

دیاریکردنی مەوادی رەقی نیشتوو یارمەتی زانینی بری ئەو مەوادە رەقانە دەکات کە کۆدەبێتەوە لە حەوزی نیشتنی سەرەتاییدا. بەم شێوەیەش بەرچاو روونی دەدات دەربارەی هێزی ئاوی پیسەکەو توانای یەکە نیشێنەرەکان,کە پێوانە دەکرێت بەدانانی 1 لیتر لە ئاوی پیس لەپلەی 20س و بۆ ماوەی 1 کاتژمێر لە دەفرێکی لولەکیدا کە لێژیەکەی 15 پلە و درێژیەکەی 30ر1 سم بێت کە پێوانەکراوە بە ملیلیترات کە بری مادە نیشتوەکان بە ملیلیتر بۆ هەر لیترێك دەپێورێت.

3. مەوادی رەقی هەلّواسراو Suspended Solids

www.dengekan.com

2007/03/31

ئەم مەوادانە کە لەئاوی پیسدا هەن پێوانە دەکرێن بە پالآوتنی قەبارەیەکی دیاریکراوی بەهۆی بۆتەقەیەکی پاکژ و گەرمکراوەوە کە کێشێکی نەگۆڕی هەبێت لە جۆری کوج (Goodch Crucible)کە ئەنجامەکەیبە ملیگرام لە لیترێکدا یان بەشێك لەملیۆن دەزانرێت. دەتوانرێت کەبڕی مەوادی ڕەقی هەڵچوو (Volatile Solids) دوای سوتاندنی بۆتەقەکە لە پلەی 600 س دا بزانرێت و جیاوازی کێشەکان دیاریبکرێت. هەروەها دەتوانرێت ڕێژەی مەوادی ڕەقی هەڵچووبدۆزرێتەوە بە زانینی کۆی مەوادە ڕەقەکان, هەروەها دوای سوتاندنی مەوادە ڕەقە ماوەکان دوای بە هەڵمبوونی برێکی دیاریکراو لە ئاوی پیس.

پێك هاتەی ئاوی پیس دەگۆڕێت لە شارێکەوە بۆ شارێکی تر, هەروەها لەهەمان شاریشدا دەگۆڕێت لە کاتژمێرێکەوە بۆ کاتژمێرێکی تر ، تۆڕی ئاوەڕۆکان بە ئاسایی وا دیزاین دەکرێت کە بتوانێت مامەڵە لەگەڵ 450-900 لیتر لە ئاوی پیس بکات بۆ هەر یەك کەس لە ڕۆژێکدا بەپێی سروشت و چۆنێتی ژیانی کەسەکان و ئاستی گوزەرانیان لەو شارانەدا. تێکڕای مەوادی ڕەقی هەڵواسراو بریتیە لە 90 گم بۆ 1 کەس لە ڕۆژێکدا.

4. ئۆکسجینی تەواوە Dissolved Oxygen

چڕی ئۆکسجینی تەواوە تازەیی ئاوی پیس دیاری دەکات و دیاریشی دەکات کە پێویستە کلۆر بەکاربهێنرێت بۆ ڕێگەگرتن لە

دروست بوونی بۆن لە ئەنجامی بۆگەنکردنی ئاوی پیس لە قۆناغەکانی سەرەتادا و بۆ چارەسەرکردنی. زانینی ئۆکسجینی تەواوە گرنگە بۆ زانینی ئۆکسجینی پێویست بۆ پرۆسە بایۆلۆجیەکان BOD (Biological Oxygen Demand) ئۆکسجینی هەوا لە ئاودا دەتوێتەوە و ئەم کارەش پەیوەستە بە پلەی گەرمی و فشار و ئەو مەوادانەی لە ئاوەکەدا هەن ، بۆ نموونە ئۆکسجین بەپلەیەکی زیاتر لە ئاوی پاکژدا دەتوێتەوە بەبەراورد لەگەڵ ئاوی دەریاکاندا.ئۆکسجینی تەواوە بریتیە لە 14ر5 ملغم / لیتر لە ئاویپاك لە پلەی سفری سەدیدا و 12ر7 ملغم / لیتر لە پلەی 4 ی سەدیدا و 8ر8 ملغم/ لیتر لە پلەی 20 ی سەدیدا لەژێر 1 پاڵەپەستۆی هەوادا.

- دەتوانرێت بڕی ئۆکسجینی تەواوە بزانرێت بەڕێگەی کیمیاوی بەوەی کە بزانرێت ڕێژەی بەئۆکسیدبوونی ئایۆنی مەنگەنیز یان بە ئۆکسیدبوونی هایدرۆکسیدی مەنگەنیزی نیشتوو بۆ دووەم ئۆکسیدی مەنگەنیزی ئاوی بەدەوروبەرە تفتەکەوە. لەدوای کرداری بە ئۆکسیدەبونەکە ترشی کبریتیك و ئایۆدیدیپۆتاسیۆم زیاد دەکرێت بۆ ئازادکردنی یۆدەکە. بڕی یۆدی ئازادکراو هاوشانە بەبڕی ئۆکسجینی تەواوە, و یۆدەکە ڕاست دەکرێتەوە لەگەڵ گیراوەیەکی پێوانەییدا لە پایۆکبریتاتی صۆدیۆم و نەشا بەکاردێت وەك دۆزەرەوەیەك لەم کارەدا.

➢ ئۆکسجینی داواکراو بۆ پرۆسە بایۆلۆجیەکان
(BOD(Biological Oxygen D EMAND

بریتیە لەبڕی ئۆکسجینی بەکارهاتوو لەلایەن هۆکارە بایۆلۆجیەکانەوە بۆ ئەکسەدەبون و جێگیرکردنی مەوادە ئەندامیەکان لەنمونەیەکی دیاریکراو لە ئاوکاتێ لە پلەی 20س دەپارێزرێت بۆ ماوەی 5 ڕۆژ.

نموونە :-

30 ملیلیتر لەئاوی ئاوەڕۆکان ڕوونکرایەوە بۆ 300 ملیلیتر ، کاتێ چڕی سەرەتایی ئۆکسجینی تواوە 8ر8 ملغم/ لیتر و چڕی کۆتایی دوای 5 ڕۆژ 6ملغم/لیتر بوو.

ئەوا

2ر8
بی ئۆدی = ---- *300 = 280 ملغم/لیتر
3

پلەکانی BOD پشت دەبەستێتە سەرسیفاتی خۆماڵی کە دەکرێت لاواز و مام ناوەند و بەهێز, بۆ نموونە :-

BOD کەمتر لە 210 لاوازە و 350 مام ناوەندە و 600 لیتریش دادەنرێت بە بەهێز.

نرخی BOD هەستیارە بۆ پلەی گەرمی هەروەها بەڕێژەی بوونی ئەو مەوادانەی کە کاریگەرن لەسەر چالاکی بەکتریاکان وەك ئەو ژەهرانەی کە لە پاشەڕۆی هەندێ لەکارگەکاندا هەن.
کاتێ کۆنترۆڵی تەواوی سەرچاوەی ئاوی پیس بکرێت دەتوانرێت ڕێژەی BOD بپارێزرێت لە سنوری 5٪دا.بۆ حساب کردنی ئەم نرخە پێویستە مامەڵە لەگەڵ ئاوی پیسدا بکرێت بەشێوەیەکی تەواو نەك تەنها لەسەر بوونی مەوادە ڕەقەکان تیایدا, چونکە BOD خێرایی‌و پلەی بەئۆکسیدبونی مەوادە ئەندامیەکان پیشان دەدات لەئاوی ئاوەڕۆکاندا بەهۆی هۆکارە بایۆلۆژیەکانەوە.

➢ ئۆکسجینی داواکراو بۆ پرۆسە کیمیاویەکان COD
(Chemical Oxygen Demand))

بۆ زانینی کۆی ئەو مەوادانەی کە دەتوانرێت کرداری بەئۆکسیدەبوون تیایاندا ڕوودەدات لە ئاوی ئاوەڕۆکاندا بە شێوەیەکی خێرا دەکرێت هۆکاری بەئۆکسیدەبوونی کیمیاوی بەکاربهێنرێت. بەشێوەیەکی ئاسایی نرخی CODلە BOD گەورەترە. لەبەرئەوەی ئەو مەوادە کیمیاویانەی بەکاردەهێنرێن بۆ دیاریکردنی COD مەوادە سلیلۆزی و ....هتد بە ئۆکسید دەکات کە بۆگەن ناکەن بەخێرایی بەکاری بەکتریاکان.

دەتوانرێت CODو BOD پەیوەندیان هەبێت لەگەڵ یەکتردا لەکاتی جێگیر بوونی پێك هاتەی ئاوی پیسدا.

➢ چەوریەکان

چەوریەکانی ئاوی پیس پێك دێن لە پیو و چەوری ئاژەڵی و ڕوەکی و مادە مۆمیەکان و ڕۆنە کانزاییەکان و ترشە چەوریەکانی بەرهەمی صابون.

بوونی ڕێژەیەکی زۆر لە چەوریەکان لەئاوی پیسدا کاردەکاتە سەر فرۆشتنی وەك پەین, بۆیە پێویست دەکات کە چارەسەری چەوریەکان بکرێت.

➢ ژمارەی هایدرۆجینی و ترشی و تفتی ئاوی ئاوەڕۆکان (PH, Total Acidity or Alkalinity)

پێوانەی ژمارەی هایدرۆجینیڕادەی ترشێتی و تفتێتی ئاوی ئاوەڕۆکان دەردەخات. ژمارەی هایدرۆجینی ئاوی ئاوەڕۆی ماڵان بریتیە لە 2ر7-4ر7 ئەم ژمارەیەش کاریگەری دەبێت لەسەر کرداری چالاکی ئەنزیمەکان لەکاتی چارەسەرکردنی ئاوی پیسدا.

کوردایەتی لە نێوان ...

➢ کلۆری پێویست

توانەوەی ئۆکسجین کەم دەبێتەوە لەئاوی ئاوەڕۆکاندا کاتێ هەوا گەرم بێت یان ڕۆیشتنی ئەو ئاوانە هێواش بێت ئەوا لەوکاتەدا پاشەڕۆکان بۆگەن دەکەن و بۆنێکی تیژیان دەبێت کە پێویست دەکات مامەڵەی ئەو ئاوانە بکرێت بە کلۆر. بونی کلۆر دەبێتە هۆی بەئۆکسیدبوونی کبریتیدی هایدرۆجین و بۆنەکانی تر و لایان دەبات, هەروەها دەبێتە هۆی کەمبونەوەی بەکتریاکان بەڕادەیەکی زۆر.

➢ خۆڕزگارکردن لە ئاوی پیس بەفڕێدانی ڕاستەوخۆ (Direct Disposal)

خۆڕزگارکردن لەپاشەڕۆکانی ئاوی ئاوەڕۆکان بەفڕێدانی ڕاستەوخۆیان بۆ ناو ڕووباروجۆگەلەودەریاچەکان لەزۆر ناوچەی دونیادا. بریتیە لەهەرزانترین ڕێگە بەلاْم دەبێت هۆی پیس بوونی ئەو ئاوەسروشتیانەوهەندێ جاریش دەبێتە هۆی کۆبونەوەی هەندێ مەوادی ژەهراوی لەو جێگەیانەی کەئەو ئاوانەی تیایدایە و ناتوانرێت بەکاربهێنرێت بۆ بەکارهێنانەکانی مرۆڤ.

پاکژبوون و تەندروست بوونی ئاوی سروشتی دەوەستێتە سەر خێرایی نوێبونەوەی ئۆکسجینی تەواوە و شەلالەکان و شەپۆلەکان وتەوژمە خێراکان. و بونی ڕوەك لەناو ئاودا یارمەتی پارێزگاری هاوسەنگی ئۆکسجین دەدات. دەکرێت کە بۆ

www.dengekan.com

2007/03/31

خۆرزگارکردن لەئاوی پیسی ئاوەڕۆکان بکرێتە سەر زەویە لماویەکان چونکە گەردە لمیەکان داپۆشراون بە چینێکی جەلاتینی کە بەکتریایان تیدایە وهەڵدەستن بە لێك هەڵوەشاندنی مەوادە ئەندامیەکان بەبونی هەوا. هەروەها بەهەمان ڕێگە دەتوانرێت خۆرزگاربکرێت لە شلە پاڵاوتەکان کە پاشەڕۆی کارگەی بەقوتوکردن وئەلبانەکانی تیادایە, بەلام ئەم ڕێگە چارانە لە فرێدانی پاشەڕۆ بۆ ناو ئاوە سروشتیەکان و زەویەکان بەیاسای وولاتان و نێودەوڵتیەوە پابەندەودەبێت جێبەجێبکرێت.

➢ مامەڵەی ئاوی ئاوەڕۆکان (Sewage Treatment)

م ڕێگایە پشت دەبەستێتە سەر بڕو جۆر و سروشتی پێك هاتووەکانی و جێگەی سەرچاوەکەی وئاستی تەکنیکی پێویست بەپێی یاسا و ڕێنماییە ناوخۆییەکان ، هەروەها تێچووی ئەم کارەش ڕۆڵی گەورە دەبینێت بۆ دیاریکردنی جۆری ئامێرە پێویستەکان.

ڕێگەیەکی دیاریکراو نیە، بەلام دەتوانرێت هەموویان یەکێك لەم ڕێگایانەی لای خوارەوە پەیرەو بکرێت :-

1. زیادکردنی کلۆر Prechlorination
2. جیاکردنەوەی مەوادە ڕەقەکان بەبێژنگ Screening

لێرەدا ئەو مەوادە ڕەقانە جیادەکرێتەوە کە قەبارەیان گەورەیە و کاردەکەنە سەر پرۆسەی ئیش کردنی یەکەی چارەسەریەکان و چەند جۆرێك لەبێژن بەکاردێت بۆ کرداری جیاکردنەوە.

3. شکاندنی مەوادە ڕەقە وەلانراوەکان Disintigration Of Screening
4. جیاکردنەوەی مەوادە ڕەقە نیشتووەکان Removal Of Grit

لێرەدا ئەو بەرد و لمە جیادەکرێتەوە کە لەئەنجامی تێکەڵ بوونی ئاوی ئاوەڕۆکان و باراناوە وە دروست دەبێت.

5. جیاکردنەوەی چەورییەکان Grease Removal ئەو چەوریانە کە چڕیەکەیان لە چڕی ئاو کەمترە ڕۆنێك دروست دەکەن لەسەر ڕووی ئاوی ئاوەڕۆکان لە خەزانی چارەسەری سەرەتاییدا و بۆ کۆکردنەوەی لە جێگەیەکی تردا و دواتر جیاکردنەوەی.
6. کۆکردنەوەی ووردەی نیشتووەکان Flocculation

ڕاوەشاندنی ئاوی ئاوەڕۆکان دەبێتە هۆی پێکەوە لکانی گەردیلە وردەکان بەیەکەوە و دروست بوونی گەردی گەورەتر کە بەئاسان تر دەنیشێت لە حەوزەکاندا.

7. نیشتنی سەرەتایی Primary Sedimentation

دوای پرۆسەی بێژانەوە, ئاوی ئاوەڕۆکان دەکرێتە حەوزی نیشتنی سەرەتاییەوە و ناجوڵێت بۆ ماوەی 2-3 کاتژمێر کە 40٪ ی مەوادە ڕەقەکان و BOD ی جیادەکرێتەوە. کە ئەم بڕەش دەوەستێتە سەر ئاست و جۆری مەوادی پاشەڕۆکان.

پاشەڕۆ نیشتوەکان پاڵ پێوەدەنرێت بۆ ئالیاتی هەزمکردن کەبێ بوونی هەوا کاردەکەن بەهۆی ماتۆڕی تایبەتەوە.

8. نیشتنی کیمیاوی Chemical Precipitation

ئاوی پیس و خوێکانی ئاسن و ....هتد دەنیشێنرێت چونکە ئایۆناتی موجەبیان هەیە و غەرەویەکانیش ئایۆنی سالبیان هەیە. ئاوی جیری ژمارەی هایدرۆجینی تێکەڵەکە زیاد دەکات و هایدرۆکسیداتی جەلاتینی دروست دەکات کە بارگەی موجەب هەڵدەگرێت کە مەوادە ئەندامیەکانیش لەگەڵ خۆیدا دەنیشێنێت یان بەهۆکاری میکانیکیەوە یان لەڕێگای هەڵمژینەوە. ئەم ڕێگەیە بڕێکی زیاتر دەنیشێنێت بەبەراورد بەڕێگاکانی تر و دەبێت ڕەچاوی نرخی ئەو مەوادانە بکرێت کە بەکاردەهێنرێت لە پرۆسەی نیشتندا.

9. پالاوتن Filtration

کاتێ کە ئاوی ئاوەڕۆکان لەسەر چینێك خەڵوز و بەردی شکا و و چەو بلاوەدکرێتەوە ڕووی سەرەوەی ئەم مەوادانە بە دیوارێکی جەلاتینی تەنك لە بەکتریا دادەپۆشرێت و لەگەڵ بوونی هەوادا

کاردەکات وەك قوڕە چالاکەکان کە پێی دەوترێت (Zooglea) کە ئەم زیندەوەرانەش لەسەر ئاوی پیس دەژین. ئەم یەکەی چارەسەرکردنانەش توانایان لە قوڕە چالاکەکان کەمترە, بەلام دەتوانێت 77-86 ٪ لابات لە BOD.

10. ڕێگەی قوڕە چالاکەکان Activated Sluduge Process

ئەم قوڕەچالاکانە پێك دێت لە بەکتریاو هەندێ مەوادی ئەندامی ناهەرس کراوکە بەکاردەهێنرێت بۆ نیشتنی بەرد و لم و مەوادە ڕەقەکان.

11. نیشتنی دووەمی Secondary Sedimentation

12. هەزمکردنی قوڕو نیشتووەکان Sludge Digestion

قوڕو پیسی بریتین لەهەموو ئەو مەوادە نیشتوانەی کە جیاکراونەتەوە لە ئاوی پیس و پێك دێن لە هەموو مەوادە نیشتوەکانی ئاوی پیس و بۆنێکی ناخۆش و تیژیان هەیە کە ئاسان نیە وشك بکرێتەوە.

ئەو قوڕانەی بەڕێگەی کیمیاوی دەنیشێت قەبارەیان گەورەترە و بۆنیان کەمترە.بەلام قوڕە چالاکەکان کاتێ بۆنیان هەیە کە تازە نیشتبن و بڕێکی زۆر لە نایترۆجین و فۆسفۆڕیان تیادایە بەبەراورد لەگەڵ قوڕەسەرەتاییەکاندا. دەتوانرێت هەرسی ئەم مەوادە ڕەقانە بکرێت بەهۆی بەکتریاوە کە بەبێ بوونی هەوا ئیشی

خۆیان دەکەن و لەئەنجامدا گازەکانی میپان و دووەم ئۆکسیدی کاربۆن بەرهەم دێن.

ئەو گازەی بەرهەم دێت بەکاردەهێنرێت وەك سوتێنەرێك بۆ کارپێکردنی ئامێرە گازییەکان بۆ بەرهەمهێنانی کارەبا بۆ ئیشوکاری جیاواز لەکارگەدا و گازە بەرهەمهاتوەکانیش لەو ئامێرانەوە بۆ گەرمکردنی یەکەی هەرسکردنەکان بەکاردێن و گەرمییە بەرهەم هاتوەکانیش کەلەئەنجامی ساردکردنەوەی ئامێرەکانەوە دێتە دی بۆ گەرمکردنی بیناکان بەکاردێت.

13. زیادکردنی کلۆر بۆ شلە بەرهەمهاتووەکان Chlorination Of Final Effluents

14. ڕزگاربوون لە پیسی و نیشتووەکان Residual S ludge Disposal

> دەتوانرێت ئەو کارگانەی کە چارەسەری ئاوی ئاوەڕۆکان دەکەن پۆلێن بکرێن بۆ :-

1. چارەسەری ئاوی پیس بەشێوەیەکی سەرەتایی و بەشی کە 35٪ BOD و 60٪ ئەو مەوادە ڕەقانە لادەبات کە توانای نیشتنیان هەیە بەهۆی کردارەکانی نیشتن و پالاوتنی سەرەتاییەوە.
2. چارەسەرە دووەمیەکان کە کردارە بایۆلۆژیەکان دەگرێتەوە وەك مامەڵەی قوڕە چالاکەکان

(Activated Sludge) لەگەڵ کردارەکانی جیاکردنەوە و نیشتن و پالاوتنی دووەمی.

3. چارەسەری تەواو کە چارەسەری سەرەتایی و دووەمیش دەگرێتەوە و ڕێژەی 90٪ ی مەوادە ڕەقە هەڵواسراوەکان لادەبات و ڕێژەی 90-95 ٪ BOD و 95٪ بەکتریاکانیش لادەبات, هەروەها دەشتوانرێت کە خۆڕزگاربکرێت لە 98-99٪ بەزیادکردنی کلۆر بۆ شلەیەکی پاکژ. (وەك لەوێنەکانی ژمارە 1 و2 دا پیشان دراوە)..

> خۆڕزگارکردن لە قوڕو پیسیەکانی تر (Disposal Of Residual Sludge)

سەرەڕای کرداری هەرسکردنی مادە ڕەقەکانی ناو ئاوی ئاوەڕۆکان بەبەردەوامی, بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بڕێکی زۆرو گەورە لەو مەوادانە هەر دروست دەبن. لەپرۆژە گەورەکاندا ڕێگەی پالاوتن و نیشتن بەکاردەهێنن و ئەو قوڕانە یان دەسوتێنرێت یان سوودیان لێوەردەگیرێت وەك پەین ئەگەر پیس نەبوبن بە پاشەڕۆ پیشەسازیەکان.

> دەریاچە وگۆمی بەئەکسدەبوون (Lagoons & Oxidation Ponds)

کۆکردنەوەی ئاوی ئاوەڕۆکان لە گۆم و دەریاچەی بچوکدا هانی گەشەکردنی ڕووەك دەدات کە ئۆکسجین دەداتەوە و ئەمەش وادەکات کە کەشێکی گونجاو برەخسێنێت بۆ گەشەکردنی بەکتریا. کە مەوادە ئەندامیەکان هەڵدەوەشێنێت لە یەکتری. بەم ڕێگەیەش دەتوانرێت لەبڕێکی زۆری BOD ڕزگارمان ببێت. ئەم ڕێگەیە لەگوند و شارە بچوکەکاندا بەکاردێت و دەبێت ئەم دەریاچە و گۆمانە لەدووری جێگەی نیشتەجێبوون بێت. بنی ئەم گۆمانە بە قوڕ یان پلاستیکی تەنك یان بەگیراوەی سلکاتی صۆدیۆم و دواتر بەگیراوەی کلۆریدی کالیسیۆم دادەپۆشرێت و تێچوونی کەمە و دیزاینی تایبەتی بۆ دەکرێت.

کرداری هەرسکردنی مەوادە ئەندامیەکان لە 120-200 ڕۆژ دەخایەنێت بەگوێرەی جۆری ئاوە پیسەکەوپلەی گەرمی.

➢ پاشەڕۆ پیشەسازیەکان (Industrial Waste)

پاشەڕۆ پیشەسازیەکان یەکێکن لە هۆکارە سەرەکیەکانی پیس بوونی ئاوی سروشتی مامەڵە و چارەسەرکردنی ئەو پاشەڕۆیانەی کە لەکارگەیەکی شەکر یان کاغەزەوە دەردەچن پێویستیان بەو برە BOD هەیە کە بۆ شارێکی 200000 کەسی پێویست دەبێت, لەگەڵ هەموو ئەو پێشکەوتن و داهێنانە نوێیانەش کە بەدەست هاتوون لەبواری چارەسەرکردنی پاشەڕۆ

پیشەسازیەکاندا بەلاَم بەهۆی دامەزراندنی کارگەی زۆرتر کێشەکەی هێندەی تر گەورەتر کردووە. دەکرێت پاشەڕۆ پیشەسازیەکان بەشێوەیەکی گشتی بکرێنە چوار پۆلەوە :-

1. مەوادی ئەندامی کە BODیان بەرزە کە دەکرێت بە ڕێگاکانی چارەسەرکردنی ئاوی ئاوەڕۆکان چارەسەر بکرێت. ئەم پاشەڕۆیانەش وەك پاشەڕۆی کارگەکانی بەرهەمە خواردنیەکان.
2. ئەو پاشەڕۆیانەی کە مەوادی ئەندامیان تیادایە کە ناتوانرێت بەڕێگەی ئاسایی خۆیان لیٚ ڕزگار بکرێت. وەك پاشەڕۆی پاڵاوگە نەوتیەکان و کارگە کیمیاوی و پترۆکیمیاویەکان.
3. پاشەڕۆ ژەهراویەکان وەك سیانید و هەندیٚ کانزا :- خۆڕزگارکردن لەم مەوادانە مامەڵەیەکی تایبەتی دەوێت, ئایۆناتی زیوو مس و کرۆم ژەهراوین بۆ ماسی و هەرکاتیٚ چڕی ئایۆنی مس بریتی بوو لە 0ر03 بەش لە ملیۆن بەسە بۆ لەناوبردنی هەندیٚ جۆر لە ماسی و هەروەها کۆبونەوەی ئەم ئایۆنانەش لە قوڕەکاندا دەبێتە هۆی ژەهراوی بونی بەکتریاکان و نەهێشتنی وزەی کارکردنیان. ڕێگەی نیشتن بەکاردەهێنرێت بۆ خۆڕزگارکردن لە ئایۆناتی کانزا ژەهراویەکان.

4. پاشـەڕۆ تـرش و تفـت و سـوێرەكان :- ئـەو پاشـەڕۆیانەی دەردەچن لە كارگەی ڕستنەكانەوە ژمارەی هایدرۆجینی PH ی بـــەرزیان هەیـــە. و ئـــەو پاشـــەڕۆیانەی لـــەكانی خـــەڵوز و كبریتیدەكانـــەوە دەردەچـــن ترشـــن و ئـــەو پاشەڕۆیانەشـــی لـــە ئەنجامی پاكردنەوەی كانزاكانەوە دەردەچن بریتین لە ئایۆناتی كانزاكـــان لەگـــەڵ ئەوەشـــی كـــە پێـــك هاتـــەكانیان ترشـــن. و هەریەكـــەیان بەڕێگـــەی جیـــاواز مامەڵـــەیان لەگـــەڵ دەكرێـــت و چارەسەردەكرێت.

➢ لەئێـستادا و لەسـەردەمی پێشكەوتن وداهێنانـە گەورەكانـدا لەهەموو بوارەكانی زانستدا هەوڵی جدیتر و گەورەتر دەنرێت بۆ چارەسەركردن و بەكارهێنانەوەی ئاوی ئاوەڕۆكان و پاشـەڕۆكان بۆ خواردنەوە وبەكارهێنانەوەیان جارێكی تر ، بەتاییبەتیش لەو شارو وڵاتانەی كە سەرچاوەی ئاوی سروشتی و سازگاریان نیە ، و ساڵانە بە ملیار پارە خـەرج دەكەن بۆ ئەو مەبەستە هـەر لە پاكژكردنـــەوەی ئـــاو و چارەســـەركردن و دامەزرانـــدنی یەكـــە و كارگـەی پـاڵاوتنی ئـاو ....هتـد. چـونكە ئـەم كێـشەیە كێـشەیەكی گەورەیـە و چـەندین كـۆنگرە و كـۆڕو كۆبونـەوەی نێودەوڵـەتی و زانـستی بـۆ سـازدراوە و چـەندەها لێكۆڵینـەوەی دەربـارە پێـشكەش كـراوە بەتاییبـەتیش لـە وڵاتـە پیـشەسازیە

گەورەكانـــــدا. كـــە پاشـــەڕۆی پیـــشەسازیان زۆرە و ئـــەو پاشـەڕۆیانەش كاریگـەری گـەورەیان دەبێـت لەسـەر پیـسبوونی ئاوی سروشتی و ژینگەش.و ئەو كارگە گەورانـەش هـەوڵ دەدەن كە ئاوە پیسەكانیان بەكاربهێننەوە لەبەر چەند هۆیەك لەوانە :-

1. سوود وەرگرتن لەهەندێ پاشەڕۆی ناویان
2. كەمكردنەوەی تێچووی بەرهەمەكانیان

بۆیە بۆ داهاتووی كوردوستان و بەتاییبەتیش بۆ شارە گـەورەكان ئـەم كێـشەیە ڕووبـەڕوومان دەبێتـەوە و پێویـست دەكـات هـەر لەئێـستاوە بـیری لێ بكەینـەوە و بەرنامـە و پـلان و ڕێ و شـوێنی گونجاوی بۆ بگرینە بەر.

سەرچاوە :-

➢ 1. الكيمياءفی الهندسة / لويد لوموند/ برنتس هول-نيوجرسی/ 1965
➢ 2. العمليات الصناعية الكيمياوية/ نورس شريف / ماكرهول / 1967
➢ 3. الكيميـاء الهندسـية / د.محمـودعمر و سـهام حـسن فهمـی و د. قاسـم جبار سليمان و د. عبدالله عبد عباس / بغداد / عراق/ 1983.

* ئەم بابەتەم لە گۆڤاری ئەندازیارانی ژمارە 10 لە پایزی 2004دا لە دا بڵاوكراوەتەوە .

پیشەسازی
بۆیە و وارنیش*

ئەم مەوادانە لەسەر شێوەی چینێکی تەنکی شلن لەسەر ڕووەکان و ڕوویەکی ڕەقی پێوە نوساو دروست دەکەن و ڕووی دەرەوە و دیواری بیناکان بەم مەوادانە دادەپۆشرێن لەبەر ئەم هۆیانەی لای خوارەوە :-

1-بۆ پارێزگاری کردنی مەوادی بیناکان لە کاریگەری هۆکارەکانی کەش و هەوا.

2-بۆ پاراستن دژی هەڵم و گازە زیان بەخشەکان.

3-بۆ پاراستن دژی بۆگەن کردن.

4-بۆ پێدانی شێوە و سیمایەکی جوان.

5-بۆ پاراستنی مەواد بەتایبەتی تەختە لە سووتاندن.

6-بۆ مەبەستی تەندروستی و بەتایبەتی لە نەخۆشخانەو خوێندنگاکاندا.

کەرەسەی خاوی بۆیە و وارنیشات و ئەلۆمینات بریتیە لە مەوادی ڕەنگاوڕەنگ و مەوادی پێکەوە لکێنەر و توێنەرەوە و بۆیاتی ڕۆنی و ڕەنگی ئاوی جیری و ڕەنگی ترو مەوادی بریسکەدار.

بۆیەکان Paints

بۆیە زەیتیەکان :- بریتیە لەمەوادی ڕەنگاوڕەنگی هەڵواسراولە زەیتێکدا کەتوانای وشکبونەوەی هەیە بەزیادکردنی مەوادی وسککەرەوە و تەنەر یان مەوادی توێنەرەوە کەمادەی یەکەمیان یارمەتی زوو دروست بوونی توێژاڵ و ڕەقبوون دەدات و دووەمیان دەبێتە هۆی ئەوەی کەبۆیەکە وەك یەك و ئاسان بێت لەکاتی بەکارهێنانی فڵچەدا.

وەکاری مەوادە ڕەنگا و ڕەنگەکان بریتیە لە پێدانی ڕەنگی داواکراو و تاڕادەیەکیش دەبێتە هۆی ڕێگرتن لەبەردەم شی بوونەوەی ئەو توێژاڵەی کەدروست دەبێت بەهۆی تیشکی سەروو بنەوشەییەوە و چینێکی بێبۆشایی دەدات.

زەیت مادەیەکی پێکەوە لکێنەرە لەبۆیە زەیتیەکاندا. و دەکرێت بە دوو جۆرەوە :-

یان لەسەر شێوەی هەویریە کە پێویستی بەمادەیەکی ڕوونکەرەوە هەیە. یان لەسەر شێوەی بۆیەیەکی ئامادەوایە کە پێویستی بەڕوونکەرەوە نیە، بۆیە زەیتیەکان بەکاردەهێنرێت لەسەر هەموو جۆرە کانزا و تەختە و گەچ و سپیکاریەك.

گرنگترین پێکهاتەکانی بۆیەی زەیتی بریتین لە :-

1.زەیت کەتوانای ووشك بونەوەی هەیە.

www.dengekan.com

2007/03/31

2.مەوادی ڕوونکەرەوە(توێنەرەوە یان تەنەر).

3.مەوادی ووشککەرەوە.

4.مەوادی پڕکەرەوە.

5.مەوادی ڕەنگاوڕەنگ (صناعی و سروشتی).

1.ئەو زەیتانەی کە توانای ووشك بونەوەیان هەیە جگە لە زەیتی پترۆل'کەبریتیە لە تێکەڵەیەك لە هایدرۆکاربۆنات و هەندێ مەوادی تر کەپێیان دەوترێت ((زەیتەکان)) و بریتین لە ئەستەر بۆ چەوریەترشەکان کەکێشی گەردیان گەورەیە لەگەڵ کحولات وەك گلیسرین واتە گلیسرینە ناتێرەکانی تێدایە کە تێر دەبێت بەیەکگرتنی لەگەڵ ئۆکسجینی ناو هەوادا کە چینێکی ڕەق دروست دەبێت واتە کردارێکی ئەکسەدە بونە.

ئەم زەیتانە دەتوانرێت دابەشبکرێت بۆ :-

1.زەیتێك کە وشك نابێتەوە

2.زەیتە نیوە وشکەکان

3.زەیتێك کە توانای وشك بونەوەی هەیەوەدەتوانرێت ئەم سێ جۆرە لە چەوریەکان لەیەکتر جیابکرێتەوە بەسیفاتی چینە دروست بوەکە ، کاتێ کە چینێکی تەنك لەم زەیتانە بڵاودەکرێتەوە لەسەر ڕوویەکی بریسکەدار و دەخرێتە بەر هەواو ڕوناکی بۆ ماوەی چەند کاتژمێرێك، ئەوا ئەو زەیتانەی کە توانای

وشك بوونەوەیان هەیە چینێکی ڕەق دروست دەکەن لەسەر ڕووەکە و زۆر بەباشی پێوەی دەنوسێت و ئیدی نانوسێت بەدەستەوە.

بەڵام زەیتە نیوە وشکەکان کەمتر پێکەوە دەنوسن لەگەڵ ڕوەکەدا. بەڵام ئەو زەیتانەی کە وشك نابنەوە ئەوا لەگەڵ ڕوەکەدا پێکەوە نانوسن و هەر بەزەیتی دەمێنێتەوە.

گرنگترین جۆری زەیتەکان ئەوانەن کە توانای وشك بونەوەیان هەیە و دەتوانرێت بکرێتە :-

زەیتی سروشتی و نیوە دروستکراو و زەیتی دروستکراو (صناعی).

زەیتە سروشتیەکان کە وشك نابنەوە بەرهەم دێت لەگەرمکردنی زیوتی ڕوەکی بۆ نموونە :- زەیتی ناوکی کەتان کاتێ گەرم دەکرێت بۆ 200 پلەی سەدی لەگەڵ زیادکردنی مەوادی وشککەرەوە لەکاتی کرداری گەرمکردندابۆ ئەوەی کردارەکە خێراتر بکات.

زەیتی ناوکی کەتان :- بەکاردەهێنرێت لە بۆیەکاندا و وەردەگیرێت لەناوکی کەتانەوە بەهۆی لێچوڕاندن و پەستانەوە.دەتوانرێت ووشکبونەوەی زەیتی ناوکی کەتان خێراتر بکرێتبەگەرمکردنی زەیتەکە بۆ 150 س لەگەڵ زیادکردنی مەوادی وشککەرەوە، لەکاتی کرداری گەرمکردنەکەدا

www.dengekan.com

2007/03/31

مەوادە وشككەرەوەكە دەتوێتەوە و پەڵمەرەى زەيتەكە دروست دەكات.

مەوادە وشككەرەوەكان بريتين لە ڕيشالەكان و بۆرات ولبتلاتى ڕەصاص و مەنگەنيز بەشێوەيەك كەڕێژەى 5ر0٪ بدات لەكانزاى ڕەصاص ، 2ر0٪ لە مەنگەنيز. زەيتى خاويش لەماوەى نێوان 3-4 ڕۆژدا وشك دەبێتەوە كاتێ كە چينێكى تەنكى دەدرێتە بەرهەوا.بەڵام زەيتى كوڵاو وشك دەبێتەوە و دەگۆڕێت بۆ چينێكى ڕەق لەكەمتر لە 24 كاتژمێردا و هەندێ جار لەكەمتر لە 8 كاتژمێردا و زەيتى كوڵاو ڕەنگەكەى سورێكى تۆخە ، و زەيتەكە ڕەنگەكەى تۆختر دەبێت هەركاتێ ڕێژەى مەوادى وشككەرەوەى تيادا زيادبكرێت و پلەى گەرميش زيادبكرێت و ماوەى گەرمكردنەكەش زياتر بكرێت.

ڕەنگى زەيتى ناوكى كەتان ويستراونيە بەهۆى بونى خەوش تيايدا و بەتايبەتيش لەكاتى بەكارهێناندا لە بۆيەسپيەكان و وارنيشە ڕەنگ كراوەكاندا.

2.مەوادە توێنەرەوەكان يان وشككەرەوەكان بەكاردەهێنرێت لەوارنيشات و بۆيەكاندا ، مەوادە توێنەرەوەكان دەبنە هەڵم لەوارنيش و بۆيەدا لەكاتى كردارى وشك بونەوەدا و كارلێكى كيمياوى ناكەن لەگەڵ وارنيش و بۆيەكاندا يان لەگەڵ ڕووەكاندا و گرنگترينيان بريتين لە :-

كوردايەتى لە نێوان ...

❖ ترينتين كە بەرهەمى دڵۆپاندنى تەختە وريشاڵى چينى هەندێ داروتەختە كەلەسەرشێوەى شلەيە و ڕەنگى نيە و ڕوونە و بۆنێكى تيژى جياكەرەوەى هەيە.

❖ كحولى مەپيلى و ئەپيلى كەبەكاردێت لەبۆيە زەيتيەكان و وارنيشەكاندا.

❖ نەفپاكەبريتيە لەدڵۆپەى پێكهاتە نەوتيەكان.

❖ بەنزين و تۆڵەوين.

❖ تەنەر.

3.وشككەرەوەكان:

يارمەتى كردارى وشكبونەوە دەدەن و بريتين لە توخمى ڕەصاص و مەنگەنيز و كۆبەڵت كە يارمەتى هەڵمژينى ئۆكسجين دەدات و دروست بوونى پەڵمەرەى زەيتەكانيش دەدات ، ئۆكسيدى ڕەصاصى زەرد و ئۆكسيدى مەنگەنيز و كۆبەڵت وەك وشككەرەوە بەكاردەهێنرێت و هەندێ جاريش ڕيشاڵ و بۆراتى ئەم كانزايانەش وزەك وشككەرەوە بەكاردێت.

4.مەوادى پڕكەرەوە:

بريتين لە مەوادى ڕەقى زۆر ورد هەندێ جار سوودى بۆ ڕەنگكردن هەيە و سوودەكەشى بريتيە لە دواخستنى نيشتنى

مەوادی ڕەنگا و ڕەنگ کە کبریتاتی باریۆمی سروشتی و صناعی و کاربۆناتی کالیسیۆم و باریۆم و کاولین دەگرێتەوە بەکاردێت بەڕێژەی 10 –20 ٪.

5.مەوادی ڕەنگا و ڕەنگ Pigments:

مەوادی ڕەنگا و ڕەنگ بریتین لە پاودەری ڕەنگ و ڕەنگی زۆر وورد کە لە ئاوو توێنەرەوە ئەندامیەکاندا ناتوێتەوە(کحولات ، ترینتین ، زیوت) بەڵام توانای تێکەڵ بوونی هەیە لەگەڵ توێنەرەوەکاندا. مەوادە ڕەنگاو ڕەنگەکان ڕەنگێکی دیاریکراو دەدەنە پێکهاتەی بۆیەکان و سوودی بەکارهێنانی ئەم مەوادانە ئەوەیە کە بۆیە و ئەلۆمیناتەکان ڕەنگ وەردەگرن و ڕووەکەش بەباشی دادەپۆشن.

❖ مەوادی ڕەنگاو ڕەنگی کانزایی (نائەندامی) و ئەندامی هەن. بۆ بۆیاخکردنی بیناکان مەوادی ڕەنگا و ڕەنگی کانزایی بەزۆری بەکاردێت.لەبەر بەرگری کردنی بۆ هۆکارەکانی کەش و هەوا کەدەبنە هۆی ڕووتاندنەوە و داخوران و جێگیری کیمیاویان لەگەڵ جێگیریان بەرامبەر بە تیشك و ڕووناکی. کەئەمەش گرنگی تایبەتی خۆی هەیە لەسەر ڕووە دەرەکیەکان و مەوادە ڕەنگاویە ئەندامیە جێگیرەکان بۆ ڕووناکی. هەروەها هەندێ بەکارهێنانی تریشی هەیە لەبینادا وەك Lithol red.

کوردایەتی لە نێوان ...

❖ مەوادە ڕەنگاویە ئەندامیەکان دابەش دەکرێت بەگوێرەی بنچینەیان بۆ سروشتی وە ك ئۆکسیدی ئاسنی سروشتی ، صناعیەکانیش وەك ڕەصاصی سپی و کرۆمی سەوزو بروسی شین ، کەهەمویان بەکرداری صناعی کیمیاوی دروست دەکرێت.

مەوادە ڕەنگاویەکان بەم سیفاتە بنچینەییانە جیادەکرێنەوە :–

1.بەهێزی ڕەنگ
2.بەهێزی داپۆشین
3.هاڕینی وورد
4.جێگیر بوونیان لەبەر تیشکدا
5.جێگیربونیان لەڕووی کیمیاویەوە
6.بەرگریان بۆ هۆکاری داماڵین و ڕوتاندنەوە
7.بەرگریان دژی ئاگر
8.هەڵمژینی زیوت
9.بەرگریان دژی داخوران

دەکرێت لەکوردوستانی ئاوەدان و ئارامی ئێستاماندا و لەداهاتووشدا ئەم پیشەسازیە گرنگی پێبدرێت و پێداویستیەکانی ناوخۆی لێ دابینبکرێت و هەوڵی دامەزراندنی کارگەو دامەزراوەی تایبەت بەم پیشەسازیە بدرێت لەپێناو زیاتر ئاوەدانکردنەوە و بیناکردنەوەی نوێی ژێرخانی ئابوری

كوردوستاندا كە ئەم ئەركەش دەكەوێتە سەر شانى وەزارەتى پیشەوسازى و وزەى حكومەتى هەرێمى كوردوستانەوە 000

سەرچاوە :

1.المدخل فى علم الكيمياء للمهندسين/ د.محمد يوسف محمد و د. محمد حسين عبدالمجيد/ دار المعارف/ مصر / قاهرة / 1977

---

* ئەم بابەتەم لە گۆڤارى ئەندازيارانى ژمارە 9 لە هاوينى /2004دا بلاّوكراوەتەوە.

داخورانى

كانزاكان

❖ پێشەكى

داخوران بەشێوەيەكى گشتى بەوە دەناسرێت كە بريتيە لە تەلەف بوون و تێكشكاندنى كانزا بەشێوەيەكى لەسەرخۆ لە ئەنجامى كارلێكى كيمياوى دا ، ئەم زاراوەيە تەلەف بوونى مادە ناكانزاييەكان ناگرێتەوە كە بەهۆى هەواوە يان هۆكارى ترەوە تووشى زەرەروزيان دەبن كەپێى دەوترێت Errosion كەئەم جۆرە لە داخوران بەهۆى هۆكارى ميكانيكيەوە ڕوودەدات.

لەگەڵ ئەوەى كە ديارەدەى داخوران لەمێژە ناسراوە ، بەلاّم هۆكارەكانى ناديار بوە بەلاّم لەم دواييانەدا ناوەندە زانستيەكان گرنگيان بەلێكۆڵينەوەى ئەم ديارديە داو واى لێهات كە زانيارييەكى زۆر دەربارەى هۆكارەكانى و ڕێگاكانى داخوران ديارى كراو تەنانەت لەئێستادا بەشێكى تايبەت بە ئەندازەى داخوران لەزانكۆكاندا كراوەتەوە.

لەوانەيە داخوران ڕووبدات بەهۆى كارلێكى ڕاستەوخۆ لەنێوان كانزا و مادەيەكى كيمياويدا. بۆ نموونە كارلێكى گازى كلۆر لەگەڵ قەصديرو مەگنيسيۆم. هەروەها بە ئۆكسيدبوونى خێراى كانزاى كاليسيۆم و مەگنيسيۆم بەهۆى گازى ئۆكسجينەوە لەپلەى گەرمى ئاساييدا و كانزاكانى تر لە پلە گەرميە بەرزەكاندا كە ئەم جۆرە داخورانەش پێى دەوترێت

(داخورانى ووشك).

وەزۆربەی داخورانەکان بەهۆی کارلێکە کارۆکیمیاویەکانەوە ڕوودەدەن وەك ئەو کارلێکەی لەخانەی کارەباییدا(پاتری) ڕوودەدات کەئەم جۆرە داخورانەش پێی دەوترێت (داخورانی تەڕ).

❖ بۆ لێکدانەوە و تێگەیشتنی دیاردەی داخوران گەلێك بیردۆزی جیاواز دانراوە دەتوانین لەمانەی خوارەوەدا کۆیان بکەینەوە:-

1. یەکێك لەبیردۆزەکان دەڵێت:- ((داخورانی کانزاکان بریتیە لە یەکگرتنی ڕاستەوخۆ لەگەڵ ئۆکسجیندا کەئەمە ڕاستەو لەهەندێ کاتدا ڕوودەدات بەتایبەتیش لەکاتی گەرمکردنی کانزاکاندا. بەڵام ئەم بیردۆزەیە ئەو ڕۆڵە لەبەرچاو ناگرێت کە ئاو و دووەم ئۆکسیدی کاربۆن و هەندێ هۆکاری تر دەیگێڕن لەداخورانی کانزاکاندا)).

2. ڕووپۆشە بیردۆز Theory Film:- ئەم بیردۆزە دەڵێت ((توانای کانزاکان بۆ داخوران دەگەڕێتەوە بۆ سروشتی ئەو ڕووپۆشەی لە ئۆکسید یان ئەو پێکهاتانەی تر کە لە سەر ڕووی کانزاکان دروست دەبێت, ئەگەر ڕووپۆشێکی پارێزەرو یەکگرتوو دروست بوو ئەوا کانزاکان توشی داخوران نابێت.

بۆ نمونە ئەلەمنیۆمو کرۆمیۆم پارێزگاری لە بریسکەداریان دەکەن لە هەوادا بە هۆی دروست بوونی ئۆکسیدێکی نەبینراوەوە

کوردایەتی لە نێوان ...

کە ڕێگرە لەبەردەم کارلێکی زیاتردا. ئەم بیردۆزەیەش یارمەتی ڕاڤەکردنی جیاوازی لە توانای داخوراندا دەدات بەڵام ئەو ڕێگایانە دیاری ناکات کە پێی ئەنجام دەدرێت.

3. ترشە بیردۆز Acid Theory:- ئەم بیردۆزەیەش دەوەستێتە سەر سێ هۆکار, هۆکارەکانی پێویست بە ڕوودانی داخوران باس دەکات: ئەو سێ هۆکارەش بریتین لە:-

1- ئاو 2-ئۆکسجین 3-ترشی

کە ڕوودانی داخوران دەداتە پاڵ توانەوەی کانزاکان لە ترشدا کە بریتییە لە ترشی کاربۆنیك کە پێك دێت لە توانەوەی دووەم ئۆکسیدی کاربۆنی ناو هەوا لە ئاودا, وە گۆڕانکاری تر ڕوودەدات وەك کرداری بە ئەکسەدە بوون لە خوێدا کە بەم شێوەیە دروست دەبێت, کاریگەری دەبێت لەسەر پێکهاتوە نیشتوەکان هەروەها ئۆکسجین یارمەتیدەرە لە کرداری بە ئۆکسید بوونی هایدرۆجین کە دێتە بەرهەم لە ترشەوە بۆ ئاو.

بۆ نمونە:- داخوران ڕوودەدات لە هەوای شێداردا بەبێ هەوای وشك یان بەبێ بوونی ئۆکسجین, کاتێك کانزایەك دەدرێتە بەر هەوا توشی کارلێکی ترشێکی لاواز دەبێت کە پێك دێت لە دووەم ئۆکسیدی کاربۆنو شێو لە ئەنجامدا گازی هایدرۆجین دەردەچێت, وەك لەم هاوکێشانەوە دەردەکەوێت.

www.dengekan.com

2007/03/31

کاتێك داخوران ڕوودەدات بەبی بوونی ترشەکان, ئەوا ئەم بیردۆزەیە پوچەڵ دەکاتەوە, کەواتە ترشەکان بنچینە نین بەڵام کرداری داخورانەکە خێراتر دەکەن, هەندێ جار کرداری داخوران لە ناوەندێکی تفتی تەواودا ڕوودەدات.

4 . بیردۆزەی کارۆکیمیاوی Electro Chemical Theory

ئەم بیردۆزەیە زۆر گونجاوە کە دەڵێت:((داخوران هۆکارەکەی بونی ئایۆنی هایدرۆجینە لە ڕێژەیەکی ناوەندا))

ئەو کارلێکەی کە ڕوودەدات لە بنچینەدا وەك توانەوەی خارصینە لە ترشێکدا.

ئەگەر پارچەیەك خارصینی بێخەوشت خستە ناو ترشێکەوە ئەوا ناتوێتەوە بەڵام ئەگەر لەگەڵ پارچەیەك پلاتیندا یان هەر کانزایەکی تردا داتنا ئەوا خارصینەکە دەتوێتەوە, چونکە کانزاکەی تر لەگەڵ خارصینەکەدا و ترشەکەدا پاتریەکی کارەبایی پێك دەهێنن.

ئەو هۆکارانەی کەدەبنە هۆی داخوران

ئەوەی تێبینی دەکرێت بەشێوەیەکی گشتی ئەوەیە کە خارصین و ئاسن بەڕێژەیەکی گەورە تووشی داخوران دەبن

کوردایەتی لە نێوان ...

بەبەراورد لەگەڵ مس دا. هەروەك داخورانی پۆڵاو پارچەی کرۆم بەهۆی خویٚ و خەوشەوە دیاردەیەکی ناسراوە لەلایەن خاوەن ئۆتۆمبێلەکانەوە. جا بۆ چارەسەرکردنی داخوران و هەوڵدان بۆ ڕوونەدانی دەبێت زانیاری تەواومان هەبێت دەربارەی پڕەنسیپە بنچینەییەکانی سروشتی داخوران و میکانیزمی کارلێکەکانی.

داخوران لەماوەی ڕوودانیدا دەوەستێتە سەر:-

سیفاتی کانزاکە:-لەو هۆکارە گرنگانەی کە کاریگەریان هەیە لەسەر داخوران و پەیوەندیان هەیە بە کانزاکەوە بریتین لە:-

1. جوهدی کارۆکیمیاویبۆ ئەکسەدەکردنی کانزاکان :Potential chemical Electro
2. بونی کانزاکە یان مادەیەکی تر کە وەك جەمسەری سالب کاربکات :

ئەم دووهۆکارە کاریگەری گەورەیان هەیە لەسەر ڕوودانی داخورانی کانزاکان وەك لە (پاتری) ئۆتۆمبێلدا ڕوودەدات، جەمسەری موجەب دەتوێتەوە لەسەر شێوەی ئایۆنات بەو شێوەیە نرخی جوهدی یەکسان بوون Equilibrium Potentialدادەنرێت بەپێوەرێك بۆ چالاکی جەمسەری موجەب.

بەشێوەیەکی گشتی خێرایی دەرەجەی داخوران دەوەستێتە سەر جیاوازی جوهد لە نێوان کانزاکە کە کاتێ وەك جەمسەری موجەب یان سالب کاربکات.

3. زۆری جوهدی کارۆکیمیاویکانزاکە Overpotential:

کەمکردنی زۆری جوهدی کارۆکیمیاوی دەبێتە هۆی خێراترکردنی کرداری داخوران.

4. خاوێنی کانزاکە:

چەندە کانزاکە خاوێن بێت و خەوش و کانزای تری تێکەڵ نەبێت ئەوەندە کەمتر تووشی داخوران دەبێت.

5. دۆخی فیزیاوی کانزاکە:

دۆخی فیزیاوی کانزاکەش کاریگەری دەبێت لەسەر خێراترکردنی داخوران چونکە توانای گەردیلە بچووکەکان بۆ توانەوە زیاترە لە گەردیلە گەورەکان.

6. ڕووبەری ڕێژەیی بۆ ڕووی کانزاکە کە وەك جەمسەرێکی موجەب و جەمسەرێکی سالب کاردەکات:

کاریگەری ڕووبەری ڕێژەیی بۆ هەریەکە لەجەمسەری موجەب و سالب بەشێوەیەکە کە داخورانی جەمسەری موجەب ڕاستەوانە دەگونجێت لەگەڵ ڕووی جەمسەری سالب.

7. قەبارەی ڕێژەیی بۆ گەردیلەی کانزاکە و ئۆکسیدەکەی یان بەرهەمێکی تر بۆ کارلێکی داخوران:

کوردایەتی لە نێوان ...

کاتێك بەر هەوا دەکەون ئەوا توێژاڵێك لە ئۆکسیدەکانیان دروست دەبێت کە ئەستووریەکەی لەچەند یەکەیەکی ئەنگسترۆم تێپەڕناکات و ئەستووریەکەشی دەوەستێتە سەر سروشتی کانزاکەو پلەی گەرما. ئەگەر بۆشایی نێوان گەردیلەی ئۆکسیدەکە لە بۆشایی نێوان گەردیلەی کانزاکە زیاتر بوو ئەوا ئەو بۆشاییانەی ئۆکسیدەکە ڕێگەدەدەن بەئۆکسجین کە تێپەڕبێت و نەتوانێت پارێزگاری لەکانزاکە بکات لەداخوران.

8. توانای توانەوەی مەوادی بەرهەمهاتوو لە کارلێکەکانی داخورانەوە

توانای توانەوەی بەرهەمی داخوران Product Corrosion

ئەگەر بەرهەمی داخوران توانای توانەوەی هەبوو ئەوا داخورانەکە بەردەوام دەبێت بەلاّم ئەگەر توانای توانەوەی نەبوو ، ئەوا کانزاکە لەداخوران دەپارێزرێت.

سروشتی ئەو دەوروبەرەی کەدەبێتە هۆی داخوران:– بریتین لە

1. بونی شێ: شێ لەهەر جێگەیەکدا هەبێت دەبێتە هۆی داخوران.

2. ژمارەی هایدرۆجینی ژینگە و چڕی ئۆکسجین: چەندە چڕی ئۆکسجین و ژمارەی هایدرۆجینی گەورەتربێت ئەوەندەش کرداری داخوران زیاتر دەبێت.
3. توانای گەیاندنی ژینگە بۆ کارەبا: چەندە ژینگەکە توانای گەیاندنی کارەبای هەبێت ئەوەندەش کرداری داخوران تیایدا ڕوودەدات.
4. سروشتی ئایۆنە موجەب و سالبەکان لەناوەندی داخورانەکەدا: هەریەکە لە ئایۆناتی موجەب و سالب کاریگەریان هەیە لەسەر ڕوودانی داخوران.
5. پلەی گەرمای ناوەندی داخوران: چەندە پلەی گەرمای ناوەندەکە بەرزبێتەوە ئەوەندەش کرداری داخوران زیاتر دەبێت.
6. ڕێگرەکانی داخوران: بەشێوەیەکی گشتی ئەم ڕێگرانە دەبێتە هۆی کەمبونەوەی کرداری داخوران.
7. خەستی ئایۆناتی کانزاکە.

کۆنترۆڵ کردن(ڕێگرتن)لە داخوران

دەتوانرێت کۆنترۆڵی دیاردەی داخورانی کانزاکان بکرێت بەم ڕێگایانەی لای خوارەوە:-

1. ڕێگەی سروشتی:- کانزاکانی ئەلەمنیۆم و خارصین بەرگرییەکی گەورەیان هەیە بۆ داخوران. چونکە دروست

بوونی ڕووپۆشێکی ئۆکسیدی نەبینراوی یەکگرتوو لەسەر ڕووەکانیان دەبێتە ڕێگر لەبەردەم داخورانیاندا. بەلاّم ئەو ڕووپۆشەی لەسەر ئاسن دروست دەبێت ڕووپۆشێکی کونداره توانای پارێزگاری کردنی ئاسنەکەی نیەو تووشی داخوران دەبێت.

2. ڕێگرتن لە داخوران بەشێوەیەکی صناعی بەهۆی:-

ڕووپۆشکردن بە کانزاکان کەهەندێ هۆکارەکانی بریتیە لە:-

❖ نیشتن بەکارەبا (ڕووپۆش کردن بەکارەبا) Electro deposisions

نمونەیی ترین ڕووپۆشکردن ئەوەیە کە ساف و وەکیەك و قایم و یەکگرتوو بێت. گرنگە ئەو کانزایەی کە ڕووپۆشی دەکەیت خاوێن و بریقەداربێت بۆ ئەوەی ڕووپۆشکردنەکە نەرم و یەکگرتووبێت. ئەو کانزایانەشی کە بەکاردێن بۆ ڕووپۆشکردن بە کارەبا بریتین لە (نیکلّ و مس و کرۆم) کرداری ڕووپۆشکردنیش بەچەند ڕێگەیەك دەکرێت لەوانە:-

1. ڕێگەی تێهەڵکێشانی گەرم Hot dip process
2. ڕێگەی پرژاندن Spraying
3. ڕێگەی تر وەك

❖ ڕێگەی شیردار Sherardizing
❖ ڕێگەی Colourizing
❖ ڕێگەی ڕووپۆشکردن بە کرۆم Chromising

❖ ڕووپۆشکردن بەبێ کانزا metallic Non

بەکورتی دەتوانرێت ڕێگە لەداخوران بگیرێت بەهۆی

1. سیفاتی کیمیاوی و ژینگەیی کانزاکە دەبێت بەشێوەیەك بێت کە ڕێگربێت لەداخوران, ئەوەش بەکەمکردنەوەی جهودی میکانیکی کانزاکە و دووربێت لەکانزایەك کە سروشتی سالبی هەبێت و هەروەها بەڕووپۆشێك دابپۆشرێت کە ڕێگر بێت لەبەردەم داخوراندا.
2. کانزاکە دووربێت لە شێ.
3. پێویستە کۆنترۆڵی ترشیوتفتی ژینگەی کانزاکە بکرێت.چونکە هەموو کانزایەك لە ژمارەیەکی هایدرۆجینی Phدیاریکراودا تووشی کەمترین داخوران دەبێت.
4. لەکاتی دیزاینی ئامێرە کانزاییەکاندا دەبێت بەشێوەیەك بن کە زۆر چەماندنەوە و جۆین و ....هتد تیادا نەبێت بۆ ئەوەی نەبێتە هۆی دروست بوونی ناوچەی سست کە مادەی تیادا بنیشێت Sediment و ببێتە هۆی داخوران.

داڕشتە کانزاییەکان کە تووشی داخوران نابن

1. داڕشتە دەوڵەمەندەکان بە مس rich alloys Copper
2. داڕشتە دەوڵەمەندەکان بە ئاسن alloys rich Iron

3. داڕشتە دەوڵەمەندەکان بە نیکڵ alloys rich Niekle

سەرچاوەکان:–

1. المدخل فی علم الکیمیاء للمهندسین/ د.محمد یوسف و د.محمد حسین / دار المعارف / قاهرة / مصر / 1977
2. الکیمیاء الهندسیة / د.محمود عمر و سهام حسین و د.قاسم جبار و د. عبدالله عبد عباس / بغداد / عراق/ 1983.

* ئەم بابەتەم لە گۆڤاری ئەندازیارانی ژمارە 6 لە پاییزی /2003دا بلاوکراوەتەوە.

سووتەمەنی و جۆرەکانی *

➢ **پێشەکی**

سووتەمەنی بریتیە لەهەر مادەیەك کە گەرمی بدات لەئەنجامی سووتاندنیدا. ئەم وزە گەرمیەش لەلایەن ئامێرە هەڵمیەکانەوە

دەبێت. بەسووتاندنی مەوادی سووتەمەنی ڕەق و شل و گازی و دەیگۆڕێت بۆ وزەیەکی میکانیکی.

هەموو ئامێرو مەکینەکان یان سووتەمەنی شل یان گازی بەکاردەهێنن ، بەڵام سووتەمەنی ڕەق بەشێوەیەکی بازرگانی بەکارناهێنرێت لەبەر ئەم هۆیانە:-

1. بەکارهێنانی سووتەمەنی ڕەق ناتوانرێت پلەی گەرمی نەگۆڕ بدات.
2. پێویستیت بەهەوایەکی زۆر دەبێت تاسووتانێکی تەواوت دەست دەکەوێت.
3. هەندێ جۆری خەڵوز لەکاتی سووتاندا بڕێکی زۆر لەگازو بەرهەمی قەترانی دەدەن کەدەبێتە هۆی ئەوەی سووتانەکە تەواو نەبێت.
4. دوکەڵێکی زۆر دروست دەبێت لەگەڵ هەر وەجبەیەکی نوێ لە سووتەمەنی ڕەق.
5. پێویستە خەڵوز لە جۆرێکی زۆر باش و وورد بەکاربهێنرێت بۆ قەبارەیەکی دیاریکراو.

➢ سووتەمەنی شل لە خەزاندا هەڵدەگیرێت. و هەڵگرتنی سووتەمەنی گازی نرخی گرانە لەبەر گەورەیی قەبارەکەی.

➢ دەتوانرێت سووتەمەنی بکرێتە دوو جۆری سەرەکیەوە لەوانە:-

1. سووتەمەنی سروشتی
2. سووتەمەنی دروستکراو (صناعی)

هەریەکە لەم دوو جۆرەش سووتەمەنی ڕەق و شل و گازی دەگرێتە خۆی. سووتەمەنی سروشتی بریتیە لەو سووتەمەنیەی بەشێوەی خام یان بەئامادەکردنێکی سانا دەست دەکەوێت, بەڵام سووتەمەنی صناعی لە سووتەمەنی سروشتیەوە دەست دەکەوێت بەهۆی کرداری دروستکردنەوە.

سووتەمەنی ڕەق Solid Fuels

گرنگترین جۆرەکانی:-

➢ یەکەم / سووتەمەنی ڕەقی سروشتی سەرەکی Natural or Primary Fuels

1. لقی درەختی پەموو The Stalks of Cotton Tree
2. توێکڵی ناوکی پەموو Cotton Scepcake or Meal
3. خەڵوز کە لەبنچینەی ڕووەکی بێت Coal

ئەم خەڵوزەش دروست دەبێت بەشی بونەوەیەکی هێواشی ڕووەك لەژێر فشارێکدا بەبێ هەوا. ئەم شی بونەوەیەش بە قۆناغی جیاوازدا تێپەڕ دەبێت کە جۆری

www.dengekan.com

جیاواز لە خەڵوز دەدات, وەلەو گۆڕانە یەك لەدوایەكانەشدا ئایدرۆجین و ئۆكسجین دەردەچن و بەرهەمەكە بڕێكی زۆر كاربۆنی تیادا دەبێت.ئەم گۆڕانە یەك لەدوایەكانەش ئەم بەرهەمانەی لێ دێتە دی:−

1. بەقم Peat

یەكەم قۆناغی بون بە خەڵوزە كەبڕێكی زۆری شیَ تیادایە و ڕێژەی خۆڵەمێشی كەمە و لەم قۆناغەدا خەڵوزی تەواو نیە.

2. خەڵوزی بونی Coal Brown

دووەم قۆناغەو ڕێژەیەكی بەرزی شیَ تیادایە بەڵام بەكەمی دەسووتێت و گەرمیەكی زۆر نادات و كبریتیشی تیادایە.

3. خەڵوزی بەردی Bituminons

ڕەنگەكەی ڕەشەو زۆر فشەڵە و بەڕەنگێكی زەرد دەسوتێت و بڕی گەرمیەكەی لەخەڵوزی بونی بەرزترە.

4. الانثراسیت Anthracite

ڕەشێكی بریقەدارەو زۆر ڕەقە و دەسوتێت بەبێ دوكەڵ و بەئاگرێكی سوور و گەرمیەكی بەرز دەدات. كەئەم سیفەتانەش وای لێدەكات كەبەزۆری بەكار بهێنرێت, هەروەها بەزۆریش بەكاردەهێنرێت وەك سەرچاوەیەكی گەرمی بۆ تواندنەوەی ئاسن و.....هتد.

پێكهاتەی خەڵوز

خەڵوز لە دوو پێكهاتەی سەرەكی پێك دێت:−

یەكەم / مەوادیَ كە توانای سووتاندنی هەیە
Matter Combutsible

1. مەوادی هەڵچوو
2. مەوادی ئایدرۆكاربۆنی و مەوادی گازی كەلەسووتاندنی كاربۆنەوە دروست دەبێت
3. كاربۆنی بەجێماو

دووەم / مەوادیَ كە توانای سووتاندنی نیە
Non-Matter Combustible

1. شیَ كە خەڵوز هەڵیدەگرێت
2. خۆڵەمێش / كە سلیكاتی ئەلەمنیۆم و ئۆكسیدەكانی ئاسن و كالیسیۆم و مەگنیسیۆمی تیادایە

ئەو سووتەمەنیانەی كە لە خەڵوزەوە دەست دەكەوێت:

1. خەڵوزی كوك Coke
2. گازی خەڵوز Gas Coal
3. گازی دروست بوو Producer Gas
4. گازی ئاو Water Gas
5. گازی فڕنەكان كەلەئەنجامی دڵۆپاندنی قەترانەوە دروست دەبێت.

دووەم / سووتەمەنی ڕەقی دروستکراوی ناسەرەکی (صناعی)
:Fuel Secondary Propared of

جۆرەکانی ئەم سووتەمەنیەش وەك:-

1. خەڵوزی تەختە Coal Char Wood

گرنگی نیە وەك سووتەمەنیەکی بازرگانی.

2. سووتەمەنی پەستێنراو Fuel Pressed or Briquctte
3. خەڵوزی کوك Coke

سووتەمەنی شل Fuel Liquid

یەکەم / نەوتی خاو :Petroleum Crude

نەوتی خاو لە قولایی زەویدا هەیە و پێی دەوترێت ((ڕۆنی بەرد)) یان ((ڕۆنی خاو)) و بەشێوەیەکی ئاسایی لەدۆخێکی شلی چڕدایە کە ڕەنگێکی ڕەشی هەیە و لەڕێگەی هەڵکەندنی بیرەوە دەردەهێنرێت.

نەوتی خاو بەپێی لێکۆڵینەوە زانستیە باوەڕ پێکراوەکان لەئەنجامی کۆبونەوەی پاشماوەی ئاژەڵی (ئەندامی) لەژێر زەویدا دروست بووە بەتێپەڕبونی ملیۆنان ساڵ لە ئەنجامی پلەی گەرمی و فشاری بەرزی ناو زەوی و مەوادی تیشکدەرەوە.

نەوتی خاو ڕەنگەکەی لە نێوان زەردێکی کاڵەوە بۆ ڕەنگێکی ڕەشی تۆخی لینج دەگۆڕێت و لە بنچینەدا پێك هاتووە لە تێکەڵەیەك لە ئایدرۆکاربۆنات کەبریتیە لە ئایدرۆجین و کاربۆن. نەوتی خاو بڕێکی کەم کبریت و نایترۆجین و ئۆکسجین و هەندێ پێکهاتەی کانزایی وەك نیکڵ و ڤاندیۆم و ئاسن و مس کەلە شێوەی خوێی سروشتیدایە تیایە, هەروەها ئاو لەشێوەی گیراوەیەکی تێر لە خوێکانی کلۆریدی صۆدیۆم و مەگنیسیۆم و کبریتاتی کالیسیۆمدان .

هەندێ سیفاتی سروشتی نەوتی خاو:

1. کێشی جۆری:- چەندە نەوتی خاو سوك بێت ئەوەندە پێکهاتە گرانبەهاکانی تیادایە وەك بەنزین و گاز0
2. کبریت:- چەندە بڕەکەی کەم بێت ئەوەندە جۆری نەوتەکە باشە0
3. نایترۆجین:- بونی دەبێتە هۆی دروست بونی کەتیرە و کاردەکاتە سەر هۆکاری یاریدەدەر لە کرداری تێکشکاندندا 0
4. کاربۆن:- چەندە بڕەکەی کەم بێت ئەوەندە جۆری نەوتەکە باشە 0

5. خۆێکان:- دەبێتە هۆی داخوران و نیشتنی لەناو فڕنەکاندا و لەتوانایان کەم دەکاتەوە 0

➢ نەوتی خاویش لەسەر بنچینەی پێکهاتەکانی (ئایدرۆکاربۆناتەکانی) دەگۆڕێت:-

ئەگەر نەوتەکە زیاتر لە 5٪ لەمێوی پارافینی تیادابوو پێی دەوترێت نەوتی پارافینی

ئەگەریش نەوتەکە کەمتر لە 2٪ لەمێوی پارافینی تیادابوو پێی دەوترێت نەوتی ئەسفەڵتی

وەئەگەر نەوتەکە ڕێژەی 2-5٪ لەمێوی پارافینی تیادا بوو پێی دەوترێت نەوتی تێکەڵ

➢ ئایدرۆکاربۆنەکانیش دابەش دەکرێنە سەر:-

1. ڕۆنیەکان Aliphatic بارافینات + ئۆلیفینات
2. بۆندارەکان Aromatic
3. نە فیینیە کان Naphthene

بەرهەمەکانی نەوتی خاو:

دەتوانرێت بەرهەمەکانی نەوتی خاو بەپێی بەکارهێنانیان دابەش بکرێتە:-

کوردایەتی لە نێوان ...

1. بەرهەمەکان وەك سووتەمەنی (گازەکان و بەنزین و نەوتی سپی و سۆلار و مازۆت)
2. بەرهەمەکان وەك توێنەرەوە (اپیری نەوتی خاو و توێنەرەوەی بۆیەکان)
3. بەرهەمەکان بۆ ڕووناکی (مێوی پارافینی)
4. بەرهەمە قورسەکان (ئەسفڵت)
5. بەرهەمەکان بۆ چەورکردن (ڕۆنی چەورکردن)
6. بەرهەمی تر

ئەو بەرهەمانەی لەئەنجامی پاڵاوتنی نەوتی خاوەوە بەدەست دەکەون:-

پاڵاوتنی نەوتی خاو لە بورجێکی دلۆپاندندا ڕوو دەدات لە پلەیەکی گەرمی نزمەوە تا دەگاتە 300 پلەی سەدی ، لەو نێوانەدا هەرچی مەوادی گازیەکان هەیە لە پلەی گەرمی نزمدا دەردەچن و دواتر بەنزین و گاز و لەپلەیەکی گەرمی بەرزتردا نەوتی سپی و تازیاتر پلەی گەرمی بەرز بێتەوە پێك هاتەکانی وەك ڕۆنی چەورکردن و ڕۆنی سووتاندن و لەدوا قۆناغیشدا مۆمی پارافینی و ئەسفەڵت بەجێ دەمێنێت 0

جۆرەکانی سووتەمەنی شل:

1. بەنزین
2. گاز

3. نەوتی سپی

➢ ئەو گازانەی لە نەوتی خاو دەردەچن

1. گازی سروشتی
2. گازی پالأوتە

بەنزین C_6H_6

بریتیـــە لـــەجۆرێکی ســـەرەکی لەســـووتەمەنی شـــل. کەسەرچاوەکەی نەوتی خاوە و لەئەنجامی دلۆپاندنی نەوتی خاوەوە دەست دەکەوێت لەپلەیەکی گەرمی نزمدا کەلەنێوان (70–90 پلـەی سـەدیدایە) و کێـشی جۆریەکـەی بریتیـە لـە (0٫7)، بـاش و خراپـی جـۆری بـەنزین بـەپێوەرێك دەپێورێـت کـەپێی دەوترێـت ژمـارە ی ئۆکتـان Octane Rating کەلەسـالّی 1928 وە کـاری پێـدەکرێت کەباشـترین جـۆری سووتەمەنی بۆ مەکینەیەکی پێوانەیی بریتیە لە ئایزۆئۆکتان Pentane 2,2,4-Trimethyl و لەبەرامبەریـــشدا ســووتەمەنیەکی تــری زۆر خــراپ هەیــە لەلایــەن جۆرییــەوە کەبریتیە لە هێپتانی ئاسایی Heptane Normal. پێوەری ژمارەی ئۆکتان لە پلەی سفرەوە دەست پێدەکات بۆ هێپتانی ئاسایی و تا پلەی 100 بۆ ئایزۆئۆکتان، وەتێکەڵەیەك لەم دوو پێکهاتەیـە بەرێـژەی جیـاواز سـووتەمەنی جیاوازمـان دەداتـیّ

لـــەرووی ژمـــارەی ئۆکتانـــەوە. وەهـــەر پێکهاتەیـــەکی هایدرۆکاربۆنی تا ژمارەی ئۆکتانەکەی بەرزبێت و نزیك بێتەوە لە پلەی 100 ئەوا بەباشترین جۆری سووتەمەنی دادەنرێت و بەپێـــچەوانەشەوە تاژمـــارە ئۆکتانەکـــەی نـــزم بێـــت ئـــەوا بـــەخراپترین جـــۆری ســـووتەمەنی دادەنرێـــت.زۆر جـــار دوو پێکهاتە هـەمان ژمارەی ئۆکتانیـان هەیـە، بـەلاّم باشـترینیان بـۆ ئۆتۆمۆبێـل ئەوەیانـە کـە بـڕی وزەی زیـاتر دەدات لـەکاتی سووتانیدا.

چۆنێتی باشتر کردنی جۆری بەنزین:

بەمەبەستی باشتر کردنی جۆری بەنزین لەئاساییەوە بۆ جۆری باشتر و نایاب ، مـــــــــادەی چوارەم اپیلی ڕەصاص Pb $(C_2H_2)_4$ کـە بـە باشـترین مـادە دادەنرێت بـۆ چاکترکردنی جۆری بەنزین کە لەلایەن ئەندازیارێکی میکانیکی ((تۆمـاس مجلـس)) وە دۆزرایـەوە. کـەمادەی سـەرەکی بـۆ دەستکەوتنی چوارەم اپیلی ڕەصاص بریتیە لەبارستاییەك لە ڕەصاصـی خـاو و کـانزای صـۆدیۆم و اپـیلین و کلۆریـدی هایدرۆجین کەبەم شێوەیە کارلێکەکە ڕوودەدات:–

پیشەسازی (بەرهەمهێنانی) بەنزینی نویّ:–

پیشەسازی نەوت زۆر پێشکەوتووە لەبەرامبەر ساڵەکانی بیستەکانی سەدەی بیستدا کاتیٚ بەنزینی کۆن بەکاردەهات کەسەرچاوەی سەرەکی بریتی بوو لەنەوتی خاو. بەڵام لەئێستادا و بەهۆی پێشکەوتنی زانست و تەکنەلۆژیاو لێکۆڵینەوە زانستیەکانەوە دەتوانرێت جۆرێك لەبەنزینی نویٚ بەرهەم بهێنرێت کەلەزۆر جۆری نەوتی خاودا بەوجۆرو بڕە زۆرە نیە.

لەوکردارە گرنگانەی کەبەکاردەهێنرێن بۆ بەرهەمهێنان و باشترکردنی جۆری بەنزین لەئێستادا بریتین لە:-

1. لابردنی بیوتان De butanization
2. لابردنی گازی تواوەی زوو هەڵچوو Stabilization
3. ئەلکەنەکردن Alkylation بریتیە لەگۆڕینی هایدرۆجین بەلایەکی ئەلیفاتی هایدرۆکاربۆنی
4. پەڵمەرەکردن Polymerization
5. کرداری هاوشێوەکردن Isomerization کە بریتیە لەڕێکخستنەوەی گەردیلەکان لە گەردێکدا کەدەبێتە هۆی دروست بونی پێك هاتەیەکی نویٚ بەبیٚ وونبوونی هیچ گەردیلەیەك.

بۆ نموونە:-

پێکهاتە هایدرۆکاربۆنیە ڕاستەکان دەگۆڕێت بە لقدارەکان کەدەبێتە هۆی بەرزبونەوەی ژمارە ی ئۆکتان و باشتر کردنی جۆری بەنزینەکە.

6. چارەسەری کیمیاوی و گەرمی Treating

وەهەندیٚ ڕێگەو کرداری تر لەوانە:-

Power, Catforming, Houdriforing, Platforming
,FORMING Ultra,forming
Re forming

بەرهەمهێنانی بەنزین لەسەرچاوەی ترەوە بێجگە لە نەوتی خاو:

لەئەڵمانیا و زۆرووڵاتی تردا, ئەوەندە کێڵگەی نەوتی فراوانیان نیە کە بەنزینی پێویستی لێوە بەدەست بێت, لەبەرئەوە ڕوویان کردۆتە سەرچاوەی تر جگە لەنەوتی خاو, وەك Oil shales و جۆرەکانی خەڵوزی قار Bituminous و خەڵوزی بوننی تۆخ Lignite.بەهۆی ئەو کردارانەوە کەلەم پیشەسازیەدا بەکاردەهێنرێت تێچووی ئەم جۆرە بەنزینە بەجۆرێك کەم بۆتەوە کە نزیکە لە تێچووی بەرهەمهێنانی بەنزین لەنەوتی خاو.

دەتوانرێت بەنزین بەرهەمبهێنرێت لە خەڵوزی بەردی و ڕووەکی بە دوو ڕێگەی:-

1. هەدرەجەكردن
2. كرداری فیشەر /ترۆپش   Fischer –Tropsch

هەروەها دەشتوانرێت بەنزین بەرهەم بهێنرێت لەگازی سروشتیەوە,بەلاّم لەهەموو كاتێكدا نەوتی خاو باشترین و ئابوری ترین سەرچاوەیە بۆ بەرهەم هێنانی بەنزین.

گازۆیل

گازۆیلیش جۆرێكی تری سووتەمەنیە كەلەنەوتی خاوەوە دەست دەكەوێت لەپلەیەكی گەرمی بەرزتردا لەبەنزین و لینجیەكەشی لەنێوان كیرۆسین و ڕۆنە چەورییەكاندایە.

گاز بەزۆری لەو مەكینانەدا بەكاردەهێنرێت كە گەورەن و بارهەلّگرن و خێراییان كەمترە لەو مەكینانەی كە بەنزین بەكاردەهێنرێن, ئەو مەكینانەی كە گازیان بۆ بەكاردەهێنرێت لە ڕووی خێراییانەوە دەكرێنە 3 بەشەوە:-

1. هێواش:- خێراییەكەی لە نێوان 100-500 خول / خولەك كەلەو مەكینانەدا كە چەسپاون و لەیەكە دەریاییەكاندا كاردەكەن بەكاردێت.

2.مام ناوەند:- خێراییەكانیان لەنێوان 500- 1500 خول / خولەك كەلە موەلیدە كارەباییەكاندا و ترومپاو تراكتۆر و 000هتد بەكاردێت.

3. خێرا:- كەخێراییەكانیان لەنێوان 1500- 2000 خول / خولەك یان زیاترن كە لە مەكینە گەورەكان و فڕۆكەدا بەكاردێت.

- باش و خراپی جۆری سووتەمەنی گازۆیل بەپێوەری ((ژمارەی سیتانی)) دیاری دەكرێت وەكو ئەوەی لە بەنزیندا بەكاردێت پێوەری ((ژمارەی ئۆكتان)) باشترین جۆری سووتەمەنی كە ژمارەی سیتانیەكەی بەرزە بریتیە لە سیتانی قیاسی $C_{16}H_{34}$ Normal Cetane كە ژمارە 100 ی پلەی سیتانی دراوەتێ و لەبەرامبەریشدا پێكهاتەی ئەلفا- مثیل نفثالین

α-naphthalene Methyl كە ژمارە سفری دراوە تێ و بەخراپترین جۆری سووتەمەنی دادەنرێت.

بەشێوەیەكی گشتی هەموو پێك هاتە زنجیرە ئەلیكانەڕاستەكان بەباشترین جۆری سووتەمەنی گاز دادەنرێن و بەپێچەوانەشەوە هەموو پێك هاتە ئەلّقەییەكان و لەناو ئەوانیشدا پێك هاتە بۆندارەكان بەخراپترین جۆری سووتەمەنی (گازۆیل) دادەنرێت.

- باشی جۆری گازۆیل بەپێی هاوكێشەیەك دیاری دەكرێت كە پێی دەڵێن ((دەلیلی گازۆیل)) كە بەزانینی یەكێك لەسیفاتەفیزیاویەكانی سووتەمەنیەكە كە (چڕییە) و ئەوی تر كیمیاویە كەپێی دەوترێت ژمارەی ئەنیلینی

API gravity and Aniline number چـــــــــڕی سووتەمەنی بەپێوەری API دەپێورێت كە لەلایەن پەیمانگای نەوتی ئەمریكیەوە بەكار دەهێنرێت .INSTITUTE American Petroleum

$$\text{دەلیلی دیزڵ} = \frac{\text{خاڵی ئەنیلین} * \text{چڕی API}}{100}$$

هەروەها هەریەكە لەخاڵەكانی:-

1. خاڵی گرگرتن Point Fire
2. خاڵی بزیسكە Point Flash
3. خاڵی سووتان Temperature Ignition
4. خاڵی دوكەڵ Point Smoke

بەكاردێن بۆ دیاریكردنی باشی جۆری سووتەمەنی (گازۆیل).

- دەتوانرێت جۆری سووتەمەنی گازۆیل باشتر بكرێت بە زیادكردنی هەندێ پێك هاتەی كیمیاوی تایبەت وەك نتراتی

كوردايەتی لە نێوان ...

اثیل Nitrate Ethyl نتریتی اثیل Nitrite -Ethyl و نتراتی ئامۆنیۆم و..... هتد, كەدەبێتە هۆی بەرزكردنەوەی ژمارەی سیتانی.چونكە تاژمارەی سیتانی بەرزبێت سووتەمەنیەكە باشترە و بەپێچەوانەشەوە تاژمارەی سیتانی نزم بێت جۆری سووتەمەنیەكە خراپە.

نەوتی سپی Kerosene

زارەوەی نەوتی سپی یان ڕۆنی خەڵوز بەو بەرهەمی دڵۆپاندنەی نەوتی خاو دەوترێت كەلەنێوان 175–200 پلەی سەدیدا و چڕیەكەی لەنێوان 43–45 پلەیسەر پێوەری API دیاریكراوە دێتە بەرهەم. پێویستە نەوتی سپی هیچ پێكهاتەیەكی عەتری و هایدرۆكاربۆنی ناتێری (غیر المشبعە) و كبریتی تیادا نەبێت. چونكە بونی ئەم پێكهاتانە لەنەوتی سپیدا دەبێتە هۆی زیادبونی دووكەڵ.

گەڵێك كارلێكی كیمیاوی بەسەر نەوتی سپیدا دەكرێت پیش ئەوەی بۆ بەكارهێنان ئامادە بێت, لەپێشدا ترشی كبریتیكی خەست بەكاردەهێنرا بۆ لابردنی پێكهاتە عەتری و هایدرۆكاربۆنیە ناتێرەكان. بەڵام ئەم كارلێكە لەڕووی ئابوریەوە زۆری تێدەچوو لەبەرئەوە لەئێستادا ئەم ڕێگەیە گۆڕدرا بەڕێگەیەكی تر كەپێی دەوترێت ڕێگەی لدیلینۆ

Process Eldeleneau کەلەم ڕێگەیەدا نەوتی سپی مامەڵەی پێدەکرێت لەگەڵ دووەم ئۆکسیدی کبریتی شل Liquid So2 لەپلەی گەرمی نزمدا لەنێوان 10-12 پلەی سەدیدا و لەژێر پلەیەکی بەرزی فشاردا بۆ ئەوەی دووەم ئۆکسیدی کبریتەکە نەبێتە هەڵم, لەکاتی کرداری تێکەڵکردنەکەدا پێك هاتەی عەتری و ئەو پێکهاتانەی کە کبریتیان تیادایە لە شلەی دووەم ئۆکسیدی کاربۆنەکەدا دەتوێنەوە و دواتر لە ڕێگەی دڵۆپاندنەوە لەتوێنەرەوەکە جیا دەکرێتەوە. پیش خستنە بازاڕیشەوە نەوتی سپی لەگەڵ هایدرۆکسیدی صۆدیۆمدا کارلێکی پێدەکرێت.

وەتازەترین ڕێگەش بۆ پاکردنەوەی نەوتی سپی بریتیە لە (هەدرەجەکردن) واتە مامەڵە کردنی نەوتی سپی بە غازی هایدرۆجین لەژێر هۆکاری یارمەتیدەردا وەك کۆباڵت و مۆلیبدینۆم و بارودۆخی گونجاو لەفشارو پلەی گەرمیدا..

- پێشتر نەوتی سپی بەکارهێنانی کەم بوو تەنها بۆ گەرمکردنەوە بەکاردەهات بەلاّم دوای دۆزینەوەی فڕۆکە بەکارهێنانی نەوت زیادی کرد, دوای ئەنجامدانی هەندێ کارلێکی کیمیاوی و فیزیاوی بەسەریدا. سووتەمەنی فڕۆکە پێی دەوترێت Kerosene Turbine Aircraft و دەبێت زۆر پاك و بێ خەوش بێت چونکە پلەی بەستنی لە 50 پلە

زیاتر نیە بۆ ئەوەی بلوراتی ڕەق دروست نەبێت و بۆری سووتەمەنیەکە بگرێت, لەسیفاتە گرنگەکانی سووتەمەنی فڕۆکە ATKبریتیە لە ئاستی لینجی و پلەی بەستن و توانای بون بەهەڵم بوون.

سووتەمەنی ڕۆکێت Fuels Rocket

سووتەمەنی ڕۆکێت بریتیە لە گازۆلین و کیرۆسین, ناوەندی سووتاندنی سووتەمەنی لە ڕۆکێتدا زۆر بەرزە لەچاو سووتاندنی سووتەمەنی فڕۆکەو ترومپاگازیەکاندا و پلەیەکی گەرمی بەرزیان هەیە. بۆ نموونە:- پلەی گەرمی لە مۆتۆڕی ڕۆکێتدا Motor Rocket لەنێوان 2760-3310 پلەی سەدیدایە. لەکاتێکدا پلەی گەرمی لەمەکینەی فڕۆکەدا بریتیە لە 975 پلەی سەدی. ئەم ناوەندە بەرزەی سووتاندن لەئەنجامی بەکارهینانی ئۆکسجینی شل یان هەندێ مەوادی ئۆکسێنراوی بەهێزەوە دەبێت وەك 95-100 ٪ بیرۆکسیدی هایدرۆجین و ترشی نەتریکی دوکەلاّوی Nitric Fuming Acid, هەروەها ئۆزۆن و فلۆر و کلۆرترایفلۆراید وەك مەوادی ئۆکسێنراوی بەهێزیش تاقی کراونەتەوە.

بۆ نموونە:- ڕۆکێتی ئەڵمانی V-2 Missleکەبەکارهێنرا لەشەڕی دووەمی جیهانیدا سووتەمەنیەکەی بریتی بوو لە 3

تەن و چارەكێك لە كحول و 6 تەن و سێ چارەك لەئۆكسجینی شل. كەئەمەش ناوەندێكی سووتان دروست دەكات كەدەتوانێت ڕۆكێتێك بەرزبكاتەوە كە 14 مەتر درێژبێت بۆ بەرزی 195 مەتر.

پۆلێنكردنی سووتەمەنی ڕۆكێت

سووتەمەنی ڕۆكێت پۆلێن دەكرێت لەسەر بنچینەی ((پاڵنانی جۆری)) كەئەمەش بە بڕی پاڵپێوەنان بە پاوەند بۆ هەر پاوەندێك لە سووتەمەنی / لە خولەكێكدا دەپێورێت, سووتەمەنی باشی ڕۆكێت دەبێت هێزی پاڵپێوەنانی یەكسان بێت بە 250 پاوەن/ خولەك.

سووتەمەنی ڕەقی ڕۆكێت

هەندێ سووتەمەنی ڕەق بەكاردەهێنرێت لە هەندێ جۆری ڕۆكێتدا وەك فیشەكە شێتەو ڕۆكێتی فڕۆكەی جۆری سام /7 كەسووتەمەنیەكانیان بریتیە لە نایترۆگلیسرین و نایترۆسلیلۆز, هەروەها تاقیكردنەوەكان ڕوونیان كردۆتەوە كەدەتوانرێت پایكول Thiokle و هیدرازین Hydrazine و بورایدی دیاریكراو Borides Certain و جۆرەها پۆلیمەرات Polymers بەكاربهێنرێت وەك سووتەمەنی ڕەق دوای هەڵبژاردنی هۆكاری ئۆكسێنەری گونجاو.

سووتەمەنی شلی ڕۆكێت

باشترین جۆری سووتەمەنی شل بۆ ڕۆكێتەكان بریتیە لە گازیهایدرۆجین لە ڕووی دەركردنی بڕی گەرمی بۆ هەر پاوەندێك, بەڵام ئەم كارەش فشارێكی بەرزی دەوێت بۆ گۆڕینی هایدرۆجینەكە لەدۆخی گازیەوە بۆ دۆخی شلی كەئەمەش پێویستی بەخەزانێكی زۆر بەهێز هەیە كە بەرگەی ئەو فشارە گەورەیە بگرێت.

سووتەمەنی گازی Fuel Gaseous

➢ یەكەم / گازی سروشتی Gas Natural

گازی سروشتی لەناخی زەویدا هەیە و لەژێر فشاری زۆر بەرزدا ڕێگەی خۆی دەكاتەوە و دێتە دەرەوە بەشێوەی كتوپڕ یان هەڵكەندنەوە. گازی سروشتی زۆر جار لەتەنیشت كێڵگە نەوتیەكانەوە هەیە, گازی سروشتی كاتێك دەگاتە دەست هاووڵاتی بڕی 50–90 ٪ گازی میپانی تیادایە و بڕی 30٪ گازی ئیپان و ناترۆجینی تیادایە و پلەیەكی گەرمی و نرخێكی گەرمی گەورەی هەیە كە لەهەموو سووتەمەنیەگازیەكان بەرزترە.

➢ دووەم / گازی خەڵوز

زۆربەی گازەكان لەخەڵوزەوە بەرهەم دێن هەربۆیە نرخەكانیان بەرزە. پێك هاتەكانی گازی خەڵوز بریتین لە:–

- **ئایدرۆجین بەرێژەی** 50٪
- میثان **بەرێژەی** 35٪
- **یەکەم ئۆکسیدی کاربۆن بەرێژەی** 4٪ **و بڕی ماوەشی بریتیە لە نایترۆجین و دووەم ئۆکسیدی کاربۆن و ئۆکسجین و ئایدرۆکاربۆناتی ناتێر وەك** اثیلین.

وەکاتێك کرداری دلۆپاندنی خەلۆز ئەنجام دەدرێت بەبێ بوونی هەوا ئەم بەرهەمانەی لێ دەردەچێت:-

1. **گازی خەلۆز**
2. **نۆشادری شل**
3. **قەتران کەبریتیە لە پێکهاتە ئەندامیەکان وەك (بەنزین و** نافثالین **و فینۆلَ و انتراسین)**
4. **بەرهەمێکی رەق کەپێی دەلێن خەلۆزی کوك**

- **سێیەم** / **گازی فرنەکان**
- **چوارەم** / **گازی بەرهەم**
- **پێنجەم** / **گازی ئاو**

سەرچاوەکان:-

- الكيمياء الهندسية/ د. محمود عمر / سهام حسن / د. قاسم جبار / د. عبداللة عبدعباس/ قسم الهندسة الكيمياوية / جامعة بغداد / بغداد/ العراق / 1983

- المدخل فى علم الكيمياء للمهندسين / د. محمد يوسف / د. محمد حسين / دار المعارف الاسكندرية / القاهرة / مصر / 1977

* ئەم بابەتەم لە گۆڤاری ئەندازیارانی ژمارە 5 لە هاوینی 2003دا بلاًوکراوەتەوە.

گرنگی پیشەسازی بۆرد و بلۆکی گەچ لەکوردوستاندا*

- **پێشەکی**

ئەم جۆرە پیشەسازیە نوێیە لەولاّتی ئێمەدا , بەلاّم سەردەمانێکە لە ئەوروپاو ئەمریکاو گەلێك ولاّتی تردا بەکاردەهێنرێت 000گەلێك جۆر و رەنگی جیاوازی هەیە کە هەریەکەیان بۆ بەکارهێنان و جێگەی تایبەت بەکاردەهێنرێت وەك ((دیوی دەرەوەی بینا , دیوی ناوەوە ، سەقفی سانەوی ، قاگعی ناوەندەکان ، هەیە سیفاتی مقاومە دژی ئاگر ، دژی ڕتوبەت و شێ)) و هەریەکەشیان مواصفاتی تایبەتی هەیە وەك (کێش و ئەستوری و درێژی و پانی و ....هتد) و لە پێك هاتەشیاندا جیاوازن 00بەلاّم هەموویان کەرەسەی سەرەکیان بریتیە لە گەچ و هەندێ مادەی لاوەکی تر...

مرۆڤ هەمیشە لە هەوڵی دۆزینەوەو داهێنانی نوێ و باشتردا بووە و ئەندێشەو بیری بۆ هەموو لایەکی ژیان چووە 0 کاتێك کە ماڵەکەی پێویستی بە دەستکاری و نوێ کاری هەبووە بیری لەوە کردۆتەوە کە مادەیەکی توند و لوس و پێکەوە لکاو بدۆزێتەوە تاوەکو ڕووی دیوارەکانی پێ جوان بکات 0 بۆ ئەم مەبەستەش هەستاوە لەو جێگایانەی کە کبریتاتی کالیسیۆمی تیادایە هەندێ گژوگیاو پاشەڕۆی ئاژەڵی کۆکردۆتەوە و سووتاندویتی ، لەدوایدا ئەو جێگەیەی هەڵکەندووە بە قووڵایی چەند سانتیمەترێك و ئەو مادەیەی لێدەسکەوتووە کەپێی دەڵێن (گەچ) 000 دواتر ئەم کردارە پەرەی ساندووە و بڵاوبۆتەوە و لەشێوەی کورەدا کە بەنەوتی ڕەش سووتاوە بەردی گەچیان کۆکردۆتەوە و سووتاندوەو دواتر بە ئاش هاڕیویانەو گەچیان بەرهەم هێناوە.

بەم شێوەیە دۆزینەوە و بەکارهێنانی گەچ مێژوویەکی کۆنی هەیەو یەکەم کەسێك کە دەربارەی گەچ نووسیویەتی لە ساڵی 1765ی میلادی بووە لە لایەن زانا لاڤۆسییێر Lavosiarوە کە دەربارەی سروشتی گەچ کە مادەیەکی پێکەوە لکاوە ،سیفەتی ڕەقبوونی و هەروەها دەربارەی بلوراتی بەکڵس بوو کەلەسەر شێوەی کبریتاتی کالیسیۆمە نووسیویەتی.

گەچ بریتیە لە چینێك بەردی گرنگ کەلەسەر شێوەی بەردی گەچ لە زەویدا لە هەندێ شوێندا هەیە ، دادەنرێت بە سەرچاوەیەکی گرنگی پیشەسازی ترشی کبریتیك ($H2SO4$) کە ئەم ترشەش بنچینەی پیشەسازی کیمیاویە و ڕادەی بەکارهێنانی ئەم ترشە وەك پێوانەیەك وایە بۆ بەرزی و پێشکەوتنی پیشەسازی هەر وڵاتێك.

وشەی (گەچ) یان (الجص) لە وشەی (جیپسۆس) ی یۆنانییەوە هاتووە و بە کبریتاتی کالیسیۆمی دوو ئاوی دەوترێت $CaSo4.\ 2H2o$ کە بەڕێژەی 20-21٪ ئاوی تیادایە.

لەباری ئاسایدا بەردی گەچ لە ڕووی کیمیاویەوە بریتیە لە $CaSo4.2H2O$ بەڵام بەگەرمکردن لە 110-200 پلەی سەدیدا ئەوا ¾ ئاوەکەی ونەدەکات و دەبێت بە $CaSo4.1/2H2o$کەپێی دەوترێت (Hemihydrat) وەکاتێك زیاتر گەرم دەکرێت لە سەروو 200 پلەی سەدیەوە ئەوا هەموو ئاوەکەی وون دەکات و دەبێت بە $CaSo4$ کە پێی دەوترێت (Anhydrite) کە ئەویش سێ دۆخی هەیە و لەدۆخێکەوە بۆ دۆخێکی تر دەگۆڕێت و دۆخی سێیەمی لەپلەی گەرمی 1180 پلەی سەدیەوە دەستمان دەکەوێت.

کێشی جۆری CaSo4.2H2o بریتیە لە 2ر23–2ر3 گم/ سم3
بەڵام کێشی جۆری CaSo4.1/2H2o بریتیە لە 2ر5 گم/سم3
و هی CaSo4یش بریتیە لە 2ر92–2ر97 گم/ سم3.

ئەم بۆرد و بلۆکی گەچە ڕوویەکی سافیان هەیە و دەتوانرێت بەهـــەردوو ڕوودا بـــەکاربهێنرێت و دەتوانرێـــت نـــەخش و زەخرەفەشـی تیـادا دروسـت بکرێـت و بـە پێوانـەی جیـاوازیش دروست بکرێت.

جۆرەکانی جیپسۆم بۆرد

1. Flex Plaster board (FX)
2. Fire Resistant Plaster board (FR)
3. Water Risistant Plaster board (WR)
4. Water + Fire Risistant Plaster board (WR + FR)

❖ هەموو ئەم جۆرانەش مواصافاتی تایبەتی خۆیان هەیە و بەگشتی بەم شێوەیەیە:-

1. ئەستوری لەنێوان 6- 18 ملم دایە
2. کێش (قورسایی) لەنێوان 2ر70 – 18 کغم / مدایە
3. پانی 1200 ملم
4. درێژی لەنێوان 2000 ملم – 3000 ملم دایە

➢ مواصافاتی بلۆکی گەچیش دەتوانرێت بە پێی داواکاری و پێوانـەی جیـاواز دروسـت بکرێـت بـۆ نمونـە بلـۆکی گـەچ

پێوانەکانی بەم شێوەیە دەبێت(درێژی 66سم و بەرزی 50سم و ئەستوری 10 سم و کێشی یەك بلۆکیش 25 کغم دەبێت).

گرنگی ئەم بەرهەمە لە چیدایە ؟ و چ گۆڕانکاریەك دەکات لە بواری بیناسازی و ئاوەدانکردنەوەی کوردوستاندا ؟

وەك باسمان کرد ئەم بەرهەمە لە کوردوستان و عێراقیشدا نوێیە و بـەکارهێنانی زۆر بـڵاو نیـە و لـەبواری بیناسـازیدا تائێـستا سـوودی لێوەرنـەگیراوە بەڕادەیـەکی بەرچـاوو بـڵاو , چـونکە لەکوردوسـتاندا هـەر بـە شـێوە کلاسـیکی و باوەکـەی سـەردەمی حـەفتاکان و پێـشتریش خـانوو و باڵەخانـە و ....هتـد دروسـت دەکرێـت و تائێـستاش بـیر لـە گەشەسـەندن و فـراوان بـوونی شارەکان تەنها بەئاڕاستەی ئاسۆیی کراوەتەوە نەك بە ئاڕاستەی شاقوڵی لەسەر شێوەی (باڵەخانەی بەرزی 20 نهۆمی و زیاتر) کە لە ئێستادا لەهەموو دونیادا باوە ، تەنانـەت لـە وڵاتـانی دەورو پشتیشماندا وەك (ئێران و تورکیا و وڵاتـانی کەنداوی عـەرەبی) لەبـەر ئـەم هۆیانـەی سـەرەوە ئـەم بەرهەمـە گرنگیـەکی گـەورەی دەبێـت و گۆڕانکاریـەکی گـەورەش دروسـت دەکـات لـە بـواری بیناسازیدا چونکە ئەم بەرهەمە بەکارهێنانی ئاسانە و لەکێشدا سـووکە و دەسـتی کـاری هـەرزان(کرێکـار) کـەمی پێویـستە و

www.dengekan.com
2007/03/31

لەماوەیەکی کەمیشدا دەتوانرێت بینایەکی 10 نهۆمی یان زیاتر تەواو بکرێت بەبەراورد لەگەڵ ڕێگە باوە کۆنەکەی (وەستا و کرێکار و گەچ گرتنەوە وماڵ پیس بوون و ....هتد) .

وەک ئاشکرایە کە ئێستا و بەتایبەتیش بۆ باڵەخانە بەرزەکان لەدونیادا کەرەسەی سەرەکی بیناسازی بریتیە لە (قاڵبی جاهیزی کۆنکرێتی و خشت یان بلۆکی پرمستۆن و ئەم بۆردو بلۆکی گەچی جاهیزە) چونکە هەرسێ کەرەسەکە بەئاسانی بەکاردێن و دەتوانرێت لەماوەیەکی کەمیشدا کارەکە تەواو بکرێت و سووکن لە کێشدا و ژمارەیەکی کەمی کرێکاریشیان پێویستە. لەبەرئەوەی کەرەسەی سەرەکی بەرهەمهێنانی ئەم جیپسۆم بۆرد و بلۆکی گەچە بریتیە لە گەچ کە لەکوردستاندا زۆرە و کارگەی گەچی بازیانیش هەیە بۆ دروستکردنی گەچی هونەری کە مەرجە گەچەکە هونەری بێت لەبەرئەوەی زوو ڕەق دەبێت . لەبەرئەوەی لەم کارگەیەشدا هەموو پێداویستیەکان لە (زەوی و ئاوو کارەبا و ئەندازیارو تەکنیکی و کرێکار و کەرەسەی سەرەکی و گەنجینە وڕێگاوبان ...هتد) هەیە بۆیە دەکرێت کە سوود لەم کارگەیە ببینرێت ئەو هێڵی بەرهەم هێنانی جیپسۆم بۆرد و بلۆکی گەچە لەم کارگەیەدا دابنرێت و دەشتوانرێت کە بەهۆی ئەم بەرهەمەوە گەچی ئەم کارگەیەش باشتر بفرۆشرێت و داهات و قازانجی کارگەکە زیاد بکات کە لەئێستادا بەرهەمی ئەم کارگەیە لەلایەن

زۆرێک لەوەستاکانەوە بەکار ناهێنرێت لەبەر ئەوەی زوو ڕەق دەبێت....

➢ بۆئەو مەبەستەش پێویست دەکات کە لەلایەن حکومەتی هەرێم و بەتایبەتیش وەزارەتی پیشەسازی ووزەوە بانگهێشتی کۆمپانیای کناوفی ئەڵمانی بکات کە ((خۆی دامەزرێنەری کارگەی گەچی بازیانە و شارەزاییەکی باشیان هەیە لەو بوارەدا)) یان هەر کۆمپانیایەکی تر و داوابکرێت کە سەردانی کوردوستان و کارگەی گەچی بازیان بکەن و پرۆپۆزەڵ و نەخشەیەکی ووردو متکاملی ئەو هێڵی بەرهەمە پێشکەش بکەن و دیراسەیەکی جەدوای ئیقتیصادیش بکەن . تابزانرێت چەندی زەوی و کارمەند و کەرەسەی سەرەکی پێویستە و توانای بەرهەم چەندەبێت و چ جۆرێک لەو جۆرانەی جیپسۆم بۆرد و بلۆکی گەچ لەگەڵ ژینگە و کەش و هەوای کوردوستان و عێراقدا دەگونجێت و تاچەند زەمانەتی سەرکەوتن و دابینکردنی کەرەسەی یەدەگی دەکەن و خولی ڕاهێنان و فێرکردن بۆ کارمەندانی کارگەی گەچی بازیان دەکەنەوە ...

لەکۆتایدا دەڵێین کە خۆش بەختانە و لەبەر پێویستی زۆری هاوڵاتیان و گەشەکردنی زۆرو بەرچاوی بواری بیناسازی و تەلار سازی لەکوردوستاندا و گەشە و زۆربوونی ژمارەی دانیشتوان,

وەزارەتی شارەوانی و هەموو لایەنە پەیوەندیدارەکانی تریش لەهەوڵی ئەنجامدانی گۆڕانکاری گەورەدان لە پلان و پرۆسەی بیناسازیدا و هەوڵی گۆڕینی نەخشە و شێوازی ئەندازەیی و فراوانبوونی ئاسۆیی دەدەن بۆ ئاڕاستەی شاقوڵی لە بیناسازیدا کە ئەم گۆڕانکاریانەش پێویستی بەوە دەبێت کە گۆڕانکاریش لە بەکارهێنانی کەرەستەکانی بیناسازیشدا بکرێت و بگۆڕدرێت بۆ کەرەسەی سووک و بەقەبارە گەورە و ئاسان بەکارهێنان و کەم تێچوون . کە لەکاتی ئێستاشدا و بۆ بیناکردنی باڵەخانە بەرزەکان کە لەکوردوستاندا سەرەتاکانی دەستی پێکردوە پێویستی بەکارهێنانی (جیپسۆم بۆرد و بلۆکی گەچ و قاڵبی کۆنکرێتی جاهیز) بونەتە کارێکی زۆر پێویست.. ئەگەر حکومەتی هەرێمیش بە پلان و ئاڕاستەی زانستی و نوێی ئەم سەردەمە کارنەکەن و بیرنەکەنەوە بەجۆرێك کە لەگەڵ ئەو کرانەوە گەورەیەی کە ئێستا بەسەر عێراق و کوردوستاندا ڕوویداوە لەلایەن هەموو جیهان و کۆمپانیا گەورەکانەوە ناتوانرێت پێشبکەوین و وڵاتمان گەشەی زیاتر و ئاوەدانی زیاتر بەخۆیەوە ببینێت, بۆیە پێویستە کە عەقڵ و کارەکانمان فراوانتر و دوورتر و ستراتیژیتر بخەینە کار و بتوانین سوود لە هەموو ئەو پێشکەوتن و داهێنانە وەربگرین کە لەدونیادا ڕوویانداوە ئەویش بە پەیوەندی کردن لەگەڵ وڵاتان و کۆمپانیاکان و هاندانیان بۆ

وەگەڕخستنی سەرمایەکانیان لەکوردوستاندا و هێنانەناوەوەی ئەو پیشەسازی و و داهێنانە نوێیانە بۆ کوردوستان بەمەرجێك ئاگامان لە چۆنایەتیش بێت و نەك لەسەر حسابی چۆنایەتی تەنها چەندایەتیەکی زۆرو بێکەڵك زیادبکەین و لەداهاتودا بە زەرەروزیان بگەڕێتەوە بۆ سەر ووڵاتمان..

تێبینی:

ئەم پیشەسازی و بەکارهێنانی کەرەستەی بیناسازییە زۆر نوێیەو لە ئێستادا لە عێراق و کوردستانیشدا نیە, بەڵام وەزارەتی پیشەسازی و وزە بە نیازە و پلانی بۆ دامەزراندنی ئەوکارگەیە هەیە لە کارگەی گەچی هونەری بازیاندا,

بۆیە دەکرێت کە کەسانی شارەزا و خاوەن ئەزمون بە شداری بکەن بە نوسین و پێشنیازەکانیان بۆ زیاتر دەوڵەمەند کردنی ئەم بابەتە بە پێدانی زانیاری زیاتر لەو بارەیەوە.

* * *

* ئەم بابەتەم لە گۆڤاری ئەندازیارانی ژمارە 11 لە زستانی/2004دا بڵاوکراوەتەوە.

www.dengekan.com

چیمەنتۆ كەرەسەیەكی گرنگی بینا سازی و ڕۆڵـــــی گەورەی لە گەشەسەندنی ئابووری دا*

پیشەسازی چیمەنتۆ بەیەكێك لە كۆڵەكە بنچیینە ییەكانی گەشـەپێدانی ئـابووری ئـەژمار دەكرێـت ,چـیمەنتۆ یەكێكـە لــە گرنگترین كەرەسەی بەكارهاتوو لەپیشەسازی بیناو ئیش و كاری دامەزرانـدا وەك بەنـداو گـونج و.......هتـد.هـەروەها چـیمەنتۆ بـەكاردەهێنرێت لـە گـەلێك پیشەسازی گرنگـدا وەك پیـشەسازی كۆڵـــــەكەو پـــــایەو دیرەكـــــی چـــــیمەنتۆیی و بلـــــۆكی چیمەنتۆدا ,پیشەسازی چیمەنتۆ پـەیوەندیەكی توند و تۆڵـی هەیـە لەگـەڵ جوڵـەی ئاوەدان كردنـەوەو بیناسازیدا هـەركاتێك پـرۆژە ئاوەدانیـەكان زیـادبوو ئەوەنـدەش پیـشەسازی چـیمەنتۆ زیاددەكات و ئەمە جگە لەوەی كە زۆر پێویستە لـەئیش و كـاری قـایم كـردن و بەرگریـدا , چیمەنتۆ كـەرەسەیەكی دامەزرێنـەرە كـە هێزێكی میكـانیكی بـەرزو هێزیكـی بـەرگە گـرتنی گـەورەی هەیـە هەروەها سیفەتیگرنگی تریشی هەیـە وەك هێزی یـەكگرتن و ڕەق بــوون وە یـەكـێكە لـــەو كەرەسـەگرنگانەی كـە بەباشـترین

كەرەسـە دەناسـرێت كەبـەبوونی ئـاو یەكـدەگرێت و ڕەق دەبێـت و كەرەسەڕەقەكانی وەك بەردو بلۆكیش پێكەوە دەلكێنێت ..

چیمەنتۆی پۆر تلاند (Portland Gement)

جۆرێكـــە لەچـــیمەنتۆ كـــە بـــەبوونی ئـــاو ڕەق دەبێـت ,بریتیـە لەبەرهـەمی وورد كردنـی كلینكـەر (چـیمەنتۆی سەرەتایی) كەپێكدێت لەئەنجامی سوتاندنی تێكەڵەیەك لەمەوادی جیری و قوڕیی بەڕێژەیەك و پلەیـەكی گـەرمی دیـاری كراو لـەگەڵ تێكەڵـەیەك لەگەچ .

ڕێگەی بەرهەم هێنان

دوو ڕێگـە هەیـە بـۆ بەرهـەم هێنـانی چـیمەنتۆ , ئـەم دوو ڕێگەیـەش لەڕێـژەی ئـاوبەرامبەر بەكەرەسـەكانی تـر لـەیـەكتری جیاوازن ئـەو دووڕێگەیـەش ڕێگـەی ووشـك و ڕێگـەی تـەڕە . ئـەم دووڕێگەیـە بـەكاردەهێنرێت بـەپێ ی جـۆرو خـاوێنی كـەرەسە سـەرەتا ییەكـانی بەردەست هەروەهـا بەپـێ ی ئەو سوتەمەنیەی كـە بەكـاردەهێنرێت و بـەپێ ی بـوونی هەڵـمی ئـەو گازانـەی كەبەرهەم دێن .

1ـ ڕێگەی وشك

لـەم ڕێگەیـەدا كاتێك كەرەسە سەرەتایـەكان دەگەنـە كارگـە بـە (كەسـارە) دەشـكێنرێت و دوای وشـك دەكرێتـەوە لەبـەر هـەوا ,

بەلاَم لەوەرزی زستاندا بەڕێگەی پیشەسازی وشك دەکرێتەوە , دوای کەرەسەکان دەشکێنرێت ولە ئاشدا ورد دەکرێت و دواتر ڕەوانەی فڕنەکان دەکرێن بۆ سوتاندن و بەرهەمەکە لەگەڵ تێکەڵەیەکی گەچدا وورد دەکرێن لە ئاشداو دواتر دەکرێنە کیسەوە بۆ فرۆشتن . سوودی ئەم ڕێگەیە لەوەدایە کە بەئاسانی کەرەسەکان ورد دەکرێن و کاریگەری خراپیشی نیە لەسەرئاشەکان .لە سلبیاتەکانیئەم ڕێگەیەش گرانی هەڵگرتنی و لەگەڵ پێویستی بە ڕووبەرێکی فراوان .

2 ـ ڕێگەی تەڕ

لەم ڕێگەیەشدا هەرکەرەسەیەکی سەرەتایی بەجیا لە (کەسارە) دا دەهاڕدرێت و دوایی لەئاشدا لەگەڵ ئاودا دادەنرێت و لە تێکەڵ کەرێکدا (خلاط) بەڕیژەی ویستراو تێکەڵ دەکرێن و دواتر دەگوازرێنەوە بۆ فڕنەکان و بەرهەمەکە لەئاشدا ورد دەکرێت لەگەڵ تیکەڵەیەك لەگەچدا دواتر دەکرێتە کیسەوە و ئامادەدەکرێت بۆ فرۆشتن سودی ئەم ڕێگەیەش ئەوەیە کەتێچووی و شك کردنەوەی نیە و هیچ تۆزو خۆڵیکیش لەم ڕێگەیەدا نیە , هەروەها دەتوانرێت بەشێوەیەکی باشتر لەڕێگەی وشك تێبینی پێکهاتەی کیمیا یی بکەیت و لەم ڕێگەیەدا چیمەنتۆ یەکی وەك یەکمان دەست دەکەوێت ,

بەتایبەتیش کە کەرەسە سەرەتاییەکان زۆر جیاواز بن لەیەکتری لە پیکهاتەکانیاندا . لەئاکارە خراپەکانیشی
بریتیە لە بەکارهێنانی بریکی زۆر تر لە سووتەمەنی و بڕێکی کەمی تریش بەرهەممان دەست دەکەوێت .

کەرەسە سەرەتاییەکانی کە بەکاردەهێنرێن لە پیشەسازی چیمەنتۆدا

1 ـ کەرەسە جیریەکان : وەك کاربۆناتی کالیسیۆم لە شێوەی تەباشیر یان بەردی جیریدا کە ئۆکسیدی کالیسیۆممان دەداتیً , لە بەردی جیریدا .

2 ـ کەرەسە مشەخۆرەکان یان قوڕەکان : ئەمانە ئۆکسیدی ئەلەمنیۆم و سلیکۆنمان دەداتیً, ئەم کەرەسانە لەبنچینەدا پێکهاتون لە سلیکاتی ئەلەمنیۆمی ئاوی و دەبێت ڕێژەی ئۆکسیدی سلیکۆن تیایدا (50٪) کەمتر نەبێت .

3 ـ گەچ : بریتیە لە کبریتاتی کالیسیۆم .

.4 ـ لم : هەندێك جاریش بەکاردەهێنرێت بۆ ئەوەی ڕێژەی سلیکا بگەیەنێتە لە(22٪) لە چیمەنتۆکەدا .

5 ـ ئاسن : هەندێك سەرچاوەی ئاسنی تیٚ دەكرێت بۆ دەست كە وتنی ئۆكسیدی ئاسن وەك بێرێتی ئاسن .

6 ـ هەندێك سەرچاوەی ئۆكسیدی ئەلەمنیوم وەك بۆ كسا یت .

پرۆسەی بەرهەم هێنان

بەشێوەیەكی گشتی هەنگاوە تەكنەلۆژیا بە كارهاتووەكان لەپیشەسازی چیمە نتۆدا ئەمانەن :.

1 ـ ئامادەكردنی كەرەسە سەرەتاییەكان و تێكەڵەكان .

2 ـ سوتاندنی تێكەڵەكەو دروست بوونی كلینكەر .

3 ـ وردكردنی كلینكەر لەگەڵ زیادكردنەكان .

❖ كاتێك تێكەڵەكە دەسوتێنرێت , بەرێژەی ویستراو لە كاربۆناتی كالیسیۆم و قوڕەكان لە فڕنە لولەكیە خولاوەكاندا كە دەخولێتەوە بەدەوری تەوەرەیەكی لاردا كە (1/ 2 تا 2 خولەك) لە خولەكێكدا دە خولێتەوە لەپلەی گەرمی (1400س).ئەمە ئەگەر كەرەسە سەرەتاییەكان خاوێن نەبن واتا مەوادە تفتەكان و ئۆكسیدی ئاسنیان تێدابێت . بەڵام ئەگەر كەرەسە بەكار هاتووەكان خاوێن بن كارلێكەكە لە پلەیگەرمی (1500س) ڕوودەدات .

بەكارلێكی ئۆكسیدی كالیسیۆم بەرهەم هاتوو لە سوتاندنی بەردی جیری لە گەڵ ئۆكسیدی ئە لەمنیۆم و ئۆ كسیدی سلیكۆنی بەرهەم هاتوو لەقوڕەكان كە پێكهاتەیەكی نویٚ بەرهەم

كوردایەتی لە نێوان ...

دێنن كەئەمەش بە پێدانی تێكەڵەكە لەسەرەوەی فڕنە لولەكیە خولاوە لارەكەدا كەدرێژیەكەی دەگاتە (50 ـ 100) مەتر و پانیەكەشی دەگاتە (2 ـ 5) مەتر ,وەلە ئەنجامدا و لەلای خوارەوەی فڕنەكەدا بەرهەمەكە دێتە دەرەوە كە بریتیە لە كلینكەر (Clnker).

دەتوانرێت ناوچەكانی فڕنی چیمەنتۆ بەم شێوەیەی خوارەوە دابەش بكرێت :.

1 ـ ناوچەی وشك كردنەوە (160 ـ 200 س) Dring Zon

2 ـ ناوچەی ترشاندن (800 ـ 900 س) Calicination Zon

3 ـ ناوچەی دروست بوونی كلینكەر (1400 س) Clinkering Zon

4 ـ ناوچەی ساردكردنەوە (800 س) Colingzon

جێگەی باسە فڕنەكان بەخشتی گەرمی كەسیفاتی تایبەتیان هەیە ناوپۆش كراون .

- لە فڕنەكاندا ئاو و دوەم ئۆكسیدی كاربۆن دەبنە هەڵم و تێكەڵەكە خل دەبێتەوە لە سەرەوە بۆ خوارەوەی فڕنەكان بەشێوەیەكی لول پێچی هێواش كەماوەی (2ـ3) كاتژمێر دەخایەنێت لەكاتی چوونە ناوەوەی كەرەسەسەرەتاییەكان تاكاتی دەرچوونیان, كە لەم ماوەیەدا كاری سوتاندن تەواو

www.dengekan.com

دەبێت و کلینکەری سوتاو یان چیمەنتۆی سەرەتایی دەردەچێت کە بریتی یەلە تۆ پی خڕی بچوکی ڕەق کە قەبارەیان لە (8/1 تا 4/3) ئینج دەبێت و ڕەنگەکەشی سەوزێکی ڕەش باو یان بونیەکی تۆخە . کە زوو سارد دەبێتەوە و دواتر تێکەڵ دەکرێن بەڕێژەی (3٪) ی گەچ (کبریتاتی کالیسیۆم) بۆ کۆ نترۆڵ کردنی کرداری بەستن و ڕەق بوون . دوای ئەم تێکەڵەیە بەوردیەکی نەرم دەهاڕدرێت , جۆری چیمەنتۆکە دەوەستێتە سەر ڕیژەی وردیەکەی چونکە چالاکی کیمیاوی چیمەنتۆ ئەگونجێت بە شێوەیەکی ڕاستەوانە لەگەڵ ڕووبەریی بەراورد لەگەڵ یەکە ی کێشدا.

بەتێکەڵ کردنی چیمەنتۆ لە گەڵ ئاو بەتەنیا یا لە گەڵ لم وبەرددا بۆ دروست کردنی گیراوەیەکی کۆ نکرێتی لە ماوەی چەند کاتژمێرێکی کەم دا یە کدەگرێت و دەبێتە بارستایەکی ڕەق کە ڕەقیەکەی زیاتر دەبێت بە تێپەڕبوونی کات .

ڕێژەی تێکەڵکردنی گەچ کاریگەری گەورەی دەبێت بەجۆرێك کە ئە گەر لە (3٪) کەمترنەبێت ئەوا چیمەنتۆکە زۆر بەزووی ڕەق دەبێت لەماوەی چەند خولەکێکدا و ئەگەر لە (3٪) ش زیاتر بێت ئەوا دەبێتە هۆی بێهێزی چیمەنتۆکە . هەروەها

ڕیژەی ئۆکسیدیئاسنیش یارمەتی کرداری سوتاندن دەدات بەلاّم ئەگەر ڕێژەکەی زیاتر بوو لەپێویست یەکدەگرێت لەگەڵ

کالیسیۆم کە پێکهاتەیەکی تازە پێك دەهێنن کەسیفەتی ڕەق بوونیان نیە . بەهەمان شێوە ئە گەر ڕێژەی جیر زیادبوو لەپێویست ئەوا چیمەنتۆکە بیّ کەلك دەبێت و لەکاتی وشك بونەوەی‌دا درز دەبات ئەگەر ڕێژەی جیرەکانیش کەمتر بوو لە پێویست ئەوا چیمەنتۆکە بێهێز دەبێت . هەروەها ئەگەر ڕێژەی ئۆکسیدی ئە لەمنیۆمیش زیادبوو ئەوا سوتاندنی چیمەنتۆکە پێویستی بە پلەیەکی گەرمی بەرز دەبێت و زوو ڕەق دەبێت , ئەگەر کەمتریش بوو ئەوا زۆر بەهێواشی یەکدەگرێت . هەروەها زیادوکەمی ڕێژەی تفتەکانیش (ئۆکسیدی کالیسیۆم و پۆ تاسیۆم) سلیکاش کاریگەری خراپیان لەسەر چیمەنتۆ دەبێت .

❖ کلنکەر لە بنچینەدا لەم توخمانە پێك دێت :

1. سیّ یەم سلیکاتی کالیسیۆم 3Cao.SIO2 بەڕێژەی 25 ـــ 50٪
2. دووەم سلیکاتی کالیسیۆم Cao.SIO2 2 بەڕێژەی 21 ـــ 45٪
3. سیّ یەم ئە لۆميناتی کالیسیۆم 3Cao.Ai2o3 بەڕێژەی 5 ـــ 11٪
4. فێرێت و چوارەم ئەلۆميناتی کالیسیۆم 4Cao.Ai2o3Fe2o3 بەڕیژەی 9 ـــ 11٪

5. ئۆکسیدی کالیسیۆمی یەکنەگرتوو
6. ئۆکسیدی مەگنیسیۆمی یەکنەگرتوو

سیفاتەکانی چیمەنتۆ

1. بەتەڕی ڕەق دەبێت .
2. پێویستی بە دوەم ئۆکسیدی کاربۆن نی یە لە کاتی یەکگرتندا.
3. لە ئاودا ناتوێتەوە .

مواصفاتی چیمەنتۆ

ئەوەی کەسیفاتی چیمەنتۆ دیاری دەکات بریتی یە لە سوتەمەنی بەکار هێنراو و پلەی وردی کەرەسە سەرەتاییەکان و پلەی گەرمی سوتاندن و ماوەی سوەتاندن و هاڕینی کلینکەری بەرهەم. چیمەنتۆ مواصفاتی سروشتی و میکانیکی هەیە وەك کێشی جۆری و وردی ماوە و هێزی یەکگرتن .

پێکهاتەی کیمیاوی چیمەنتۆ

Cao	60 ـ 65٪
Sio2	20 ـ 24٪
Ai2o3	4 ـ 10 ٪
Fe2o3	2 ـ 4 ٪
Mgo	1 ـ 3٪
So3	1 ـ 2٪

تفتەکان 0و5 ـ 1 ٪

ڕێژەی مەوادی نەتواوە لە 1و5 زیاتر نی یە .

پێوانەی ئاوی چیمەنتۆ Hidraulic Modulus =

$$\frac{CaO}{Ai_2o_3 + Fe_2o_3 + SIO_2}$$ = 1و8 – 2و2

ئەگەر ئەو ڕێژەیە زیاتر بوو لە 1و8 – 2و2 ئەوا ئۆکسیدی کالیسیۆمەکە وەکو خۆی دەمێنێتەوە و دەگۆڕدرێت بۆ جیرێکی کوژاوەو دەکشێت و گەرمی بەرهەم دێنێت کە ئەمەش چیمەنتۆکە بێهێز دەکات ، ئەگەر ڕێژەکەشی لەوەکەمتر بوو سێ یەم ئەلۆمیناتی کالیسیۆم و سێ یەم سلیکاتی کالیسیۆم دروست نابێت و لە جیاتی ئەوان دووەم ئەلۆ میناتی کالیسیۆم دروست دەبێت .

پێوانەی سلیکا Silica Modulus =

$$\frac{SiO_2}{Ai_2o + Fe_2o_3}$$ = 2 – 2و5

پێویستە ڕێژەی Fe_2o_3 (4٪) زیاتر نەبێت ئەگەر زیاتر بوو ئەوا ئاسن لەگەڵ کالیسیۆم یەك دەگرن و Ferrite Caliciom

دروست دەبێت کەرەق نابێت .

پێوانەی ئەلۆمینا = $\frac{Ai_2o_3}{Fe_2o_3}$ = $5 - 1$

جۆرەکانی چیمەنتۆ

ژمارەیەکی زۆر لەجۆری چیمەنتۆ هەن کە جیاوازن لەرووی پێکهاتەوە لە چیمەنتۆی پۆرتلاند ,بەڵام هەموویان وەك یەکن لە سیفەتی رەق بووندا کەتەنها چیمەنتۆی تایبەتمەندە پیّ ی , بەبیّ بەکارهێنانی گەرمی و هەموویان بۆمەبەست و لەبواری جیاوازدا بەکاردەهێنرێن بەتا یبەتیش : .

1. چیمەنتۆی پۆرتلاندی ئاسایی : کە جۆرێکی بەربڵاوە و بەکارهێنانی زۆرە لە دامەزراوە کۆنکرێتیەکاندا وەك پایەو زەوی سەربان وریگە و فرۆکەخانەو بلۆك و .....هتد .

2.چیمەنتۆی پۆرتلاندی کەزوو رەق دەبێت و پیّ ی دەڵێن سوپەر کریت , لەو جێگایا نەدا بە کاردەهێنرێت کە پێویست زوو رەق ببێت و هێزیشی زۆر دەبێت کە رێژەی سیّ یەم سلیکاتی کالیسیۆمی بەرزە .

3.چیمەنتۆی کەرێژەی ئۆکسیدی ئە لەمنیۆمی بەرزە (Higen Alumina Cement) ئەم جۆرە بەکاردەهێنرێت لە ناو پۆش کردنی فرنی تۆێنەرەوەدا و گومەزو و زەوی فرنەکان و کۆنکرێتە

دژە گەرمیەکان و لەناوپۆشکردنی جێگەی کارلێکە کیمیاویەکان و دوکەڵ کێشەکاندا .

4.چیمەنتۆی پۆرتلاندی سپی : بەکاردەهێنرێت لەدروست کردنی دیوان و سپی کاری و روخساری ماڵنو مۆزایك و کاشیدا .

5.چیمەنتۆی پۆرتلاندی ئاسنی (Blast Furnaee Glag Cement) ئەم جۆرە لەچیمەنتۆ بەکادەهێنرێت لەو جێگایانەدا کەلەژێر ئاوی دەریاوەن چونکە بەرگریەکی گەورەی هەیە بۆ ئاوی دەریا .

6.چیمەنتۆی پۆرتلاندی بەرگریکار بۆ ئاوی دەریا (Sea Water Cement) پیشی دەڵێن سیواترا یابەرگریکار بۆ کبریتات (سوێری) بەکاردێت بۆ ئەو شوێنە کۆنکرێتانەی کە ئاوی دەریا لێیان دەدات وەك رەسیفی بەندەرەکان و رێگرەکانی شەپۆلەکان و ....هتد .

7.چیمەنتۆی پۆرتلاندی بۆ خەزانەکان : پیشی دەڵێن (لۆهیت – Loheat Portland Cement) لەدروست کردنی بەنداو و بارستاییە گەورە کۆنکرێتیەکاندا بەکاردەهێنرێت و گەرمی ناداتەوە و رێژەیەکی کەمی سیّ یەم ئەلۆمیناتی کالیسیۆم و سیّ یەم سلیکاتی کالیسیۆمی تێدایە .

8.چیمەنتۆی پۆرتلاندی تێکەڵی کرنك :(Krank Cement) : لەمیسردا زۆر بەکاردەهێنرێت لەبەر هەرزانی تێچوونی لەڕووی ئابوریەوە .

9.چیمەنتۆی پۆزۆلانە (Puzzolako) لەو جێگایانەدا بەکاردەهێنرێت کەزۆر نزیکن لە ئاوەوە وەك بەنداوەکان , بە درێژایی کاتیش زیاتر ڕەق دەبێت و بریتیە لە پاش ماوەی بورکانی کەلەئیتاڵیادا زۆرە .

10.چیمەنتۆی سروشتی (Natural Cement) لەلایەن ڕۆمانیەکانەوە بەکارهێنراوە و بەکەڵکی ئەو جێگایانەدێت کە لە ژێر ئاوەوەن و دەبێت زوو ڕەق بێت .

11.جۆری تایبەتی لەچیمەنتۆ کە هەموویان سیفات و پێکهاتەو بەکارهێنانی تایبەتیان هەیە وەك چیمەنتۆی سۆرێل وکین و فۆسفات و سلیکات و چیمەنتۆی بەرگریکار لە داخوران و شەق بردن .

❖ لەکۆ تایدا لەکوردستاندا سێ کارگەی گەورە ی چیمەنتۆ هەیە لە لەیلان و تاسڵوجە و سەرچنار کە چیمەنتۆ بە هەردوو ڕێگەی وشك و تەڕ بەرهەم دێنن و ڕۆڵ و کاریگەری گەورەیان بینی وە لە ئاوەدانکردنەوەی کوردستان دا دوای ڕاپەڕین بەتایبەتیش هەردوو کارگەکانی تاسڵوجە و سەرچنار کەدوو سەرچاوەی گرنگی داهاتی حکومەتی هەرێمی کوردستان بوون وبەشداریەکی گەورەیان هەبووە لەبەئەنجام گەیاندنی پرۆژە ئاوەدانیەکانی ئەم چەند ساڵەی کوردستاندا . بۆیە دەکرێت بۆلەمەودواش گرنگی زیاتریان پێ بدرێت و کەم و کوڕیەکانیان نە هێڵرێت و هەوڵی بەگەرخستنەوەی هێڵی دووەمی کارگەی تاسڵوجە بدرێت بەمەبەستی زیادکردنی بەرهەمی و دابینکردنی پێداویسیەکانی بازاڕو هاوڵاتیان لەم قۆناغە نوێیەی ئێستادا کە کوردستان لەبەردەم پرۆسەیەکی گەورەی ئاوەدانکردنەوەدایە , بۆیە پێویست دەکات حکومەتی هەرێم و بەتایبەتیش وەزارەتی پیشەسازی هەوڵی جدی بدات بەهاوکاری خاوەن سەرمایەو کۆمپانیاکانی کەرتی تایبەت بۆ دامەزراندنی کارگەی چیمەنتۆی زیاتر لەکوردستاندا ..

سەرچاوەکان:

1. المدخل فی علم الکیمیاء للمهندسین / د . محمد یوسف و د. محمد حسین عبدالمجید / 1997 دار المعارف کۆرنیش النیل / قاهرة /مصر

*ئەم بابەتەم لە گۆڤاری ئەندازیارانی ژمارە 4 لە بەهاری 2003دا بڵاوکراوەتەوە.

پیشەسازی شووشە و ئاسۆی دواڕۆژی لەکوردوستاندا*

شووشە کۆمەڵگەلێك خەسڵەتی زۆری تیادایە کە ناتوانرێت لە هیچ مادەیەکی تردا هەبێت وەك (بەرگری داخوران و مەوادی کیمیاوی و هۆکاری لێبونەوەوە) ئاشکرایە کە دەبینین شووشەی پەنجەرە هەروەکو خۆی دەمێنێتەوە لەگەڵ ئەوەی کە باران و هەورە بروسکە و تۆز و خۆڵ و شیّ ی لێدەدات و بەرگەی پلەی گەرمی بەرزیش تاڕادەیەك دەگرێت.

توانای شووشە بۆ تێپەڕبوون و هەڵمژین و شکاندنەوەی ڕووناکی وای لێکردووە کە سوودی هەبێت بۆ دروستکردنی شووشەی چاویلکەو مایکرۆسۆب و تەلەسکۆب و کامێراو ئەلئەسیکترۆمەتر و گەلێك ئامێری زانستی نویّ.

شووشە گرنگیەکی گەورەی هەیە لەبەشی ئەندازەی کارەبادا چونکە بەبیّ بوونی شووشە نەئەتوانرا کە سینەماو ڕادیۆو

تەلەفزیۆن و گڵۆپی کارەبا بونیان هەبێت.لەبەرئەوەی کە شووشە سیفەتی شەفافیەتی (ڕوونی) هەیە کەئەمەش بۆتە هۆیبەکارهێنانی بەشێوەیەکی فراوان لە پەنجەرەی ماڵاندا. لەگەڵ ئەوەشدا کە هەندیّ مادەی تر سیفەتی شەفافیەتیشیان هەیە بەڵام وەکو شووشە بەکار نایەن چونکە یان تەمەنیان درێژ نابێت وەیان بەرگەناگرن و زۆرجاریش نرخیان بەرزە و بەئاسانی دروست ناکرێن.

شووشە مادەیەکە کە زوو دەشکێت لەکاتێکدا کە کانزاکان دەتوانرێت مامەڵەیان لەگەڵدا بکرێت بەڵام شووشە بەهۆی زوو شکاندنیەوە ناتوانرێت وەك کەرەسەیەکی بینا زۆر بەکاربهێنرێت, لەگەڵ ئەوەشدا هەندیّ جۆرۆی شووشە هەن کەنەك وەکو پەنجەرە بەڵکو وەك کەرەسەیەکی بینا یان وەك بەشێك لەبیناکە بەکار دەهێنرێت وەك خشت یان بلۆکی شووشە بەڵام قورساییان لەسەر نابێت بەڵکو قورسایی سەرەکی بیناکە لەسەر مادە ڕەقەکانی تر دەبێت.پێشبینی دەکرێت کە شووشە ببێتە کەرەسەیەکی سەرەکی لەپێکهاتەی بینادا, چونکە هەرسیّ سیفاتی (ڕەقی و شەفافیەت و بەرگری مادە کیمیاویەکان) وای لێدەکەن کە ئەو ڕۆڵە ببینێت. وەلەبەر ئەوەی کە کەکەرەسە سەرەکیەکانی شووشە زۆر هەرزانن وایکردووە بەئاسانی بەکارهێنانی شووشە بڵاوببێتەوە و زۆر جۆری لیّ بەرهەم بهێنرێت هەر لە شووشەی

ئاساییەوە تادەگاتە ئەو جۆرەی شووشە کەلە وزەی ئەتۆمیدا بەکار دەهێنرێت.

کەرەسە خاوەکانی کە بەکار دەهێنرێن لە پیشەسازی شووشەدا

1. لم :- دووەم ئۆکسیدی سلیکۆن SiO_2 کەباشترین جۆریان لمی سپیە لەبەرئەوەی جۆرەکانی تری (زەرد و سوور) تێکەڵن بەهەندێ خەوش وەك ئۆکسیدی ئاسن کە ڕەنگێکی تر دەدەن بە شووشەکە. پێویستە قەبارەی گەردیلەکانی لمەکە وەك یەك بێت و ووردبن بۆ ئەوەی کرداری تواندنەوە ئاسان بێت. هەندێ جار پێویست دەکات کە لمەکە هەڵبژێردرێت ئەویش بەشۆردنەوەی بەئاو یان بەڕێگەی کیمیاوی بۆ لابردنی قوڕو خەوشەکان.

هەندێ جار پارچەی شکاوی شووشەش بەکاردەهێنرێت بە ڕێژەی جیاواز کە سوودی ئەوەی هەیە یارمەتی تواندنەوەی تێکەڵەی شووشەکە ئەدات و یارمەتی ئەوە دەدات کە شووشە تواوەکە وەك یەك بێت و ئاشکرایە کە پارچەی شووشەکان پێکهاتەکەی وەك پێکهاتەی ئەو شووشەیە دەبێت کەدەویسترێت دروست بکرێت.

1. کاربۆناتی صۆدیۆم :- کەسەرچاوەی سەرەکیە بۆ ئۆکسیدی صۆدیۆم و سەرچاوەی دووەمیش بۆ ئۆکسیدی صۆدیۆم بریتیە لە کبریتاتی صۆدیۆم. جیاوازی لەنێوان

کاربۆناتی صۆدیۆم و کبریتاتی صۆدیۆم ئەوەیە کە یەکەمیان بەخێرایی شی دەبێتەوە لە فڕندا بەڵام دووەمیان پێویستی بە کاربۆنە بۆ دامالینی کبریتات بۆ کبریتیتی صۆدیۆمپێش وەرگرتنی بە دووەم ئۆکسیدی کاربۆن.

بۆ پێکهاتەیەکی دیاریکراو :- کبریتاتی صۆدیۆم زیاتر بەکار دەهێنرێت لە کاربۆناتی صۆدیۆم. چونکە یەکەم 43٪ دووەم ئۆکسیدی صۆدیۆمان دەداتێ و دووەمیان 58٪ دووەم ئۆکسیدی صۆدیۆمان دەداتێ. لەکاتی بەکارهێنانی کبریتاتی صۆدیۆمدا پلەی گەرمی فڕنەکان بەرزترن بۆ ئەوەی کبریتاتی صۆدیۆمەکە شی ببێتەوە لەبەرئەوە سووتەمەنیەکی زیاتر بەکار دەهێنین.

ئەمەش تێکەڵەیەکە لە شووشەی پەنجەرە:-

لمی خاوێن 5ر59٪

بەردی جیری 22٪

کاربۆناتی صۆدیۆم 15٪

کبریتاتی صۆدیۆم 5ر3٪

وەدەتوانرێت کاربۆناتی پۆتاسیۆمیش و کاربۆناتی صۆدیۆم بەکار بهێنرێت بۆ دروستکردنی شووشەی ئاسایی بەڵام کاربۆناتی پۆتاسیۆم بەکار دەهێنرێت لە پیشەسازی عەدەسات و ئامێری بینین.

2. کاربۆناتی کالیسیۆم :- یان (بەردی جیری) کە سەرچاوەی ئۆکسیدی کالیسیۆمە، لەهەندێ جاردا (دۆلەمەیت) کە تێکەڵەیەکە لە کاربۆناتی کالیسیۆم و مەگنیسیۆم بەکار دەهێنرێت و بەردی جیری لە دروستکردنی شووشەی ئاسایدا بەکار دەهێنرێت، بەلاّم (دۆلەمەیت) بەکاردەهێنرێت لەبەرهەم هێنانی شووشەی ڕووی دەرەوە چونکە مەگنیسیۆمی ناو دۆلەمەیتەکە ئەو خەسڵەتە دەدات بە شووشەکە ڕەق بێت و بەرگری گەرما بگرێت و سوودی بەردی جیری یان دۆلەمەیت بریتیە لە ڕێگەگرتن لە کارتێکردنی ئاو بۆ شووشەکە.

3. کەرەسەی تر بۆئەوەی شووشەکە هەندێ سیفاتی دیاریکراو وەربگرێت هەندێ کەرەسەی تری تێدەکرێت وەك (ئەلۆمینا و فلسبار) بۆ کەمکردنەوەی درزبردن لە شووشەدا و بەبلوربونی دوای هاتنە دەرەوەی لەفرنە توێنەرەوەکاندا و کاتی لە قاڵبکردنی. بۆراکسیشی تێدەکرێت $Na_2B_4O_7 . 10H_2O$ بۆ کەمکردنەوەی هۆکاری کشانی گەرمی لە شووشەدا. بەهەمان شێوە ڕەصاصیشی تێدەکرێت کە هەندێ سیفات دەدات بە شووشەکە وەك (زیادبونی هۆکاری شکاندنەوەی ڕوناکی)، هەروەها کبریتاتی صۆدیۆمیشی تێدەکرێت لەبەرئەوەی یارمەتی بەئاسان دروستکردنی

شووشەکە دەدات و بڵقەهەواکانی ناو شووشەکە لادەبات بەتایبەتی لەکاتی کرداری دروستکردن بە فووتێکردن.

➢ کەرەسەی ڕەنگ بۆئەوەی ڕەنگی جیاواز بدەینە شووشە پێویستمان بە هەندێ مەوادی کیمیاوی دەبێت وەك (ئۆکسیدەکانی کرۆم ومس و ئاسن) بۆ وەرگرتنی ڕەنگی سەوز، ئۆکسیدی کۆباڵت بۆ ڕەنگی شین، دووەم ئۆکسیدی مەنگەنیز بۆ ڕەنگی وەنەوشەیی، سیلینیۆم و ئاڵتون بۆ ڕەنگی سوور، ئۆکسیدی زینك و فۆسفاتی کالیسیۆم و فلۆریدی کالیسیۆم و ئۆکسیدی تەنەکە بۆ ڕەنگی سپی،

ڕەنگەکان کاریان تێدەکرێت بەهۆی حاڵەتی سووتاندن و سروشتی پێکهاتەی بڕی تێکەڵەی شووشەکە.بۆ نموونە ئۆکسیدی ئاسن لەحاڵەتی سێیەمیدا ڕەنگێکی زەرد یان سوور دەدات لەکەشێکی ئۆکسیجیناویدا، لەکاتێکدا ئاسن لەحاڵەتی دووەمیدا ڕەنگێکی سەوز دەدات لە کەشێکی دوور لە ئۆکسجیندا.

➢ کەرەسەی کیمیاوی یارمەتیدەر :- وەك نتراتی صۆدیۆم و پۆتاسیۆم وەك هۆکاری یارمەتیدەر، فلۆسبار و کلۆریدی کالیسیۆم وەك هۆکاری توێنەرەوە، ئۆکسیدی زەرنیخ و ئەلەنتیمۆن بۆ لابردنی بڵقی هەوا، ئەمە جگە لەو

کەرەسانەی پێویستن بۆ کردارەکانی هەڵکەندن و وێنەکێشان و کەرەسەی لولکردن و بەستن.

هەنگاوەکانی بەرهەم هێنان لە پیشەسازی شووشەدا

1. هاڕینی هەندێ کەرەسەی سەرەتایی وەك بەردی جیری ، لەکاتی پشتبەستن بەکەرەسە خاوەکان.
2. شۆردنەوە و بێژانەوەی هەندێ کەرەسەی خاو وەك لم لەکاتی پشت بەستن بەکەرەسە خاوەکان.
3. تێکەڵکردنی کەرەسە سەرەتاییەکان بەرێژەی دیاریکراو.
4. تواندنەوەی کەرەسە سەرەتاییەکان لە فڕندا لە پلەی گەرمی نزیکەی 1400 پلەی سەدی.
5. ئیشکردن کەبەچەند ڕێگەیەك دەبێت لەوانە :-

أ – بەهۆی پەستانەوە بەوەی کە هەویرەکە لە پەستێنەرەکەدا یان لە قاڵبەکاندا دادەنرێت.

ب- بەهۆی فووتێکردنەوە ئەمەش لەرێگەی فووتێکردنی هەویرەتواوەکە.

ج- بەهۆی فووتێکردن و پەستانەوە.

د- دروستکردنی تەبەقی شووشە بەهۆی (درافیلەوە) دەتوانرێت ئەستوری تەبەقەکان دیاری بکرێت.

ه- چنین.

ز- کرداری داڕشتن.

6. کرداری ساردکردنەوەیەکی هێلش لە فڕنی تایبەتیدا کە پلەی گەرمی هێواش هێواش نزم دەبێتەوە.
7. ئامادەکردنی کۆتایی.

فڕنەکانی تواندنەوەی شووشە

دوو جۆر فڕن هەیە :-

1. فڕنی بۆتەقە :- ئەم جۆرە لەجۆری بەردەوام نیە و بریتیە لە 4-18 ژمارە کەلەسەر بنکەیەکە کەلەبلۆك و خشتی گەرمی دانراوە, کەئەم جۆرە فڕنە بریتیە لە مەنجەڵێکی گەورەی بەتاڵکراو کە دروستکراوە لە مادەیەکی گەرمی قەبارە 2 تەن و چارەکێك بەکاردەهێنرێت لە بەرهەم هێنانی کەمدا بۆ شووشەی تایبەت وەك شووشەی بینین. پێویستە بۆتەقەکە گەرمبکرێت بەبەتاڵی پێشتێکردنی تێکەڵەکە, بۆ پلەی گەرمی ئیشپێکردن. دوای تێکردنی تێکەڵەکەش گەرم دەکرێتەوە. بۆتەقەکە دووجۆرە سەربەتاڵ و داخراو.
2. فڕنی حەوزی :- جۆری بەردەوامە کەنزیکەی 90 تەن ڕۆژانەیە و بریتیە لە حەوزێکی درێژ کە ئەرزیەکەی دروستکراوە لە بلۆك و خشتی حەراری و لەسەرەوەش بریتیە لەسەربانێکی دروستکراو لەخشتی سلیکا.

هەریەکە لەم فڕنانە سوود و زیانیان هەیە لەڕووی ئابوری و تێچوونەوە و هەریەکەیان بۆ بەرهەمهێنانی جۆرێکی تایبەت لەشووشە بەکاردەهێنرێن. و ناتوانرێت دەست لەهیچ کام لەو دوو جۆرەی فڕن هەڵبگیرێت.

➢ شووشە بەوە ناسراوە کەگەیەنەرێکی خراپە بۆ گەرمی, ئەگەر شووشە بەخێرایی ساردبکرێتەوە ئەوا زوو دەشکێت ودرز دەبات. بەلاّم ئەگەر بەهێواشی ساردبکرێتەوە ئەوا هیچ درز و شکاندنێك ڕوونادات. شووشە بریتیە لەبەرهەمی تواندنەوەی (دووەم ئۆکسیدی سلیکۆن) و کاربۆناتی صۆدیۆم و بەردی جیری (کاربۆناتی کالیسیۆم) لە فڕنی تایبەتی و پلەی گەرمی بەرزی 1400 پلەدا. دواتر دروست دەکرێت یان بە فووتێکردن لە پیشەسازی فەخفوری و قاپ و قاچاخدا, یان بەڕاکێشان لەپیشەسازی شووشەی ساف و ڕێکدا و دواتر بەجێدەهێلرێت تابەهێواشی ساردبیێتەوە.

➢ پێکهاتەی شووشە بریتیە لە سلیکاتی صۆدیۆم و کالیسیۆم ($Na_2O.3CaO.6SiO_2$) لەکاتی تواندنەوەی دووەم ئۆکسیدی سلیکۆن SiO_2 لەگەڵ کاربۆناتی صۆدیۆم بارستاییەك شووشە دروست دەبێت لە سلیکاتی صۆدیۆم

Na_2SiO_2 لەکاتی ساردکردنەوەیدا ، بەلاّم ئەم بارستایە توانای تواندنەوەی هەیە لە ئاودا.

هەروەها دووەم ئۆکسیدی سلیکۆن یەکدەگرێت لەگەڵ کاربۆناتی

کالیسیۆم و سلیکاتی کالیسیۆم پێك دەهێنێت.

سلیکاتی کالیسیۆمی دروست بوو لەگەڵ ئەوەی کە شووشەییە بەلاّم لەئاودا ناتوێتەوە بەڵکو لە ترشەکاندا دەتوێتەوە.

بەلاّم ئەو شووشەیەی کە دروست دەبێت لەئەنجامی توانەوەی دووەم ئۆکسیدی سلیکۆن (بەتاڵ لە ئاسن) و کاربۆناتی کالیسیۆم و کاربۆناتی صۆدیۆم بەیەکەوە کە شەفافە و ناتوێتەوە نە لە ئاو و نە لە ترشەکاندا کە بریتیە لە تێکەڵەیەك لە سلیکاتی جۆرلو جۆر لەگەڵ هەندێ زیادەی دووەم ئۆکسیدی سایکۆندا.

سیفاتەکانی شووشە

وشەی (شووشە) بەکار دەهێنرێت بەشێوەیەکی گشتی بۆ مادەیەکی ڕەقی لووس کە پێك هاتەیەکی کیمیاوی نیە و شەفافە بەلاّم دەتوانرێتیش تاریك بکرێت.

شووشەی ڕاستەقینە دەتوانرێت پێناسە بکرێت بەوەی کە تواوەیەکی تێکەڵە لە سلیکاتی تفتەکان وەك صۆدیۆم لەگەڵ

توخمێکی دووانی هاوبارگە وەك کالیسیۆم لەگەڵ زیادکردنی دووەم ئۆکسیدی سلیکۆن.

سیفەتێکی تری شووشە ڕقی و نەرمیەتی ، شووشە پلەیەکی توانەوەی دیاریکراوی نیە ، لەکاتێکدا گەرم دەکرێت نەرم دەبێتەوە هەتا دەبێتە شلە ، هەروەها شووشە دەیبەستێت بەهێواشی بەبێ ئەوەی بلوری بێت ، لینجیی شووشە زیاد ناکات لەکاتی ساردکردنەوەدا بەشێوەیەکی کوتوپڕی. دواتر بەقۆناغی لدونەییدا تێپەڕدەبێت کە دەتوانرێت لەم کاتەدا دابڕێژرێت بەڕێگەی پەستان یان فووتێکردنەوە یان ڕێگەی تر.

بەهەمان شێوە شووشە خەسڵەتی میکانیکی و گەرمی و کارەبایی و بینینی تایبەتی هەیە.

شووشە بەشێوەیەکی گشتی دەکرێتە دوو جۆر :-

1. شووشەیەك کە جیری تیابێت.
2. شووشەیەك کە ڕەصاصی تیابێت.

هەروەها دەکرێت شووشە بەپێی جۆری تفتەکان دابەشبکرێت بۆ :-

1. شووشەی صۆداو جیر (پەنجەرەو ئاوێنە)
2. شووشەی پۆتاس و جیر (شووشەی بەهەیمی)
3. شووشەی پۆتاس و ڕەصاص (کریستاڵ)

- هەروەها شووشە بەپێی ڕێگەی پیشەسازی دەکرێتە سێ ڕێگەوە وەك ڕێگەکانی پەستان و داڕشتن و فووتێکردن.
- شووشەش دوای دروستکردنی بەپێی بەکارهێنانی دەکرێتە :-

1.شووشەی بینین
2.شووشەی ئامێری کیمیاوی.
3.شووشەی ئامێرە پزیشکی و زانستیەکان.
4.شووشەی بەکارهێنراو لە بینادا وەك شووشەی تەخت و هەڵکۆڵراو.
5.شووشە بۆ بەکارهێنانی ناو ماڵ
6.شووشە بۆ روناك کردنەوە
7.شووشە بۆ بەکارهێنانی بۆ شلە مەنیەکان

- لەکۆتاییدا دەڵێین پێویستە پیشەسازی شووشە لەکوردوستاندا لەئێستا و داهاتوودا گرنگی پێبدرێت و پلانیش دابنرێت بۆ دامەزراندنی کارگەو کارخانەی گەورەو پێشکەوتوو بۆ بەرهەمهێنانی شووشەی هەمە ڕەنگ. چونکە کەرەسە سەرەتاییەکانی لەکوردوستان و عێراقدا بەشێوەیەکی بەرفراوان و هەرزان دەستدەکەون ، واپێشبینیش دەکرێت لەدونیادا و لە چەند ساڵی داهاتوودا شووشە وەك کەرەسەیکی بینا بەکاربهێنرێت چونکە سیفاتی

زۆر باشــی تێدایــەو جــوانیش دەدات بــە ڕوخــسارو ســیمای بیناکــان لــەناوە وە و دەرەوەشــدا و لــەبوارە جیاوازەکــانی زانستیشدا ڕۆڵی گەورە دەبینێت ....

سەرچاوە :-

- المدخل فی علم الکیمیاء للمهندسین/ د.محمد یوسف محمد و د. محمد حسین عبدالمجید / دار المعارف / قاهرة / مصر / 1977.

* ئەم بابەتەم لە گۆڤاری ئەندازیارانی ژمارە 7 لەزستانی 2004دا بلاۆکراوەتەوە.

پیس بوونی ژینگەو مەترسیەکانی بۆ سەر داهاتووی مرۆڤایەتی*

مرۆڤ سەرەتای پەیوەندییەکانی بە ژینگەوە هەر لەسەرەتای دروست بوونی ژیانەوە بەستراوەتەوە بەئیش و کارەکانیەوە بۆ دابین کردنی پێداویستیەکانی .

مرۆڤی سەرەتایی لە ململانێیەکی بەردەوام دا بووە لەگەڵ سروشتەکەی بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانی چونکە کۆسپ و ڕێگری زۆری دەهاتەڕێ , بەم شێوەیە مرۆڤ لە ئەنجامی ئەم ململانێیەدا بیری لەداهێنان و کۆکردنەوەی زانیاری کردۆتەوە , بەدرێژایی مێژوو لەقۆناغە جیاوازەکانی گەشەکردنی کۆمەڵگادا شتە نادیارەکانی ناسیوەو ئیدی کەوتۆتە خوێندن و بەدوادا

چوونی شتە نهێنی و شاراوەو ئاشکراکانی ژینگەکەی و توانیویەتی بەو زانیاری یە کەمەی ئامانج و خواستەکانی بهێنێتەدی . بەلاّم لەئێستادا مرۆڤ ململانێکەی لەگەڵ سروشت و ژینگەکەیدا گەلێك گرانترو ئاڵۆزتر بووە . نەك بۆ ئەوەی باشترین خۆش گوزەرانی دابین بکات , بەڵکو لەبەر ئەوەی وەك مرۆڤێکی پێشکەوتوو لەهەوڵدایە بۆ دۆزینەوەی ڕێگا چارە بۆ چارەسەرکردنی ئەو کۆسپانەی کە بەهۆی داهێنان و دۆزینەوەکانیەوە هاتۆتە کایەوەو کەوتۆتە خۆی بۆ ڕزگارکردنی ژینگەکەی لەپیس بوون و فەنابوون کە بەدەستی خۆی دروستیکردووە لە ئەنجامی ئەو پێشکەوتنانەی کەلەبواری پیشەسازی و تەکنەلۆژیادا وەدی هێناوە .ئاشکرایە ژینگە بریتیە لەکۆمەڵێك هۆکاری سروشتی و داهێنراو کە مرۆڤ لەچوار چێوەیدا دەژی و کاردەکەنە سەر تەندروستی و ژیان و بەرهەمی . جا چەندە ژینگەی مرۆڤ پاك و خاوێن بێت و دووربێت لەپیس بوون و پارێزگاری لێ بکرێت , ئەوەندەش مرۆڤەکان تەندروستیان باش دەبێت و بیرکردنەوەیان فراوانتر دەبێت و داهێنان و بەرهەمیان زیاد دەکات و لە ئەنجامدا ژیانێکی باش و کامەران دە گوزەرێنێت .

پیس بوونی ژینگە بەیەکێك لەمەترسیدارترین هۆکار و دیاردە دادەنرێت بۆ سەر ئێستاو داهاتووی مرۆڤایەتی لەسەر

گۆی زەوی , هەربۆیە پاراستنی ژینگە لەهەموو جیهاندا ئەركی حكومات و دەزگاو ڕێكخراوو خێزان و سەرجەم تاكەكانی كۆمەڵە بەشێوەیەكی بەردەوام و بەئەركێكی هەنوكەیی دادەنرێت .

ئەوهۆكارانەی دەبنە هۆی پیس بوونی ژینگە :–

پیس بوونی ژینگە بەهۆی كۆمەڵ گەلێك هۆكارەوە دێتە ئەنجام لەوانە :

1. سووتان و ئاگر تێبەربوونی دارستانەكان , هۆكارێكی سەرەكییە بۆ پیس بوونی ژینگە , كە بەهۆیەوە لەلایەك جوانی سروشت و سەرمایەیەكی گەورە لەدەست دەچێت و لەلایەكی تریشەوە ڕێژەی گازی CO_2(دووەم ئۆكسیدی كاربۆن) لەهەوادا زیاد دەكات و ئەویش كاریگەری خراپی دەبێت لەسەر چینی ئۆزۆنی چواردەوری گۆی زەوی . زانیارییە ئامارییەكان ڕادەگەیەنن كە 1 هێكتار دارستان لە ساڵێكدا 5,2 ملیۆن تەن گازی CO_2 وەردەگرێت و نزیكەی 7 ر6ـ 15 ملیۆن تەن O_2 (ئۆكسجین) دەداتەوە , ئەمەگرنگی دارستانەكانمان بۆ دەردەخات بۆ ژیانی مرۆڤایەتی . بەڵام لەلایەكی ترەوە هەمان زانیاریە ئامارییەكان دەڵێن لەهەر خولەكێكدا نزیكەی 50–70 هێكتار لە دارستانی خولگەكان لەناو دەچن لەسەر جەم ڕووبەری دارستانەكان كە 2 ر8 ملیۆن كم2 . كە ئەمەش مەترسی پیس بوون زیاد دەكات .

2. پاشەڕۆ ژەهراوییەكان كەلەئەنجامی كارلێكە كیمیاوی و فیزیاوییەكانەوە دێتە بەرهەم لەبواری تەكنەلۆژیادا . ئەم پاشەڕۆیانە لەو كارگانەوە دەردەچن كەمامەڵە لەگەڵ تەنە كیمیاویەكاندا دەكەن , وولاّتە پیشەسازییە پێشكەوتووەكان ساڵانە بڕی 300 ملیۆن تەن پاشەڕۆیان دەبێت بەهۆی كۆبونەوەی ئەم بڕە زۆرە لە پاشەڕۆ , سەرە نوێلێكی زەبەلاح دروست دەكەن كە لەتوانادا نیە بە ئاسانی خۆیانی لیّ ڕزگار بكرێت وە دەبنە هۆی پیس بونی ژینگە . بۆ ڕزگار بوون لەو پاشەڕۆیانە , وولاّتە پیشەسازیەكان هەڵدەستن بە :–

1. سووتانی بەشێك لەو پاشەڕۆیانە .
2. فڕێدانە ناو ئاوی دەریاو ئۆقیانوسەكان .
3. گواستنەوەی بۆ ولاّتانی دواكەوتوو لە جیهاندا .

3. زیاد بوونی ژمارەی دانیشتوان , لەسەر گۆی زەوی هۆكارێكی تری مەترسیدارە بۆ پیس بوونی ژینگە , چونكە چەندە ژمارەی دانیشتوان زۆر تربێت ئەوەندەش پاشەڕۆ زۆرتر دەبێت , بۆ نموونەی لەسەرەتای سەدەی بیست دا هەر مرۆڤێكی ئەوروپی ڕۆژانە تێكڕای بڕی 200 گم پاشەڕۆی هەبوە , بەلاّم لەهەزارەی سێدا ئەو ڕێژەیە بەرزبۆتەوە بۆ 1كگم .

بەم شێوەیە دەبینین لەئەمریكادا هەتا ئەم دواییەش 21512 ئەمباری پاشەڕۆ هەبوو , هەمووشیان لەوانە بوون كەژینگە

www.dengekan.com

2007/03/31

پيس بكەن لەو ژمارەيە 1750 ئەمباريان بەتەواوەتی پڕبوون كە پێويستيان بەپاك كردنەوە هەبووە .

لەفەرەنسا 25000 ئەمباری كۆكردنەوەی پاشەڕۆ هەيە , بۆ نموونە لەدووری 70كم لەشاری مەرسيلياوە زەبەلاح ترين گۆڕی پاشەڕۆ هەيە كە سەرەكەی دانەپۆشراوە ڕۆژانە بەهۆی شەمەندەفەرێكی سەد فارگۆنيەوە بە هەزاران تەن پاشەڕۆی تێدەكەن كەبەرزيەكەی زياتر لە 8م و ڕووبەرێكی بەرينی داگير كردووە و بۆتە سەرچاوەی مێش و مەگەزو بەكتريا كەمەترسيدارە بۆ سەر پيس بوونی ژينگەو تەندروستی مرۆڤ .

لەئێستادا ئەو وولاّتانە لەهەولّدان بۆ بەكارهێنانەوەی ئەو پاشەڕۆيانە بۆ جارێكی تر لەپيشەسازی داو لەساڵی 1982 دا بەشێكی باشيان لیّ بەكارهێنا , بەمەبەستی خۆ ڕزگار كردن لەو پاشەڕۆ زۆرە .

4.پيس بوونی ئاوی دەرياو ئۆقيانووسەكان : وەك باسكرا ساڵانە وولاّتە پيشەسازيەكان زياتر لە 300 مليۆن تەن پاشەڕۆی ژەهراويان دەبێت , وە بۆ خۆ ڕزگاركردن لەبەشێكی ئەم پاشەڕۆيانەوە . هەڵدەستن بە گواستنەوەی بەشێكی بۆ ناو ئاوی دەرياو ئۆقيانوسەكان و ئەمەش دەبێتە هۆی پيس بونی ئەو ئاوانەو مەترسيش دروست دەكەن بۆ سەر ژيانی مرۆڤ و ئاژەڵ و ڕووەك و لەئەنجاميشدا پيس بونی ژينگە.

بۆ نموونە , دەريای باكور (بحر الشمال) يەكێكە لەهەرە مەترسيدارترين جێگە لە ڕووی بايۆلۆژيەوە بەمردوو دادەنرێت .

ناوچەی بەلّتيقيش بەپیّ ی ئامار لەنێوان 30 – 50٪ ی ماسی ئەو ناوچانە مەترسی لەناوچوونيان لیّ دەكرێت و بەكەڵكی خواردن نايەن . هەروەها نەتەوە يەكگرتووەكان پێش 25 ساڵ نەخشەی بۆ پارێزگاری كردنی دەريای ناوەڕاست دارشت بەلاّم ئەويش سەری نەگرت . لەكۆتايی هەشتاكاندا يەكێتی سۆڤێتی جاران ڕايگەياند كە 90 ٪ ی دەريای ڕەش پيس بووە , چونكە لە قولاّيی 80 م بەولاوە هيچ زيندەوەرێكی تيا ناژی .

5. نەوت : هۆكارێكی تر بۆ پيس بونی ژينگە , كاتێك دەڕژێتە ناو ئاوی دەرياو ئۆقيانووسەكان و سەرزەويش . نەوت هەرچەندە سەرچاوەيەكی گرنگی وزەيەو يەكێكە لەپايە گرنگەكانی ئابوری هەر وولاّتێك و مايەی خێرو بەرەكەتە بۆ خۆش گوزەرانی و پێشكەوتنی هەندیّ كۆمەڵگا , بەلاّم لەولاشەوە مايەی پيس بوونی ژينگەيەو هۆكارێكی مەترسيدارە بۆ سەر ژيانی مرۆڤايەتی . بۆ نموونە لە م ساڵانەدا لەڕۆخی ڕۆژهەلاّتی ئەمريكا 6 مليۆن ليتر نەوت لەسیّ ڕووداوی جياجيادا بلاّو بۆوە . ئەوەبوو لە ئۆقيانوسی ئەتڵەسيدا لەنزيك دورگەی (ڕۆژ) بلاّوبۆوەو بووە هۆی بلاّوبوونەوەی (هايدرۆكاربۆنات)

كەكاردەكەتە سەر زاووزێ ی ماسیەكان و بەرگریان ناهێڵێت و پەلەوەری تریش دەكوژێت .

6. لەناوچوونی چینی ئۆزۆن : هۆكارێكی تری پیس بوونی ژینگەیە , كە چوار دەوری گۆی زەوی داوەو وەك قەڵغانێك وایە كە سەرجەم زیندەوەران دەپارێزێت لەزۆر نەخۆشی مەترسیدار , وەك شێر پەنجەی پێست كە پێستەكە ڕەش دەبێتەوە و چاونوسان و چاو ئێشەو باری بینین دەشێوێت و بەرهەڵستی سروشتی كەم دەبێتەوە .

لەناوچوونی چینی ئۆزۆنیش بەهۆی زیادبونی ڕێژەی گازەكانی كاربۆن و فلۆر و كلۆرو CO_2 نیترات لە هەوادایە كە ئەم گازانەش لەكارگەكانەوە دەردەچن لەئەنجامی كارلێكە كیمیاویەكانەوە . بەمەبەستی دەست بەسەراگرتن و كەم كردنەوەی ڕێژەی ئەو گازانە لەساڵی 1987 دا ڕێكەوتنێكی نێودەوڵەتی بەناوی ڕێكەوتنی مۆنتریاڵەوە ئیمزاكرا . كەبەباشترین ڕێكەوتن ناو دەبرێت بۆ پاراستنی ژینگە .

هەندێ هۆكاری تری لاوەكی هەن كەكاردەكەنە سەر پیس بونی ژینگە وەك :

أ- دروست بونی بیابان .

ب- درووست بونی زەوی شۆرەكات .

ت- داخورانی زەوی .

زۆر لەو هۆكارانەی كە دەبنە هۆی پیس بونی ژینگە مرۆڤ خۆی دەستی تیادا نیە , بەلاّم دەتوانێت بەهۆی خۆ ئامادەكردنی پێش وەختە وە كاریگەریان كەم بكاتەوە , وەك وشكە ساڵی و بێ بارانی و گەردەلوول و تیشك دانەوەی ڕووبەرە فراوانەكان و جاری واش هەیە باو بۆران و زریان و لافاو تەرزەو هەرەسی بەفر لە هەر شوێنێكدا هەبن دەبنە هۆی تێكدان و پیس بوونی ژینگە .

مرۆڤ خۆشی دەستی هەیە لە پیس كردنی ژینگەكەیدا بەهۆی :

1. نەبونی نەخشەو پلانێكی ڕێك و پێك بۆ ئاوەدانكردنەوەو پاك ڕاگرتنی كۆڵان و شەقام و ئاوو ئاوەڕۆكانەوە .

2. بەردەوامی دوكەڵی دوكەڵ كێشی ئۆتۆمبیلەكان و كارگەكان و ویستگەكانی وزەی كارەباو هەموو دام و دەزگاكانی بەرهەم هێنان و پیشەسازی نەوت و ئاسن و پیشەسازی كیمیاوی و خۆراك دروست كردن .

هەندێك ڕووداو ئاماژە پێدەدەین كە مەترسی داربوون بۆ سەرژیانی مرۆڤ و بوونەتە هۆی پیس بوونی ژینگە :

1. ڕووداوی شاری DORONA لەویلایەتی پەنسلڤانیا لە ئەمریکاو پیس بوونی هەوای شارەکە لە ئەنجامی دووکەڵی کارگەکانداو بەتایبەتی کارگەی دروست کردنی شیش .

2. ڕووداوی شاری هێرۆشیماو ناگازاکی لە یابان لەساڵی 1945 کەبوە هۆی لەدەست دانی گیانی هەزارەها مرۆڤ .

3. ڕووداوی شاری لەندەن لەساڵی 1952 دا بەهۆی گازی گۆگردیدی هایدرۆجینەوە و گازی سیانیدەوە . کە نزیکەی 4 هەزار کەس گیانیان لەدەستدا .

4. هەر بەهۆی هەمان گازەوە لەشاری نیویۆرك نزیکەی 400 کەس گیانیان لەدەستدا لەساڵی 1963 دا .

5. لەساڵی 1956 دا لەسانفرانسیسکۆ بەهۆی مادە ژەهراویەکانەوە بڕی 1ملیۆن دۆلار زەرەرو زیان لەکشتوکاڵ و سەوزەوات کەوت . هەروەها لە کالیفۆرنیا بایی 6ر1 ملیۆن دۆلار زەرەرو زیان کەوت لەئەنجامی پیس بونی سەوزەواتەوە بەهۆی گازە ژەهراویەکانەوە .

6. بەهۆی بەکارهێنانی تەنە کیمیاوییەکانەوە لەشەڕەکاندا کەزۆر ترسناکن , مرۆڤ و ژینگە زەرو زیانێکی زۆر دەکەن . بۆ نموونە : (Dioxin) دایۆکسین تەنێکی کیمیاوی ژەهراویە دەبێتە هۆی شێواندنی جینەکان و زاوزێ کردن و کاری خراپی لێ دەوەشێتەوە بۆ مرۆڤ و سەرجەم زیندەوەران کاتێك کەتێکەڵ

بەهەوا دەبێت و بڵاودەبێتەوە . ئەم تەنە ژەهراویە ئەمریکا لەجەنگی ڤێتنامدا بەکاری هێنا و خراپترین جۆری دایۆکسینەکان بریتین لە (پارادایۆکسین) کە دەبێتە هۆی پەڵە پەڵەبونی لەشی مرۆڤ و پێ ی دەوترێت پەڵەی کلۆری و توشی دەمارگیری دەکات و کاری جگەر تێك دەدات و ئەگەر بڕەکەشی زیاتر بێت کاردەکاتە سەر بۆماوەو جینەکان و منداڵ بەناتەوای لەدایك دەبێت و دواتریش مردن .

7. ڕووداوی کورەی ئەتۆمی چێرنۆبێل لە یەکێتی سۆڤێتی جاران کە بووە هۆی نەمانی ژمارەیەکی زۆر مرۆڤ و ڕوەك و ئاژەڵ و چۆڵ کردنی ژمارەیەك گوندو شار .

8. ڕووداوی کارەساتی هەڵەبجە لەکوردستانی خۆمان بەهۆی کیمیاوی باران کردنی ڕژێمی عێراقەوە بوە هۆی گیان لەدەستدانی (5) پێنج هەزار کەس و زیاد لە (10) هەزاری تریش بریندارو تائێستاش کارە خراپەکانی بەسەر مرۆڤ و ئاژەڵ و ڕووەکی ناوچەکەوە ماوەتەوە.

بەم شێوەیە ژینگەی گۆی زەوی لەبەردەم پیس بوون و بەفەنا چوونێکی حەتمیدایە . ئەگەر هەوڵێکی جدی نەدرێت بۆ کەم کردنەوە یان نەهێشتنی ئەو هۆکارانەی کە دەبنە هۆی پیس بونی ژینگە .

دەکرێت و لەتوانادایە کە حکومەتەکان و ڕێکخراوەکان و خێزان و سەرجەم تاکەکانی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی لە پێناو پاراستن و پاك ڕاگرتنی ژینگەوە و دابین کردنی ژینگەیەکی پاك و خاوێن و ژیانێکی خۆش گوزەران بۆ نەوەکانی داهاتووی مرۆڤایەتی و هەریەکەیان هەستن بەئەنجامدانی ئەم کارانەی خوارەوە :

1. لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی , مۆرکردنی ڕێکەوتننامەیەك بۆ پاراستنی ژینگەو پیس نەکردنی و سزادانی ئەو دەوڵەتانەی کە ئەبنە هۆی پیس بوونی ژینگەی گۆی زەوی .
2. هەروەها دەوڵەتە پیشەسازیەکان هەستن بەبەکارهێنانەوەی ئەو پاشەڕۆیانە لەبواری پیشەسازی دا بۆ جارێکی تر , یان سووتاندنیان .
3. لەسەر ئاستی ڕێکخراوە جەماوەری و ژینگە پارێزەکان هەستن بە پاراستنی دارستانەکان لەبڕین و سووتاندن و پاراستنی ئاوی دەریاو زەریاکان و ڕێگرتن لەکارگە پیشەسازیەکان لە فڕێ دانی پاشەڕۆکانیان بۆ ناو ژینگە .
4. لەسەر ئاستی خێزان و تاکەکانیش , هەستن بە ڕواندنی دارستان و باخ و پاراستنیان و وشیار کردنەوەی جەماوەرو بۆ گرنگی پاراستنی ژینگە لە پیس بوون .
5.

سەرچاوەکان :

1. گۆڤاری زانستی سەردەم / ژمارە (5) ساڵی 2000 (کێ دەتوانێت لەئاستی پیس بوونی ژینگەدا بێ دەنگ بێت ؟) .
ئا : کاوەی حاجی عزیز..
2.تلوث البيئة وتخطيط العدن / د . حيدر عبدالرزاق حمونة / دار الجاحظ للنشر م بغداد – عراق / 1981 .

* ئەم بابەتەم لە گۆڤاری مرۆڤایەتی ژمارە 11 لە مانگی تەموزی 2001 دا بڵاوکراوەتەوە.

ئاسۆی دواڕۆژی پیشەسازی پەینی کیمیاوی لەکوردستاندا*

پەین یان (کۆد) :–بریتیە لەمادەیەك کەتوخم و پێك هاتەی جیاوازی تیادایە کەپێویستن بۆ خۆراکی ڕووەك و گەشەکردنی . ئەم مەوادانە تێکەڵی خاك دەکرێت بەشێوەیەك کەبەسانایی لەناو ئاودا بتوێتەوەو ڕووەك سوودیان لێ وەربگرن .

ڕووەك پێویستی بەم توخمە سەرەکیانە هەیە لەخاك دا : (نایترۆجین , فۆسفۆر , پۆتاسیۆم, مەگنیسیۆم , کبریت , ئاسن , مەنگەنیز , , مس)

ئەمەو لەگەڵ پێکهاتەی ڕووەکە کە خۆی کەبریتین لە هایدرۆجین و کاربۆن و ئۆکسجین و ئاو . گرنگترین ئەم توخمانەش بریتیە لە نایترۆجین و فۆسفۆرو پۆتاسیۆم .

نایترۆجین یەکێکە لەپێکهاتە سەرەکیەکانی پرۆتینات لەڕووەکدا لەبەرئەوە نایترۆجین بە گرنگترین توخم دادەنرێت بۆ گەشەکردنی ڕووەك .

فۆسفۆریش کاریگەری هەیە لەسەر گەشەکردنی ڕەگ و دابەشبونی خانەکان . بەلأم پۆتاسیۆم ڕۆڵی گەورەی هەیە لەکردارە جیاوازەکانی ناو ڕووەك لەدروستبوونی پرۆتینات و شەکر و نەشا .

دەتوانرێت پەینەکان دابەشبکرێن لەسەر بنچینەی توخمە کیمیاویەکان یان لەسەر بنچینەی سیفاتە سروشتیەکانی یان لەسەر بنچینەی خێرایی بلأوبونەوەی .

دابەشبوونی یەکەم ئەم پەینانە دەگرێتەوە :-

((نایترۆجینیەکان و فۆسفاتیەکان و پۆتاسیۆمیەکان)) .

دابەشبوونی دووەم ئەم پەینانە دەگرێتەوە :-

((ئەو پەینانەی توانای توانەوەیان هەیە و خاکەکە یەکگرتوو دەکەن و هەندێ جۆری پەین خاکەکە دەکەنەوە)) .

❖ دابەشبوونی سێیەم ئەو پەینانە دەگرێتەوە :-

((کەتوانای توانەوەیان هەیە لەئاودا یان ترشە لاوازەکانی ناوخاك و ئەو جۆرە پەینانەش کەدەبنە هۆی چالاکتر کردنی خاك و پەینە جێگیرەکان)).

لەم باسەماندا تەنها باسی ئەو جۆرە پەینانە دەکەین کەدابەشبوونی یەکەم دەیانگرێتەوە :-

پەینە نایترجینیەکان

پیشەسازی نوێیپەینە نایترۆجینیەکان پشت دەبەستێت بەئامادەکردنی گازی نوشادر ($2NH_3$) کە بەمادەیەکی ناوەندی و سەرەکی دادەنرێت لەپیشەسازی نوێی پەینە نایترۆجینەکاندا و هەنگاوەکانی ئامادەکردنی نۆشادر بریتین لە :-

1. ئامادەکردنی گازی نایترۆجین لەهەواوە بەتواندنەوەو دڵۆپاندنی بەش بەش بوون .
2. ئامادەکردنی گازی هایدرۆجین یان لە گازی سروشتیەوە یان لەپێك هاتە نەوتیە سوکەکانەوە یان بەشیکردنەوەی کارەبایی بۆ ئاو .
3. پالأوتنی هەردوو گازی نایترۆجین و هایدرۆجین .
4. تێکەڵکردنی گازەکان بەڕێژەی 1 نایترۆجین : 3 هایدرۆجین (قەبارە) .

www.dengekan.com

2007/03/31

5. ئامادەکرنی گازەکان بۆ دۆخی گونجاو بۆ کارلێککردن لەڕووی پلەی گەرمیەوە.

6. کارلێککردنی گازەکان لەسەر ڕوویەکی هۆکاری یاریدەدەر بەپێی کارلێکی پێچەوانەیی جیاکردنەوەی نۆشادری دروست بوو لەتێکەڵەی گازەکان لەبەرهەمی کورە (مفاعل) و گەڕانەوەی ئەوگازانەی کە کارلێکیان نەکردووە بۆ کورەکە جارێکی تر .

تێبینی دەکەین کەکارلێك لەنێوان نایترۆجین و هایدرۆجین ڕوودەدات لەدۆخی گازیدا و هەروەها نۆشادری بەرهەم هاتووش هەر لەدۆخی گازیدایە . کە پێویست دەکات شارەزایی سیفاتی گازەکان و ئەو یاسایانە بین کەکۆنترۆڵی گازەکانی پێدەکرێت کەبریتین لە :-

یاسای بۆیڵ کە دەڵێت:- ((لەکاتی جێگیر بونی پلەی گەرمیدا قەبارەی بڕێکی دیاریکراو لەگاز پێچەوانە دەگونجێت لەگەڵ پاڵە پەستۆدا))

$$k \backslash v\,p$$

P = پاڵەپەستۆ v = قەبارە k = بڕێکی نەگۆڕ .

2. یاسای شارل یان جای لۆساك کەدەڵێت :-

(لەکاتی جێگیر بوونی پاڵەپەستۆدا ئەوا قەبارەی بڕێکی دیاریکراو لەگاز زیاد دەکات بەشێوەیەکی ڕاستەوانە لەگەڵ زیادبوونی پلەی گەرمی))

V_O = قەبارەی گاز لەپلەی سفری سەدیدا

V = قەبارەی گاز لەپلەیەکی گەرمی دیاریکراودا

پەینەنایترۆجینەکان یەکێکن لەجۆرە سەرەکیەکانی پەین کەزەویە کشتوکاڵیەکان پێویستی زۆریان پێیەتی و چەند جۆرێکی هەیە وەك پەینی نتراتی کالیسیۆم و نتراتی نۆشادری جیری و کبریتاتی نۆشادر و لەئێستادا بەئاڕاستەی بەرهەمهێنانی (یۆریا) کاردەکرێت کە جۆرێکە لەپەینی نایترۆجینی کەچڕییەکی زۆری هەیە لەڕووی بونی نایترۆجین تیایدا , پیشەسازی پەینە نایترۆجینەکان لەبنچینەدا پشت دەبەستێت بەئامادەکردنی گازی نۆشادر .

بەرهەمهێنانی پەینە نایترۆجینەکان

1. نتراتی نۆشادر NH_4NO_3 نتراتی نۆشادر دروست دەکرێت بەهاوسەنگ کردنی گازی نۆشادر ترشی نتریك .

نتراتی نۆشادری خاوێن ڕێژەی 35٪ ی نایترۆجینی تیادایە.

❖ نتراتی کالیسیۆم $Ca(No_3)_2$

ئامادەکرێت لەکارلێکی بەردی جیری لەگەڵ ترشی نتریك.

نتراتی کالیسیۆم ڕێژەی 5 ر 15 ٪ نایترۆجینی تیادایە کەبریتیە لە پەینێکی لینج کەپێك دێت لەنتراتی کالیسیۆم و ئاو وکەمێك لەنۆشادر کە زیاد دەکرێت بۆ پەینەکە بۆ بەرزکردنەوەی ڕێژەی نایترۆجین تیایدا و ئاسانکردنی کرداری بەبلورەبوون .

❖ کبریتاتی نۆشادر $(NH_4)_2SO_4$

ئامادەدەکرێت بەهاوسەنگ کردنی گیراوەی نۆشادر لەگەڵ ترشی کبریتیك .

ڕێژەی 21٪ نایترۆجینی تیادایە و کاریگەری ترشێکی گەورەی هەیە لەسەر خاك .

❖ یۆریا $CO(NH_2)_2$.

یۆریا دادەنرێت لەو پەینە نایترۆجینیانەی کە چڕییەکی بەرزی هەیە کەڕێژەی 46 ٪ نایترۆجینی تیایدا . کەئامادەدەکرێت لەکارلێکی نێوان گازی نوشادر و دووەم ئۆکسیدی کاربۆن لەژێر دۆخێکی گونجاو لە پاڵەپەستۆو پلەی گەرمادا .

بۆ دروست بوونی کاربۆناتی نۆشادر کەشیی دەبێتەوە بەگەرمی بۆ یۆریا و هەڵمی ئاو .

پەینە فۆسفاتیەکان

بەردی فۆسفاتی (خامی فۆسفات) بریتیە لەکەرەسەی سەرەکی لەپیشەسازی پەینە فۆسفاتیەکاندا و پێك دێت لە

فۆسفاتی کالیسیۆمی خەوشەدار $Ca(Po_4)_2$ کە ناتوێتەوە لە ئاودا , هەروەها پیشەسازی پەینە فۆسفاتیەکان پشت دەبەستێتە سەر گۆڕینی فۆسفاتی 3 کالیسیۆمی بۆ شێوەیەك کەبتوێتەوە لە ئاودا و هەڵمژینی لەلایەن ڕوەکەوە .

پەینە فۆسفاتیەکان لەسەر چەند بنچینەیەك دابەش دەکرێن وەك :-

هەندێ جۆریان یەك توخمیان تیادایە لەنایترۆجین یان فۆسفۆڕ یان پۆتاسیۆم , وەهەندێ جۆری تریان 2 توخم یان 3 توخمیان تێدایە . هەروەها هەندێ جۆریان بەپێی توانای توانەوەیان لە ئاو یان لەستراتدا دابەشدەکرێت .

❖ پیشەسازی پەینە فۆسفاتیەکان

پەینە فۆسفاتیەکان لەڕێگەی ئەم جۆرە پەینانەوە بەرهەم دێت وەك :-

1. سوپەر فۆسفاتی ئاسایی

کەڕێژەیەکی نزمی پێنجەم ئۆکسیدی فۆسفۆڕی P_2O_5 ی تیادایە کەبریتیە لە16 – 22 ٪ .

2.سێیەم سوپەر فۆسفات

کەڕێژەی 46 ٪ ی لەپێنجەم ئۆکسیدی فۆسفۆڕی تیادایە .

3 . سوپەر فۆسفاتی چڕ

کەرێژەی 22– 46 ٪ لەپێنجەم ئۆکسیدی فۆسفۆڕی تیادایە .

4. فۆسفاتی ئەمۆنیۆم .

باشترین جۆریان بریتیە لە پەینی فۆسفاتی یەك ئەمۆنیۆمی و دوو ئەمۆنیۆمی .

5.ترشی فۆسفۆریك

ترشی فۆسفۆریك دادەنرێت بەکۆڵەکەی پیشەسازی نوێی پەینە فۆسفاتیەکان کە ئامادە دەکرێت لەبەردە فۆسفۆڕیەکانەوە بەدوو رێگە :-

1. رێگەی تەڕ (چارەسەر کردن بەترشەکان) .
2. رێگەی ووشك (گەرمی) .

رێگەی تەڕ

دەتوانرێت ترشی فۆسفۆریك ئامادەبکرێت لەبەردە فۆسفۆرییەکانەوە بەچارەسەر کردنی بەهەریەکێك لەم ترشانە (کبریتیك یان هایدرۆلیك یان نیتریك) .

ئەم رێگەیە بەوە جیادەکرێتەوە کە تێچوونی بەرهەم کەمە بەلاّم ئاستی خاوێنی نزمە لەبەرئەوەی لەبنچینەدا هەندێ خەوشی تیادایە وەك (خوێکاری ئاسن و ئەلەمنیۆم و کبریتاتی کالیسیۆم) .

کوردایەتی لە نێوان ...

رێگەی ووشك

ترشیفۆسفۆریك کەبەم رێگەیە بەرهەم دێت ئاستێکی بەرزی خاوێنی و چڕی هەیە بەلاّم تێچوونی بەرهەم زۆربەرزە .

6 . پەینە فۆسفاتی تۆماس

پەینە پۆتاسیۆمیەکان

گرنگترین جۆری پەینە پۆتاسیۆمەکان بریتین لە (خوێی کلۆریدی پۆتاسیۆم کە لەسروشتدا هەیە لەسەر شێوەی خوێیە جووتەکان بۆ پۆتاسیۆم و مەگنیسۆم و کبریتاتی پۆتاسیۆم ونتراتی پۆتاسیۆم) .

پەینە ئەندامیەکان

پێك دێت لەمەوادی ئەندامی کەلە پەینی کیمیاویدا نیە , وەك پەینی خۆماڵی کەبریتیە لەپاشەڕۆی ئاژەڵ کە رێژەیەکی بەرزی نایترۆجینی تیادایە , هەروەها پاشەڕۆی ئاوەڕۆی شارەکانیش سەرچاوەیەکی تری پەینە ئەندامیەکانە .

لەکۆتاییدا دەڵێین لەبەر ئەوەی کوردستان وولاّتێکی کشتوکاڵییەو خاکێکی زۆر و بەرفراوانی کشتوکاڵی هەیە , بۆیە پێویست دەکات کە پیشەسازی پەینی کیمیاوی لەکوردستاندا دابمەزرێت و گەشەی پێبدرێت و پلانی دامەزراندنی چەند

www.dengekan.com

كارگەيـەكی بەرهـەمهێنانی پـەينی كيميـاوی دابنرێـت لەچـەند ناوچـەيەكی جيـاوازی كـشتوكاڵيدا لـە كوردسـتان . بەمەبەسـتی باشـتر كـردن و بـەهێزكردنی خـاك و هـەروەها زيـادكردنی بەرهەمی بەروبومە كشتوكاڵيەكان كە لەدوا ڕۆژدا ئومێدی ناردنە دەرەوەی میوەو سەوزەواتی كوردستان هەيـە بـۆ دەرەوە كەئـەم ئەركەش ئەركی وەزارەتی پيشەسازی و كشتوكاڵە و هـەق وايـە لەئێستاوە پلان بۆئەم كارە دابنرێت و بيری لێبكرێتەوە......

سـەرچاوەكان :-

1. المدخل فـی علـم الكيميـاء للمهندسين د . محمد يوسف و د . محمد حسين / دار المعارف /1977 / قاهرة / مصر

---

*ئـەم بابەتـەم لـە گۆڤـاری ئەنـدازيارانی ژمـارە 8 لـە بـەهاری 2004دا بلاّوكراوەتەوە.

بەشی پێنجەم

هەڵبژاردنی پەرلەمانی كوردستان دەسكەوتێكی گرنگی ڕاپەڕین بوو*

پرۆسەی هەڵبژاردن یەكێكە لەسیما دیارو بەرجەستەكراوەكانی دیموكراسی لەهەر كۆمەڵگایەكدا , هەردەسەلات و حوكمێك لەڕێگای هەڵبژاردنەوە متمانەی زۆرینەی گەلی پێدرابێت ئەوا ئەو دەسەڵاتە بەدەسەلاتێكی شەرعی و دیموكراسی دەژمێردرێت و خاوەن بنكەیەكی فراوان و پتەوە لەناو جەماوەرداو پشتگیری كۆمەكی جەماوەریشی لەگەڵدا دەبێت, بەحوكم و دەسەلاتێكی سەركەوتوانە لەقەڵەم دەدرێت .

بەپێچەوانەوە هەردەسەلاتێك دوور لە هەڵبژاردنێكی ئازادو سەربەستانە بێتە ئاراوە , ئەوە بەدەسەلاتێكی خۆسەپێن ودیكتاتۆر لە قەڵەم دەدرێت و پشتیوانی ومتمانەی زۆرینەشی لەگەڵ دا نابێت و لەڕێگەی زەبرو زەنگ و تۆقاندنەوە درێژە بەتەمەن و دەسەلاتەكەی دەدات و سەرئەنجامیش ناتوانێت لەبەر

لێشاوی ڕق و تووڕەیی و ناڕەزایی جەماوەردا خۆی ڕابگرێت و بەرەو هەڵدێر و لەناوچوون دەچێت . نموونەی هەردوو دەسەلاتەكەش لەناوچە جیاجیاكانی دنیادا هەیە .پرۆسەی هەڵبژاردن لەدنیاداو بەتایبەتی لەو وڵاتانەی ململانێی سیاسی و حزبایەتی بۆ گرتنە دەستی دەسەلات پەنایان بردۆتە بەر شەڕو كوشتار , تاكە چارەسەری گونجاوو عادیلانەیە بۆ كۆتایهێنان بەو ململانێیانەو سندوقی دەنگدان وەك ناوبژیوانێكی ڕاستگۆ كێشەكان یەكلا دەكاتەوە و هەر حیزب و ڕێكخراوێك زۆرینەی گەلی لەگەڵدابوو ئەوا شەرعیەت و دەسەلات وەردەگرێت .

هەر بۆیەش لەدنیای ئەمڕۆماندا زۆربەی كێشەكان لەڕێگەی هەڵبژاردن و سندوقی دەنگدانەوە یەكلادەكرێنەوە , پرۆسەی هەڵبژاردن كە سیمایەكی گەشاوەی دیموكراسیەتە دوژمنی سەرسەخت و بەهێزی ڕژێمە دیكتاتۆری و خۆسەپێن و دەسەلاتە پاوانكراوەكانە لەلایەن دەستەو گروپ و بەشەكەمەكانی كۆمەڵگا . كەتەنیا بەرژەوەندیەكانی خۆیان لامەبەستە و ئیدی گوێ نادەنە بەرژەوەندی و ژیان و گوزەرانی هاووڵاتیان و لەو لاشەوە سەروەت و سامان و ئابووری وڵاتیش بەتاڵان دەبەن و هەژاری و بێ كاری و چەندان كێشەو گرفتی تر لەناو وڵاتدا بڵاودەكەنەوە .

www.dengekan.com

گەلی کوردیش زۆر باش لەماناو دەلالەتەکانی هەڵبژاردن و دیموکراسی گەیشتووە و زانیویەتی کەتەنیا بەدیلی دیکتاتۆریی بریتییە لەدیموکراسی و ئەویش لەڕێگەی هەڵبژاردنێکی ئازادو سەربەستەوە دێتەدی و هەستی بەگرنگی شەرعیەت و متمانەی زۆرینەی جەماوەریش کردووە بۆ گرتنە دەستی دەسەڵات , لەبەر هەموو ئەم کاریگەرییانە هەرزوو بەرەی کوردستانی دوای راپەڕین بیریان لە هەڵبژاردن و دامەزراندنی پەرلەمان و حکومەتێکی خۆماڵی کوردی کردەوەو بڕیاریاندا لەرۆژی (1992/5/19) دا پرۆسەی هەڵبژاردنی پەرلەمان ئەنجام بدرێت . سەرەڕای هەموو ئاستەنگەکان و پیلانی دوژمنان لەدەرەوەو ناوخۆی کوردستاندا بۆ سەرنەکەوتنی پرۆسەکەو هەندێکیش خۆیان ئامادەکردبوو دوای راگەیاندنی ئەنجامەکان جارێکی تر کورد دەستبدەنەوە چەك لەدژی یەکتری و ئەوانیش بتوانن بێنەوە کوردستان . هەموو ئەمانەو سەرجەم کەموکورییەکانی ئیداری و تەکنیکی پرۆسەکەش سەرئەنجام پرۆسەی هەڵبژاردنەکە بەشێوەیەکی زۆر ئازادو سەربەستانە ودوور لەشەڕو پێکدادان بەڕێوەچوو , کە ڕووی گەشی شارستانیەتی و تینوێتی میللەتی کوردی دەرخست بۆ ژیانێکی ئازادو دیموکراسیانە ئەویش بەوەی کەرادەی دەنگدەران و شێوەی دەنگدان بەشێوەیەك بوو کە جێگەی سەرسوڕمانی چاودێران

بوو , کە خەڵکی بەو پەڕی جۆش و خرۆشەوە بەرەو سندوقەکانی دەنگدان دەچوون .

پرۆسەی هەڵبژاردنی پەرلەمان چەند راستیەکی مێژوویی بۆ دۆست و دوژمنانی گەلەکەمان دووپاتکردەوە وەك :

1. میللەتی کورد بەراستی تامەزرۆی ژیانی ئازادی و دیموکراسی و دوور لەشەڕو کوشتار و چەوساندنەوەیە .
2. پارتە سیاسییەکان و سەرکردەکانیش سەلماندیان کە ئامادەن بەرێگا چارەی ئاشتی و هەڵبژاردن و متمانە پێدانی گەلەوە دەسەڵات بگرنە دەست و ملکەچی رای زۆرینەن و دوورن لەرۆحیەتی خۆسەپاندن .
3. هەڵبژاردن لەکاتی خۆیدا لەسایەی رۆژگارێکی ئاشتی و تەبایی و یەك ڕیزی و یەکگرتووی دا ئەنجامدرا دوور لەگیانی دووبەرەکی و جودایی .
4. لەسەر ئاستی دەرەوەشدا کوردو پارتە سیاسیەکانی سەلماندیان کە دەیانەوێت لەگەڵ رۆحی سەردەم و گۆڕانکارییەکان و باهۆزی دیموکراسیدا خۆیان بگونجێنن و لەرێگای شەرعیەتەوە دەسەڵات بگرنە دەست و بنەمای دیموکراسی لەوڵاتانی خۆیاندا بچەسپێنن و هەر لەو ڕێگەیەشەوە بەشداری لە پاراستنی ئاشتی و ئاسایشی

www.dengekan.com

2007/03/31

ناوچەكەدا بكەن و ڕۆڵی كاریگەری خۆیان بگێڕن وەك گەلێكی زیندوو ئازاد .

*ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی كوردوستانی نوێی ژمارە 2458 لە 21/ 5/ 2001دا بلاوكراوەتەوە.

بناغەی دەسەڵاتی گەل لە هەڵبژاردنی یەكەمین پەرلەماندا داڕێژرا, بەڵام...!*

❖ گەلی كورد لە مێژە تینوی ژیانێكی ئازادی و سەربەستیەولەو پێناوەشدا گەلێك قوربانی بەخشیوە و چەندین شۆڕش و ڕاپەڕینی هەڵگیرساندوە دژی دەسەڵاتی دوژمنان و داگیركەرانی كوردو و كوردوستان لە پێناوی بەدەستهێنانی مافی چارەی خۆنوسیندا.گەلی كورد لەم پارچەیەی كوردوستاندا

لەدوای ڕاپەڕینی بەهاری ساڵی 1991وە ژیانێكی سەربەست و ئازادی بۆخۆی بەدەست هێناوەو تاڕادەیەكی باش زەمینەی ژیانی دیموكراسی و ئازادیەكانی بۆ سەرجەم چین و توێژو كەمینە نەتەوەییەكانی تر دابین كردوە.یەكەمین هەنگاو بەو ژیانی دیموكراسی و چەسپاندن و داڕشتنی بناغەی دەسەڵاتێكی سیاسی كوردی لەڕۆژی 1992/5/19دانرا لەڕێگەی هەڵبژاردنی یەكەمین پەرلەمانی كوردی لەمێژووی دوورو درێژی پڕ لە نسكۆو سەركەوتنەكانی خەباتی كوردایەتیدا.ڕۆژی 1992/5/19ڕۆژێكی پرشنگدارو زێڕینە لەلاپەڕەكانی مێژوودا وگرنگیەكی گەورەی هەیە,چونكە پەرلەمان بەیەكەمین و گرنگترین دەسكەوتی ڕاپەڕین دەژمێردرێت و بەردی بناغەی داڕشتنی دەسەڵاتێكی سیاسی كوردییە لەم پارچەیەی كوردوستاندا.هەڵبژاردنی پەرلەمان لەلایەن كوردەوە بۆ یەكەمین جارو دوای چەندین ساڵ لەڕاوەدوونان و قات و قڕكردن و كیمیاوی باران و ئەنفال و سووتماككردنی كوردوستان و لەبەرچاوی هەموو دونیادا,ئاماژەیەكی مژدەبەخش بوو بۆ دۆستانی گەلی كورد و جارێكی تر ئەو ڕاستیەی سەلماندەوە كە كورد گەلێكی ئاشتی دۆست و زیندوە وتامەزرۆی ژیانێكی ئازادو دیموكراسیە و دەیەوێت لەسەر خاك و لەناو گەلی خۆیدا دەسەڵاتێكی خۆماڵی دابمەزرێنێت و لەگەڵ دۆست و دوژمنانیدا لاپەڕەیەكی نوێ

www.dengekan.com

2007/03/31

هەڵبداتەوە وکوردیش وەك هەموو گەلان بەشداری لە چەسپاندنی مافەکانی مرۆڤ و ئاشتی و ئارامی ناوچەکە و جیهانیشدا بکات و ڕۆڵی خۆی ببینێت.هەڵبژاردنی پەرلەمان ئەو تۆمەت و ناو وناتۆرە ناشیرین و دوور لەڕاستیانەی ڕەواندەوە کە دوژمنان بۆ کوردیان هەڵدەبەست و پڕوپاگەندەیان بۆ دەکرد کە گوایە گەلی کورد گەلێکی دواکەوتوو دوور لە شارستانیەتی و حەزیان بەکوشت و کوشتار هەیە و شۆڕشەکانیشی شۆڕشی کۆمەڵێك چەتە و ڕێگر وتیرۆریستن. دروست بوون و هەڵبژاردنی پەرلەمان لەلایەن گەلەوەو لەکاتی خۆیدا وەك کەرنەڤاڵێکی ڕازاوە و پڕ لەخۆشی بەڕێوە چوو.کە تیایدا بیرو هەستی کوردایەتی و بەگرنگ تێڕوانینی ئەم پرۆسەیە لەسەرداهاتووی کورد لەسەروو هەموو بیرکردنەوەو لێکدانەوەیەکی حیزبی تەسك بوو.هەربۆیەش سەرجەم گەل بەپیر و نەخۆش و گەنج و سەرجەم دیدوبۆچونەکانەوە بەشداریان لەدەنگداندا کرد.پەرلەمان جارێکی تر گیانی برایەتی و کوردایەتی ژیاندەوە لەناو دڵ و دەروونی سەرکردەو پارت و ڕێکخراوەکان و جەماوەردا.هەربۆیەش پەرلەمان لەلایەن دۆست و دوژمنانەوە چەند حسابیان بۆ دەکرد. بەڵام دوژمنان کەوتنە پیلان دارشتن بۆ لەناوبردن و سەرنەگرتنی و لەبەرامبەریشدا دۆستەکانمان هەوڵی پتەوکردن و هاوکاری وکۆمەك کردنیان دەدا.مەخابن دوای 2 ساڵ کەمتر بەهۆی

کوردایەتی لە نێوان ...

هەڵگیرساندنی شەڕی ناوخۆوەو بەفیتی دوژمنان ئەم ئەزموون و دەسکەوتە گەورەو مێژووییەبەدەستی کورد خۆی بەرەونەمان و لاوازبوون و لەناوچوون چوو.هەموو ئومێد و هیواکان بەرەو بەفەناچوون بران,خوێنی براکان سەر لەنوێ ڕژایەوە ,کۆنە قین و ئازارەکان سەرلەنوێ سەریان هەڵدایەوە ئەوەی دوژمن نەیتوانیبوو ئەنجامی بدا لەناو خێزانی کوردیدا شەڕی ناوخۆ توانی برا بکات بەبکوژی براو باوك بکاتە خوێنڕێژی کوڕ وخێزانی کوردیان لێك هەڵوەشاند, بەشێوەیەك کە تائێستاش و دوای 6 ساڵ نەتوانراوە ئاگری شەڕ بنەبڕ بکرێت و ئاشتی سەقامگیر بکرێت و ماڵی کوردی یەك بخرێتەوە و حیزبایەتی بخرێتە خزمەت کوردایەتیەوە.بەم کارە کوردو دۆستەکانی نیگەران و دوژمنانی دڵشاد کرد.ئەرکی سەرکردەکان و پارتە سیاسیەکان و لەسەروو هەموشیانەوە جەماوەرە کە فشاری خۆیان بخەنە کار لە پێناو چەسپاندنی ئاشتی و ئاشتبونەوەدا و دووبارە هەڵبژاردنەوەی پەرلەمانێکی ڕاستەقینەو بەهێز ویەکگرتوودا.

----

*ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 2149 لە 2000/5/18دا بڵاوکراوەتەوە.

هەڵبژاردنی سەرۆك و ئەنجومەنی شارەوانیەکان

وانەیەکی نوێی تری ((ی.ن.ك)) ە لە فێرگەی کوردایەتیدا*

❖ ی.ن.ك لەساتی دامەزراندنییەوە و تاکو ئێستا دەستپێشخەر و داهێنەری خوونەریتی نوێی شۆڕشگێڕانە و مەدەنیەت بووە لەکاروانی خەباتی کوردایەتیدا. ئەو خوو نەریتانەش, هەڵگیرسانەوەی شۆڕشی نوێی گەلەکەمان بەبیرو ڕێچکە و ڕێبازێکی نوێی پێشکەوتنخواز کە کۆڵەکەی بنچینەیی شۆڕشەکە تەنها هێز و توانای پێشمەرگە و سەرکردەکانی خۆی و پشتیوانی جەماوەری خۆی و خوای خۆی بووە.لەزەمەنی شاخ و شاریشدا خوونەریتی دیموکراسی و ئازادی ڕادەربڕین و فرە حیزبی و ئازادی چاپەمەنی و ئازادی ڕێکخراوە پیشەیی و جەماوەرییەکان و ئازادی دین و مەزهەبەکان و دابینکردنی زەمینەی ژیانی دیموکراسی بۆ برا تورکومانەکان وئاشورییەکان و عەرەبەکان کە لەژێر دەسەڵاتی حکومەتی هەرێمدا دەژین.بەکردنەوەی خوێندنگەی تایبەت بەخۆیان و دامەزراندنی ئێزگە و تەلەفزیۆن و ڕۆژنامەو گۆڤارو ...هتد.لەخوو نەریتە مەدەنیەکان, کە ی.ن.ك پیادەی کردووە لەسەر زەمینەی واقیع و لەسەردەمی دەسەڵاتی خۆیدا, بە چاکترین شێوە هەر لە ی.ن.ك دەوەشێتەوە.ئەم داهێنان و پیادە کردانانەی (ی.ن.ك) بۆ ئەم خوو نەریتانە لەلایەك دووپاتکردنەوەی دڵسۆزی و ڕاستگۆیی

ی.ن.ك ە بەرامبەر بەبەڵێنەکان و بەرنامە سیاسیەکەی خۆی. کە داوێتی بەجەماوەرەکەی خۆی ولەلایەکی ترەوە, دیاری ی.ن.ك ە بۆ سەدەی داهاتوو, دووپاتکردنەوەی پێشکەوتنخوازی فکرو بەرنامەی (ی.ن.ك) ە و ئاماژەیە بۆ خۆگونجاندن لەگەڵ ژیانی سەردەم و بەجیهانیکردنی دنیاو گۆڕانکاریە سەرسامکەرەکانی تەکنەلۆژیا.

هەموو ئەم داهێنانە بۆ خۆی لەمێژووی گەلەکەماندا بەسەروەرییەکی گەورە بۆ ی.ن.ك و سەرکردایەتیەکەی تۆمار دەکرێت و نەوەی داهاتوو فەخری پێوەدەکەن. چونکە ڕاهێنانی جەماوەر لەسەر ئەم خوو نەریتانە و بەژیانی دیموکراسی. لەوداهاتووشدا دەبێتە فشارێك و لەلایەن جەماوەرەوە دەکرێتە سەر هەر پارتێك کە دەسەڵات دەگرێتە دەست لەکوردوستاندا کە نایەوێت پیادەی ئەو خوو نەریتانە بکات.لەبەرئەوە ی.ن.ك سەروەرییەکی هەمیشە زیندووی بۆ خۆی تۆکار دەکات بەوەی کە بناغە و هەنگاوێکی گرنگ بە ئاڕاستەی بەمەدەنیکردنی دەسەڵات و کۆمەڵگەی کوردەواری هەڵدەهێنێت.

ئەم پرۆسەی هەڵبژاردنی سەرۆك و ئەنجومەنی شارەوانیانەش لەم کات و ساتەدا و لەدووەم مانگی سەدەی نوێدا لەلایەن (ی.ن.ك)ەوە وانەیەکی نوێی تری ی,ن.ك ە لەفێرگەی خەباتی کوردایەتیدا کە دەیەوێت کۆمەڵگەی کوردەواریمان پێفێر و ڕام

www.dengekan.com

بکات.لەلایەك ئاماژەیە بۆ مژدەیەکی خۆش و ژیان و داهاتویەکی روون لە ئاسۆی کوردایەتیدا و لەلایەکی تریشەوە ئاماژەیە بۆ ئەوەی(ی.ن.ك) لەداهێنان و رابەرایەتی کردنی خەباتی کوردایەتیدا هیچ دوو دڵ نیە و دڵنیاشە لەگەیشتنی کەشتی کوردایەتی بەبەندەری دڵنیایی و مەنزڵی کۆتایی و بەدیهێنانی ئامانج و دەسکەوتەکانی لەگەیشتنی بەمافی چارەی خۆنوسین.

ی.ن.ك مەبەستێتی لە رێگەی ئەم هەڵبژاردنی سەرۆك و ئەنجومەنی شارەوانیانەوە بەهەموو لایەك بەدۆست و دوژمنانەوە رابگەیەنێت کە نەتەوەی کوردیش نەتەوەیەکی زیندوەو دەتوانێت لەگەڵ ژیانی سەردەمدا هەڵبکات و لەگەڵ رەوتی ژیان بەرەو پێش بچێت و هاوکاری گەلانی ناوچەکە و دونیاش بکات لە ئاشتی و پێکەوە ژیان.ئەم داهێنانە نوێیەی ی.ن.ك لەکوردوستاندا کە لەمێژووی دەوڵەتی عێراقیدا بێ هاوتایە و لەناوچەکەشدا کەم وێنەیە,جێگەی فەخرو شانازی هەموو تاکێکی ئەم کۆمەڵگایەیە.هەربۆیە ئەرکی سەرجەم پارتە سیاسیەکان و رێکخراوە پیشەییەکان و جەماوەریشە کە بەوپەری دڵسۆزی و نیەت پاکیەوە پشتگیری و پشتیوانی (ی.ن.ك) بکەن, لەسەرکەوتن و بەردەوام بوونی ئەم پرۆسە و داهێنانە لەپێناو زیاتر بەرەو پێش بردن و بەمەدەنی کردنی دەسەلاَت و کۆمەڵگەی کوردەواری لە کوردوستاندا .

*ئەم بابەتەم لە بلاَوکراوەی (هەڵبژاردن) دا بلاَوکراوەتەوە ژمارە (15) لە 2000/1/31دا کە تایبەت بوو بە هەڵمەتی هەڵبژاردنەکانی سەرۆك و ئەنجومەنی شارەوانیەکان.

هەڵبژاردنی سەرۆك و ئەنجومەنی شارەوانیەکان لە بەرنامەی ی.ن.ك دا*

وەك ئاشکرایە ی.ن.ك لەکۆنگرەی یەکەمی خۆیدا کە لە بەرواری 1/27 تا 1992/2/14 لەشارەکانی سلێمانی و هەولێر ئەنجامی دا,یەکێك لەو بڕیارە گرنگانەی کە جێگیری کرد لە بەرنامەی خۆیدا,پەسەندکردنی رێبازی سۆسیال دیموکرات بوو بۆ خەباتکردن و بەدیهێنانی ئامانجەکانی.ئەم بڕیارەش پڕبەپڕی پێداویستی وخۆگونجاندن بوو لەگەڵ رەوتی ژیان و خەباتی سەردەمدا و قۆناغەکەش قۆناغی خەباتی رزگاری نیشتیمانی و دیموکراتی بوو.

لەئەنجامی راپەرینی ئازاری 1991 دا رژێمی عێراق دەسەلاَت و ئیداراتی لەکوردوستان کشاندەوە و جەماوریش بەلێشاو روویان دەکردە ریزەکانی بەرەی کوردستانی و بە تایبەتیش ریزەکانی ی.ن.ك وەك رێکخراوێکی سەرەکی سەر گۆرەپانی خەباتی کوردایەتی و هەڵگیرسێنەرەوەی شۆرشی نوێ و رابەرایەتی کردنی راپەرین , جەماوەرێکی فرە چین و توێژ و فرە بیر و رای

جیاواز و فرە بەرژەوەندی جیاواز , خۆیان ڕێك خست لە ناو ڕیزەكانی ی.ن.ك . هەر بۆیەش ی.ن.ك بۆ لە خۆ گرتن و أستعاب كردنی جەماوەرەكەی بڕیاری دا كە ڕێبازی سۆسیال دیمكرات لە خەباتیدا پەسەند بكات . ئاشكراشە یەكێك لە پایە گرنگ و سەرەكیەكانی پارت و ڕێكخراوە سۆسیال دیموكراتەكان لە دونیادا (دیموكراسیە) , هەر بۆیەش ی.ن.ك لە بەرنامەی خۆیدا (دیموكراسی) جێگیر كردووە و تێدەكۆشێت بۆ بەدی هێنانی لەسەر ئاستی ناوخۆی ی.ن.ك و لەسەر ئاستی دەستەلات و حوكم و جەماوەریشدا , چونكە دیموكراسی بە مانای (دەسەلاتی گەل) دێت . یەكێك لە دیاردەكانی پیادە كردنی ژیانی دیموكراسی لە هەموو دونیادا (هەڵبژاردنە) . هەر بۆیەش ی.ن.ك لە ئامانجە سیاسیە گشتیەكانی خۆیدا جێگیری كردووە و تێدەكۆشێت بۆ جێ بەجێ كردن و پیادە كردنی . ئاشكراشە هیچ ڕێكخراوێكی سیاسیش ناتوانێت بەرنامەی سیاسی خۆی جێ بەجێ بكات تا نەگاتە دەستەلات و كورسی حوكم . لەبەر ئەوە ی.ن.ك دوای سەركەوتنی ڕاپەڕین كەوتە خۆ بۆ خەبات كردنی سیاسی و جەماوەری و پەرلەمان , دوای هەڵبژاردنی پەرلەمان لە 19 / 5 / 1992 دا و دامەزراندنی حكومەتی هەرێم هەر لەو كاتەوە ی.ن.ك خەبات دەكات بۆ جێ بەجێ كردنی بڕگەكان و

بەرنامە سیاسیەكەی خۆی لەوانەش مسۆگەر كردنی زەمینەی ژیانی دیموكراسی و دەستە بەر كردنی سەرجەم ئازادیەكان .

هەڵبژاردنی سەرۆك و ئەنجوومەنی شارەوانیەكان خاڵی گرنگی ئامانجە سیاسیە گشتیەكانی (ی.ن.ك)ن و لە ئێستادا دەیەوێت لەسەر زەمینەی واقع پیادەی بكات . بەو نیازەی خەڵك و جەماوەری كوردستان ڕاستەوخۆ بەشداری بكەن لە هەڵبژاردنی نوێنەرانی خۆیاندا وهەر خۆشیان ڕاستەوخۆ بەشداری بكەن لە دەستەڵات و ڕاپەڕاندنی ئیش و كارەكانیان و خزمەت كردنی شار و شارۆچكە و گوندەكان .ئەم هەڵبژاردنەی سەرۆك و ئەنجوومەنی شارەوانیەكان ئەگەر ئاماژەبێت بۆ شتێك ئەوە ئاماژەیە بۆ ئەوەی كە ی.ن.ك ڕێكخراوێكە بە حەق هەڵقوڵاوی ناو جەماوەرە و هەر بۆ خزمەتی ئەوان هاتۆتە گۆڕەپانی خەبات و ڕێكخراوێكە ڕاستگۆیی خۆی پاراستوە لە جێ بەجێ كردنی بەڵێن و بەرنامەكەی خۆی كە داویەتی بە جەماوەری كوردستان و هەر ئەویشە كە شایستەی ڕابەرایەتی و پێشەوایەتی خەباتی كوردایەتی بێت لەم قۆناغە گرنگەی خەباتماندا , كە قۆناغی ڕزگاری نیشتمانی و دیموكراسیە , دژ بە كۆنە پەرستیو دواكەوتویی و گەڕانەوە بۆ سەدەكانی ناوەڕاستی مێژوو .

هەر بۆیەشە بەشداری كردن لەم هەڵبژاردنانەدا و دەنگدان بە كەسانی شایستە و بە توانا و ماندو لە خەباتی كوردایەتیدا و

www.dengekan.com

رابوردو پاك ئەركێكی نیشتمانی و ئەخلاقیشە لەسەر شانی هەموو هاوولاتیەكی خاوەن ویژدان و راستگۆ و پێشكەوتن خواز , لە هەمان كاتدا جارێكی تریش ڕووی گەشی كۆمەڵی كوردەواری دەردەخات كە دەتوانێت لەگەڵ ژیانی سەردەم و دیموكراسیەتدا دوور لە شەڕ و توند و تیژی خۆی بگونجێنێت و بەشداری لە گەشە سەندن و پێشكەوتنی ناوچەكە و دونیادا بكات و ئاشتیو پێكەوە ژیانی گەلانی پێ قبوڵە .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی كوردوستانی نوێی ژمارە 2046 لە 2000/1/13دا بلاوكراوەتەوە.

ئایا بەرژەوندی كورد لەبەشداریكردنی هەڵبژاردنەكانی عێراقدایە یان لەپرۆتستۆكردنیدایە؟*

❖ ئاشكرایە هەڵبژاردن سیمایەكی گەشی هەموو سیستەم و دەسەلاتێكی دیموكراسیە لە ئێستای دنیای شارستانیەتە پێشكەوتووەكان و كۆمەڵگە خۆشبەخت و ئاست گوزەران بەرزەكاندا .

بۆیە هەموو ئەو كۆمەڵگایانەی كەسیستەمی دیكتاتۆریەت و تۆتالیتاریەت و تاكڕەوی دەیبات بەڕێوە , هەمیشە هەوڵی

گۆڕانی ئەو سیستمانەی دراوە لەلایەن سەرجەم چین وتوێژەكانی كۆمەڵگاكانەوەو هەوڵدەدەن كەژیان و گوزەران و ئازادیەكانیان لەڕادەربڕین و هەڵسوكەوت و كرداریاندا دەستەبەربكەن و سەرۆك و دەسەلاتەكانیان لەلایەن خۆیانەوە دیاری بكرێت .

لەعێراقی دوای ڕژێمی شۆڤێنی و تاكڕەوی و دیكتاتۆریەتی (35) ساڵەی بەعسی سەدامیداو تینوێتی سەرجەم گەلانی عێراق بۆ دیموكراسی و ئازادی و بەمەدەنیكردنی كۆمەڵگاو پاراستنی مافەكانی مرۆڤ و ژنان و سەروەربوونی یاساو دیاریكردنی دەسەلات لەلایەن گەلەوە لەلایەك و زەرورەتی قۆناغەكەو ڕووداوو پێشهاتەكان و خۆگونجاندیش لەگەڵ ڕەوتی سیاسەتی دنیاداو پرۆژەكانی دیموكراتیزەكردن و گۆڕانی ناوچەكەو لابردن و ڕووخاندنی ڕژێمە تاكڕەوو خۆسەپێنەكان و پەرتكردنی دەوڵەتە گەورەكان بۆ دەوڵەتێكی بچووك لەلایەكی ترەوە , وایپێویست دەكات كە عێراقی نوێ خاوەن سیستمێكی دیموكراسی و دەسەلاتێكی هەڵبژێردراوو متمانە پێكراوی گەلانی عێراق و ناوچەكەو دنیاش بێت .

بۆیە ئەنجامدان و سەرخستنی پرۆسەی هەڵبژاردنەكانی عێراق (ئەنجومەنی شارەوانییەكان و پەرلەمانی كوردستان) كارێكی زێدەگرنگ و پڕبایەخە چونكە مانای سەركەوتنی

www.dengekan.com

ئیرادەی گەل و دیموکراسییە بەسەر تاکڕەوی و ئیرهاب و تیرۆریستاندا . مانای گەشەپێدان و ئاوەدانکردنەوەو پێشکەوتنە دژ بە کوشتن و بڕین و ئەنفال و کیمیاباران و گۆڕە بەکۆمەڵەکان و جەنگە دۆڕاوەکانی ڕابردووی عێراق , هەروەها مانای زیاتر نزیکبوونەوەیە لەئاوات و ئامانجە ستراتیژییەکان و ڕوونتر بوونەوەی ئاسۆکانی دواڕۆژە بۆ گەلانی عێراق .

لێرەوە پرسیارێکی گرنگ دێتە پێشەوە دەربارەی گەلی کورد کەیەکێکە لەپێکهاتە سەرەکی و گرنگەکانی کۆمەڵگای عێراق کەئایا گەلی کورد لەبەرژەوەندیدایە کەبەشداری بکات لەپرۆسەی هەڵبژاردنداو هەوڵی سەرخستنیشی بدات یان بەشداری نەکات و پرۆتستۆی پرۆسەکە بکات ؟

بۆ وەڵام دانەوەی ئەم پرسیارە کەمێك وردبوونەوەو واقیعبینانە سەیرکەین کوردیش هێندە گەرم و سوورن لەسەر وەدەست هێنانی بۆ مافەکانی و پاراستنی یەکپارچەیی خاکی عیراق وبێ پشت و پەنایی کوردیش لەلایەکی ترەوە وایکردووە کەنەتوانێت ڕاشکاوانە و بێ شاردنەوە داوای جیابوونەوەو سەربەخۆیی و پێکەوەنانی کیان و دەوڵەتی خۆی بکات , کەئاوات و خواست و خەونی هەموو کوردێکە لەدێر زەمانەوە .

بەڵام ئایا دەکرێت بەسۆزو دڵگەرمیەوەو بەکارێکی سەرپێی و دوور لەدراسەکردنی ئەوەی هەشمانە لەدەستی بدەین و

چەندین ساڵەی خەبات و خوێن و فرمێسکی گەلەکەمان بەهەدەر بدەینەوە و بەدەستی خۆمان بەلاَو نەگبەتی و نەهامەتی بۆ گەلەکەمان دووبارە بکەینەوە لەسەردەمێکی زێڕینی مەسەلەی کورددا کەلەئێستادا گەورەترین دوو زلهێزی دنیا ئەمریکاو بەریتانیا پشتیوانیەکی بێ وێنەو گەورەمان لێدەکەن کەتاکە زامنی مانەوەو بەرەوپێشبردنی ئەم دەستکەوت و قۆناغەن.

لەئێستای عێراقدا کەکورد بەشداری و ڕۆڵێکی گەورەی هەیە و هێزە کوردییەکان جێ متمانەو باوەڕی زۆرێك لەهێزە سیاسی و عەشائیری و کۆمەڵایەتیەکانی عێراقن و پانتاییەکی گەورەی جەماوەریشیان هەیەو دەکرێت لەڕێگەی هەڵبژاردن و بەشداریکردنی دەسەڵات و زیاتر خۆگونجاندن و قوڵکردنەوەی پەیوەندیەکان لەگەڵ ئەمریکا و بەریتانیاو ئەوروپاو دەوڵەتانی ناوچەکەو دەوڵەتە عەرەبیەکان ئەم ڕۆڵ و کاریگەریەی کورد بەهێزتریش بکرێت و ببێتە مایەی بەدەستهێنانی زیاتری دەستکەوت و مافەکان .

هەر بۆیە بەڕای ئێمە بەشداریکردنی کورد لەهەڵبژاردنەکاندا نەك هەر کارێکی گرنگ و پێویستە بەڵکو ئەرك وکارێکی ژیانیشە , دەبێت کورد چەندی بۆ دەکرێت بەشداری بکات و بتوانێت زووترین دەنگ بەدەستبهێنێت و لەوپێناوەشدا دەبێت لەلایەك

كورد بەهەمووان بەیەك لیست و بەیەك دەنگ هەڵوێست و بەرنامەوە بەشداری لەهەڵبژاردنەكانی ئەنجومەنی نیشتمانی عێراقدا بكات و لەلایەكی تریشەوە هاوپەیمانێتی و پەیوەندی توندوتۆڵیش لەگەڵ هەموو هێزە ڕەسەن و عەلمانی و نیشتمانی و ئەوانەی داندەنێن بەدیموكراسی و مافەكانی كورددا ببەستن لەسەر گۆڕەپانی سیاسی عێراقدا كاردەكەن و بنكەی فراوانی جەماوەریشیان هەیە .

بەم شێوەیە كورد دەتوانێت دەنگ و ڕەنگ و جێگە دەستی دیاری هەبێت لەناو گەلانی عێراق و دەتوانێت بەشداری جدی و كاریگەری هەبێت لەداڕشتنی دەستووری هەمیشەیدا وێڕای چەسپاندنی مافەكان و داواكارییەكانی لەدیموكراسی و فیدڕاڵی و بەپێی یاساو هاوبەشی و ئامادەبوونی كاریگەریشی هەبێت لەدەركردنی بڕیارە سیاسیەكان و سەنگ و قورسای گەورەشی هەبێت لەناوەندی بڕیاربەدەستدا .

ئەی ئەگەر گەلی كورد بەشداری لەپرۆسەی هەڵبژاردنەكاندا نەكات وپرۆتستۆی بكات ودوورەپەرێز بوەستێت چی ڕوودەدات؟

1. بەكورتی دەبێتەمایەی نەمانی پشتگیری ئەمریكاو بەریتانیا كەتاكە پشتیوانی كورد و مەسەلەكەین لەعێراق و ناوچەكەدا لەبەرامبەر هەموو پشتیوانییە بەردەوام و

هەمیشەییەكان و سروشتیەكان و دەوڵەتی عەرەب بۆ سوننەو شیعە پێكەوەو ئێران بۆشیعە و توركیا بۆ توركمان .

2. هاتنەناوەو دەستێوەردانی دەوڵەتانی ناوچەكە كەهەموویان دوژمنی سەرسەخت و دێرینی كورد و مەسەلەكەین و ڕێگە نادەن كورد بەماف و ئامانجەكانی بگات .

3. یەككگرتنی هەموو هێزە عەرەبیەكان و بەسوننەو شیعەو ئیسلامی و عەلمانی و شۆڤێنی و كۆنە بەعسییەكان و..هتد . دژی كوردو داواكارییەكانی و ڕەوایی مەسەلەكەی .

4. نەمانی هاوسۆزی ڕۆشنبیران و مرۆڤ دۆستانی عەرەب و دەوڵەتانی عەرەبی و دنیاش بۆ كورد و بچووكبوونەوەی مەسەلەكەی .

5. گێڕانەوەی برسێتی و هەژاری و دواكەوتوویی و مەرگەساتەكان بۆ كوردستان .

6. لەدەستدانی هەموو ئەو دەستكەوت و مافانەی كەتائێستا بەدەستمان هێناون كەبەری ڕەنجی سەدان ساڵەی خوێن و خەباتی گەلەكەمانن و گەلێك دەستكەوتی تریش .

لێرەدا مەبەستمان ئەوەنییە كەكورد واز لەخەباتكردن بهێنێت و لێرەدا كۆتای پێبهێنێت و ئیدی نەوێرین داوای هیچ كام لەمافەكانی ترمان بكەین و واپیشانبدەین كە كورد و سەركردایەتییەكەی بێ هەڵوێست و سازشكارەو ئەوەی

كەتائێستا بەدەستیهێناوە زۆریشی زیادەو ئیدی مافی سەربەخۆیی و جیابوونەوەی نیەو بۆشی نیە وەك گەلانی تر بەسەربەخۆیی و دەوڵەتی خۆی شادببێت , بەڵكو مافی چارەنووس مافێكی سەرەتایی گەلی كوردە و چۆن و چی بوێت بۆ پێكەوەژیان و مانەوەی لەعێراق و دەرەوەیدا بۆ خۆی هەڵیبژێرێت .

بەڵكو لێرەدا مەبەستمان لەدەست نەدان و بەفیڕۆنەچوونی بەری ڕەنجی چەندین ساڵەی خەباتمانە و پەیڕەوكردنی سیاسەتێكی ژیرانەو واقیعبینانەیە لەعێراقی نوێداو زیاتر خۆگونجاندنە لەگەڵ گۆڕانكاری و پێشهات و پرۆسەی بەدیموكراتیزەكردن و گۆڕینی ناوچەكە , كەپێویست دەكات كورد ڕۆڵی كاریگەر و بەرچاوی هەبێت لەسەرخستنیاندا بۆ ئەوەی لەئەنجامدا بەكۆمەڵێك ماف و داواكاری تری شادببێت هەروەك چۆن سەركردایەتی كورد بەسیاسەتێكی ڕاست و دروست بەشدارییان كرد لە پرۆسەی ئازادكردنی عێراقدا و ئەو دەستكەوتە گەورانەی لێكەوتەوە كە ئێستا پێیان شادین و لەسەرروو هەمووشیانەوە پشتیوانی ئەمریكاو بەریتانیایە دژ بەتیرۆر و تیرۆرستان .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی كوردوستانی نوێی ژمارە 3517 لە 2004/11/5دا بڵاوكراوەتەوە.

بەشی شەشەم

www.dengekan.com

2007/03/31

یەكێتی نیشتیمانی كوردوستان
ڕێكخراوی هەستانەوەو گەشەپێدانی كوردایەتیە*

❖ كوردایەتی وەك بیرێكی پێشكەوتنخواز و خاوەن داواكاری و مافی ڕەوای نەتەوەیەكی زیندوو ئاشتیخوازی وەك كورد و وەك بزوتنەوەو جولاًنەوەیەكی ئازادیخواز و تینوو بۆ سەربەستی ,بەگەلێك قۆناغی پرشنگدار وتاریكدا تێپەڕیوە وهەوراز و نشێوی زۆری هاتۆتەڕێ و تامی سەركەوتنی كەم وتاڵی و نسكۆو لاوازبونیشی زۆرجار چێشتوە,لەسەردەستی ئەو شۆڕشە یان ڕاپەڕین یان سەركردەیەكی لێهاتوو,لەقۆناغە دوورودرێژەكەی كوردایەتیدا.یەكێك لەو شۆڕشانەی كورد كە ئومێدی زۆری لێدەكرا بگاتە مەنزڵ و سەركەوتن,شۆڕشی ئەیلول بوو لەم بەشەی كوردوستاندا,چونكە زۆربەی هەرە زۆری جەماوەری كوردی لەگەڵدابوو قەبارەو دەسەڵات و توانای مادی

ومرۆڤی شۆڕش ئەوەندە گەورە ببووكە هەرگیز چاوەڕوان نەدەكرا لەچاو تروكانێكدا بەرەو فەناچوون بچێت.كورد دوای هەرەسی شۆڕشی ئەیلول و ئاشبەتاڵ لەساڵی 1975دا تووشی بێئومێدی و ڕەشبینیەكی گەورەبوو,زۆر كەس لایان وابوو جارێكی ترو بۆماوەیەكی دوورتر كورد ناتوانێت شۆڕش بەرپابكاتەوەو كوردایەتی سەرلەنوێ ببوژێنێتەوە.ئالەوكاتانەدا ڕاگەیاندنی دامەزراندنی ی.ن.ك لە 1975/6/1دا مژدەیەكی ئاسوودە بەخش و زیندووكەرەوەی گیانی كوردایەتی بوو لای دڵسۆزان و دۆستەكانی كورد.بەم شێوەیە ی.ن.ك دوای ئاشبەتاڵ بەكەمتر لە 3 مانگ خۆی ڕاگەیاند و ودوای 1 ساڵ بەسەر دامەزراندنیا لە 1976/6/1دا شۆڕشی چەكداری لەكوردوستاندا هەڵگیرساندەوەو ئیدی لەو ساتە وەختەوە تاكو ئێستا ی.ن.ك وەك ڕێكخراوێكی زیندوو پێشكەوتنخوازی چەكدار بەبیری نوێ و ئایدۆلۆژیایەكی واقعی و سەردەم دەستی داوەتە خەباتكردن لەپێناو بەدیهێنانی ئامانجە ڕەواكانی گەلی كورد.ی.ن.ك بەدامەزراندنی تەحەدای هەموو ڕۆژە سەخت و دوژمنە سەرسەختەكانی گەلی كوردی كرد.ی.ن.ك بەعەقڵیەتی و سیاسەتەكانی خۆی شاڕێگەی كوردایەتی فراوانتركرد و توانی مەسەلەی كورد سەرلەنوێ و دوای ئاشبەتاڵ بگەیەنێتە ئاستێك كە دۆست و دوژمنان حسابی بۆ بكەن, ئەوەش تەنها بەخەبات و كۆڵنەدان و بەردەوامبوونی

www.dengekan.com
2007/03/31

بوو لەسەر ڕێگا ڕاست و ڕەسەنەکەی کوردایەتی و ملکەچنەکردنی بۆ دوژمنان و نەبوونی بەئاڵقەلەگوێو قەتیسنەکردنی مەسەلەی کورد بوو لە چوارچێوەی دەزگا موخابەرایەتیەکاندا.ی.ن.ك توانی خەباتی کوردایەتی بەشێوەیەکی ئاشکرا و ڕوون و دوور لە دووڕوویی و بیرتەسکی و بەرژەوەندی تایبەتەوە گەشە پێبدات و درێژەی پێبدات و ئەو ڕەوتە کلاسیکیە بگۆڕێت کە بەدرێژایی مێژوویی کوردایەتی سەرکردەکانی کورد پەیڕەویان دەکرد. بەم شێوەیە ی.ن.ك وەك ڕێکخراوێکی نیمچەبەرەیی توانی زۆربەی تواناکان,عەقڵەکان,بیرو ئایدۆلۆژیاکان,لەچوارچێوەی خۆیدا کۆ بکاتەوە و هەستانەوە بکاتە دروشم و ڕۆژانی گلان و ئاشبەتاڵ بگۆڕێت بەڕۆژانێکی پرشنگدار و زیندوو لە مێژووی گەلەکەماندا.

ی.ن.ك بەدرێژایی 25 ساڵ خەباتی پڕ لەجۆش وخرۆش و سەرکەوتن و داستانەکانی, گەلێك جارو لەقۆناغی دژواردا ڕووبەڕووی ترسناکترین پیلان و لەناوچوون بۆتەوە,بەلاّم توانیویەتی لەبەرامبەر هەموویاندا سەرکەوتوانە درێژە بەخەبات و تێکۆشان بدات,ڕۆژگارە سەختەکانی سەرەتای هەڵگیرسانەوەی شۆڕش و ڕاگواستنی دێهاتەکانی سەرسنوور و کارەساتی هەکاری و هەڵگیرسانی شەڕی ناوخۆو و کارەساتی ئەنفال وکیمیاباران و جینۆسایدی گەلی کورد و لەدوای ڕاپەڕینیش

جارێکی تر شەڕی ناوخۆو کارەساتی 31ی ئابی 1996 ,لەو ڕۆژگارانەن کەتەنها لەتوانای (ی.ن.ك) و سەرکردایەتی و جەماوەرەکەیدایە.بتوانێت بەرەنگاریان ببێتەوەو بەزووترین کات بەسەربەرزی و شکۆمەندی هەستێتەوەودرێژە بەخەبات بداتەوە.

ی.ن.ك وەك هەر لەسەرەتای دامەزراندنیەوە داهێنەری عەقڵ و بیرو ڕێچکە و ئایدۆلۆژیایەکی کوردایەتی نویێ بوو لەخەباتی کوردایەتیدا.ئاوهاش بەبەردەوامی خاوەنی گەلێك داهێنانی مەزنتر بوو لە خەباتی 25 ساڵەی خۆیدا,داهێنانەکانی ڕادیۆی شۆڕشی گەلی کوردوستان و بەرزکردنەوەی دروشمی نان و ئازادی بۆ هونەرمەندان و ئەدیبان لەشاخ و گرنگیدان بەشێوە خەباتی دیپلۆماسی و گفتوگۆکردن و لەدوای ڕاپەڕینیش ی.ن.ك دەستی بالاّی هەبوو لەسازدانی هەڵبژاردنی پەڕلەمان و پێکهێنانی حکومەت و دامەزراندنی یەکەم تەلەفزیۆنی کوردی و یەکەم ڕۆژنامەی ڕۆژانە و یەکەم کۆلێژی سەربازیدا.هەروەها ی.ن.ك توانی لەسەر ئاستی دام و دەزگاکانی حکومەتیشداداهێنانی گەورە ئەنجام بدات هەر لە بەیاسایی کردنی سەرجەم دام و دەزگاکان و گرنگیدان بەئاوەدانکردنەوەی کوردوستان و پێشکەشکردنی سەرجەم کارە خزمەتگوزاریەکان لەبواری کارەبادا پڕۆژەی گەورەو و ستراتیژی ئەنجامداولەگەورەترین داهێنانەکانی ی.ن.ك لەبواری نەوتدا بوو

کە توانی بیری نەوت و پاڵاوگەیەکی نەوت دابمەزرێنێت.هەر ئەو دەستپێشخەری و داهێنان و خزمەتگوزاریانەی وای لە ی.ن.ك کردووە کە لەلایەن زۆربەی کۆمەڵانی خەڵکەوە پشتیوانی لێبکرێت.ڕاپەڕین کە بەیەکێك لەهەرە گەورەترین و مێژوویترین دەسکەوتی خەباتی کوردایەتی دەژمێردرێت ,(ی.ن.ك) شەرەفی سازدان و بەرپاکردن و ڕابەرایەتی کردنی بەردەکەوێت و ئەوەندەی ئێستا و لەدوای ڕاپەڕین مەسەلەی کورد گەرم و گوڕ و دۆستی هەیە لەهیچ کاتێکدا ئەوەندە پشتیوانی لەمەسەلەی کوردی نەکراوە.(ی,ن.ك)یش بەشی شێری لەم شەرەفە گەورەیە بەردەکەوێت .ئەگەر پیلانی دوژمنان و خۆفرۆشانی ناوخۆ نەبوایە ی.ن.ك و سەرکردایەتیەکەی دەیانتوانی ئەوەندەی تر مەسەلەی کوردوکوردایەتی ببوژێننەوە و زیاتر گەشەی پێبدەن.

*ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 2160 لە 2000/5/31دا بڵاوکراوەتەوە .

بەحەق یەکێتی نیشتیمانی کوردوستان
داهێنەرە, خزمەتکارە , ڕابەرە*

(ی.ن.ك) هەر لەساتە وەختی دامەزراندنیەوە تاکو ئێستاش قەدەری هەمیشە داهێنان و خزمەتکردن و ڕابەرایەتی کردن بووە لەسەرجەم بوارەکانی خەبات و خزمەتگوزاری و داهێنانە

نوێیەکانی زانست و ڕاگەیاندن و ڕۆشنبیریدا. ئاشکراشە هەمیشە کاروکردەوەی مەزن و بەخششی گەورە لەسەرکردە و پارتی بەخشندە و هەڵقوڵاوی ناو جەماوەرەوە دەوەشێتەوە و قەدەری میلەت و نەتەوەیەك لەداهاتوودا لەسەر دەستی ئەوان دیاریدەکرێت و مێژوو کەلتورێکی نەمر بۆ گەل و نەتەوەکەیان تۆمار دەکەن.هەڵبژاردنی پەرلەمان و دامەزراندنی حکومەت یەکێکە لەبڕگەکانی بەرنامەی سیاسی ی.ن.ك و لەڕێگەی حکومەتیشەوە ی.ن.ك توانیویەتی سەرجەم بڕگەکانی تری بەرنامە سیاسیەکەی جێبەجێ بکات لەبوارەکانی خەباتی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و زانستی و تەندروستی و پەروەردە و ..هتدا. ئەگەر بەکورتیەك باس لەداهێنان و خزمەتگوزاریەکانی (ی.ن.ك) و حکومەتی هەرێم بکەین لەم بەشەی هەرێمدا کە پێشکەشی جەماوەر و شار و شارۆچکە و گوندەکانی کردووە بەبێ جیاوازی , ئەو ڕاستیەمان بۆ دەردەکەوێت کە ی.ن.ك و سەرکردایەتیەکەی بە حەق شایستەی ڕابەرایەتی کۆمەڵگەی کوردەواریان هەیە لەگشت بوارەکانی ژیاندا.

لەبواری خەباتی سیاسی و چەکداریدا:-

1. ی.ن.ك هەڵگیسێنەرەوەی شۆڕشی نوێی گەلەکەمان بووە لەساڵی 1975 و 1976 داو ڕابەرایەتی شۆڕشێکی نوێ,بیرێکی نوێ,ڕێچکەیەکی نوێی خەباتی کوردایەتی بووە.

2. ی.ن.ك ڕابەرو خولْقێنەری سەدەها و بگرە هەزارەها كادری سیاسی و عەسكەری بووە, هەمیشە پێشەنگی گشت حیزبەكانی تر بووە لەقوربانی دان و شەهیدبوونی سەركردەكانی و داهێنەری دروشمی(كەم ژیان وكەڵ ژیان)و (نەسرەوتن تا سەركەوتن) بووە.

3. ی.ن.ك پێشەنگی خەباتی سیاسی و دیپلۆماسی و گفتوگۆكردن بووە,لەسەر بنچینەی خۆبەكەم نەزانین و سازشنەكردن لەسەر بیروباوەڕ وخاك و بەهەدەرنەدانی ڕەنج و ماندوبونی گەلەكەمان.

4. ی.ن.ك ڕۆڵی بەرچاوی هەبووە لەكوژانەوەی ئاگری شەڕی براكوژی و ئەندازیاری ئاشتبونەوەی گشتی ودروست بوونی بەرەی كوردوستانی بووە, لەپێناو یەككگرتنی سەرجەم هێز و تواناكان بۆ وەستانەوە دژ بەحوكمی دیكتاتۆری لە بەغدا.

5. ی.ن.ك خولْقێنەری داستانە مەزنەكانی هێزی پێشمەرگە بووە و گەلێك ناوچەی ئازاد و ڕزگاركردوە و خۆی بالأدەست بووە, وەك داستانی ڕزگاری و قەیوان –ماوەت و دابان –هەلاج و ...هتد.

6. ڕێچكەشكێنی دابینكردنی ژیانی دیموكراسی و ئازادی بیروڕا دەربڕین بووە,كە ئەمەش داهێنان و نەریتێكی نویٚ بوو لەخەباتی كوردایەتیدا.لەشاخ دروشمی(دابینكردنی نان و

ئازادی) بۆ نوسەران و هونەرمەندان هەڵگرتبوو,ئەنجومەنی گوندەكانی بەهەڵبژاردن پێك هێنا.لەئێستاشدا زیاتر گەشەی بەژیانی دیموكراسی و ئازادیەكانی داوە و هەڵبژاردنی پەڕلەمان و سەرۆك و ئەنجومەنی شارەوانیەكان و كۆمەڵە و ڕێكخراوە پیشەیی و جەماوەرییەكان پیادەدەكات.

7. هەر (ی.ن.ك) بوو لەدوای هێرشی ئەنفالە بەدناوەكان و كیمیاوی باران و جینۆساید و سووتماككردنی كوردوستان و خاپوركردنی شارۆچكە و دێهاتەكان,مەفرەزە پارتیزانەكانی لەكوردوستان و لەناو جەرگەی ڕژێمدا دروستكردوە و گورزی گورچك بڕیان لەدوژمن دەسرەواند.

8. پێش ڕزگاركردنی كوێت و شەڕی دووەمی كەنداو, (ی.ن.ك)ڕابەرو دەستپێشخەری دروست كردنی شانە چەكدارەكانی(شالأو و بروسك) بوو, بۆ خۆسازدان بۆ ڕاپەڕینی بەهاری پیرۆزی ساڵی 1991 و ڕزگاركردنی سەرجەم شارو شارۆچكەكان بەكەركوكی قودسی كوردوستانیشەوە .

9. دوای كشانەوەی ئیدارات لەكوردوستان لەلایەن ڕژێمی عێراقیەوە ,تەنها ی.ن.ك بوو ڕابەری بیرۆكەی هەڵبژاردنی پەڕلەمان و دامەزراندنی حكومەت.

10. هەر ی.ن.ك بوو ڕابەر و دەستپێشخەر بۆ بیرۆكەی (فیدڕاڵیەت) بۆ عێراق و هەر ئەویش بوو كە خەباتی بیٚ

www.dengekan.com

2007/03/31

ووچانی کرد بۆ جێگیرکردن و دان پیادانانی لەلایەن سەرجەم حیزبە کوردیەکان و ئۆپۆزسیۆنی عێراق و دەوڵەتە ناوچەییەکان و عەرەبیەکان و تەنانەت ئەوروپا و ئەمریکاش .

11. بۆ چارەسەرکردنی سەرجەم کێشە و ناکۆکیەکان و بنەبڕکردنی شەڕی براکوژی و سەقامگیربوونی ئاشتیەکی سەرتاسەری لەکوردوستان و بەمەبەستی ڕێککەوتن و یەکگرتنەوەی پەڕلەمان و حکومەتی هەرێم لەگەڵ پارتی دیموکراتی کوردوستاندا, هەر ی.ن.ك و سەرکردایەتیەکەی بوو کە زۆر بەپەرۆش و دڵپاکیەوە دەچوو بەرەو پیری سەرجەم هەوڵە ئاشتیخوازەکانی دۆست و دوژمنانیشمان لەناوە وە و دەرەوەی وڵات و ناوچەکەش. مۆرکردنی سەرجەم ڕێککەوتننامەکانی پاریس و درۆگیدا و دبلن و ئێران و ئەنقەرەو واشنتۆن و ڕێککەوتنامە دووقۆڵیەکان و بڕیارەکانی پەڕلەمان , سەرجەم گەواهی ئەو ڕاستیەن کە ی.ن.ك چەندە بەپەرۆشە بۆ ئاشتی و چەسپاندنی.دەست پێشخەریەکانی مەکتەبی سیاسی و بەڕێز مام جەلال بۆ سەردان و نامە نوسین لە شەقلاوە و پیرمام و هەولێر,هەموو ڕاستی و پاکی نیەتی ی.ن.ك نیشان دەدەن بۆ سەقامگیربوونی ئاشتی .

12. هەر ی.ن.ك کە بەڕاستی ئۆپۆزسیۆنێکی ڕەسەن و هەڵقولاوی ناو جەماوەر و خاوەن ڕەگ و ڕیشەیەکی قوڵ و

توندە لەناو کوردوستان و تەنانەت ئۆپۆزسیۆنی عێراقیشدا بەهەموو باڵەکانیەوە,هەر (ی.ن.ك) کە بەڕاستی خەبات دەکات بۆ ڕزگارکردنی عێراق و گۆڕانی ڕژێم و هەر ئەویشە پارێزەری دەسکەوتەکانی ڕاپەڕین و دڵە زیندوەکەی خەباتی کوردایەتیە دوورە لەهەر خیانەت و خۆفرۆشی و کاسەلێسی بۆ دەوڵەتانی ناوچەو دونیاش.ئەم ڕاستیەی سەرەوە لای دۆست و دوژمنان ئاشکرایە و بۆیە (ی.ن.ك) بە لایەنێکی سەرەکی و ڕەسەنی هاوکێشەی گۆڕانی ڕژێمی عێراق دادەنێن.

لەبواری پیشەسازی و کارەبادا

1. بەگەڕخستنەوەی کارگە بەهەمهێنەرەکانی وەك چیمەنتۆوجگەرەو جلوبەرگ و ئاوی کانزایی و ساردی بانی خێڵان و ڕستن و چنینی کفری و پەیداکردنی کەرەسەی خاو بۆیان.

2. دامەزراندنی چەند کارگەیەکی بەرهەمهێنی تر وەك کارگەی شۆردنەوەی خوری تەقتەق و کارگەی دۆشاوی کۆیە و کارگەی مافورلەسلێمانی و کارگەی شیر و ئەلبان لەدەربەندیخان و کارگەی خوێی یۆدی بازیان و ...هتد.

3. لەبواری کارەباشدا,ئەنجامدانی پرۆژەی ستراتیژی هێڵی32کەیڤی لەدەربەندیخانەوە بۆ سلێمانی.

www.dengekan.com
2007/03/31

4. ڕاکێشانی کارەباو ڕووناك کردنەوەی شارۆچکە و ژمارەیەکی زۆر لەگوندەکان کەلەکاتی ڕژێمی بەغداشدا کارەبایان بۆ ڕانەکێشرابوو.
5. دانانی ژمارەیەك وێسگەی گۆڕینی کارەبا لەشارو شارۆچکەکاندا.
6. بەگەڕخستنەوەی وەحدەی ژمارە 3ی بەرهەمهێنانی کارەبا لەوێسگەی دەربەندیخان.

لەبواری نەوت و کانزادا

(ی.ن.ك) توانی بۆ یەکەم جار لەمێژووی گەلی کوردا.تاجی سەرکەوتن و سەروەریەکان بۆ خۆی تۆماربکات ئەویش بەهۆی دەرهێنانی نەوتی کوردی لەبیرە نەوتەکانی (شیواشۆك) و دروستکردنی پالاوگەی نەوت لە سلێمانی کە تەنها و تەنها بەشارەزایی و ماندووبون و دەستی ئەندازیار و کادری کورد ئەنجامدراون, ئەم کارە خەونێك بوو لای هەموو کوردێك, بەلام ی.ن.ك کە بەدرێژایی مێژوو لەهەولیدابوو بۆ بەدیهێنانی بۆئەوەی ببێتە خێرو بەرەکەت بەسەر گەلی کورددا. لەبواری کانزاو کانە بەردیشدا هەولی زۆر دراوە بۆ بەرهەمهێنان و دۆزینەوەی بازاڕی دەرەکی بۆی چونکە بەردی مەڕمەڕی کوردوستان لەجۆرێکی زۆرباشە.ئاشکرایە لەهەموو دونیادا وولاتان بەدوو دەسکەوتی مەزنەوە شانازی دەکەن, ئەوانیش

کوردایەتی لە نێوان ...

پیشەسازی قورس و نەوتە, لەکوردوستانیشدا ئەم دوو پرۆژە ستراتیژیەلەسەر دەستی ی.ن.ك هاتۆتە دی بۆیە دەبێت ی.ن.ك جێگەی فەخروشانازی هەموو میلەتی کورد بێت.

لەبواری زانست و پەروەردەو تەندروستیشدا

ی.ن.ك ئەوەی کردویەتی لەم بوارەشدا جێگەی فەخرو شانازیە:-

1. (ی.ن.ك) ڕۆلی سەرەکی هەبووە لەدامەزراندنەوەی زانکۆی سلێمانی و کردنەوەی پەیمانگای نوێ لە ڕانیە و کۆیە و کەلاردا.
2. دامەزراندنی وەزارەتی خوێندنی بالاو توێژینەوەی زانستی کە ئەمە هەنگاوی یەکەمە بە ئاراستەی گەشەکردن و داهێنانی نوێی زانستی لەگشت بوارەکاندا.
3. لەبواری پەروەردەشدا ی.ن.ك هەر لەزووەوە هەولی داوە بۆ کردنەوەی خوێندنگەی نوێ و یانەی زانستی و باخچەی ساوایان و گرنگترینیشیان گۆڕینی مەنهەجی سەرجەم قۆناغەکانی خوێندنە.
4. لەبواری تەندروستیشدا هەولی زۆری داوە بۆ دروستکردنی نەخۆشخانەی گەورە لەشاروشارۆچکەو بنکەی تەندروستی لەگوندەکاندا و دابینکردنی دکتۆرو پێداویستی بۆیان.

لەبواری ڕاگەیاندندا

www.dengekan.com

لەم بوارەشدا(ی.ن.ك) گەلێك داهێنانی کردوە کە بۆ یەکەم جارە لەمێژووی کوردا ڕوویدات لەوانە:-

1.دامەزراندنی (ئێزگەی دەنگی شۆڕش) لەساڵی 1979دا.

2.دەرکردنی بڵاوکراوەی(الشرارة و ڕێبازی نوێ) لەشاخ.

3.دامەزراندنی (تەلەفزیۆنی گەلی کوردوستان) بۆ یەکەمین جار.

4.دەرکردنی ڕۆژنامەکانی(کوردوستانی نوێ و الاتحاد) وەك ڕۆژنامەیەکی ڕۆژانە و هەفتانە بۆ یەکەمین جار.

5.بڵاوکردنەوەی زیاتر لە 70 ڕۆژنامەو گۆڤار و زیاتر لە 20 کەناڵی تەلەفزیۆنی و ڕادیۆ لەم بەشەی ژێر دەسەڵاتی (ی.ن.ك)دا.

6.تازەترین داهێنانی (ی.ن.ك)یش پەخشکردنی کەناڵی ئاسمانی(کوردسات) ەکەلەبەرواری 2000/1/1 وە پەخشی خۆی دەست پێکردوەکەوەك دیاریەك بوو بۆ سەدەی داهاتوومان.

لەبواری پێشمەرگایەتی و سەربازیشدا

ی.ن.ك هەوڵی داوە کە هـ.پ.ك لەسەر نوێترین بەرنامە و مەشق و ڕاهێنان و چەکی سەردەم ڕابهێنێت و پەروەردەی بکات و سازیبدا. و بەکردنەوەی خولی هۆشیاری و ڕابەری سیاسی ئەم هێزە بکاتە هێزێکی عەقائیدی و تۆکمە و پتەو. بۆ ئەم مەبەستەش (ی.ن.ك) لەمێژووی کوردا یەکەمین(کۆلێژی سەربازی) دامەزراند. هێزەکانی پۆلیس و ئاسایشی بەباشترین

شێوە ڕێکخستۆتەوە و پەروەردەیەکی کوردانەی کردوون. بۆ پاراستنی سنورەکانی هەرێم و ئاسایشی ناوخۆی شارو شارۆچکەکان.

لەبواری ئاوەدانکردنەوە و خزمەتگوزاریدا

(ی.ن.ك) توانیویەتی لەڕێگەی دام و دەزگاکانی حکومەتی هەرێمی کوردوستانەوە سەرجەم خزمەتگوزاریە ڕۆژانەییەکان پێشکەش بەجەماوەر بکات لە:-

1.قیرتاوکردن و کۆنکرێتکردنی شەقام و کۆڵانەکان

2.دروستکردنی ڕێگاوبانی نوێ

3.دروستکردنی ئاوەڕۆ و تۆڕی نوێی ئاو

4.دانانی بەدالەی نوێی تەلەفۆن لەشاروشارۆچکەکاندا

5.ڕازاندنەوە و جوانکردنی باخچە و فولکەکانی ناوشار و لەبواری ئاوەدانکردنەوەشدادەستی باڵای هەبوە لەهاندانی ڕێکخراوە بیانیەکاندا بۆ ئاوەدانکردنەوەی کوردوستان و دروستکردنی قوتابخانە و نەخۆشخانە و هەڵکەندنی بیری ئیرتیوازی و دابەشکردنی دانەوێڵە و سەمادی کیمیاوی بەسەر جووتیاراندا.

لەبواری یاساو مافی مرۆڤ وبە (مؤسسة) کردنی دام و دەزگاکاندا

ی.ن.ك هەوڵی زۆری داوە بۆ کردنی کۆمەڵگەی کوردەواری بەکۆمەڵگەیەکی مۆدێرن و مەدەنی و هاوچەرخ و گونجاو لەگەڵ داهێنان و بەجیهانیکردنی دونیادا .لەڕێگەی چەسپاندنی یاساو پاراستنی مافی مرۆڤەوە, ئەوەش بەدامەزراندنی دام و دەزگا دادیەکان لە (وەزارەتی داد و دادگای تەمیز و سەرجەم دادگانی تر لە شارو شارۆچکەکاندا).هەروەها بەمەبەستی چەسپاندنی دام و دەزگاکانی حکومەت ی.ن.ك بڕیاری دامەزراندنی(مەجلیسی پلان دانان و مەجلیسی خزمەت) ی داوە و لەڕێگەی دامەزراندنی دەزگای شەهیدانی شۆڕشی گەلی کوردستانیشەوە گرنگی داوە بە بەسەرجەم شەهیدان و بنەماڵەکانیان.

لەبواری هونەرو وەرزشدا

(ی.ن.ك) هەر لەزەمەنی شاخەوە دروشمی(دابینکردنی نان و ئازادی) بۆ نوسەران و هونەرمەندان بەرزکردۆتەوە, لەبواری وەرزشیشدا لەڕێگەی (لیژنەی ئۆلۆمپی کوردوستانەوە) گرنگی و گەشەی بەرچاوی داوە بە وەرزش و وەرزشەوانان.

لەبواری بازرگانیدا

(ی.ن.ك) هەمیشە سیاسەتی بازاڕی ئازاد وبازرگانی سەربەستی بوە و هانی کەرتی تایبەت و خاوەن سەرمایەکانی داوە کە گەشە

کوردایەتی لە نێوان ...

بە بازرگانی ناوخۆو دەرەوەش بدەن و کارئاسانی زۆریشی بۆ کردوون بەمەبەستی زیاتر بوژانەوەی ئابوری لەکوردوستاندا.

بەم شێوەیە ی.ن.ك لەسەرجەم بوارەکانی ژیاندا, داهێنەرو خزمەتگوزار و ڕابەربوە, بەمەبەستی پێشکەوتن و گەشەکردنی کۆمەڵگەی کوردەواری,هەربۆیە ئەرکێکی نیشتیمانی و ویژدانی و ئەخلاقیشە لەسەر هەموو هاولاَتیەکی دڵسۆز بەگەل و نیشتیمان و خەمخۆری دواڕۆژی نەوەکانی داهاتووەوە.

کە پشتگیری و پشتیوانی لە ی.ن.ك بکەن و ئالاَ سەوزو هەمیشە شەکاوەکەی بەرز ڕابگرن و دەنگ بدەن بەنوێنەرەکانی لە هەڵبژاردنی سەرۆك و ئەنجومەنی شارەوانیەکان بەمەبەستی بەردەوام بوون لە داهێنان و خزمەتگوزاری زیاتردا.

*ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 2049 لە 2006/1/17دا بلاَوکراوەتەوە.

پێویستە کۆنگرە هەوڵبدات
گیانی شۆڕشگێری بەزیندوویی بهێڵێتەوە*

❖ ئاشکرایە سەرجەم ڕێکخراو وحیزبە سیاسیەکان لەدونیادا بەگیانێکی شۆڕشگێڕانە دەستپێدەکەن و نهێنی سەرکەوتنیان هەمیشە لەو گیانە شۆڕشگێڕیەدایە کە هەڤالاَنی

www.dengekan.com

2007/03/31

پێ پەروەردە دەکەن بەدرێژایی کاروانی خەبات وتێکۆشانیان تاگرتنە دەستی دەسەڵات و پێکهێنانی پەرلەمان و حکومەت و بەیاساییکردنی دەسەڵاتیان لەکاتی جێبەجێکردنی بەرنامە سیاسیەکانیاندا.بەم شێوەیە ئەم خوو نەریتە شۆڕشگێڕانەیە لای هەموو ڕێکخراوو حیزبێکی سیاسی ڕەسەن و شۆڕشگێڕ و پێشکەوتنخوازەکان هەمیشە سەر قافڵەی ئەم خوو نەریتە شۆڕشگێڕی و خۆنەویستیە بوون.تێکۆشەرانی ڕۆژانی خەباتی شاخ و پارتیزانی و نهێنی لەدونیادا ئەگەر دەسەڵاتیشیان گرتبێتە دەست هەمیشە ئەم خوو نەریتە شۆڕشگێڕی و فیداکاریانەیان لەیادنەچووە و پلەو پایە و دەسەڵات و کورسی و ڕەفاهیەتی ژیان هیچ کاتێك گیانی شۆڕشگێڕیانی لاواز و نەمراندووە و وای لێنەکردوون ببنە کەسانێك یان چینێکی جیاواز لەجەماوەر و هەڤاڵانی ڕۆژانی تەنگانەیان.

❖ نمونەشمان :یەکەم(دیگۆل) ی سەرکۆماری فەرەنسایە لەکاتی داگیرکردنی فەرەنسادا لەلایەن ئەڵمانیای نازییەوە وەك سەرکردەیەك ڕابەرایەتی خەباتی ڕزگاری نیشتیمانی دەکردو کاتێکیش دوای سەرکەوتن و گرتنە دەستی دەسەڵات و لە ئەنجامی سەرهەڵدانی پشێوی و ناڕەزایی لە وولاتدا بەبێ هیچ گرفتێك و خۆسەپاندنێك وازی لە کورسی دەسەڵات هێنا.

نمونەی دووهەمیشمان,شۆڕشگێڕی ناوداری چەپی دونیا(چێ جیڤارا)یە کە سەرکردەی خەباتی پارتیزانی بوو لە فۆناغی شۆڕشی چەکداریدا لەکوباو دوای سەرکەوتنیان و گرتنە دەستی دەسەڵات لە وولاتدا لەوپەڕی دەسەڵات و ڕەفاهیەتی ژیاندا وازی هێناو جارێکی تر دەستی دایەوە تفەنگ و خەبات لە پێناو ڕزگارکردنی وولاتانی ئەمریکای لاتینیدا تا ڕۆژی شەهیدکردنی.

بەم شێوەیە گیانی شۆڕشگێڕی لای شۆڕشگێڕان و خەباتکارانی ڕەسەن هەمیشە دینەمۆی بەزیندووی هێشتنەوەو گەشەپێدان و داهێنان و پێشکەوتنی زیاتر و نوێ بونەوە بوە لە بەرنامە و فکرو خوونەریتی ڕێکخراوەیی و حیزبیدا.هەمیشە کەسانی شۆڕشگێڕ ئەو ووتەیەیان ڕەتکردۆتەوە کە دەڵێت((دەسەڵات و کورسی حوکم خەڵکانی شۆڕشگێڕ تووشی لادان و فەساد دەکات)).

❖ لە ئێستاشدا ی.ن.ك وەك خوو نەریتێکی حیزبیانە و وەك ئەرکێکیش لەخۆئامادەکردندایە بۆ سازدان وگرتنی کۆنگرەی دووهەمی خۆی.ئاشکرایە کۆنگرە لە ژیانی هەموو حیزب و ڕێکخراوێکی سیاسیدا گرنگی و مەترسی خۆی هەیە.گرنگی لەوەدایە کە بۆ بەردەوامبوونی ژیانی حیزب و ڕێکخراو پێویستیەکی هەنوکەییە,چونکە کۆنگرە گیانێکی نوێ و بیری نوێ وخوێنی نوێ و ئەقڵیەتی نوێ و بەرنامە و پەیڕەوێکی ناوخۆی نوێ دێنێتە ئاراوە.کە بۆ ژیانی ناوخۆ و دەرەوە و

داهاتووی ئەو حیزب و ڕێکخراوە کارێکی زۆر گرنگە. مەترسی کۆنگرەش لەوەدایە,بەتایبەتی ئەگەر لە قۆناغێکی ناسك و ناجێگیردا بگیرێت کە ئەو حیزب و ڕێکخراوەی پیادا گوزەر دەکات.چونکە زۆر جار کۆنگرە بۆتە هۆی کەرتبوون و جیابونەوەی باڵەکان و هەڵوەشانەوە و مردنی ئەو حیزب و ڕێکخراوانە.بۆیە زۆر گرنگە کە زەمان و زەمینەی گونجاو و لەبار بۆ بەستنی کۆنگرە هەڵببژێردرێت و سەرجەم پێداویستیە مادی و مەعنەوی و نەفسیەکانیشی بۆ دابینبکرێت لەپێناو سەرکەوتن و زامنکردنی پاراستنی یەکگرتوویی ڕیزەکان و پێکانی ئامانجەکان. ئاشکرایە ی.ن.ك لەسەرەتای دامەزراندنیەوە تا ئێستا یەك کۆنگرەی بەستووە و ئەمەش دووەم کۆنگرەیەتی.

لێرەدا مەبەستمانە کە لە کۆنگرەدا گرنگیەکی تەواو بدرێت بەدانانی پەیڕەوێکی ناوخۆو بەرنامەیەکی سیاسی ئەوتۆ بۆ ی.ن.ك بەشێوەیەك کە گیانی شۆڕشگێڕی لای هەڤاڵان بەزیندووی بهێڵێتەوە و بەڵکو جۆش و خرۆشی زیاتری پێبدات, چونکە تاکو ئێستا ی.ن.ك و سەرجەم بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردایەتی نەگەیشتۆتە ئامانج و قۆناغی ڕزگاری و سەربەخۆیی تەواو.هەربۆیە پێویست دەکات لەپێناو بە ئامانج گەیشتن و ڕزگارکردنی ئەو بەشەی کەماوە لە ژێر چنگی ڕژێمی عێراقدا لەلایەك و لەلایەکی تریشەوە بۆ بەرپەرچدانەوە و بەگژداچونەوەی

پیلانی دوژمنان لەناوخۆو و دەوروبەردا و بۆ پاراستن و بەرگریکردن لەو دەسکەوتانەی کە بەدەستهاتوون.هەمیشە هەڤاڵانی ڕێکخستن و هێزی پێشمەرگەی کوردوستان سازو ئامادەبن و گۆشبکرێن بەگیانی شۆڕشگێڕی و بەردەوام حەماس و خۆڕاگرییان بەگەرموگوڕی لە ئاستێکی بەرزدا بمێنێتەوە.

سالآنی دوای ڕاپەڕین و هەڵبژاردنی پەڕلەمان و پێکهێنانی حکومەت و ئیدارەی کوردی و هەموو ئەو پیلانە گلآوانەی دوژمنان بۆ تێکدانی ئەم ئەزمونەی گەلەکەمان هەر لە شەڕی ناوخۆو شەڕ فرۆشتنەکانی پەکەکە و ...هتد.وامان لێدەکەن کە هەمیشە بەسەرکردە و هەڤالآنی ڕێکخستن و ه.پ.ك و جەماوەریشەوە زۆر هەستیار و وریا بین و لە حاڵەتی ئامادەباشیدا بین.ئەگەر خوا نەکردە گیانی شۆڕشگێڕی و قەلآی ورەو و متمانەمان لەرزۆك بێت ئەوا بەئاسانی هەموو ئەو دەسکەوتانەمان لەدەست دەچێت کە بەدەیان ساڵ و بەخوێنی هەزارەها شەهید بەدەست هاتبوون.

ئاشکرایە ئەم 8 ساڵەی دەسەلآت و حکومەت و ڕەفاهیەتی ژیان و گیانی شۆڕشگێڕی و مقاوەمەتی لای زۆرێك لە هەڤالآنی سەرکردە و پ.م و ڕێکخستنەکانیش لاوازو خاوکردۆتەوە و بگرە لای هەندێکیش هەر نەماوە و زۆرێکیش وولآتیان بەجێهێشتوە.

ئەگەر ئەم بۆچوونەشمان بەسەر ژمارەیەکی کەمیش لە هەڤاڵان ڕاست بێت,پێویست بەوە دەکات کە کۆنگرە هەڵوێستەیەکی لە ئاستدا بکات و حسابی ووردی بۆ بکات.

وەك ئاماژەمان پێدا کۆنگرە دەتوانێت گۆڕانکاری زۆر بکات لە سەرکردایەتی و تاکتیك و ستراتیژی (ی.ن.ك)دا و دەتوانێت کەسانی نوێ بەفکرو بیروبازوی نوێ بهێنێتە پێشەوە, لەبەرئەوە گرنگە کە نوێنەرانی کۆنگرە زۆر بە ووریای و ژیرانە هەڵبژێردرێن و کەسانی بیرمەندو هەستیار و دڵسۆز و خاکی و شۆڕشگێڕ لە ڕیزەکانی ڕێکخستن و ه.پ.م و ئیداراتدا بچنە کۆنگرە.چونکە بڕیاردان و هەڵبژاردنی سەرکردایەتی نوێ و دیاریکردنی ڕێبازی خەباتی داهاتوو لەسەر دەستی ئەمانە دێتە دی.

پێویستە کۆنگرە کەسانێکی نوێ لەڕووی تەمەن و ئەقڵ و بۆچوون و گیانی شۆڕشگێڕی و حەماسی زیاتری کوردایەتیەوە, کەسانی نوێکار و پێشکەوتنخواز بۆ سەرکردایەتی ی.ن.ك هەڵبژێردرێت,بەواتایەکی تر پێویست دەکات کە کۆنگرە سەرکردایەتیەکی نوێ بۆ ی.ن.ك هەڵبژێرێت کە دانایی بەتەمەنەکان و خاوەن ئەزمونەکان و حەماسەت و گیانی شۆڕشگێڕانەی لاوانی تیادا کۆبوبێتەوە.بەشێوەیەك کە بتوانێت ی.ن.ك و جەماوەرەکەی و بزوتنەوەی کوردایەتی بۆ چەند ساڵی

داهاتوو بباتە ڕێوە و کەشتی کوردایەتی لەناو شەپۆل و دەریا هەڵچوەکانی ڕووداو و بەرژەوەندیە ئاڵۆزەکانی دەوروبەر و دونیادا بگەیەنێتە کەناری ئارامی و دڵنیایی و بەئامانج گەیشتن.

لەکۆتاییدا هیوای سەرکەوتن بۆ کۆنگرە و پاراستنی یەکێتی ناو ڕیزەکانی ی.ن.ك دەخوازم و هیوادارم هەموو لایەك ئەنجام و بڕیارەکانی کۆنگرە بەگیانێکی وەرزشیانە وەربگرن لەپێناو بەرژەوەندییە بەرزەکانی کوردو کوردایەتیدا لەم قۆناغە ناسکەی خەباتی کوردایەتیدا.چونکە بەڕاستی (ی.ن.ك) لەماوەی ئەم 10 ساڵەی دوای ڕاپەڕیندا سەلماندی کە هێزێکی شۆڕشگێڕی ڕەسەن و پێشکەوتنخوازی هەڵقولاوی ناو جەماوەرە و هەر ئەویش پارێزەری ڕاستەقینەی دەستکەوت و دواڕۆژی کوردایەتیە.هەربۆیە پێویست دەکات هەموو لایەك و سەرجەم هەڤاڵانی(ی.ن.ك) وەك بیلبیلەی چاومان بیپارێزین بۆ ئەوەی دۆستەکانمان دڵخۆش و دوژمنەکانیشمان دڵبتەقێنین و هەمیشە ئەو ڕاستیەشمان لەبەرچاوبێت کە ((مانەوەمان,سەروەریمان,بەندە بەمانەوە و سەروەری و گەشەپێدانی ی.ن.ك)).

*ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 2354لە 2001/1/16دا بڵاوکراوەتەوە .

بەشی حەوتەم

ئەندازیاران پێشمەرگەی ئاوەدانکردنەوەی کوردستانن*

دونیای ئێستا دونیای سەردەمی داهێنان و تەکنەلۆژیاو کۆمپیتەرو ئینتەرنێت و چوونە ناو بۆشایی ئاسمانەوە یە , کە بەهۆی هەموو ئەم داهێنان و پێشکەوتنە گەورانەوە ئەم دونیا پان و پۆڕو ئاڵۆزەیان کردۆتە گوندێکی بچوکی پێشکەوتووی هاوچەرخ . هەموو ئەم پێشکەوتن و داهێنانەش لەسایەو لەسەردەستی زانست و زاناو داهێنەرەکانەوە هاتوونەتەدی ,ڕەوڕەوەی زانست و پێشکەوتن لەمێژەوە کەوتۆتە گەڕ و بەردەوام لەبەرەو پێش چووندایە , بەئاڕاستەی داهێنانی زیاترو دروست کردنی ئامێرو کەرەسەی وەها کە پێدەچێت لەداهاتوودا دروست بکرێن کە لەئێستادا بەبیری زۆر کەسدا نایەت , وەك چۆن پێش 50 یان 100ساڵ لەمەوپێش ئەگەر

باسی کۆمپیتەرو ئینتەرنێت و مانگی دەسکردو چوونە ناوبۆشای ئاسمانەوە بکرایە , هیچ کەس باوەڕی نەدەکردو زۆر کەسیان لەڕوانگەی دینەوە لەسێدارە داوەو ملیان پەڕاندووە . نمونە گالیلۆی زانا ئاشکراو ڕوونە , کەلەسەر خڕی سوڕانەوەی زەوی لەملیاندا . سەرجەم ئەو شارستانیەت و ئاوەدانیە نەمرانەی کەتاکو ئێستاش باس دەکرێن و ماونەتەوە کەلەو کۆشك و تەلارو پاشماوانەدا خۆیان دەنوێنن وەك پاشماوەی شارستانیەتەکانی ڕۆمان و چین و هندو فارس و میسرییە کۆنەکان و ئیسلامیش ,کۆڵەکەی بنچینەی مانەوەیان لە چۆنێتی دروست کردن و دانان و دارشتنیانەوەیە , کە لەسەر دەستی تەکنیکارو پسپۆڕو ئەندازیارانی بیناسازی یەوە هاتوونەتە دی . ئەم شارستانیەتە گەورە مرۆڤایەتیانە کەتاکو ئێستاش هەرنەمرن دەرئەنجامی کارو ماندوبون و داهێنانی ئەندازیارانن .

هەروەها بەرەو دوا بۆ سەردەمی نوێ و شۆڕشی پیشەسازی لەئەوروپادا و گشت داهێنانە نوێکان بەزۆری لەژێر چاودێری و سەرپەرشتی کردنی ئەندازیاراندا هاتوونەتە دی لەسەرجەم بوارەکانی بیناسازی و کارەباییات و میکانیکی و کیمیاوییاتدا . لێرەدا بەکەم گرتنی ڕۆڵ و داهێنانی پسپۆڕییە جیاوازەکان و

لقەکانی زانستەکانی تر نی یە . بەڵکو دەرخستنی ڕۆڵی ئەندازیارانەو هیچی تر .

ئەندازیاران چۆن ڕۆڵی گەورەو سەرەکی هەیە لەزەمەنی ئاشتیدا لەبەرەو پێش بردنی کۆمەڵگاو دروست کردنی شارستانیەت و داهێنانی نوێدا ,ئاوهاش لەزەمەنی جەنگ و ململانێکانیشدا بۆ پاراستنی ئەو دەستکەوت و داهێنان و شارستانیەتانەشدا ڕۆڵی گەورە دەبینێت , لەداهێنانی دروست کردنی کەرەستەو تەکنەلۆژیای سەربازیدا دەتوانێت بەلانسی جەنگ و سەرکەوتن بەلای خۆی دا بشکێنێتەوە .

نمونەش , جەنگی ساردی نێوان دووبلۆکی ڕۆژهەڵات و ڕۆژ ئاواو جەنگی عیراق – ئێران و جەنگی کەنداوو لەئێستاشدا جەنگی بەرەی ناتۆ دژ یۆگسلافیا, ڕاستی ئەو وتەیە دەسەلمێنن کەئێستا (جەنگ جەنگی تەکنە لۆژیایە نەك جەنگی مرۆڤ) .

بەم شێوەیە دونیای ئێستامان لەسەردەستی زانست و زانست کاران بەرەو پێش دەچێت و ئاوەدانتر دەبێتەوە لەوانەش ئەندازیاران .

لەکوردستانی خۆشماندا لەمێژەوە تاکو ئێستاش ئەندازیاران لەبواری شارستانی و ئاوەدانکردنەوەی کوردستان و دروست کردنی کۆمەڵگەی نوێی کوردەواریدا وەکو توێژێکی دڵسۆزو

نیشتمانپەروەرو داهێنەرو بونیات نەرەوە هاوشان لەگەڵ سەرجەم چین و توێژەکانی تر ڕۆڵی گەورەیان بینیوەو بە بەردەوامیش ئەوڕۆڵە دەبینن .

ئەندازیاران لەبواری شۆڕش و بەشداری کردنیان و نیشتمان پەروەریان لەڕیزی پێشەوەی خەبات و گیان فیدایی بوونەو داهێنان و خوێنی خۆیان پێشکەش بەگەل و نیشتمانەکەیان کردووە . نموونەی ئەم هەڵوێستەش لەشۆڕشی ئەیلول و شۆڕشی نوێی گەلەکەشماندا درەوشاوەیە , ئەویش شەهیدی ئەندازیار (ئیبراهیم عەزۆی) هەمیشە زیندووە کە ئەندازیارێکی دڵسۆزو نیشتمان پەروەر و داهێنەربوو، کۆمەڵێکی تریش لەئەندازیاران شەهید بوونەو بونەتە مەشخەڵێکی گەش بۆ نەوەی نوێ لە ئەندازیاران کە بەردەوامی بدەنە ئەو ڕێگە نەمرە .

لە بواری داهێنان و ئاوەدانکردنەوەی کوردستانیشدا ئەندازیاران لەدوای ڕاپەڕینەکەی ساڵی 1991 ەوە , کەوتوونەتە خۆیان بۆ کۆکردنەوەو ڕێکخستنی ئەندازیاران لەچوار چێوەی (یەکێتی ئەندازیارنی کوردستاندا) کەتا ئێستاش تاکە ڕێکخراوی یەك پارچەیە لە کوردستانداو هیوادارین هەرواش بمێنێتەوە بۆ زیاتر خزمەتکردنی ئەندازیاران .

ئەندازیاران دروشمی (ئەندازیاران پێشمەرگەی ئاوەدانکردنەوەی کوردستانیان) هەڵگرتووە . کە ئەم دروشمە بۆ قۆناغی دوای ڕاپەڕین و دەست کردنەوەبەئاوەدانکردنەوەو بیناکردنەوەی ژێرخانی ئابووری کوردستان دوای کاولکردنی لەلایەن حکومەتی عێراقەوە , پڕ بەپڕی زەرورەتی ئەم قۆناغە مێژووییەی گەلەکەمانە .

ئەندازیاران لەدوای ڕاپەڕینەوە چەندەها پرۆژەی گەورەو ستراتیژیان جێبەجێ کردووە لەبوارەکانی :

1. بیناکردنەوەو ئاوەدانکردنەوەی گوندو شارو شارۆچکەکان .
2. بەگەڕ خستنەوەی کارگە بەرهەمهێنەرەکانی وەك کارگەی چیمەنتۆ وجگەرەو ئاوی کانزای بانی خێڵان .
3. جێ بەجێ کردنی پرۆژەی ستراتیژی کارەباو گەیاندنی بەگوند و شارو شارۆچکەکانی کوردستان .
43. هەڵکەندی بیری نەوت و دامەزراندنی پاڵاوگەی نەوت لەسلێمانی .

کە هەموو ئەم کارانە جێگەی فەخرو شانازی نەتەوەی کوردن و لەمێژووی گەلەکەماندا مێژوویەکی نەمریان تۆمارکردووە . بەم شێوەیە ئەندازیاران ڕۆڵی گەورە و

سـەرەكیان بینیـوەو لـە داهاتووشـدا دەیبیـنن لـە پێشكەوتن و داهێنـانی نـویێ و جـێ بـەجێ كردنـی پـرۆژەی گـەورەتر . ئەندازیاران كۆڵەكەی بنچینەیی و كادری قیادی و پێشكەوتوون لەشـوێنی كـاری خۆیانـدا و لـەدام و دەزگاكـانی حكومەتـدا سەرپەرشتی كارو ئاڕاستە كاری ئیش و كارەكانە. دەرئەنجامی ئـەم ڕاسـتیانەی سـەرەوە , زەرورەتـی پـشتگیری كـردن و ئاوڕدانەوەی زیاتری حكومەتی هەرێمی كوردستانە لەژیان و گوزەرانی ئەندازیاران بۆ باشتر كردنی ژیان و گوزەرانیان كە بمێننەوە لەدام و دەزگاكانی حكومەتی هەرێمدا و ڕوونەكەنە دەرەوەی وڵات .

بەرەو كۆنگرەو
هەڵبژاردنی ئەندازیاران*

* ئـەم بابەتـەم لـە ڕۆژنامـەی كوردوسـتانی نـوێی ژمـارە 1871 لـە 1999/5/31 دا بلاۆكراوەتەوە.

لەزەمـەنی ئێـستا دا وەك دیاردەیـەكی سـەردەم (هەڵبـژاردن) بەگـشت جۆرەكانیـەوە و لـەناو سـەرجەم پارتـە سیاسـی و ڕێكخـراوە پیـشەیی و جەماوەریەكاندا لەسـەر ئاسـتی دونیـادا , بۆتـە ڕوویـەكی گەشـی جـێ بـەجێ كردنـی دیموكراسیەت . لەدواساتەكانی هەزارەی دووەمدا هەموو دونیا دەیـەوێت بەڕوویـەكی گـەش و بـەخوێن و بیرێكـی نـوێ وە هەنگاوبنێن بەرەو هەزارەی سێەمی مێژوو .

هـەر بۆیـەش لەكوردسـتانە ئازادەكـەی خۆشمانـدا ,پارتـە سیاسیەكان , ڕێكخراوە پیشەیی و جەماوەرییەكان ,سەرجەمیان هەڵبـژاردنیان لەگـشت ئاسـت و ئۆرگانـەكانی خۆیانـدا ئـەنجام داوەو كـۆنگرەی خۆیـان سـازدەدەن , بـۆ ئـەوەی سـەركردایەتی و عەقڵی كوردی بەكۆمـەلێك كەسایەتی بـەتوانا و لێهاتووی تازەوە كێشەی كـورد بخەنـە بـەردەم دونیـاو لەگـەڵ گۆڕانكـاری و پـێش هاتەكانی هەزارەی سێیەمدا خۆیان بگونجێنن و ئەوەی كەنەیان توانیوە لەسەدەی بیستدا بیهێننە دی ,لەسـەدەی بیست و یەكدا بتـوانن بەدەسـتی بهێـنن . ئـەم هەڵبژاردنانـەی پارتـە سیاسـی و ڕێكخـراوە پیشەیی و جەماوەریـەكان ,ئەگـەر بەڵگـەبێت بۆ شتێك ئـەوا بەڵگەیـە لەسـەر هۆشـیاری و تینوویـەتی میللـەتی كـورد ,بۆسـەرجەم ئازادییـەكان و دیموكراسـیەت و ژیـانی سەردەم .

www.dengekan.com

2007/03/31

بەلاّم جێی داخە کە ئەم هەڵبژاردنانە لەکەش و هەوایەکی نەشەڕ نەئاشتی و دووکەرت بوونی کوردستاندا ئەنجام دەدرێت ,لەسەر ئاستی پارت و ڕێکخراوەکان و تەنانەت جەماوەری کوردستانیشدا . هیوادارین پێش هاتنی ساڵی 2000 ماڵی کورد یەك بخرێتەوەو یەك دەسەلاّتی سیاسی و یەك پەرلەمان و حکومەتی یەکگرتوومان هەبێت ,ئەویش تەنها بەهەڵبژاردنێکی ئازاد و سەرتاسەری دێتە ئەنجام .

لێرەدا مەبەستمان لەیەکێتی ئەندازیارانی کوردستانە کە ئەویش وەك سەرجەم ڕێکخراوە پیشەییەکانی تر دوچاری دووکەرت بوون هاتوون ,بۆیە ئەگەر بکرێت بەیەکگرتوویی پرۆسەی هەڵبژاردن ئەنجام بدەن و هەنگاو بەرەو کۆنگرە هەڵبنێن ئەوا کارێکی باش دەبێت , ئەگەریش نا ئەوا با یەکێتی ئەندازیاران لەم بەشەی حکومەتی هەرێمی کوردستاندا وەك ڕێکخراوەکانی (ئابووری ناسان و زانایانی ئاینی و کارمەندانی تەندروستی و هتد ..) خۆ ئامادەبکەن بۆ پرۆسەی هەڵبژاردن و بەستنی کۆنگرەی خۆیان ,و بتوانن دەستەیەکی نوێ لەئەندازیارانی لێهاتوو وکارامە و هەڵسوڕاو هەڵبژێرن بۆ دەستەی بالاّو لقەکان .

با ئەندازیاران کە هەمیشە پێشەنگ و داهێنەرو پێشمەرگەی ئاوەدانکردنەوەی کوردستان بوون ,هەرواش

پێشەنگ بن لەجێ بەجێ کردنی دیموکراسیەت و زیندوو کردنەوەی گیانی خەباتی پیشەیی لەکوردستاندا .

خوازیارین بەزووترین کات یەکێتی ئەندازیارانی کوردستان خۆی ئامادە بکات بۆ هەڵبژاردن و بەرەو کۆنگرە هەنگاو بنێت ,لەپێناو بەرژەوەندی ئەندازیاران و بەرز ڕاگرتنی ئاستی زانست و داهینان لەکوردستاندا .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 1972 لە 10/12/ 199دا بلاّوکراوەتەوە.

بەشی هەشتەم

تیرۆر لەفەرهەنگی كوردەواریدا*

تیرۆر وەك دیاردەیەكی دزێو و قێزەون و دوور لەهەموو خوورەوشتێكی شۆڕشگێڕانەی ڕەسەن . هیچ كاتێك لەكاروانی دوورو درێژی خەباتی كوردایەتیدا جێگەی نەبۆتەوەو كوردیش هیچ كاتێك نەیویستووە لەڕێگەی تیرۆرو تۆقاندن و زەبرو زەنگێكی بێویژدانانەوە مافەكانی خۆی بەدەست بهێنێت تەنانەت لەگەڵ دوژمن و داگیركەرەكانی كوردستانیشدا . چ جای لەگەڵ كوردو برادینیەكانی خۆیدا . هەروەها كورد بەدرێژایی خەباتی كوردایەتی نەیویستووە نەكورد وەك گەلێك نەشۆڕشە ئاشتیخوازو پێشكەوتنخوازەكەشی ناوو ناتۆرەی تیرۆرست و تیرۆری لێبنرێت و دوژمنانی ئەو هەلە بقۆزنەوە بۆ بەگژداچوونەوەی و تەریككردنی لەكۆمەڵگەی مرۆڤایەتی وشۆڕشگێڕایەتی ڕەسەن . مێژووی تیرۆر زۆر كۆنەو گەلێك شۆڕش و گروپ و گەل تەنانەت دەوڵەتانیش كاری تیرۆریان كردووە و پەنایان بۆ بردووە بۆ گەیشتن بەئامانجەكانیان . ئەگەریش خۆشیان نەیان كردبێت ئەوا زۆر جار بەناوی هاوكاریەوە پشتیوانی تیرۆریستانیان كردووە .بەلأم ترسناكی دیاردەی تیرۆر لەدوای كارەساتی 3 شەممەی گەورە , كەلە 11

www.dengekan.com

2007/03/31

ی سێپتەمبەری 2001 لەشاری نیویۆرکو واشنتۆن لەئەمریکا ڕوویاندا ئەوەندەی تر دڕندەیی و بێبەزەیی و ترسناکی تیرۆر و تیرۆرستانیان بۆ جیهان دەرخست و کاریکی وای کرد کە هەموو جیهان تەنانەت لەزۆر لەو وڵاتانەشی کە پەنای تیرۆرستیانیان دابوو گەیشتنە ئەو بڕوایەی کە دەبێت بەشێوەیەکی دەستە جەمعی لەسەر ئاستی هەموو دونیا بەرەیەکی بەهێزو یەکگرتوو دروست بکەن دژ بەتیرۆرو تیرۆرستان و نەهێڵرێت چیدی لەوەزیاتر ئاشتی و ئارامی مرۆڤایەتی و جیهان بخەنە مەترسیەوە . کورد بەدرێژایی خەباتی ڕەوای کوردایەتی خۆی بۆتە قوربانی کاری تیرۆرستی و لەو پێناوەدا چەندین سەرکردەو شۆڕشگێڕی ئەم گەلە بەدەستی تیرۆرستان شەهید کراون . لەبەرامبەر هەموو ئەم کارە دڕندانانەشدا کورد هیچ کاتێك تەنانەت بیریشی لەکاری تیرۆرستی نەکردۆتەوە بەرامبەر بە دامو دەزگا و پیاوانی دوژمن و داگیرکەرانی کوردستانیشدا . لەزەمانی خەباتی چەکداری و شاخیشدا کە قۆناغێکی نائاساییەو لەهەموو جێگەیەکدا و هەموو کردەوەیەکی تیا ئەنجامدەدرێت بەباش و بەخراپەوە , تەنانەت کورد لەو کاتانەشدا بیری لەکاری خۆکوژی و تیرۆرستی نەکردۆتەوەو کە کەسانی بی ًگوناهو بیً چەکی تێدا بوبێتەقوربانی و ئامانج , بەڵکو تەنها

ئەوکەسە بۆتە ئامانج کە زۆر کاری دڕندانەو دوژمنایەتی دژ بەشۆڕش و کوردایەتی و کەسوکاری پێشمەرگەو خیانەتی بەگەل و نیشتمان کردووە , وهەمیشە ماڵ و منداڵ و ژن و کەسوکاریان پارێزراون , دیارترین بەڵگەش بۆ ئەو ڕاستیە ئەوەیە کەلە ڕۆژانی ڕاپەڕینی ساڵی 1991 دا ڕوویاندا و تۆڵەی کورد تەنها بۆ کەسانی خوێنڕێژ و تاوانباران بوو نەك کەس و کارو ژن و منداڵەکانیان . کورد بەدرێژایی شەڕی براکان لەکوردستاندا لەزەمانی شاخ و شاریشدا هیچ کاتێك و لەو پەڕی گەرمەی شەڕو ناکۆکیەکاندا بیریان بۆ تیرۆر کردنی سەرکردەو کادرو کەسانی بێگوناهی یەکتر نەکردۆتەوە . لەئێستاشدا و لەو جێگایانەی کەکورد و نەتەوەکان و مەزهەبە جیاوازەکانی تیادا دەژین و چەندین کاری تیرۆرستی بەرامبەر بەسەرکردەو کادرو کەسانی بیً چەك و سیڤڵی کورد دەکرێت لە شارەکانی کەرکوك و موصڵ و تکریت و فەلوجە و حەویجەو بەعقوبەو ...هتد . کورد هەمیشە وەڵامەکەی بەدایەلۆگی شارستانیانەو دیموکراسیانە بوەو هیچ کاتێك بیری لە کردەوەی قێزەونی تیرۆرو تیرۆرستی نەکردۆتەوە و ناشیکاتەوە , نالەبەر ئەوەی کورد ترسنۆکە و خاوەنی مافی ڕەوای خۆی نیە لەو جێگایانەدا بەڵکو تەنها لەبەرئەوەی کە کورد لەپڕەنسیبی شۆڕشگێڕی و کوردایەتی خۆیدا هیچ

کاتێك بڕوای بەترس و تۆقاندن و تۆڵە سەندنەوەی ناڕەوا نەبوەو هەمیشە شاڕێگا ڕاستەکەی شۆڕش و کوردایەتی گرتوەو لە ئێستاشدا درێژە بەو کاروانی خەباتە دیموکراسی و مەدەنی و سیاسیە دەدات بۆ سەندنی مافەکانی و دەشییەوێت کەنەتەوەو مەزهەبە جیاوازەکانیش لە عێراقی داهاتوودا چاو لەکورد بکەن و ئەزموونی چەند ساڵەی کورد لەکوردستانی ئازادا بکەنە پێشەنگ بۆ خۆیان . بەم شێوەیە دەبینین کە دیاردەی تیرۆر لە فەرهەنگی خەباتی کوردایەتیدا بەدرێژایی مێژوو جێگەی نەبۆتەوەو بیریشی لێنەکراوەتەوە . بەڵام تازە بەتازە لەسەر دەستی کۆمەڵێك سەرلێشێواو و بەناوی ئیسلامی پیرۆزەوە کە ئیسلام بێبەریە لێیان دیاردەی تیرۆر لەکوردستاندا سەری هەڵداو یەکەم قوربانیش تەنها کەسانی وولاتپارێزو دڵسۆز بەکورد و کوردستان بوون لەناوچەی هەڵەبجەو هەوراماندا . ئەوگروپەسەرلێشێواوە بە وکارانەیان لەلایەك ناوی ئیسلامی پیرۆزو لەلایەکی تریشەوە ناوی کوردو کوردایەتیان لەکەدار کردوو کوردیان وەك گەلێکی حەز بەتوندو تیژی و ئیرهابی پیشانی جیهان داو زەرەری زۆریان گەیاندە ناوبانگی کورد وەك گەلێکی شارستانی و حەز بەدیموکراسیەت و مەدەنیەت و ئاشتی و ئارامی .. بۆیە ئەم کارەی ئەم گروپە چەندین جار دەچێتە چوارچێوەی تاوانە

گەورەکان کەلێخۆشبونیان مەحاڵە , بۆیە پێویست دەکات کەسەرجەم پارتە سیاسیەکان بەعیلمانی و ئیسلامیەوە و ڕێکخراوە پیشەیی و جەماوەریەکان و سەرجەم چین و توێژەکانی کۆمەڵگای کوردەواریەوە بەهێزێکی نەبڕاوەوەو یەکگرتووەوە دژی دیاردەی تیرۆر و تیرۆرستان بوەستنەوە و ڕێگە نەدەن کۆمەڵگای کوردەواری بشێوێنرێت و بەرەو دواوەو ڕۆژگارە تاریکەکانی ببەنەوە .

---

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی هەواڵی ژمارە (100) لە (25) ی ئەیلولی ساڵی 2004 دا بڵاوکراوەتەوە.

جەنگی دژە تیرۆر

و

ئایندەی گەلی کوردستان*

ڕۆژی 11/ 9/ 2001 بەڕۆژێکی ئاسایی ناژمێردرێت لەمێژووی مرۆڤایەتیداو ڕۆژێکە کە هەرگیز لە یاد ناچێت لەسەدەی بیست و یەکەمدا , چونکە ئەو ڕۆژە سەرەتای دەستپێکی سەردەمێکی نوێ بوو لەدونیاداو ترسناکی کارەساتەکە ویژدانی مرۆڤایەتی هەژاندو بێ بەزەیی

www.dengekan.com

2007/03/31

تیرۆریستانیشی دەرخست بەرامبەر مرۆڤایەتی و شارستانیەت و پێشکەوتن , کارێکی وای کرد کەناوەندی بڕیار بەدەستەکانی دونیا چاو بخشێنێتەوە بەسەرجەم نەخشەو پلانەکانیاندا و خۆ ئامادە بکەن بۆ جەنگێکی درێژ خایەن بەرامبەر بەدوژمنێکی نەناسراو و پەرشو بڵاو بەهەموودونیادا , کاریگەری ئەو هێرشانە ئەوەندە گەورەو پڕمەترسی بوو بەجۆرێك کە کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی کردە دوو بەرەو دووسەنگەری جیاواز سەنگەری دژ بەتیرۆر و تیرۆرستان بەرامبەر سەنگەری تیرۆرستان .

کوردیش وەك هەموو گەلانی دونیاو لەسایەی حکومەتی هەرێمی کوردستاندا و لەم پارچە ئازادو ڕزگارەدا , هەر زوو سەنگەری دژە تیرۆری هەڵبژارد . ئەم هەڵوێستەی کوردیش هەڵوێستێکی تەکنیکی و سەرپێیی و ڕاگوزەر نییە , بەڵکو لەئەنجامی تێگەیشتن و لێکۆڵینەوەیەکی قووڵ و هەڵسەنگاندنێکی ژیرانەوە هات بۆ کاریگەریی و هۆکارو دەر ئەنجامی ئەو هێرشانە بوو , چونکە کورد زۆر لەمێژەوە بۆتە قوربانی دەستی تیرۆرستان و کۆنە پەرستان , ئەم هەڵوێستەی کوردیش چەند ڕاستیەکی دەرخست کە مایەی خۆشحاڵیە لەوانە :-

❖ کورد لەسایەی ئازادی و حکومڕانی نزیکەی 10 ساڵەی خۆیدا , توانیویەتی درك بەگۆڕانکاریی پێشهات و سیاسەتە نێودەوڵەتیەکان بکات و هەوڵ دەدات لەبەرژەوەندی مەسەلە ڕەواکەیدا بەکاریبهێنێت .

❖ پێشکەوتن و کرانەوەی عەقڵ و لێکدانەوەی دیپلۆماسیەتی کوردی دەریخست کە ئاوا هەڵوێستێکی ڕاشکاوانە دەربڕێت و بەعەمەلیش بەشداری لەجەنگی دژ بە تیرۆردا بکات .

❖ بەم هەڵوێستە کورد نواندی , ئەو ڕاستیە دەردەخات کەکورد لەهەوڵی ئەوەدایە لەمەودوا لە پاشکۆو پەڕاوێزی ڕووداوەکاندا نەمێنێتەوە و مەسەلەکەشی لەکارتێکی گوشاری ناو یارییە سیاسیەکانەوە بگۆڕێت بەپایەو دینگەی جێگیرو بەهێز لەنەخشەو پلانەکانی زلهێزەکانداو بتوانێت بەئاڕاستەی بەرژەوەندیەکانی ئەوان بیگونجێنێت .

لێرەدا ئەو پرسیارە دێتە پێشەوە کە ئایندەی کورد دوای ئەم هەڵوێستەو دوای دەستپێکی ئەم سەردەمە نوێیە بەرەو کوێ دەچێت ؟ ئایا کورد بەم وەزعەی ئێستایەوە کە لەژێر دوو حکومەت و ئیدارەی جیاوازدایە دەتوانێت لە ئاست ئەو گۆڕانکاریانەدا بێت و بتوانێت زامنی ئایندەی مەسەلەکەی بکات ؟ ئایاکاتی ئەوە نەهاتووە کورد لەناو خۆیدا بەعەقڵیەتێکی

کراوەتر و بەگیانێکی پڕ لە لێپرسراوێتی و پەرۆشی زیاترەوە لەگەڵ یەکدا مامەڵە بکەن و هەوڵی چارەسەرێکی هەتا هەتایی بدەن بۆ کێشەکان و ئاشتیەکی سەرتاسەری و پتەو جێگیر بکەن لەکوردستاندا ؟

وەڵامی ئەم پرسیارانەو چەندانی تر , بەکورتی هەر ئەوەیە کە بەڵێ کاتی ئەوە هاتووە کە کورد بکەوێتە خۆو هەوڵی بەپەلە بۆ چارەسەر کردنی کێشە ناوخۆییەکان بدات و ڕیزەکانی خۆی ڕێکبخاتەوەو برایەتی و تەبایی و هاوڕایی و یەکگرتووی خۆی سەرلەنوێ ببوژێنێتەوەو پرۆسەی ئاشتی بەرەو پێش ببات و کۆمەڵگەی کوردەواری وەك کۆمەڵگەیەکی ئاشتیخواز و پێشکەوتن خوازی حەز بەژیانێکی ئازادو دیموکراسی و شارستانیەت پێشانی گەلانی ناوچەکەو دونیا بدات ,بەم شێوەیەش کۆمەڵگەی کوردەواری یەکو یەکگرتوو و بەهێز لەدژی دوژمنانی ناوخۆ و دەرەوە پێك دێت بەشێوەیەك کەئایندەی کوردایەتی ڕووناك و پرشنگدار دەبێت , دەنا بەپێچەوانەوە ئایندەمان بەرەو نادیار دەڕوات و تەنیا خۆشی بەرپرسیار دەبێت لەبەردەم گەل و مێژوو و نەوەی داهاتووشدا .

هەر لەبەر ئەم هۆیانەشە کە ئەرکێکی هەنوکەیی و گرنگە کە چیدی پرۆسەی ئاشتی بەسستی نەچێتە پێش و ئەو دوو ئیدارە جیاوازو لەتکراوە نەمێنێت و حاڵەتی نەشەڕ نەئاشتی

کۆتای پێبهێنرێت , یەکێتی و پارتی بەپەرۆشی زیاترەوە هەنگاو بەرەو یەکگرتنەوەو چەسپاندنی ئاشتی و ڕێککەوتن هەنگاوی عەمەلی بنێت , چونکە لەم قۆناغەدا ئەوان لێپرسراوێتی مێژوویان لەئەستۆدایەو دەبێت کارێکی وابکەن کەکوردایەتی لەسەر دەستی ئەواندا بگاتە دوا ئامانج و مەنزڵی خۆی بەهەمان شێوە ئەرکی سەرشانی سەرجەم پارت و ڕێکخراوو جەماوەریشە لەدەرەوەو ناوەوەی کوردستان هەوڵبدەن کەئەم باردۆخە گونجاوەی دونیا لەبەرژەوەندی کوردایەتی بەکاربهێنن و چیدی مەسەلەی نەتەوەکەمان نەکەینە قوربانی بەرژەوەندی تایبەتی حزبی و هەوڵبدەین ئایندەی کوردایەتی زامن و مسۆگەر بکەین .

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە 1812 لە 1999/3/1 دا بڵاوکراوەتەوە.

تیرۆریستان
پەلەقاژەی مەرگیان دەکەن*

www.dengekan.com

ئاشکرایە کەڕۆژی 2001 /9/11 کەبەسێشەممەی گەورە لەئەمریکادا ناسراوە , ڕۆژێکی مێژوویی خەتەرناکە لەدنیادا , چونکە لەو ڕۆژەدا تیرۆریستان مەرام و ئا مانجە ئاشکراو نهێنیەکانیان بەرامبەر ئەمریکا کەڕەمزی شارستانیەت و پێشکەوتن و دەسەلاّتی ئەم سەردەمەیە , دەرخست و بەوپەڕی بێ بەزەیی و دوور لەهەستی مرۆڤایەتی و بەرزنرخاندنی شارستانیەتی دنیا , لەماوەیەکی کەمدا هەزاران کەسی بێ تاوانیان تیرۆر کردو هەر لەو ساتەشەوە و بگرە لەپێشتریش و بەدرێژایی مێژووی سەرهەلّدان و دروستبوونی بزووتنەوە ئسوولّییە سیاسییە توندڕەوکان , هەمیشە بەبیرێکی تەسکی تاریك و دواکەوتوو و دلّ پڕ لەقینەوە بەرامبەر بەهەموو بەها جوانە مرۆڤایەتییەکان هەلّسوکەوتیان کردووە .

پێش 11 / 9 / 2001 لەدنیادا , بەناو (صەحوەیەکی ئیسلامی) دەستی پێکردبوو , لەئەفغانستانیشدا بزووتنەوەی تالّیبان و ڕێکخراوی ئەلقاعیدە حکومەتێکی سەلەفیی و توندڕەویان دامەزراندبوو لەوێشەوە پەل و پۆیان بەهەموو دنیادا هایشتبوو , بەزەبری کاری تیرۆریستی و ترس و تۆقاندن دنیایان سەرقالّ کردبوو , تاڕۆژی 11/ 9 کارە تیرۆریستییەکانیان و غرورییان بەهێزو دەسەلاّتیان گەیشتە ترۆپك و هەموو ڕق و قینیان لەو ڕۆژەدا تەقاندەوە بەو

هیوایەی کەئیدی خۆیان بالاّ دەست بن لەدنیاداو ئیمپراتۆریەتێکی ئیسلامی دابمەزرێنن و چیان بوێت بیسەپێنن , بەلاّم نەیانزانی کە هەر ئەو ڕۆژە دەبێتە سەرەتای هەلّدێرو لەناوچوونی خۆیان , چونکە دنیا سەرجەم بووە یەك سەنگەر دژی تیرۆرستان جگە لە چەند دەولّەت و سەرکردەیەکی بیر تەسکی وەك سەدام حسین نەبێت کە کەوتنە پشتگیری کردنی تالّیبان و ئەلقاعیدە . تیرۆریستان لەو ڕۆژەوە چەندین گورزی گورچك بڕیان لێدراوە , هەر لەڕوخانی ڕژێمی تالّیبان و ڕووخانی ڕژێمی بەعس و سەرجەم بزوتنەوە تیرۆریستییەکان لەکوردستان و ئەندەنوسیاو فلیپین و زۆر جێگەی تر لەدنیادا . مەوداو گۆڕەپانی تەراتێنی تیرۆرستان دوای ڕووخانی تالّیبان و لێك هەلّوەشاندنەوەی ئەلقاعیدە , تەسکبووەوەو کونە مشکیان لێبووە بەقەیسەری و چەندین هێلّ و سەرکردەو کادری نهێنیان ئاشکراکران و دەستگیرکران , وەزعیان زۆر خراپ بوو تا ڕۆژی ڕووخاندنی ڕژێمی بەعس لەعێراقدا , ئەو کاتە عێراقیان کردە لانەیەکی بۆگەنی خۆیان و چەندین سەرکردەو کادریان لەگەلّ ژمارەیەکی زۆری عەرەبە ئەفغانییەکان ڕوویان کردە عێراق و بەهاوکاری هەندێ دەولّەتی دراوسێی عێراق بەمەبەستی شکست پێهێنانی ئەمریکا لەسەر حسابی گەلانی عێراق و

www.dengekan.com

خەڵکانی بێتاوان کە ڕۆژانە بوونەتە قوربانی کارە تێکدەرانەکانی تیرۆرستان و عێراقیان کردە گۆڕەپانێکی سەرەکیان بۆ دژایەتیکردنی ئەمریکاو دەستیانکرد بەکاری تۆقاندن و تیرۆر کردنی کەسانی سیاسی و کۆمەڵایەتی و عەشایەری و ڕۆشنبیری بەمەبەستی نانەوەو خۆشکردنی ئاگری دووبەرەکی و تایەفی لەناو ڕیزەکانی گەلانی عێراقدا بەعەرەبی شیعەو سوننەو کوردو تورکمان و ئاشووری .. هتد , بۆ ئەوەی درێژە بەتەمەنی خۆیان بدەن و مەرگیان دوابخەن , ئەگەر بۆ چەند ڕۆژێکیش بووە . سەرەتا زۆر توندو تیژی وکاری تێکدەرانەیان ڕۆژانە ئەنجامدەدا لەشارەکانی بەغداو موسڵ و ڕومادی و دیالەو تکریت و فەلوجەو کەرکوك ...هتد بەڵام ڕۆژ بەڕۆژو دوای دروستکردنی هێزی پۆلیسی عێراقی و ناسینیان لەلایەن گەلانی عێراقەوە و تێگەیشتن لەمەرام و ئامانجەکانیان و توندکردنەوەی ئابڵوقەو ڕاوەدونانیان لەلایەن هێزەکانی ئەمریکاوە , کارە ترسنۆك و تێکدەرانەکانیان بەرەو کزبوون دەچێت و لەدوای کوژرانی کوڕانی سەدام و گرتنی سەدام خۆیشیەوە , سەرکەوتنێکی بەرچاو بەسەر تیرۆریستاندا بەئەنجام هات , بەڵام بەهۆی ئەوەی تیرۆریستان لەتاریکیدا گەورەبوون و ڕاهاتوون هەمیشە لەئاوی لیڵ و لەناخافڵدا کارە قێزەونەکانیان ئەنجام دەدەن و بۆنە پیرۆزە ئاینی و

کۆمەڵایەتییەکان بەهەل دەزانن بۆ ئەوەی زیاترین ژمارەی بێ گوناه بکەنە قوربانی . کارە تیرۆریستیەکانی یەکی شوباتی هەولێرو بنکەی پۆلیسی کەرکوك و کارە خۆکوژییەکانی کەربەلا و بەغدای عاشورا , نموونەی ئەو ڕاستیەن . هەوڵ دەدەن کە هەردوو ناوچە ئارامەکەی کوردستان و خواروو بشێوێنن و دووبەرەکی تایەفی و مەزهەبی بقەومێنن لەناو ڕیزەکانی گەلانی عێراقدا , وەك لەنامەکەی گەورە تیرۆرست ئەبو مەسعەب ئەلزەرقاویدا هاتووە. ئایا بۆچی تیرۆرستان لەماوەی ئەم مانگەدا چەند کارێکی تیرۆرستییان ئەنجام داوە ؟ کە قوربانیانیان نزیکەی 800 کەس دەبن لەناو کوردو شیعەداو لەڕۆژانی جەژن و عاشووررداو لەکاتی نزیکبوونەوەی یەکگرتنەوەی هەردوو حکومەتی هەرێم و ئیقرارکردنی یاسای ئیدارەی دەوڵەت لەلایەن ئەنجومەنی حوکمەوە ؟ وەڵامێکی سادەو سانا ئەوەیە کە تیرۆریستان مەرگیان نزیك بۆتەوەو دوا ڕۆژەکانی ژیانیان بەرەو کۆتای دەچێت و تا بۆیان دەکرێت پەلە قاژەی مەرگ دەکەن و هەوڵدەدەن کەهەرچی پێیان دەکرێت لەکوشت و کوشتار و تۆقاندن و کاری تێکدەرانە دەیکەن و دەیانەوێت زیاترین قوربانی لەگەلانی عێراق بدەن , جاگرنگ نییە کەسەرکردە یان هاووڵاتی , ژن یان منداڵ و پیرو پەککەوتە , عەرەب یان کورد یان تورکمان و کلدۆ ئاشوری ,

عێراقی یان ئەمریکی , تەنها گرنگ ئەوەیە کەڕۆژێك مەرگی خۆیان دوابخەن , هەربۆیە پێویست دەکات سەرجەم لایەنە سیاسیەکانی عێراق و گەلانی عێراق بەبێ جیاوازی قەومی و مەزهەبی و تایەفیی و بەیەك و یەکگرتووی بەرپەرچی تیرۆریستان و کارە تێکدەرانەکانیان بدەنەوە , ئەوەش بەبەردەام بوونیان دەبێت لەسەر خەبات و بەدیهێنانی ئامانجەکانی لەئاسایی کردنەوەی بارودۆخی عێراق و سەرژمێری کردن و دامەزراندنی پەرلەمان وحکومەتێکی شەرعی لەعێراقدا و دانانی دەستورێکی هەمیشەیی کەبەدرێژایی تەمەنی دەوڵەتی عێراقی دەستوورێکی هەمیشەیی نەبووە , دەستورێك کەڕەنگدانەوەی خواست و ئاوات و مافەکانی سەرجەم گەلانی عێراق بێت بەکورد و عەرەب و تورکمان و کلدۆئاشووریو ....هتد . بەیەکسانی و دادپەروەری , بەدیهێنانی ئەم ئامانجانە گەورەترین سەرکەوتن دەبێت بەسەر تیرۆرستان و کۆنە بەعسییەکانداو شکست و مەرگی کۆتاییان نزیکتر دەبێتەوە . لەسەر ئاستی کوردستانیش , یەکگرتنەوەی هەردوو ئیدارەکە دوای ئیمزاکردنی یاسای ئیدارەی دەوڵەت , کارێکی هەنووکەیی و بەپەلەی هەردوو حزبی یەکێتی و پارتییە و توند و تۆڵکردنی باری ئاسایش و چاودێریکردنی سنوورەکان و هۆشیاری زیاتری هاووڵاتیان زامنی سەرکەوتن

و بەدیهێنانی ئامانجەکانمانە لەچەسپاندنی فیدڕاڵییەت و دانپیانانی سنوورەکانی کوردستان و ماف و ئازادییە کەسییەکانمان و تەنها بەیەکبوون و بەیەکگرتوویی دەتوانین بەرەنگاری تیرۆریستان ببینەوەو سەرکەوتنی کۆتاییمان مسۆگەر بکەین .

---

* ئەم بابەتەم لە ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێی ژمارە (3313) لە 8/ 3 / 2004 دا بلاۆوکراوەتەوە.

www.dengekan.com
2007/03/31